

УДК 811.133.1'42:821.133.1

Вікторія Андрієвська

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ ВИРАЖЕННЯ ПРОБЛЕМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ ФРАНЦУЗЬКОМУ СЛАМІ

Присвячено лінгвокогнітивному дослідженню сучасного французького сламу з урахуванням принципів семантико-когнітивного підходу до аналізу художнього тексту. Матеріал лінгвістичної розвідки представлено композицією "Éducation nationale" виконавця Grand Corps Malade – яскравого представника сламу у Франції. Характерними рисами цього музичного напрямку є його ангажованість і розкриття гострих суспільно-політичних проблем в яскравих авторських метафорах. Виявлено лінгвокогнітивні механізми, зокрема ключові когнітивні метафори, навколо яких розгортається основний зміст пісенного тексту. Визначальною у матеріалі дослідження є метафора СИСТЕМА ОСВІТИ ЯК ГРА В ШАХИ, яка різко розмежовує чиновників і простих освітян, називаючи їх шаховими фігурами: державні службовці вищого рангу – це королі, нижчих ланок – тури, а вчителі – пішаки. Про занепад національної системи освіти та падіння рівня успішності серед школярів свідчить метафорична рівність УСПІШНІСТЬ Є ТАЄМНИЦЯ, а майбутнє школяра провінційного регіону передано через когнітивну структуру МАЙБУТНЄ Є БЕЗВИХІДЬ. Концептуального наповнення тексту композиції надають граматичні заперечні конструкції, що несуть значення відсутності та браку чогось.

Ключові слова: лінгвокогнітивний підхід, когнітивна метафора, авторська картина світу, сучасний французький слам, національна освіта.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження виконано в руслі семантико-когнітивного підходу до аналізу тексту і методологічно спирається на засадничі принципи когнітивної лінгвістики в цілому та когнітивної поезики зокрема. Саме такий аналіз є найбільш ефективним у дослідженні текстів сламу – сучасного музичного напрямку, який характеризується речитативним прочитанням віршованого тексту під музичний супровід. Тексти сламу є яскравим прикладом формального втілення індивідуально-авторської картини світу та розгортання у ньому авторських метафор. Характерною рисою сламу є його ангажованість, тобто здатність піднімати гострі питання суспільно-політичного життя країни та віддзеркалювати соціальні настрої сьогодення. Отож, оригінальне поєднання новаторських форм утілення авторської концептуальної картини світу та традиційних методів її дослідження і визначає *актуальність* нашого дослідження.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. У когнітивній лінгвістиці художній текст – це «складний знак, який виражає знання письменника про дійсність, утілені в його творі у вигляді індивідуально-авторської картини світу» [2, 54]. Відповідно семантико-когнітивний аналіз, спрямований на вивчення базових концептів художнього тексту, допомагає не лише заглиблюватися в ідейно-художній зміст твору, а й досліджувати національно-культурні концепти, їх ментальну природу, динаміку розвитку, місце у творчості окремого письменника або письменників певної епохи тощо. Метод семантико-когнітивного аналізу передбачає, що в процесі лінгвокогнітивного дослідження відбувається перехід від значень до змісту концептів. Залучення семантико-когнітивного аналізу до вивчення концептів художнього твору акцентує на динаміці їхнього розгортання в тексті й ґрунтується на понятті вербалізованих концептів [2, 55].

Такий підхід зумовлений розвитком і становленням когнітивної лінгвістики. За висновком А. Ченкі, «у когнітивній лінгвістиці поняття метафори не обмежується її традиційною роллю у мові поезії, вона розглядається як головний засіб нашої концептуальної системи, за допомогою якого ми розуміємо і сприймаємо один тип об'єктів у термінах об'єктів іншого типу» [4, 41]. Своєрідність концептуальної метафори полягає також у тому, що в її основі «лежать не значення слів і не об'єктивно існуючі категорії, а концепти, що сформувалися в свідомості людини. Ці концепти містять уявлення людини про властивості самої людини і навколишнього світу» [2, 52]. Отже, «концептуальна метафора трактується як елемент художнього твору, що зберігає свою

образність, позначає непередметні сутності, відображає авторське бачення цих сутностей і певною мірою будується на основі концептуальних уявлень або частково збігається з концептуальними уявленнями про непередметні сутності» [1, 46].

Мета і завдання статті. Мета розвідки – виявити лінгвокогнітивні механізми, зокрема ключові когнітивні метафори, навколо яких розгортається концептуальний зміст тексту сучасного французького сламу. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: виокремити лексико-семантичні, стилістичні та граматичні засоби вираження проблеми системи освіти у тексті композиції та встановити об'єднуючі когнітивні зв'язки між ними. Матеріалом дослідження слугує твір “Éducation nationale” французького виконавця Grand Corps Malade – яскравого представника сучасного французького сламу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Grand Corps Malade присвячує композицію “Éducation nationale” проблемам державної освіти у Франції, на що вказує назва твору [див. 5]. Виконавець порушує проблеми нерівності в доступі до якісної сучасної освіти, порівнює її стан у великих і провінційних містах. Прикладом для розкриття проблематики слугує школа в містечку Епіне, розміщена у 93 департаменті Франції. Цей регіон характеризується низьким рівнем життя, безробіттям, високим рівнем злочинності та полінаціональним складом його жителів.

Упродовж усього тексту композиції сламер безпосередньо розкриває недоліки та пороки освітніх закладів у провінції. Свою оповідь він веде від першої особи, від імені школяра початкової школи Мусси, хлопчика арабського походження, який народився і виріс в м. Епіне, 93 департаменту. В такий спосіб автор хоче бути максимально переконливим, описуючи реалії ніби зсередини очима очевидця. Наприклад, саме приміщення школи не зовсім нове (*les murs sont pas tous neufs*), а класи переповнені (*dans ma classe on est 29*). З такою кількістю учнів важко говорити про дисципліну і ще важче її підтримувати (*dans chaque salle y a plein de bruit; puis on est un peu dissipés*). Ситуація ускладнюється тим фактом, що в класі мало зразкових учнів (*y a pas beaucoup d'élèves modèles*), більшість – ті, яких називають «важкими» (*des élèves en difficulté*). Учням не дуже подобається навчання, їхнє єдине бажання – 16 година, коли закінчуються уроки і можна побачитися з друзями з кварталу (*C'que je préfère c'est 16h j'retrouve les grands dans mon quartier*). Незацікавленість молодших школярів у навчанні є очевидною, адже вони рідко виїжджають за межі школи (лише двічі на рік), бо не мають власного транспорту для екскурсій і культурних заходів (*on a que 2 cars par an qui sont prêtés par la mairie*). Відсутність матеріального забезпечення школи висвітлюється і далі. Зокрема, сам хлопчик констатує бідність і жалюгідність своєї школи (*mon école elle est pauvre*): у школі немає ні комп'ютерного класу (*on n'a pas de salle informatique*), ні спортивного майданчика. Для уроків фізичного виховання у своєму розпорядженні діти мають виключно шкільне подвір'я (*On n'a que la cour et le préau pour faire de la gymnastique*). Про те, що на уроках фізкультури можна грати в гольф, учні дізнаються лише з екранів телевізорів (*A la télé j'ai vu que des classes faisaient du golf en EPS*). Учні під враженням від побаченого, адже серед спортивних знарядь вони мають обручі й мати (*Nous on a que des tapis et des cerceaux*). Відповідальність за такий стан речей у школі автор повністю покладає на державних чиновників, які, на його думку, не працюють, а грають у гру.

Ключову метафору сламу розкрито в одній зі строф композиції: *Au milieu des tours y a trop de pions dans le jeu d'échec scolaire / Ne laissons pas nos rois devenir fou dans des défaites spectaculaires*. Автор проводить паралель між системою освіти та грою в шахи. В основу метафори покладено гру слів, яка стає можливою завдяки двозначності лексеми “échec”: 1) *résultat négatif d'une tentative, d'une entreprise, manque de réussite* [4] (= крах, провал, невдача); 2) *jeu dans lequel deux joueurs font manœuvrer l'une contre l'autre, sur un plateau divisé en 64 cases, deux séries de 16 pièces de valeur diverse; ensemble des pièces qui servent à ce jeu* [ibid.] (= гра в шахи, сукупність фігур для цієї гри). Отже, вираз “le jeu d'échec” може трактуватися двояко: з одного боку, це гра в провал, а з іншого – гра в шахи. Остання конотація розкривається ще більше, оскільки в контексті можна виокремити назви шахових фігур: *un pion* (= пішак), *une tour* (= тура) та *un roi* (= король), які є різними за своєю значущістю у грі – від найменшої до найбільшої. Проте вживання прикметника “scolaire” (= шкільний, освітній) у цьому ж контексті вказує на те, що йдеться власне про питання освіти. До

того ж, у розмовній і повсякденній мові назви шахових фігур мають інші значення: *un pion* – *personne, élément qui ne joue qu'un rôle minime, qui est manipulé; surveillant, maotre, instituteur*; *une tour* – *toute construction en hauteur; une personne grande et corpulente*; *un roi* – *personne qui détient la maîtrise d'un certain secteur d'activité* [ibid.].

Відомо, що пішаком називають будь-яку людину, яка відіграє мінімальну, незначну роль і якою можна маніпулювати, а в шкільному сленгу – це вихователь, учитель, що є підставою для тотожності *piшак* = *учитель*. Іншу шахову фігуру – туру – трактуємо як високу будівлю, а вживання її разом із прийменником місця “*au milieu des tours*” (= серед веж) указує, власне, на це значення. Проекція очевидна – сламер має на увазі високі сучасні державні установи, в яких засідають чиновники. Проте друге значення лексеми “*une tour*”, характерне для розмовної французької мови, – це гладка та огрядна людина. Власне, такий образ державного службовця, зазвичай, уявляють пересічні громадяни. Отож, маємо підстави для встановлення рівності: *тура* = *державна установа; державний службовець*. Щодо лексеми «король», то серед його дефініцій знаходимо ту, яка позначає людину, що обіймає верховенство у певній сфері діяльності. Якщо повернутися до контексту освіти, то королями можна назвати чиновників вищого ешелону, а тому можемо ідентифікувати: *король* = *міністри, високопосадовці*.

Отже, завдяки своїй полісемантичності та переносному значенню лексеми на позначення назв шахових фігур є спільними для концептуальних полів обох концептів СИСТЕМА ОСВІТИ та ГРА В ШАХИ, що дає підставу стверджувати про функціонування у тексті сламу концептуальної метафори СИСТЕМА ОСВІТИ як ГРА В ШАХИ.

Наведений приклад ілюстративного матеріалу демонструє й результативність, а точніше нерезультативність такої «партії у шахи», на що вказують вже згадана вище лексема “*échec*”, а також її синонім “*défaite*” (= невдача, поразка). Останній особливо характерний для лексико-семантичного поля «спортивні ігри», проте у межах розгортання метафоричної рівності СИСТЕМА ОСВІТИ як ГРА В ШАХИ його використання абсолютно виправдане. Особливого концептуального наповнення лексемі “*défaite*” надає його форма множини “*défaites*”, що свідчить про непоодинокість, навіть чисельність поразок і невдач реформ і впроваджень у системі освіти Франції. Масштаб провалу освітніх нововведень і його очевидність передає прикметник “*spectaculaire*”, що супроводжує лексему “*défaite*” – *qui frappe la vue, provoque l'étonnement par quelque aspect exceptionnel* (= вражаючий); *qui est très net, très visible* (= очевидний) [4].

У рефренному рядку свого сламу автор ніби виносить вирок системі державної освіти Франції, який оскарженню не підлягає: *L'enseignement en France va mal / Personne ne peut nier la vérité* [5]. Сламер уточнює, що саме державний сектор освіти перебуває у стані краху: *L'école publique va mal*, вказуючи у такий спосіб на відповідальних осіб – Міністерство освіти та чиновників. Автор звертається до влади, яка ще може щось змінити, що настав час почути проблеми регіонів: [...] *il est temps d'entendre le SOS*. Концептуальне значення у цьому уривку несе у собі лексема “*SOS*”, що слугує всезагальним і загальноприйнятим сигналом біди, тривоги, до якого звертаються лише у тому разі, коли життю загрожує небезпека.

Автор підкреслює, що головна проблема галузі освіти – відсутність принципів рівноправ'я та справедливості у цій системі, що підтверджено текстово у фрагменті: “*il [l'enseignement] rend pas les gens égaux*”, де прикметник “*égal*” (= *qui accorde autant de chances a chacun, qui met sur un pied d'égalité* [4]) вжито у заперечному реченні, що свідчить про відсутність такої якості в освіті, яка ризикує залишитися лише на папері чи в міністерському лексиконі: *Et l'égalité des chances [pourrait rester] un concept de ministère*. Держава надає перевагу столичним закладам, а нормативні документи, покликані гарантувати підтримку регіональних шкіл, не працюють: *Les zones d'éducation prioritaires ne sont pas des priorités*. Більшість віддалених від столиці закладів функціонують завдяки місцевим бюджетам, а у цьому разі діяльність таких освітніх закладів прирівнюється до виживання: *Y a pas de système nationale / il n'y a que les moyens de survies locaux*. Протиставлення у фрагменті виражено лексемами “*national*” і “*local*”, які відповідно відображають державний (загальнонаціональний) і місцевий (регіональний) масштаб поширення принципів системи освіти. Вживання лексеми “*survie*” (= *prolongation d'une activité au-delà du moment où elle semblait menacée de disparition* [4]) разом із прикметником “*local*” у виразі “*les*

moyens de survies locaux” підкреслює мізерність місцевого бюджету щодо столичних фінансових можливостей, які здатні забезпечити повноцінне функціонування навчальних установ.

Питанню фінансування сламер відводить особливе місце, адже рівень освіти напряму залежить від матеріальної підтримки того чи того навчального закладу. Проблему коштів у тесті сламу розкрито через такі лексеми, як “*argent*” (= гроші), “*moyens*” (= кошти) та “*paye*” (= зарплатня). У регіональні заклади держава вкладає недостатньо грошей (*l'état ne met pas assez d'argent*), освітні установи на місцях покинуті на утримання місцевого бюджету (*les moyens de survies locaux*), а заробітна плата вчителів не відповідає покладеним на них обов'язкам (*Les classes sont surchargées pas comme la paye des profs minés*). Відсутність належного фінансування освітнього закладу не дає йому можливості повноцінно функціонувати і забезпечувати належний рівень освіти: *Un établissement scolaire sans vrais moyens est impuissant*. У цьому фрагменті ключовими за своїм концептуальним наповненням є епітети “*vrai*” (= *qui appartient à la réalité et n'est pas une création de l'esprit* [4]) та “*impuissant*” (= *qui, faute de la force ou des moyens nécessaires, ne peut agir, remplir le rôle qui devrait être le sien* [4]). Перший супроводжує іменник “*moyens*” і разом із ним несе ідею справжнього фінансування, не мінімального, а такого, яке б гарантувало якісну роботу закладу. Другий характеризує навчальний заклад, який позбавлений належної фінансової підтримки, безпомічним і безсилим. Кульмінаційним у проблемі коштів є риторичне запитання, з яким автор звертається до чиновників: *Comment peut-on faire des économies sur l'avenir de nos enfants?* [5]. Фраза «діти – це наше майбутнє, їхнє майбутнє – пріоритет у національній політиці» є викликом і зверненням до одвічних цінностей будь-якого суспільства. Використання виразу “*faire des économies*” (= економити) в одному контексті з ідеєю про майбутнє дітей створює особливу напругу і демонструє цинічність принципів системи освіти. На майбутньому поколінню не економлять – у нього інвестують.

За таких скрутних фінансових умов регіональні заклади ризикують проминути ще один концепт, яким оперує Міністерство освіти Франції, – успішність учнів у школі: *La réussite scolaire dans certaines zones pourrait rester un mystère*. Вживання двох концептуально значимих одиниць “*réussite*” (= *succès, résultat favorable* [4]) та “*mystère*” (= *ce qui est inaccessible à la raison humaine, ce qui est de l'ordre du surnaturel, ce qui est obscur, caché, inconnu, incompréhensible* [ibid.]) в одному фрагменті сприяє укладанню рівності УСПІХ Є ТАЄМНИЦЯ, яка ніби підсумовує результати освітянської політики на місцях.

Сламер не випадково піднімає тему про успішність і належний рівень знань для учнів, адже долю французького школяра вирішує випускний екзамен з бакалаврату, який у французькій системі освіти є визначальним і ключовим. Адже зменшення шансів для отримання освітнього ступеня для дітей – зовсім не їхня провина (*C'est pas d'ma faute à moi si j'ai moins de chance d'avoir le bac*). Причиною, отже, є місце проживання (*C'est simplement parce que j'vis là*), а так не повинно бути. Тому для деяких учнів майбутнє досить передбачуване, а точніше – зовсім не визначене. Таке майбутнє сламер прирівнює до глухого кута та безвиході (*mon avenir est un cul de sac*). У французькій мові вираз “*un cul de sac*” (= *rue, chemin, passage, lieu sans issue; impasse* [4]) означає глухий кут, ситуацію без виходу, і в цьому контексті дає підставу стверджувати: школяр із 93 департаменту Франції ризикує не дізнатися про те, що таке гідна робота та кар'єрний розвиток. Отже, майбутнє школярів провінційних міст крізь призму авторського світогляду представлено рівністю – МАЙБУТНЄ Є БЕЗВИХІДЬ.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Семантико-когнітивний аналіз композиції сучасного французького сламу “*Éducation nationale*” у виконанні Grand Corps Malade дав підставу виокремити у пісенному тексті основні лінгвокогнітивні механізми, зокрема ключові концептуальні метафори, які розкривають головні проблеми національної системи освіти у Франції. Визначальною у матеріалі дослідження є метафора СИСТЕМА ОСВІТИ ЯК ГРА В ШАХИ, яка різко розмежовує чиновників і простих освітян, називаючи їх шаховими фігурами: державні службовці вищого рангу – це королі, нижчих ланок – тури, а вчителі – пішаки. Про занепад національної системи освіти та падіння рівня успішності серед школярів свідчить метафорична рівність УСПІШНІСТЬ Є ТАЄМНИЦЯ, а майбутнє школяра провінційного регіону передано через когнітивну структуру МАЙБУТНЄ Є БЕЗВИХІДЬ. Концептуального наповнення у

тексті композиції додають граматичні заперечні конструкції, що несуть значення відсутності та браку чогось. Отже, сучасний французький слам є плідним полем для проведення лінгвокогнітивних пошуків з огляду на його ангажованість, багату систему образів і яскраве представлення індивідуально-авторської картини світу.

Джерела та література

1. Ємець О. Роль концептуальних метафор у створенні авторської картини світу / О. Ємець [Електронний ресурс] // *Studia Methodologica* / гол. ред. О. Лещак. – Тернопіль : ТНПУ, 2001. – Вип. 9. – С. 45–49. – Режим доступу : <file:///C:/Users/User/Downloads/Yemets.pdf>.
2. Кагановська О. М. Лінгвокогнітивний аспект втілення текстових концептів у французькій та українській художній прозі [Електронний ресурс] / О. М. Кагановська // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Сер. 9 : Сучасні тенденції розвитку мов. – 2007. – Режим доступу : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/3477/1/Kahanovska.pdf>.
3. Современная американская лингвистика: Фундаментальные тенденции / под ред. А. А. Кибрика, И. М. Кобзевой, И. А. Секериной. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 408 с.
4. Dictionnaire de français Larousse [Ressource électronique]. – Régime d'accès : <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/roi/69725?q=roi#68971>.
5. Paroles Education Nationale par Grand Corps Malade [Ressource électronique] // *Paroles.net*. – Régime d'accès : <http://www.paroles.net/grand-corps-malade/paroles-education-nationale>.

References

1. Yemets, Oleksandr. 2001. "Rol Kontseptualnykh Metafor u Stvorenni Avtorskoi Kartyny Svit". *Studia Methodologica*, 9: 45–49. <file:///C:/Users/User/Downloads/Yemets.pdf>.
2. Kahanovska, O. M. 2007. "Linhvokohnytyvnyi Aspect Vtillennia Tekstovykh Kontseptiv u Frantsuzkii ta Hudozhnii Prozi". *Naukovyi Chasopys NPU Imeni M. P. Drahomanova*, 9: 50–57.
3. Kibrik, A., and Kobzeva, I., and Sekerina, I., ed. *Sovremennaia Amerikanskaia Lingvistika: Fundamentalnye Tendentsyi*. Moskva: Editorial URSS, 2002.
4. *Dictionnaire de français Larousse*. <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/roi/69725?q=roi#68971>.
5. 2017. "Paroles Education Nationale par Grand Corps Malade". *Paroles.net*. <http://www.paroles.net/grand-corps-malade/paroles-education-nationale>.

Андрієвська Вікторія. Лінгвокогнітивні механізми передачі проблем національної системи освіти в сучасному французькому сламі. Посвячено лінгвокогнітивному дослідженню сучасного французького сламу з урахуванням принципів семантико-когнітивного підходу до аналізу художнього тексту. Матеріал лінгвістических пошуків представлений композицією "Éducation nationale" виконавця Grand Corps Malade – ярого представителя сламу во Франції. Характерними рисами цього музичного напрямку є його ангажованість і передача гострих соціально-політичних питань за допомогою яскравих авторських метафор. Виявлені лінгвокогнітивні механізми, в частині ключові когнітивні метафори, навколо яких розвивається основний зміст пісенного тексту. Результати дослідження показали, що визначальною в матеріалі дослідження є метафора СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ КАК ИГРА В ШАХМАТЫ, яка різко розмежує чиновників і простих працівників освіти, називаючи їх шахматними фігурами: держслужбовці вищого рангу – це королі, нижчих чинов – ферзі, а вчителі – пішки. Про падіння національної системи освіти Франції і падіння рівня успішності серед учнів свідчить метафоричне рівняння УСПЕШАМОСТЬ ЄСТЬ ТАЙНА, а майбутнє школяра провінціального регіону передано за допомогою когнітивної структури БУДУЩЕ ЄСТЬ БЕЗЫСХОДНОСТЬ. Концептуального наповнення тексту композиції надають граматичні негативні конструкції, які несуть значення відсутності або нехватки чогось.

Ключові слова: лінгвокогнітивний підхід, когнітивна метафора, авторська картина світу, сучасний французький слам, національна освіта.

Andriiivska Viktoriia. Linguistic and Cognitive Means of Expression of the National System Education Problems in the French Modern Slam. The article deals with the linguistic and cognitive research of the French modern slam according to the semantic and cognitive maxims in analyzing the fiction text. The material for the linguistic research is represented by the composition "Éducation nationale" interpreted by Grand Corps Malade who is one of the most famous representatives of slam in France. The most characterizing features of this music genre are its engagement and rendering the most critical social and politic problems by means of the brilliant author's metaphors. The aim of our investigation is to find out the linguistic and cognitive mechanisms namely the key cognitive metaphors around which the main sense of the song text is developing. Due to the results of the research, the mainstream metaphor in the text is SYSTEM OF EDUCATION AS GAME IN CHESS which delimits the bureaucrats of the simple employees of the Education calling them by the names of the chess pieces: the bureaucrats are kings and rooks, the teachers are pawns. The

idea of the depression of the National system of Education in France and the thesis of the decline in the success level of the students are expressed by the metaphor equation SUCCESS IS MYSTERY, and the future of the pupil from a provincial region is rendering by means of the metaphor structure FUTURE IS DEADLOCK. The grammatical negative structures also add to the song text the cognitive component and bring the meaning of absence or lack of something.

Key words: linguistic and cognitive approach, cognitive metaphor, author's picture of the world, French modern slam, national education.

LANGUAGE IN APPLIED LINGUISTICS: A HISTORICAL PERSPECTIVE

The article presents an outline of the main tendencies in the formation of applied linguistics from the historical perspective. Modern applied linguistics as an academic discipline offers effective mechanisms of integrating various branches of theoretical linguistics due to two main postulates all modern schools of linguistics agree on, i.e. non-material nature of language and the necessity to implement information technologies into linguistic research. The main achievements of modern theoretical linguistics are viewed through their ability to be used for the problem solving in the real world. Thus, we suggest that modern applied theory of language may consider language from three different points of view. It may be interested in (1) how the language sounds or looks (language as a state), (2) how it works (language as an activity), or (3) how it develops (language as change). If it is interested in how the language sounds or looks, the theory will include something on language considered as a fixed state – either as a state dependent on what people think and do, or as one which is independent of this. Dependently, language may be considered as human thought or as human behaviour. Language may be viewed as an independent state, either as structure, or as a system of communication. The view of language as an activity is concerned with the way language operates or is operated by man. From this point of view, language may be considered as an activity of the mind, or an activity of the brain. Language may also be regarded as something which is continually changing in time, or in space. In this respect it's possible to single out such branches of applied linguistics as speech acquisition, area linguistics, and contrastive linguistics. The suggested conceptual scheme opens new perspectives for developments of modern applied linguistics as well as new mechanisms of the verification of its research results.

Key words: applied linguistics, language, state, activity, change.

Formulation of a research problem and its significance. Within the recent decade rapid development of various branches of modern applied linguistics has caused a new splash of scientific interest towards the faculty of language. Regardless of the diversity of present linguistic paradigms, all modern theories of language agree on two basic postulates: 1) non-material nature of language, and 2) the necessity to implement information technologies into linguistic research. Each of the above mentioned presuppositions involves the establishment of the specific methods of formal language description, due to which language can be viewed as a tangible object of scientific research.

In the present article on the basis of the historical approach to the development of applied linguistics we aim at providing an overall and scientifically explicit scheme of approaching the faculty of language from three different perspectives – as a state, as an activity, and as change. The suggested scheme will specify the particular approach to language in the field of modern applied linguistics. This approach will help to differentiate applied linguistics from theoretical linguistics and pure philology, since the suggested conceptual differentiation will result in further methodological verification of the results of linguistic investigation.

Statement regarding the basic material of the research and the justification of the results obtained. Language may be regarded as being composed of elements of thought. This is the traditional view. In the early twentieth century, F. Brunot [3] developed this view into a theory treating of the relation between language and thought. He first divided language into five categories of thought – beings, facts, circumstances, modalities and relationships – and then attempted to show how each of these is expressed by the French language. He made no distinction, however, between structure and vocabulary.

As Behaviour

Language may also be regarded as being composed of units of behaviour. Not only the anthropologists and sociologists, but also certain linguists, consider language thus. K. L. Pike [11] places language in the context of human behaviour in general, in which all social acts, including language, are

divided into units of significance (*emic units*), each containing a number of non-significant variants (*etic units*).

Another linguist who regarded language as behaviour was G. K. Zipf [15], who made the state of language dependent upon the principle of least effort. According to this principle, the forms of the language used in human behaviour become a compromise between the desire of the speaker to get his ideas and feelings across with the minimum of effort and the desire of the hearer to understand them, also with a minimum of effort.

2. Independent

Language may be viewed as an independent state, either as structure, or as a system of communication.

As Structure

The idea of language as structure goes back to the teachings of F. de Saussure and his disciples, who regard language as a structure of values between which systematic relations can be observed. Saussure's basic notion is developed in a number of structural theories. Among these is Glossematics [6]. Glossematic theory considers a language as a system of internal relations, as a self-subsistent whole which consists of nothing but relations or functions – a web of functions. Using the methods of formal logic, it aims at describing the internal structure of a language completely, as simply as possible, and without contradiction. The language is therefore considered as an interplay of purely formal relations.

Other linguistic theories which consider language as structure are those of L. Bloomfield and N. Chomsky. L. Bloomfield [2] considers the structure as a line or sequence of the smallest units of the language, that is, as a sequence of its phonemes. N. Chomsky [4], on the other hand, starts by considering linguistic structure itself as a theory which generates all and only grammatical sentences. Considering language as a mechanism for generating sentences, his theory uses a chain of transformations to link the most general structures of language, the sentence patterns, to the sequences of phonemes uttered as sound patterns. The theory attempts to explain how the limited number of structural elements in a language can produce an unlimited number of sentences.

As a system of communication

Although communication is not language, language can be communication. It can also be much more – and much less. Language considered from a communications point of view is the transmission of messages; it is the choice of a sequence of symbols from a reservoir of code. Indeed we use language as if we had to choose words one after another. Once a word or sound has been chosen, the choice of the one following is governed by the laws of probability. Thus, if the word is the, the probability of the next word in the sentence being an article or a verb is very small indeed. It is in this way that information theory regards language. "Information" here is a technical term, different in meaning from its usual colloquial sense. This understanding of language has been reflected in the *mathematical theory of communication* [12].

The language studied in the science of communication is the language of averages. It requires long statistical analyses of languages and specific methods for studying the results. These have been compiled and elaborated in such useful general studies of *quantitative linguistics*. *Statistical analyses* are of interest to Applied Linguistics in so far as they give information on items which are most often used in a language. They are also of interest to those who base their structural analysis of a language on samples of texts. Since we cannot observe all of the spoken or written sentences used in any one language but only a relatively small sample, linguistic analysis is to that extent necessarily statistical.

Language as activity

In contradistinction to the view of language as a state made of elements of thought or behaviour, or of units of structure or communication, is the view of language as an activity. It is concerned with the way language operates or is operated by man. From this point of view, language may be considered as (1) an activity of the mind, or (2) an activity of the brain.

1. *As an activity of the mind*, language may be regarded either (a) *as mental movement*, or (b) *as stimulus-response*. The study of language *as mental movement* is called *psychomechanics* [5]. Its basic postulate is that the mental operations involved in the use of language necessarily take a certain amount of time, infinitesimal though this may be. The task of psychomechanics is to identify these mental operations and to refer them to mental time in an effort to demonstrate the mental process involved in acts of

language. The study starts by delimiting the degrees of abstraction through which our minds seize and represent the world of experience. Such an approach is fundamentally different from the traditional analysis of language as a group of static, logical categories.

Psychomechanics attempts to explain how language, the institutional system, becomes usage in the individual acts of speaking and writing. Usage is considered essentially as a process of mental expression by means of acts of abstraction capable of producing such different types of linguistic categories as the parts of speech, inflectional forms, and vocabulary.

In view of *stimulus-response idea*, psychologists, and certain linguists as well, have long considered language as a verbal response to external stimulus. This trend is called *behavioristic theory*. Language is regarded as an immediate animal-like reaction to what is perceived [13]. It is as if language were a long series of conditioned reflexes. A number of linguists have regarded language in this way and have composed applied methods for language teaching from this point of view. Such methods present and drill unanalysed units of language as complete utterances, always given in association with the appropriate situation.

The contextual stimulus-response view differs from this in that it teaches the language as a constant variation in the stimulus to fit a corresponding variation in the language response, thus leading the learner to abstract the patterns of language by seeing the relation between each element of the situation and the corresponding element of the response.

This view of language evolved from the *contextual theory* of C. K. Ogden and I. A. Richards [9]. According to this theory, the stimulus of experience comes to us in repeated contexts. These may be physical events which reach our minds through our senses; or they may be events in the mind itself – memories, associations of ideas. Whatever they be, these contexts are continually associated with certain elements (e.g. words) in the language which then become symbols of elements in the context. These symbols, from the speaker's standpoint, are always subordinate to what they stand for; from the hearer's standpoint, they are equal. The hearer first perceives the sound as sound. He then recognizes sounds as distinctive units; he does so because similar sound sensations in the past were always associated with signs. He then recognizes simple referents (e.g. names of things), and finally complex ones. The complexity of the referent, however, is not necessarily reflected in the complexity of the symbol; a single word can stand for a complex idea. But it is not the single word which determines the reference; it is its interconnection with the other words in the sentence.

Language may be considered as only partly a matter of stimulus-response. It is partly concrete activity; partly abstract activity. The concrete perceives and reacts to situations in an animal-like way, through verbal responses to immediately perceived cues and associations, in an automatic type of speech behaviour. The abstract conceptualizes and categorizes. Everyday speech is a combination of both.

2. *Language as an activity of the brain*

If some linguists regard language as an operation of the mind, others prefer to consider it as an operation of the brain. They study this operation of the human brain as a physical activity. In order to understand the nature of this activity, two approaches have been developed:

1) The first consists in an analysis of speech reactions during local interferences with the brain (the approach through *neurology*);

2) The second is the construction of models and devices which function as analogues of the human brain (the approach through *technology*).

Since all stimuli leave a trace on the brain and a language sign is an association between two stimuli, the acoustic image and the concept, this sign may theoretically be found in the brain. The localization of speech areas in the brain goes back to 1861, when Broca pointed out the relationship between language and the cortex of man's brain. In recent years, neuro-surgeons have been able to locate the different areas in the cortex which control hearing and speech, memory and thought, and to formulate theories as to their function and interrelation. W. G. Penfield [10], working in this field for more than a quarter of a century, made verbal tests on hundreds of patients during brain operations. This enabled him to construct a theory based on speech areas and to assume that the organization and co-ordination of the speech mechanisms are carried out by nerve-cell connections, all within the same half of the brain, the dominant one.

Most of those who study the linguistic activity of the human brain no longer believe that it is a matter of mental images. It is rather a matter of nerve impulses traveling along networks. These seem to correspond to the statistical properties of language. Recent neurological theories have led to speculation by theorists of language in a number of different directions. A science of "speculative neurology" has even arisen. Nerve-cells, which are all-or-nothing firing devices, operate in a two-unit system, building networks in which every linguistic form has its position. Some linguists believe that the nerve-cells are arranged in loops, around which signals circulate and may be remembered by firing one another in succession around the loop and back to the first cell, where the cycle is started anew on its next round.

Similarities have also been found between certain *brain disorders* and certain fundamentals of language. R. Jakobson [7] has compared the basic types of loss of memory with the basic characteristics of language. One type affects the ability to put words together in the right way; the other type affects the ability to substitute one unit for another.

There is still no definite answer to the question whether the dividing of speech into units like phonemes and words is done in the mind of the speaker, or only in the mind of the linguist. Applied linguists set up experiments which aimed to obtain from speakers and listeners certain responses which correspond to the theories and observations of the linguists. But this sort of experiment is more difficult than it seems, for each speaker and listener brings to the language his own special responses which are due to his peculiar nervous system and his own unique combination of memories and experiences in the use of the language; it would often seem that he interprets what he hears according to his own liking.

The second approach to the linguistic operations of the human brain presupposes the construction of models of it, theoretical models and working models.

Theoretical models have been built for the purpose of studying of the activity of the brain. One of these is the *chromatoscope*, a sort of mechanical generator of linguistic hypotheses, in which both words and concepts are regarded as "molecules of experience", particles of "meaning" being the atoms out of which these molecules are built. The atoms of meaning are considered as active "packets of information" capable of activating other atoms. Theoretical models such as these only suggest possible approaches to the study of the linguistic activities of the human brain [8].

As for the working models, it is the so-called "electronic brain" that is expected to lead to an understanding of how language operates in the brain of man. These devices, although greater in working capacity and efficiency than the human brain, are extremely limited in the variety of their activities. Their greatest achievement has been in the field of *mathematical computation* and *cybernetics* [14].

Some mathematicians, however, have denied any close analogy between such digital computers and the construction or activity of the human brain. They point out the historical and contingent character of both mathematics and the natural languages. Moreover, it is reasonable to expect that any adequate theory of brain functioning should have statistical characteristics which display plurality, probabilism, variability, redundancy, and tolerance of small errors. No machine having a unitary mechanism, a fixity of properties, an economy of connections, a certainty of output and an intolerance of small errors can successfully simulate the brain. If and when such an analogue with the proper characteristics is developed, its contributions to linguistic psychology could be profitably correlated with the findings of the neuro-surgeons. If in turn these could be correlated with the analytical and inferential work of linguists, our knowledge of the two extremes of the act of human communication – two minds communicating through language – may yet reach the exactness of our knowledge of the sound-waves which occur between them.

Language as change

While some scholars consider language as state or activity, others regard it as something which is continually changing (1) in time, or (2) in space.

In Time

A theory may cover variations in language over a period of time, either (a) in the individual, or (b) in the society in which the language has been used.

a) In the Individual

Analysis of change in the speech of the individual is generally confined to the study of the linguistic development of children. This is a field of modern applied linguistics now known as Language

Acquisition, which is being rapidly developed in the USA, and in which important theories have been developed.

b) In Society

Today language is generally regarded as an ever-changing code. The changes are not considered as inventions designed by individuals to suit particular purposes; they are systems which arise from the interrelation of the many needs of thousands or millions of people. The mutually modifying practices of hundreds of non-relevant elements in the speech of many individuals eventually bring about changes in the relevant elements which form the code of the language. We are continually altering, continually building the system of our language. It is as if the human mind were dissatisfied with the language it inherits and tries to correct and improve it. Usage seems to display a constant need to be brief, expressive, precise and consistent.

There is always room for change, for the vast majority of possible linguistic items and patterns are never used. Of all the possible sounds and forms, only a small fraction is selected by a given language. These are continually varied, combined and re-combined. Any language selects certain features or procedures (like word-endings or word-order), using them more or less consistently and varying the elements in as many combinations as needed. It is through selection and variation that languages evolve. Historical changes continually vary established patterns but only in certain ways. The variation is selective. As patterns are eliminated new ones are chosen to replace them. Each distinctive system evolves in a set pattern, whatever the phonetic or morphological process may have been which first set the pattern.

In Space

Variations in space have also given rise to various theories of language. Linguists have studied the variations in space of a single language in the present or of a group of languages traceable to a common ancestor. The first of these disciplines is known as area linguistics, the second as comparative linguistics.

Area linguistics has produced theories to explain changes in a language from one part to another of the area in which it is spoken.

Some words are used in all parts of the country in which the language is spoken; others are limited to certain regions. Of the latter, some are limited to one region only, while others cover a number of different regions. The vocabulary of each region differs in both extent and extension.

The differences found from region to region are not limited to vocabulary; they also include pronunciation and grammar. In any area in which a language is spoken, however, we can find different forms of the same word, each representing a different phase of development; some of these are identical with words and forms found in areas in which a different but related language is spoken. In these areas too a word may have a number of different forms shading off into those of still another language area so that there is no clear-cut distinction between adjacent languages like Spanish, Portuguese, Provençal, and Italian, or between German, Dutch, Flemish, Frisian, Plattdeutsch and certain dialects of English. For this reason, the delimitation of languages is arbitrary and, according to some area linguists, purely political.

Theories of area linguistics like that of M. G. Bartoli [1] have tried to establish principles for arranging these shades of difference and for determining the form from which these arrangements should start. According to M. G. Bartoli the older forms are found in areas which are either isolated (islands and mountains), extensive, marginal (language boundaries), first settled, or areas in which the language is disappearing.

In order to record the difference in words and the shades of differences in forms and pronunciation, samples of language usage have been gathered from all parts of the area in which the "same" language is spoken. These are plotted on maps of the area (often one map per word), and the result is a linguistic atlas. There are linguistic atlases for France (by J. Gillieron and E. Edmont (1912)), Germany (by F. Wrede, W. Mitzka, B. Martin 1953), parts of the United States (H. Kurat 1939), Switzerland, Italy, and other countries. In still other countries, notably in Scotland, England, Ireland, Spain, Canada and areas where Romance, Slavonic and Germanic languages are spoken, scholars have been building extensive dialect archives of usage in the various parts of their respective areas.

The relevance of area linguistics to Applied Linguistics lies in the possibility of deciding what forms to investigate on the basis of proven usage. It helps the researcher to distinguish between the

regional and the national. It also enables them to make use of the regional peculiarities which the native language may have in common with the foreign language.

Along with historical linguistics, *comparative linguistics* profited greatly from the nineteenth-century studies of evolution and from the demanding techniques required to prove the origin and relationship of biological species. Proven relationships were formulated into scientific laws, like Grimm's Law and Verner's Law, some of them admitting of no exception. Genetic theories of the origin and spread of related languages were developed and refined from the comparative studies of F. Bopp, A. Schleicher, K. Brugmann, B. Delbruck, and others.

Conclusions and prospects for further research. The presented above review of the three basic approaches to language in applied linguistics enables the exact positioning of any modern branch of linguistics due to the practical application of the research results. Obviously, any modern school of linguistics, no matter how diverse and specific their objects of research are, is supposed to suggest relevant ways of applying their results. In the era of modern computer technologies and cybernetic systems the ability to provide formal description of some specific linguistic phenomena gives many extra opportunities to resolve real world tasks by means of applying linguistic knowledge. Thus, the suggested conceptual and methodological accuracy in understanding the faculty of language opens new perspectives for the structural division of linguistics as well as for the effective application of linguistic knowledge in the real world's problem solving.

Bibliography

1. Bartoli M. G. *Saggi di linguistica spaziale* / M. G. Bartoli. – Torino : Bona, 1945. – 306 p.
2. Bloomfield L. *Language* / L. Bloomfield. – London : George Allen and Unwin, 1933. – 564 p.
3. Brunot F. *La pensée et la langue: méthode, principes et plan d'une théorie nouvelle du langage appliquée au français* / F. Brunot. – Paris : Masson, 1922. – 954 p.
4. Chomsky N. *Aspects of the Theory of Syntax* / N. Chomsky. – Cambridge, MA : MIT Press, 1965. – 271 p.
5. Guillaume G. *Langage et Science du Langage* / G. Guillaume. – Paris : Nizet, 1963. – 288 p.
6. Hjelmslev L. *Outline of Glossematics. A Study in the Methodology of the Humanities with Special Reference to Linguistics* / L. Hjelmslev, H. J. Uldall. – Copenhagen : Nordisk Sprog og Kulturforlag, 1957. – 564 p.
7. Jakobson R. *Fundamentals of Language* / R. Jakobson, M. Halle. – The Hague : Mouton, 1956. – 112 p.
8. Meredith G. P. *The Communication of Scientific Concepts and Models of Semantic Mechanisms* / F. P. Meredith // *The Advancement of Science*. – 1960. – No 18. – P. 110–117.
9. Ogden C. K. *The Meaning of Meaning. A Study of the Influence of Language Upon Thought and of the Science of Symbolism* / C. K. Ogden, I. A. Richards. – London : Routledge & Kegan Paul, 1949. – 363 p.
10. Penfield W. C. *Speech and Brain Mechanisms* / W. C. Penfield, L. Roberts. – Princeton : Princeton U. P., 1959. – 302 p.
11. Pike K. L. *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behaviour* : in 3 vols. / K. L. Pike. – Glendale (California, USA): Summer Institute of Linguistics, 1960. – 182 p.
12. Shannon C. E. *The Mathematical Theory of Communication* / C. E. Shannon, W. Weaver. – Urbana : Illinois U. P., 1949. – 132 p.
13. Skinner B. F. *Verbal Behaviour* / B. F. Skinner. – NY : Appleton, 1957. – P. 130–146.
14. Wiener N. *Cybernetics, or Control and Communication in the Animal and the Machine* / N. Wiener. – NY : Wiley, 1948. – 194 p.
15. Zipf G. K. *Human Behaviour and the Principle of Least Effort: An Introduction to Human Ecology* / G. K. Zipf. – Cambridge : Addison-Wesley, 1949. – 573 p.

References

1. Bartoli, Matteo. 1945. *Saggi di linguistica spaziale*. Torino: Bona.
2. Bloomfield, Leonard. 1933. *Language*. London: George Allen and Unwin.
3. Brunot, Ferdinand. 1922. *La pensée et la langue: méthode, principes et plan d'une théorie nouvelle du langage appliquée au français*. Paris: Masson.
4. Chomsky, Noam. 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
5. Guillaume, Gustave. 1963. *Langage et science du langage*. Paris: Nizet.
6. Hjelmslev, Louis, and Uldall, Hans Jørgen. 1957. *Outline of Glossematics. A study in the Methodology of the Humanities with Special Reference to Linguistics*. Copenhagen: Nordisk Sprog og Kulturforlag.
7. Jakobson, Roman, and Halle, Morris. 1956. *Fundamentals of Language*. The Hague: Mouton.
8. Meredith, G. Patrick. 1960. "The Communication of Scientific Concepts and Models of Semantic Mechanisms". *The advancement of Science*, 18: 110–117.

9. Ogden, C. K., and Richards, I. A. 1949. *The Meaning of Meaning. A Study of the Influence of Language Upon Thought and of the Science of Symbolism*. London: Routledge & Kegan Paul.
10. Penfield, W. C., and Roberts, L. 1959. *Speech and Brain Mechanisms*. Princeton: Princeton U. P.
11. Pike, Kenneth L. 1960. *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behaviour: in 3 vols*. Glendale (California, USA): Summer Institute of Linguistics.
12. Shannon, Claude E., and Weaver, Warren. 1949. *The Mathematical Theory of Communication*. Urbana: Illinois U. P.
13. Skinner, B. F. *Verbal Behaviour* / B. F. Skinner. – NY : Appleton, 1957. – P. 130–146.
14. Wiener, Norbert. 1948. *Cybernetics, or Control and Communication in the Animal and the Machine*. New York: Wiley.
15. Zipf, George Kingsley. *Human Behaviour and the Principle of Least Effort: An Introduction to Human Ecology*. Cambridge: Addison-Wesley.

Біскуб Ірина. Мова прикладної лінгвістики: історичні перспективи. Проаналізовано ключові тенденції формування царини прикладної лінгвістики в історичному аспекті. Сучасна прикладна лінгвістика як академічна дисципліна пропонує інтегративні механізми для співіснування різноманітних лінгвістичних шкіл на підставі двох основних постулатів, які безпеліційно приймаються всіма науковими лінгвістичними традиціями, зокрема: ідея про нематеріальну сутність мови та потреба у використанні інформаційних технологій у лінгвістичних дослідженнях. Запропонований у статті аналітичний підхід до узагальнення існуючих здобутків теоретичної лінгвістики з огляду на перспективи їх використання для задоволення потреб інших галузей суспільного буття людини уможливив виокремлення трьох підходів до вивчення мови: мова як стан, мова як діяльність, мова як зміна. У межах першого підходу мову розглядаємо у її зв'язку з конкретним індивідом (мова як думка і як форма поведінки) або незалежно від індивіда (мова як структура і як система комунікації). Другий підхід – мова як діяльність – дає можливість вивчати мову як діяльність свідомості та діяльність мозку, розмежовуючи у такий спосіб психолінгвістику й нейролінгвістику. Мову як зміну досліджують за допомогою висвітлених у третьому підході методів генеративної лінгвістики, ареальної й контрактивної лінгвістики. Наведена у статті система концептуальних орієнтирів і галузевого розгалуження сприяє наукометричному структуруванню сучасної прикладної лінгвістики та встановленню її чітких наукових пріоритетів і перспектив подальшого розвитку.

Ключові слова: прикладна лінгвістика, мова, стан, діяльність, зміна.

Біскуб Ірина. Язык прикладной лингвистики: исторические перспективы. Проанализированы ключевые тенденции формирования области прикладной лингвистики в историческом ракурсе. Современная прикладная лингвистика как академическая дисциплина предлагает различные интегративные механизмы сосуществования разнообразных лингвистических школ исходя из двух основных постулатов, безапелляционно воспринимающихся всеми научными лингвистическими традициями, а именно: идея о нематериальной сущности языка и необходимость использования информационных технологий в лингвистических исследованиях. Предложенный в статье аналитический подход к обобщению существующих достижений теоретической лингвистики в связи с перспективами их использования для удовлетворения потребностей других отраслей общественного бытия человека дает возможность выделить три подхода к изучению языка: язык как состояние, язык как действие, язык как изменение. При использовании первого подхода язык рассматриваем в связи с конкретным индивидуумом (язык как мысль и как поведение) или же независимо от индивидуума (язык как структура и как система коммуникации). Второй подход – язык как действие – дает возможность изучать язык как работу сознания и работу мозга, на основании чего различают психолингвистику и нейролингвистику. Язык как изменение является предметом изучения порождающей грамматики, ареальной и контрактивной лингвистики. Представленная в статье система концептуальных ориентиров и направлений в лингвистике способствует наукометрическому структурированию современной прикладной лингвистики, а также установлению четких приоритетов и перспектив последующих исследований.

Ключевые слова: прикладная лингвистика, язык, состояние, деятельность, изменение.

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ *REFUGEE* У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Розглянуто вербалізатори концепту *REFUGEE* – одного з найактуальніших концептів XXI ст. – та особливості його наповнення в англомовному політичному дискурсі. Аналіз словникових дефініцій, синонімічних рядів і визначень терміна «біженець» в офіційних документах ООН показує, що найчастіше мовними репрезентантами концепту *REFUGEE* виступають лексеми *refugee*, *asylum seeker* та *displaced person*, а головною концептуальною ознакою досліджуваного концепту є 'вимушене переселення та пошук нового місця проживання'. Проте концепт *REFUGEE* з розвитком світових подій набуває нових концептуальних ознак. Це безпосередньо пов'язано з кризою біженців, що змушувало держави переглянути вже існуючі визначення самого терміна «refugee». Для того, щоб виокремити мовні засоби, які вербалізують концепт *REFUGEE* у політичному дискурсі, було проаналізовано промови політиків, серед яких є і носії англійської мови (Барак Обама, Тереза Мей, Катрін Бренсон), і не носії мови (Гжегож Схетина, Морган Юганссон, Антоніу Гутерреш, Фолькер Тюрк). Для репрезентації концепту вони використовують і ключові лексеми-вербалізатори концепту, і вільні словосполучення (*vulnerable people who have come to seek protection*, *people in need of protection*, *people in need of shelter*, *people in need*). Носії мови переважно виражають нейтральне або позитивне ставлення до біженців. Не носії мови інколи доповнюють номінативне поле концепту *REFUGEE* репрезентантами з негативними конотаціями.

Ключові слова: концепт, концептуальна ознака, вербалізатор, номінативне поле, політичний дискурс.

Постановка наукової проблеми та її значення. Концепт *REFUGEE* – один із найактуальніших концептів XXI століття, проте він здавна існує й активно інтерпретується у культурах різних народів залежно від етапу їхнього історичного розвитку, географічного положення й устрою суспільства. Проблема пошуку притулку (вимушеного місця проживання) має таку саму давню історію, як і все людство, адже війна, конфлікти та їхні наслідки – смерть і втеча – супроводжують всю історію людства.

Як відомо, у дослідженні концептів надзвичайно велику роль відіграє вивчення їхніх мовних репрезентантів, оскільки мова надає найкращий доступ до свідомості людини.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Питання виявлення форм вербалізації концептів, способів і засобів їхньої мовної об'єктивації становить значний науковий інтерес. Це питання може бути поставлене і вирішене щодо певного концепту і на матеріалі однієї мови, і (у зіставному аспекті) на матеріалі різних мов. Серед існуючих у сучасній лінгвістиці підходів до розуміння концепту можна виокремити два основні – лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний. Н. Арутюнова, М. Болдирев, В. Дем'янков, С. Жаботинська, О. Кубрякова, Дж. Лакофф, Р. Лангакер, М. Полюжин, А. Приходько, О. Селіванова, Л. Талмі та багато інших дослідників розглядають концепт як лінгвокогнітивне явище.

Активний розвиток лінгвокультурології наприкінці XX ст. сприяв виникненню і поширенню лінгвокультурологічного підходу щодо вивчення концепту. У цьому напрямку проводять свої дослідження С. Воркачов, І. Голубовська, О. Корнілов, С. Нікітіна, В. Постовалова, Т. Радзівська, Н. Слухай, Ю. Степанов, Н. Сукаленко, С. Толстая й ін. Вони розглядають концепт як базову одиницю етнокультурної інформації.

Мета і завдання статті. Об'єктом нашого дослідження є вербалізатори концепту *REFUGEE*, предметом дослідження виступають особливості наповнення досліджуваного концепту в англомовному політичному дискурсі. Мета розвідки – дослідити специфіку використання мовних засобів у репрезентації концепту *REFUGEE* у промовах, заявах і виступах політиків, що стосуються теми біженців. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

– здійснити вибірку промов політиків (носіїв і не носіїв англійської мови), які порушують проблеми біженців;

- виокремити базові (ключові) вербалізатори концепту REFUGEE;
- проаналізувати особливості мовної об'єктивації досліджуваного концепту в політичному дискурсі на основі промов і виступів політиків.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Концепти об'єктивуються у мові передусім готовими лексемами (ключовими словами-репрезентантами та їхніми синонімами) і фразеосполученнями зі складу лексико-фразеологічної системи мови. Розвиваючи і систематизуючи погляди лінгвістів на засоби вербалізації концептів, З. Попова та Й. Стернін подають перелік мовних засобів, які можуть уходити до номінативного поля того чи того концепту і які забезпечують опис концепту у процесі лінгвокогнітивного дослідження. Такими засобами є: прямі та вторинні номінації концепту, спільнокореневі слова; стійкі сполучення слів і порівняння; вільні словосполучення; словникові дефініції мовних одиниць, що об'єктивують концепт; різноманітні тексти тощо [1, 69–71].

Ключовим репрезентантом концепту REFUGEE є лексема *refugee*, яка за даними тлумачних словників англійської мови має такі значення:

- a person who has escaped from their own country for political, religious, or economic reasons or because of a war [2];
- someone who has been forced to leave their country, especially during the war, or for political or religious reasons [7, 1379];
- a person who has been forced to leave their country or home, because there is a war or for political, religious or social reasons [10, 1280];
- a person who flees for refuge or safety, especially to a foreign country, as in time of political upheaval, war, etc. [5];
- any uprooted, homeless, involuntary migrant who has crossed a frontier and no longer possesses the protection of his former government [6].

Синоніми лексеми *refugee* теж виступають вербалізаторами досліджуваного концепту. В Оксфордському тезаурусі (“Oxford Learner’s Thesaurus. A Dictionary of Synonyms”) наведено синонімічний ряд, в якому лексема *refugee* є домінантою: *refugee, immigrant, migrant, expatriate, exile, emigrant, asylum seeker, evacuee* [11, 626]. На думку укладачів словника, всі ці лексеми мають спільне значення ‘somebody who has left the place where they lived and is going or has gone to find a new place to live or stay’ [11, 626] (‘особа, яка залишила місце свого проживання та їде шукати нове місце для проживання чи перебування’). Більшість одиниць синонімічного ряду є тематично близькими або виступають аналогами домінанти ряду, проте вони не є повними синонімами стосовно один одного.

На сайті Управління Верховного комісара ООН у справах біженців подані такі лексичні одиниці англійської мови, що вербалізують концепт REFUGEE:

A refugee is someone who has been forced to flee his or her country because of persecution, war, or violence. A refugee has a well-founded fear of persecution for reasons of race, religion, nationality, political opinion or membership in a particular social group;

An internally displaced person (IDP) is a person who has been forced to flee his or her home for the same reason as a refugee, but remains in his or her own country and has not crossed an international border. Unlike refugees, IDPs are not protected by international law or eligible to receive many types of aid;

A returnee is a refugee who has returned to his or her home country. The majority of refugees prefer to return home as soon as it is safe to do so, after a conflict and the country is being rebuilt;

A stateless person is someone who is not a citizen of any country. <...> A person can become stateless due to a variety of reasons, including sovereign, legal, technical or administrative decisions or oversights;

Asylum seekers flee their own country and seek sanctuary in another country, they apply for asylum – the right to be recognized as a refugee and receive legal protection and material assistance [18].

Проаналізувавши подані дефініції та синонімічні ряди можемо стверджувати, що найчастіше вербалізаторами концепту REFUGEE виступають лексеми *refugee, asylum seeker, displaced person*, а головною концептуальною ознакою досліджуваного концепту є ‘вимушене переселення та

пошук нового місця проживання' (пор.: *someone who has been forced to flee his or her country; who has escaped from their own country; who has left the place where they lived; flees their own country and seek sanctuary in another country* тощо).

У політичному дискурсі наповнення концепту REFUGEE з плином часу трохи змінюється. Це безпосередньо пов'язано з розвитком кризи біженців, що змушувало держави переглянути вже існуючі визначення самого терміна «refugee». Розгляньмо визначення на позначення біженців, поданих в офіційних документах.

У Конвенції про статус біженців 1951 року зазначено, що термін «біженець» стосується будь-якої людини, яка:

“As a result of events occurring before 1 January and owing to well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former habitual residence as a result of such events, is unable or, owing to such fear, is unwilling to return to it” [4, 14].

Організація африканської єдності (ОАЄ) у конвенції 1969 року, яка регулює конкретні аспекти проблем біженців в Африці, доповнює визначення терміна «біженець», поданого у Конвенції 1951 року, таким пунктом:

“The term «refugee» shall also apply to every person who, owing to external aggression, occupation, foreign domination or events seriously disturbing public order in either part or the whole of his country of origin or nationality, is compelled to leave his place of habitual residence in order to seek refuge in another place outside his country of origin or nationality” [8, 3].

Після кризи біженців у вісімдесятих роках у Латинській Америці Організація Американських Держав прийняла Картахенську декларацію щодо біженців (1984 р.), у якій йдеться, що як доповнення до Конвенції 1951 року біженцями слід вважати також таких осіб:

“...persons who have fled their country because their lives, safety or freedom have been threatened by generalized violence, foreign aggression, internal conflicts, massive violation of human rights or other circumstances which have seriously disturbed public order” [3, 36].

Отже, аналіз визначень терміна «біженець» в офіційних документах ООН засвідчує, що концепт REFUGEE з розвитком світових подій набуває нових концептуальних ознак. До концептуальних ознак ‘перебування за межами країни своєї національної належності’, ‘побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності’, ‘за ознакою релігії’, ‘за ознакою громадянства’, ‘за ознакою належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів’, ‘неможливість чи небажання повернутися до колишнього місця проживання’ (див. Конвенцію 1951 року) долучилися такі концептуальні ознаки, як ‘вимушене залишення своєї країни внаслідок зовнішньої агресії, окупації’, ‘внаслідок іноземного панування’, ‘внаслідок подій, які серйозно порушують громадський порядок у будь-якій частині або у всій країні походження чи національності’ (див. Конвенцію щодо конкретних аспектів проблем біженців в Африці), ‘загроза життю’, ‘загроза безпеці’, ‘загроза свободі’, ‘загальне насильство’, ‘внутрішні конфлікти’, ‘масові порушення прав людини’, ‘інші обставини, які серйозно порушили громадський порядок’ тощо (див. Картахенську декларацію).

Для того, щоб визначити мовні засоби, які вербалізують концепт REFUGEE у політичному дискурсі, ми проаналізували промови політиків, серед яких: носії англійської мови (Барак Обама, Тереза Мей, Катрін Бренсон), не носії мови (Гжегож Схетина, Морган Юганссон, Антоніу Гутерреш, Фолькер Тюрк).

У своїй промові Катрін Бренсон послуговується визначенням терміна “refugee”, прийнятим Конвенцією 1951 року. Говорячи про біженців, вона використовує лексеми *refugees* і *asylum seekers*. Наприклад:

*As has been frequently and eloquently expressed to us by **asylum seekers** held in immigration detention, many **refugees** and **asylum seekers** experience serious breaches of their human rights prior to **seeking refuge** in Australia* [13].

Окрім базових вербалізаторів концепту REFUGEE політик уживає описові словосполучення на кшталт: *vulnerable people who have come to seek protection from persecution, people who arrive in Australia without a valid visa, people held in immigration detention, people who are waiting for security assessments, people who remain in detention following an adverse security assessment* тощо.

Катрін Бренсон, описуючи складну ситуацію з біженцями, відстоює їхні права й висловлює своє позитивне ставлення до них:

*Many of those people currently in detention will be found to be **refugees** and will come to live with us in our communities. They, like the **many thousands of refugees** before them who Australia has welcomed, **will make significant contributions** to life in Australia. We have a responsibility to ensure that **asylum seekers and refugees** are not irreparably harmed as a consequence of lengthy periods in immigration detention in Australia* [13].

Барак Обама використовує лексеми *refugee, new neighbors, victims*, а також описові словосполучення: *who dream of someday, somehow, having a home of their own; surviving on rations and aid; hardworking, patriotic; who've suffered unspeakable abuse at the hands of traffickers, modern day slavery, girls who pray at night that someone might rescue them from their torment; who want to be safe and to work, be good citizens*. Наприклад:

*We've seen in America, **hardworking, patriotic refugees** serve in our military, and start new businesses and help revitalize communities. I believe refugees can make us stronger.*

*They're families **who want to be safe and to work, be good citizens** and contribute to their country...* [14].

Барак Обама досить позитивно налаштований щодо біженців. Про це свідчать такі лексеми, як *daughter, son, grandson*, якими він називає маленьких біженців. Наприклад:

*Those **girls** being trafficked and tortured, they could be our **daughters**. That **little boy** on the beach could be our **son or our grandson*** [14].

Тереза Мей у промовах використовує базові лексеми *refugee, displaced people, asylum seeker* для репрезентації концепту REFUGEE. Наприклад: *I've learned that **refugee stories** – **asylum seeker stories** are all different. And it is a global matter, with conflict and **displaced people** on every continent. We must ensure **refugees** can live with dignity and self-sufficiency, as close as possible to their home countries, to deter them from making dangerous onward journeys, and to enable them eventually to return home and rebuild* [12].

Отже, носії мови використовують зазвичай базові лексеми для мовного представлення концепту REFUGEE. Описові словосполучення, що репрезентують цей концепт, виражають нейтральне або позитивне ставлення мовців до біженців.

Проаналізуємо репрезентанти концепту REFUGEE у політичних промовах не носіїв мови.

Морган Юганссон уживає у промовах і базову лексему-вербалізатор (*refugee*), і вільні словосполучення: *people in need of protection, desperate people, people applied for asylum, people fleeing the war and persecution*. Наприклад:

*The quantum leap in terms of the number of **people in need of protection** that we have witnessed over the past decade is a global responsibility that requires a more coordinated and cohesive approach. In addition to our financial support to **people in need** in Syria and its neighboring countries, Sweden has continued to provide a safe haven for **people fleeing the war and persecution** in Syria, as well as other parts of the world* [15].

Використовуючи словосполучення на кшталт *restore safety and dignity, wait for peace and reconstruction, provide support and protection*, політик висловлює позитивне ставлення до біженців:

*We give our full support to the UN Special Envoy Staffan de Mistura in his endeavours to this end. It goes without saying that only an end to the conflict in Syria can ultimately **restore safety and dignity to the Syrian people*** [15].

Ґжегож Схетина послуговується лексемами *asylum seeker, migrant, escapee, refugee*:

*It is within Poland's means to lead a more ambitious and bold policy regarding the issue of **refugees, asylum seekers and migrants**.*

*A dead child, **an escapee** from Kobane, lying face down on the Turkish beach of Bodrum* [16].

Політик висловлює досить негативне ставлення до біженців. Він говорить, що біженці намагаються будь-що перетнути кордони: *people trying desperately to cross barbwire fences and borders*. Поруч з лексемою *refugee* Гжегож Схетина використовує слово *barbarins* і характеризує це явище як *new exodus, waves of migration, increasing waves of refugees, massive waves of refugees and barbarians, the smuggling of refugees, people smuggling*. Наприклад:

These are the dramatic images we have all seen over the last few weeks. They depict a new exodus, new waves of migration. What we have also seen, in the backdrop of the dramatic images and increasing waves of refugees, are empty promises and declarations that have in turn stoked unnecessary divisions and resentment [16].

Антоніу Гутерреш використовує, крім лексеми *refugee*, такі вербалізатори досліджуваного концепту, як: *refugee arrivals; stateless; people who have no documentation; vulnerable, dependent on scarce humanitarian assistance*. Взагалі у промові політика звучать негативні конотації щодо проблеми біженців:

The refugee crisis has had an enormous impact on host countries and communities, affecting all aspects of daily life, from housing and unemployment to general price levels and public sanitation. We are also worried that increasing numbers of people have no documentation, which puts them even more at risk, as many new refugee arrivals are not registering due to obstacles and safety concerns. In addition, thousands of children being born to Syrian parents in exile face a potential risk of statelessness [17].

Фолькер Тюрк вербалізує концепт REFUGEE переважно за допомогою ключових лексем-вербалізаторів *refugee* та *displaced person*. Наприклад:

In conclusion, while UNHCR is not a security but rather a humanitarian and protection agency mandated to work with States to ensure protection and solutions for refugees, our work with displaced people around the world for more than six decades has made us acutely aware of broader security considerations, including those arising from terrorism. Nowhere is insecurity more visible than in the lives of the 21.7 million refugees, and more than 36.4 million internally displaced persons in the world today [9].

Як бачимо, говорячи про безпеку у світі, політик звертає особливу увагу на нестабільну та небезпечну ситуацію, у якій опинилися біженці. Тим самим він не висловлює негативного ставлення до біженців.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, аналіз промов світових політиків (носіїв і не носіїв англійської мови) свідчить, що для репрезентації концепту REFUGEE вони використовують і ключові лексеми-вербалізатори концепту (*refugee, asylum seeker, escapee* та *displaced person*), і вільні словосполучення (*vulnerable people who have come to seek protection, people in need of protection, people in need of shelter, people in need*). Проте можна прослідкувати відмінності у використанні словосполучень носіями й не носіями мови. Зокрема, носії мови переважно використовують словосполучення, що виражають нейтральне або позитивне ставлення до біженців. Не носії мови інколи доповнюють номінативне поле концепту REFUGEE репрезентантами з негативним конотаціями. Загалом концепт REFUGEE є динамічним концептом, оскільки з розвитком світових подій він набуває нових концептуальних ознак, що і буде об'єктом наших подальших розвідок.

Джерела та література

1. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ «Восток–Запад», 2007. – 314 с.
2. Cambridge Advanced Learner's Dictionary [Electronic resource]. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – Access mode : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/refugee>.
3. Cartagena declaration on refugees [Electronic resource] // UNHCR. The UN Refugee Agency. – Access mode : <http://www.unhcr.org/about-us/background/45dc19084/cartagena-declaration-refugees-adopted-colloquium-international-protection.html>.
4. Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees [Electronic resource] // UNHCR. The UN Refugee Agency. – Access mode : <http://www.unhcr.org/3b66c2aa10>.
5. Dictionary.com Unabridged / Based on the Random House Dictionary [Electronic resource]. – Random House, Inc., 2017. – Access mode : <http://www.dictionary.com/browse/refugee>.

6. Encyclopedia Britannica [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.britannica.com/topic/refugee>.
7. Longman Dictionary of Contemporary English. – 4th edition. – Edinburgh : Longman, 2005. – 1950 p.
8. OAU Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa [Electronic resource] // UNHCR. The UN Refugee Agency. – Access mode : <http://www.unhcr.org/about-us/background/45dc1a682/oau-convention-governing-specific-aspects-refugee-problems-africa-adopted.html>.
9. Open Briefing to United Nations Security Council Counter-Terrorism Committee [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.unhcr.org/admin/dipstatements/58e35b317/open-briefing-united-nations-security-council-counter-terrorism-committee.html>.
10. Oxford Advanced Learner's Dictionary. – 8th edition. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 1796 p.
11. Oxford Learner's Thesaurus. A Dictionary of Synonyms / Chief editor Diana Lea. – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 1008 p.
12. PM speech at Leaders Summit on Refugees : 20 September 2016 [Electronic resource] // GOV.UK. – Access mode : <https://www.gov.uk/government/speeches/pm-speech-at-leaders-summit-on-refugees-20-september-2016>.
13. President speech: Human Rights, Refugees and Asylum Seekers [Electronic resource] // Australian Human Rights Commission. – Access mode : <https://www.humanrights.gov.au/news/speeches/president-speech-human-rights-refugees-and-asylum-seekers>.
14. Remarks by President Obama at Leaders Summit on Refugees [Electronic resource]. – Access mode : <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/09/20/remarks-president-obama-leaders-summit-refugees>.
15. Speech by Morgan Johansson at UNHCR High-level meeting on global responsibility sharing through pathways for admission of Syrian refugees [Electronic resource] // Government offices of Sweden. – Access mode : <http://www.government.se/speeches/2016/03/speech-by-morgan-johansson-atunhcr-high-level-meeting-on-global-responsibility-sharing-through-pathways-for-admission-of-syrian-refugees/>.
16. Speech by Polish Foreign Minister on refugee crisis [Electronic resource] // Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland. – Access mode : http://www.msz.gov.pl/en/ministry/polish_diplomacy_archive/former_ministers/remarks_mgs/speech_by_polish_foreign_minister_on_the_refugee_crisis;jsessionid=24E9E089164F28DF595E725FA63D09BC.cmsap5p.
17. United Nations Security Council (7592nd Meeting). Briefing on the Humanitarian Situation in Syria [Electronic resource] / Remarks by António Guterres ; United Nations High Commissioner for Refugees. – New York, 2015. – 21 December. – Access mode : <http://www.unhcr.org/admin/hcspeeches/567861459/united-nations-security-council-7592nd-meeting-briefing-humanitarian-situation.html>.
18. What is a refugee? Definition and Meaning [Electronic resource] // USA for UNHCR. – Access mode : <http://www.unrefugees.org/what-is-a-refugee/>.

References

1. Popova, Zinaida, and Sternin, Iosif. 2007. *Kognitivnaia Lingvistika*. Moskva: ACT “Vostok–Zapad”.
2. *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*. 2008. Cambridge: Cambridge University Press. <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/refugee>.
3. UNHCR. The UN Refugee Agency. “Cartagena declaration on refugees”. Accessed August 1, 2017. <http://www.unhcr.org/about-us/background/45dc19084/cartagena-declaration-refugees-adopted-colloquium-international-protection.html>.
4. UNHCR. The UN Refugee Agency. “Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees.” Accessed August 1, 2017. <http://www.unhcr.org/3b66c2aa10>.
5. *Dictionary.com Unabridged*. 2017. Random House, Inc. Accessed August 5, 2017. <http://www.dictionary.com/browse/refugee>.
6. Encyclopedia Britannica. “Refugee.” Accessed August 5, 2017. <https://www.britannica.com/topic/refugee>.
7. *Longman Dictionary of Contemporary English*. 2005. Edinburgh : Longman.
8. UNHCR. The UN Refugee Agency. “OAU Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa.” Accessed August 7, 2017. <http://www.unhcr.org/about-us/background/45dc1a682/oau-convention-governing-specific-aspects-refugee-problems-africa-adopted.html>.
9. “Open Briefing to United Nations Security Council Counter-Terrorism Committee”. Accessed August 7, 2017. <http://www.unhcr.org/admin/dipstatements/58e35b317/open-briefing-united-nations-security-council-counter-terrorism-committee.html>.
10. *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. 2010. Oxford: Oxford University Press.
11. *Oxford Learner's Thesaurus. A Dictionary of Synonyms*. 2008. Oxford: Oxford University Press.
12. GOV.UK. “PM speech at Leaders Summit on Refugees: 20 September 2016”. Accessed August 7, 2017. <https://www.gov.uk/government/speeches/pm-speech-at-leaders-summit-on-refugees-20-september-2016>.
13. Australian Human Rights Commission. “President speech: Human Rights, Refugees and Asylum Seekers”. Accessed August 6, 2017. <https://www.humanrights.gov.au/news/speeches/president-speech-human-rights-refugees-and-asylum-seekers>.

14. “Remarks by President Obama at Leaders Summit on Refugees”. Accessed August 8, 2017. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/09/20/remarks-president-obama-leaders-summit-refugees>.

15. Government offices of Sweden. “Speech by Morgan Johansson at UNHCR High-level meeting on global responsibility sharing through pathways for admission of Syrian refugees.” Accessed August 4, 2017. <http://www.government.se/speeches/2016/03/speech-by-morgan-johansson-atunhcr-high-level-meeting-on-global-responsibility-sharing-through-pathways-for-admission-of-syrian-refugees/>.

16. Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland. “Speech by Polish Foreign Minister on refugee crisis”. Accessed August 2, 2017. http://www.msz.gov.pl/en/ministry/polish_diplomacy_archive/former_ministers/remarks_mgs/speech_by_polish_foreign_minister_on_the_refugee_crisis;jsessionid=24E9E089164F28DF595E725FA63D09BC.cmsap5p.

17. Guterres, António. 2015. “Briefing on the Humanitarian Situation in Syria”. Paper presented at United Nations Security Council (7592nd Meeting), New York, 21 December 2015. <http://www.unhcr.org/admin/hcspeeches/567861459/united-nations-security-council-7592nd-meeting-briefing-humanitarian-situation.html>.

18. USA for UNHCR. “What is a refugee? Definition and Meaning”. Accessed August 7, 2017. <http://www.unrefugees.org/what-is-a-refugee/>.

Бондар Татьяна, Галицкая Елена. Особенности вербализации концепта REFUGEE в политическом дискурсе. Рассмотрено вербализаторы концепта REFUGEE – одного из наиболее актуальных концептов XXI века – и особенности наполнения этого концепта в англоязычном политическом дискурсе. Анализ словарных дефиниций, синонимических рядов и определений термина «беженец» в официальных документах ООН показывает, что чаще всего языковыми репрезентантами концепта REFUGEE выступают лексемы *refugee*, *asylum seeker* и *displaced person*, а основным концептуальным признаком исследуемого концепта является ‘вынужденное переселение и поиск нового места проживания’. Однако концепт REFUGEE с развитием мировых событий приобретает новые концептуальные признаки. Это непосредственно связано с кризисом беженцев, что вынуждало государства пересматривать уже существующие определения самого термина «refugee». Для того, чтобы выделить языковые средства, которые вербализируют концепт REFUGEE в политическом дискурсе, были проанализированы речи политиков, среди которых: носители английского языка (Барак Обама, Тереза Мэй, Катрин Бренсон) и не носители языка (Гжегож Схетина, Морган Юганссон, Антониу Гутерреш, Фолькер Тюрк). Для репрезентации концепта они используют и ключевые лексемы-вербализаторы концепта, и свободные словосочетаниями (*vulnerable people who have come to seek protection*, *people in need of protection*, *people in need of shelter*, *people in need*). Носители языка преимущественно выражают нейтральное или позитивное отношение к беженцам. Не носители языка иногда дополняют номинативное поле концепта REFUGEE репрезентантами с негативными коннотациями.

Ключевые слова: концепт, концептуальный признак, вербализатор, номинативное поле, политический дискурс.

Bondar Tetiana, Halytska Olena. Peculiarities of Verbalization of the Concept REFUGEE in Political Discourse. The article deals with verbalizers of the concept REFUGEE and peculiarities of its content in political discourse. Analysis of dictionary definitions, synonymous rows and definitions of the term “refugee” in the UN official documents shows that lexemes *refugee*, *asylum seeker* and *displaced person* are the most frequent language representatives of the concept REFUGEE. The main conceptual feature of the concept is ‘to be forced to flee his or her country and seek sanctuary in another country’. However, the concept REFUGEE acquires new conceptual features because of the development of world events. This fact is directly related to the crisis of refugees that forced governments to redefine already existent definitions of the term “refugee”. In order to determine language means that verbalize the concept REFUGEE in political discourse speeches of politicians were analyzed. The speeches were given by native speakers (Barack Obama, Theresa Mary May, Catherine Branson) as well as by non-native speakers of English (Grzegorz Schetyna, Morgan Johansson, António Guterres, Volker Türk). These politicians used both key lexemes-verbalizers of the concept (*refugee*, *asylum seeker*, *displaced person*) and free word combinations (*vulnerable people who have come to seek protection*, *people in need of protection*, *people in need of shelter*, *people in need*) to represent the concept in their speeches. Native speakers mainly express neutral or positive attitude toward refugees. Non-native speakers sometimes use verbalizers that have negative connotations.

Key words: concept, conceptual feature, verbalizer, nominative field, political discourse.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ СФЕРИ ДИЗАЙНУ ОДЯГУ ТА МОДИ

Розглянуто лексику сфери дизайну одягу та моди як самостійний сегмент у науковій картині світу носіїв мови, тому вона становить інтерес не лише для лінгвістів, а й для нефаківців у галузі філології. Вона формує розгалужену терміносистему дизайну одягу й моди, загальнолітературну лексику і спеціальні терміни, які називають поняття моди та дизайну одягу, а також промислової та творчої діяльності. Досліджено найпоширеніші способи та прийоми перекладу термінів, зокрема: переклад за допомогою лексичного еквівалента та безеквівалентний переклад. Серед основних прийомів перекладу безеквівалентної лексики виокремлюють: транскрипцію, транслітерацію, калькування, описовий переклад. Крім того, звернуто увагу на проблеми перекладу неологізмів, авторських термінів, антропонімів та аббревіатур.

Ключові слова: термін, дизайн одягу, мода, переклад, еквівалент, безеквівалентна лексика, транслітерація, транскрипція, калькування, описовий переклад.

Постановка наукової проблеми та її значення. Технічні терміни як мовні знаки, що репрезентують поняття спеціальної, професійної галузі становлять суттєву складову фахових текстів і одну з головних причин труднощів їх перекладу з огляду на їх неоднозначність, відсутність перекладних відповідників (у випадку термінів-неологізмів) і національну варіативність [1, 135].

Мода користується великою популярністю та притаманна лише людині. В індустрії моди, як і в будь-якій іншій професійній сфері, існують свої професійні терміни. Незалежно від того, наскільки окремо взята людина зацікавлена чи не зацікавлена останніми новинками моди, загальні уявлення про те, який одяг є адекватним чи неадекватним, модним або немодним у сучасному суспільстві, впливають на вибір убрання. Відбувається діалектична взаємодія протилежних прагнень людини до соціальної адаптації та індивідуальної ідентифікації. Вибір стилю вбрання часто забезпечує успіх і в неформальному спілкуванні, і під час ділових контактів чи політичної кампанії. Предмети одягу та аксесуари від відомих виробників – ознака високого соціального статусу. Має значення не лише висока матеріальна якість виробу, але й ім'я виробника (brand name). Стрімкий темп змін у галузі моди знаходить своє відображення на вербальному рівні, відбувається постійне утворення нових лексичних одиниць на позначення нових явищ [3, 12].

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Мода як особливий феномен людської культури відображає еволюцію сучасного суспільства. Лексика сфери моди вимагає наукового вивчення. Кожна культура створює свою мову одягу та моди. Назви одягу можуть розповісти нам про побут та історію народу, повідомити про сучасні тенденції моди й культури.

Переклад термінів сфери дизайну одягу та моди викликає, передусім, певні термінологічні й жанрово-стилістичні труднощі. Причинами існування термінологічних труднощів перекладу, насамперед, є розбіжності в картині світу англійської й української мов, особливості багатозначності англійських і українських слів, відсутність у мові перекладу відповідників новим термінам, особливості словотвору і термінотворення в англійській і українській мовах, але існує низка перекладацьких прийомів, які дозволяють за умови коректного використання подолати будь-які лексичні труднощі [1, 10].

Зарубіжні та вітчизняні науковці В. Птуха, С. Колосова, С. Радецька, О. Пташнікова досліджували термінологію індустрії моди. Однак автори більше уваги приділяли основним способам формування англійської термінології дизайну моди, описали процеси запозичення, неологізації, морфологічний і семантичний способи творення термінів. Актуальність цього дослідження зумовлена особливою увагою до еволюції лексичного складу англійської та української мов, а також особливостями перекладу термінів сфери дизайну одягу та моди, пов'язаними з проблемою адекватної мовної реалізації під час перекладу термінів, а також з розробкою рекомендацій і вказівок щодо поліпшення праці перекладача, який здійснює переклад тексту, що містить специфічну термінологію, низку усталених слів і словосполучень.

Мета і завдання статті – виявити особливості перекладу англійських термінів індустрії моди та проаналізувати специфіку використання способів перекладу термінів українською мовою.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У термінознавстві існує безліч класифікацій термінів: за діапазоном застосування, за ознакою, за структурою, за будовою тощо. О. Суперанська вважає, що термін має триєдину основу – предметне знання, логічне осмислення, мовне вираження та наголошує на принциповій відмінності терміна від загальної лексики, узагальнює різні погляди на природу терміна і виокремлює такі його властивості, як: 1) однозначність; 2) точність семантичних меж; 3) стилістичну нейтральність; 4) чітке тлумачення; 5) співвідношення з поняттями певної галузі знань; 6) системність; 7) відсутність зв'язку з контекстом; 8) відсутність синонімів (у межах певної терміносистеми) [6, 17].

У перекладацькій практиці термін – це слово або словосполучення, що позначає специфічні об'єкти і поняття, якими оперують спеціалісти певної сфери науки чи техніки. Переклад терміна – це точне відтворення оригіналу засобами іншої мови за умови збереження змісту й стилю. Така єдність відтворюється на іншій мовній основі й перетворюється на нову єдність, властиву мові перекладу [2, 104].

У процесі перекладу термінів у тексті перед перекладачем постають проблеми, розв'язання яких є важливим завданням для правильного відтворення тексту оригіналу. Переклад термінології здійснюється різними прийомами, зокрема за допомогою лексичних, лексико-семантичних і лексико-граматичних міжмовних трансформацій. Завдання перекладача полягає у вірному виборі того чи того прийому під час процесу перекладу, щоб якнайточніше передати значення терміна.

Головним прийомом перекладу термінів є переклад за допомогою лексичного еквівалента. Пошук терміна-еквівалента (тобто відповідного за значенням) у власній мові (мові перекладу) має починатися з аналізу нового поняття, яке виражає іншомовний термін, лексичної групи, яка об'єднує найменування художніх напрямків у моді, сегментів гардеробу, предметів і деталей одягу, взуття й аксесуарів, найменувань матеріалів для пошиття виробів і видів їх обробки, технік крою та іншої лексики, семантично співвідносної із зазначеною галуззю людської діяльності: *style, sew, portfolio, collection, trend* тощо. Цей аналіз може підказати, яке слово слід застосувати на позначення певного поняття, розуміння контексту, в якому він вживається й уникнути неправильного вибору варіанта перекладу омонімічного терміна.

Значну складність під час перекладу термінів становлять неологізми. Формування термінології індустрії моди відбувається за допомогою неологізації, зокрема появи нових слів і нових значень. Покази чоловічих і жіночих колекцій надихають людей на створення великої кількості неологізмів. Редактори модних журналів часто не знаходять слів для опису чудернацьких творінь модельєрів. Наприклад, слово *roots* виникло від *pants* (*штани*) і *boots* (*черевики*) – *шкіряні штани, з'єднані з чобітками*. За спостереженнями журналістів *The Wall Street Journal*, особливий вплив на словник неологізмів зі сфери моди здійснило активне залучення чоловіків до фешн-індустрії. У результаті з'явилася ціла низка нових термінів, що позначають предмети одягу чоловічого гардероба: різновид чоловічої білизни *manties* походить від двох слів *man* (*чоловік*) і *ranties* (*трусики*); чоловічі сандалі – *mandals*; чоловічі колготки – *mantyhose*; чоловічий варіант дамських сумочок – *murses*; *mankle* вживається на позначення оголеної чоловічої гомілки; *tamil* – чоловік середнього віку, який носить трикотажні вироби з лайкри і *mullet dress* – жіноча спідниця, коротка спереду й довга зі спини. Впливові люди в індустрії моди тепер мають свою кодифіковану назву – *flash pack* – «модний пакет» [4, 72].

Основними способами перекладу неологізмів індустрії моди є:

– *транскрипція / транслітерація* – спосіб перекладу, який застосовують до неасимільованих або частково асимільованих запозичених слів. Наприклад, *New Look* – *Нью Лук* – елегантний, жіночний, романтичний стиль одягу, запропонований Кристіаном Діором у 1947 р.; *bikini* – бікіні; *brand* – бренд; *lable* – лейбл. У цьому разі без знання історії виникнення та значення фрази передати прагматичний потенціал слова неможливо. Для адаптації в україномовних журналах мод використовують комбінування експлікації та транслітерації, наприклад, *cady* – кади, дорогоцінна шовкова тканина для пошиття одягу класу «Люкс» і вечірніх суконь);

– калькування – творення слів і окремих виразів шляхом копіювання способу, за допомогою якого вони утворені у мові-джерелі: *high fashion wardrobe* – гардероб високої моди; *jogging pants* – штани для пробіжки; *extra full skirt* – широка тишина спідниця; *nightcap* – нічний чепчик;

– описовий переклад, коли лексичну одиницю мови оригіналу замінюють словосполученням, що експлікує (описує) її значення, тобто надає більш повне пояснення значення відповідної лексичної одиниці в мові перекладу, наприклад: *Derbys* – черевики з відкритою шнурівкою. Іноді їх називають «блюхерсами» на честь пруського маршала Блюхерса, солдати якого в битві під Ватерлоо вперше носили черевики з відкритою шнурівкою; *Monkstraps* – туфлі з пряжками, у перекладі з англійської – «ремені монахів», через подібність їх пряжок із кріпленнями на сандаліях ченців; *Oxfords* – черевики із закритою шнурівкою. Вважають, що саме це класичне взуття ідеально підходить для будь-яких офіційних заходів і практично до всіх костюмів [5, 155].

Переклад безеквівалентної лексики, тобто таких слів, які позначають предмети, процеси та явища, що не мають еквівалентів на певному етапі розвитку мови, викликає значні труднощі. У цьому разі головну роль відіграють контекст і об'єм знань перекладача.

Значну частину термінів утворюють на основі особових імен (як правило, прізвищ). Це або похідні терміни, або термінологічні словосполучення, у яких прізвище використовують і у загальному, і у родовому відмінку. Означення-прізвище можна перекладати такими способами:

– означення-прізвище подають у постпозиції в родовому відмінку, наприклад: *Chanel Little Black Dress* – маленьке чорне плаття Шанель; *Wellington boots* – черевики або гумові чоботи Веллінгтона; *Soul Boy style* – стиль «Соул Бой»;

– означення-прізвище подають у постпозиції в родовому відмінку у сполученні з прийменником «від», наприклад: *Lampshade tunic, Paul Poiret* – сукня-абажур від Поля Пуаре; *S/S collection, Alexander MacQueen* – колекція весна-літо від «Маккуїн»; *TOM TAILOR Jeans* – джинси від компанії ТОМ ТЕЙЛОР;

– персоналії передають за допомогою традиційних способів перекладу цього типу лексики, зокрема транскрипції, іноді з елементами транслітерації: *Julian MacDonald* – Джулієн Макдональд; *Gianni Versace* – Джанні Версаче; *Karl Otto Lagerfeld* – Карл Отто Лагерфельд.

Кількісне зростання словникового складу зумовлює раціоналізацію мови, економію номінативних і словотворчих зусиль. Одним із яскравих проявів раціоналізації мовленнєвої діяльності та оптимізації мовотворчих процесів є явище скорочення лексичних одиниць. Аббревіатури добре відомі у вузьких колах професіоналів і не завжди знайомі нефахівцям. Зазвичай їх перекладають за допомогою передачі розшифрованої аббревіатури шляхом транскрипції (якщо це власна назва), калькування або перекладу з елементами додавання або опущення, наприклад: *YSL* – *Yves Saint Laurent* – Ів Сен Лоран; *CK* – *Calvin Klein* – Кельвін Кляйн; *D&G* – *Dolce and Gabbana* – італійська марка модного одягу Дольче і Габбана; *TM* – *Total Measurement* – статистичні вимірювання розміру; *AQL* – *Acceptance Quality Limit* – допустимий рівень якості одягу; *APOC* – *a piece of cloth* – технологія крою з цілого шматка тканини, а також предмет одягу, який зроблений за допомогою цієї технології; *AUC* – *American Upland Cotton* – американська нагірна бавовна.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, серед англійських і українських термінів сфери індустрії моди трапляються повні, часткові відповідники та безеквівалентна лексика. Здебільшого повні лексичні еквіваленти представлено повсякденними предметами одягу й давно увійшли до лексичних систем індустрії моди. В сучасній лінгвістиці зростає інтерес до дослідження термінології, до проблеми формування нових термінів, до їх функціонування в конкретній або різних термінологічних системах, у професійному та лінгвокультурному аспектах. Надалі, з огляду на мовленнєвий контекст застосування термінології, що визначає її комунікативно-функціональне призначення та особливості використання, варто проаналізувати інші способи та прийоми перекладу термінів сфери дизайну одягу та моди.

Джерела та література

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова кн., 2004. – 576 с.

2. Кияк Т. Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах / Т. Р. Кияк // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2007. – № 32. – С. 104–108.
3. Коваленко Г. М. Англійська лексика моди ХХ–ХХІ століть : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Г. М. Коваленко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : [б. в.], 2005. – 244 с.
4. Косенко О. П. Неологізми у фешн-індустрії / О. П. Косенко // Спецпроект: аналіз наукових досліджень : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. : у 7 т. – Дніпропетровськ : Біла К. О., 2012. – Т. 4. – С. 71–73.
5. Руденко М. С. Виявлення особливостей перекладу термінології та укладання тематичного словника як результат проєктної методики навчання перекладу / М. С. Руденко // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2014. – № 21. – С. 152–159.
6. Суперанская А. В. Общая терминология: вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Наука, 1989. – 243 с.

References

1. Karaban, Viacheslav. 2004. *Pereklad Anhliiskoi Naukovoї i Tekhnichnoi Literatury. Hramatychni Trudnoshchi, Leksychni, Terminolohichni ta Zhanrovo-Stylistychni Problemy*. Vinnytsia: Nova Knyha.
2. Kyiak, Taras. 2007. “Funktsii ta Pereklad Terminiv u Fakhovykh Tekstakh”. *Visnyk Zhytomyrskoho Derzhavnoho Universytetu*, 32: 104–108.
3. Kovalenko, Hanna. 2005. “Anhliiska Leksyka Mody 20–21 Stolit”. PhD diss., Kyivskyi Natsionalnyi Universytet Imeni Tarasa Shevchenka.
4. Kosenko, Oleksandr. 2012. “Neolohizmy u Feshn-Industrii”. *Spetsproekt: Analiz Naukovykh Doslidzen*. Dnipropetrovsk, 4: 71–73.
5. Rudenko, Maryna. 2014. “Vyivlennia Osoblyvostei Perekladu Terminolohii ta Ukladannia Tematychnoho Slovnyka yak Rezultat Proektnoi Metodyky Navchannia Perekladu”. *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho Universytetu*, 21: 152–159.
6. Superanskaia, Aleksandra, and Podolskaia, Nataliia, and Vasilieva, Nataliia. 1989. *Obshchaia Terminologiia: Voprosy Teorii*. Moskva: Nauka.

Волошинович Наталиа. Особенности перевода терминов сферы дизайна одежды и моды. Рассмотрена лексика сферы дизайна одежды и моды как самостоятельный сегмент в научной картине мира носителей языка, поэтому она представляет интерес не только для лингвистов, но и для неспециалистов в филологической сфере. Она формирует разветвленную терминосистему дизайна одежды и моды, общелитературную лексику и специальные термины, которые называют понятия моды и дизайна одежды, а также промышленной и творческой деятельности. Исследованы самые распространенные способы и приемы перевода терминов, основными, в частности: перевод с помощью лексического эквивалента и безэквивалентный перевод. Среди основных приемов перевода безэквивалентной лексики выделяют: транскрипцию, транслитерацию, калькирование и описательный перевод. Отдельная часть статьи посвящена проблемам перевода неологизмов, авторских терминов, антропонимов и аббревиатур.

Ключевые слова: термин, дизайн одежды, мода, перевод, эквивалент, безэквивалентная лексика, транслитерация, транскрипция, калькирование, описательный перевод.

Voloshynovych Nataliia. Translation Problems of Fashion Industry Terminology. The article considers the vocabulary of fashion industry as an independent segment in the scientific world image of the native speakers; therefore, it is interesting not only for linguists, but also for non-specialists in the philological sphere. It forms a branched terminology of the design of clothing and fashion, common literary vocabulary and special terms that refer to the concepts of fashion and design of clothing, as well as industrial and creative activities. The article examines the most common methods and techniques for the translation of terms, the main of which are: translation with a lexical equivalent and a non-equivalent translation. Among the main translation techniques of the non-equivalent vocabulary are the following: transcription, transliteration, calque and descriptive translation. A separate part of the article deals with the methods for translation of neologisms, author's terms, anthroponyms and abbreviations.

Key words: term, clothing design, fashion, translation, equivalent, nonequivalent vocabulary, transliteration, transcription, calque translation, descriptive translation.

INTERPLAY OF TRANSLATION FREEDOM, CREATIVITY AND FIDELITY IN TRANSLATING PROCESS AS A STEP UP TO THE ACCURACY OF TRANSLATION PRODUCT

The article explores problems of the creative practice in translation work. The emphasis is laid on modern issues in the domain of psycholinguistics and theory of translation. The author substantiates the essence of the key concepts and notions concerning the subject of the research: creativity, components of creativity, creativity and freedom in translation, translation fidelity, transcreation, neologism and the concept of re-creation in translation. The subtleties of translation freedom and creativity are considered on the case-study of neologisms translation peculiarities. The research findings give grounds to conclude that translation of neologisms, in general, and author's neologisms, in particular, involves a variety of creative strategies to balance the derivative against the creative. Freedom in the choice of TL linguistic and stylistic means facilitates creativity in translation and helps a translator to attain accuracy in conveying the SL concepts into the TL ones.

Key words: creativity, creative translation, freedom in translation, transcreation, neologism, author's neologisms, re-creation in translation.

Formulation of a research problem and its significance. Once, when asked to give his definition of genius, American inventor Thomas A. Edison said: "Genius is one percent inspiration and ninety-nine percent of perspiration". It is quite true regarding translation process, where all the hard spadework in the end is crowned with a genius creation, highly admired by the target language community. This spadework of a translator is little spoken about and even less written about, while huge volumes of treatises are devoted to that one percent [2]. The prominent translators declare with certainty: there is no creativity without rough preparatory work, e. i. perspiration. In this context it is worth mentioning the famous metaphor characterizing translator's job introduced by A. Pattison. He characterizes translator's work using his individual author lexeme or token "*wordsmith*", formed by analogy with English *blacksmith* (коваль) or *silversmith* (срібних справ майстер) / *goldsmith* (jeweler) [14]. Due to the differences in the structure of English prototype and lack of its Ukrainian equivalent translation of this author neologism itself is a translation problem that requires a certain creative approach of to its solution. The suggested option may be «словесних справ майстер». Right into the bull's eye!

We live in the golden age of translation. In recent years theoretical foregrounding of this complex and multifaceted phenomenon has progressed greatly, especially in the field of linguistic mechanisms. A great deal of theses/dissertations and numerous articles highlight general and the most detailed translation issues. Modern studies in the domain of psycholinguistics and theory of translation have laid the foundations of the new approaches to the interpretation of translating process, which can be regarded as a mental activity that requires knowledge, practice and creativity. From the standpoint of the main trends of contemporary translation studies creativity, first of all, is not only the basis of all professional activities of a translator/interpreter, but also his/her major privilege.

Analysis of the research into the problem. The issue of creativity in the translation has been actively discussed by the theorists of translation of the world and its various aspects were the subject of numerous publications, both foreign and Ukrainian: O. Cherednychenko, S. Florin, G. Gui, P. Hrabovskyi, P. Newmark, H. Niska, A. Pattison, O. Rebrii, W. Wilss, R. Zorivchak and others.

The distinction and relationship between creativity and translation, degree of freedom in translation and its fidelity has been explored by focusing on the extensive theoretical and empirical study, especially in psychology and the related areas, for instance, decision making theories. The recent "creative turn" in translation studies motivates us to reconsider again and again the concept of translation. The new approaches have even given rise to the appearance of new terms. One of them is worth considering within the theoretical framework of this study. It is a bit sophisticated term – "*transcreation*". The term comes from the combination of two words, e. i. amalgamation of words *translation* and *creation* and is used to

tackle a creative process in translation. It was primarily used in the marketing and advertising spheres. It implies searching for the linguistic means to transfer cultural and emotional content into another target culture. “Transcreation sits at the crossroads of translation, localization, and creativity” [15]. The suggested description of the process of conveying the source text into the target one reveals the essence of creativity in translation in the best possible way.

According to P. Newmark, creativity in translation is an attempt to reveal the author’s intention beyond his words [8]. One could claim that any translation job is a transcreation job, since a good translation should always reflect all aspects of the source text: the message on the whole, style, the images and emotions it evokes and its cultural background. This is undoubtedly true. In addition to creativity, a translator should also have an excellent knowledge of both the source language and the target language, a thorough knowledge of cultural backgrounds.

Although considerable amount of research has been devoted to the issue of creativity in translation, few attempts have been made to investigate the subtleties of translation freedom and creativity problems in faithful conveying into a target language the source language message. Examples of author’s neologisms (often defined as occasionalisms), titles of literary works, advertising texts, elements of style, etc. are real challenges for a translator. In the translation of these linguistic phenomena the strategy of creativity is unavoidable and the only appropriate one for the accuracy of translation. What point in the process of translation a translator becomes creative? What degree of freedom in translation is justified as such that provides fidelity of translation? What would the target text look like without creative elements – these are the questions we are going to shed light on in this study.

Statement regarding the basic material of the research and the justification of the results obtained. Translation process, due to the very nature of it, involves choices that can not be determined by a set of rules. Translators know that even translation of “factual” texts require a certain degree of creativity. Like an artist uses colors, mixing them, to realize (create) his design/conception, a translator uses language means to perform his work, aimed at producing the same impact on the readers of the target language as the author’s text did, being created in the source language [1].

Translation is always a problem-solving process. In terms of this conception we can speak of close interplay between translation and creativity, since problem-solving, search for the best among choices is the principal characteristics of creativity. Creativity is mainly determined by recognizing unusual links. The creative translation process often involves identifying a problem, exploring multiple solutions, and accepting the risk of failure as the best solution is found. Creativity is extremely necessary to prevent linguistic and textual interferences of the source language. Starting any research we are to substantiate the essence of the principal concepts and notions concerning the subject of the research. In our study these notions are: creativity, components of creativity, creativity and freedom in translation, neologism and the concept of re-creating in translation.

Outside the translation theory, creativity has always been subject to extensive theoretical study, especially in psychology and related areas. For the purpose of this paper we will lay emphasis on the Wallas’ description of creative thinking, which has been widely recognized as a crucial component of creativity by theorists and researchers of the concept. According to Wallas the creative problem-solving process consists of four main stages:

1. Preparation: the first stage in the process, where the problem is investigated, i.e. accumulating knowledge about the problem to be solved, from memory and other sources (information is gathered);
2. Incubation: a resting phase where the problem is temporarily put aside, if the solution is not found immediately (unconscious mental work);
3. Illumination: a stage where an idea of a solution comes to mind, as a “flash” or “click” as the culmination of a successful train of association (solution emerge);
4. Verification: a stage where alternative solutions are tested as well as their usability [20].

At the same time generally accepted model of translation, suggested by Juan Sager [19, 166], involves four stages / phases: 1) specification phase; 2) preparation phases; 3) translation phase; 4) evaluation/verification phase. The items seem to be quite similar to the stages of creative problem-solving process. Thus translation, accordingly, can be considered a creative activity. In 1995 the FIT journal “Babel” published an article with the very title “Das Wesen des Übersetzens ist kreativ” [The Essence of Translation is Creative] [4].

In terms of Gui, the author of the article, translation is fundamentally creative for a number of reasons: translation cannot merely transform an original text into a literal equivalent, but must successfully convey the overall meaning of the original, including that text's surrounding cultural significance; translators have to transform source-text ideas into the structures of the target language; the process of searching out a target-language counterpart to a difficult source-language word or phrase is often creative.

There is no unitary definition of the concept of *translational creativity*. Wilss argues that “the most competent translators possess a creative mind”, which is a part of the translators’ “translation intelligence”. Not all translation tasks need the same amount of this “intelligence” to be accomplished. In Wilss’s words, translation is a “re-creative linguistic activity. Translation is never a *creatio ex nihilo*, but the context-bound reproduction of a given text”. He continues: “Nevertheless, translation creativity as a manifestation of translator behavior does exist, and it is, as any type of creativity, a dynamic notion. The dynamic aspect of translation creativity reveals itself not in the original text production, but in the skill to develop, in simultaneous confrontation with a source text and a target code, decoding and encoding strategies” [21]. Neubert defines translational creativity as a derived creativity, since all translations spring up from a source text: “A translation is not created from nothing; it is woven from a semantic pattern taken from another text, but the threads – the TL [target language] linguistic forms, structures, syntactic sequences – are new” [7, 17]. Translation involves a variety of creative strategies to encode the source message in target language, e.i. balance the derivative against the creative.

“In the course of achieving something new, mediators [translators and interpreters] have to resort to novel ways of encoding an old message. They are forced to creativity because the means of the TL are not identical with those of the SL (source language). [...] To arrive at an adequate TL version, new resources have to be tapped. In these efforts, creativity plays a prominent role. Creative uses of the target language are the result of the various problem-solving strategies applied to any piece of SL text” [7, 19].

Fidelity and freedom in translation have traditionally been regarded as conflicting tendencies in terms of Walter Benjamin [16]. On the other hand, when considered in the context of translation efficiency and accuracy, the notions of freedom, creativity and fidelity are closely intertwined, since creativity in translation is defined by the majority of the researchers of the issue as an activity based on the problem-solving process, which implies divergent thinking (ability to generate creative ideas by exploring many possible solutions). Oblique translation, another term linguists use to determine free translation, implies certain degree of translator’s freedom in the choice of TL linguistic and stylistic means to attain fidelity in conveying the SL concepts into the TL ones. The most important thing is to choose the form that best fits the context. Fidelity refers to the limits to which a translator precisely conveys the message or meaning of the source text. A popular maxim / aphorism states: a good translation should be as literate as possible and as free as necessary.

We will now explore the creativity-based strategies in the domains of translation which demand the translators/interpreters’ high creative capability and skills. It concerns rendering of author neologisms and culture-specific terms. H. Niska, drawing on the concept of “translational creativity”, argues that “Neologisms are tokens of a creative process, a novel relational product, growing out of the uniqueness of the individual on the one hand, and the materials, events, people, or circumstances of his life on the other” [13].

The lexicographic term “neologism” itself is a neologism. For a long time neologism was mainly seen as pathological or deviating. Webster’s Third New International Dictionary (1966) describes neologism as “a meaningless word coined by a psychotic” – such linguistic standard works as Bloomfield’s *Language* or Lyons’ *Semantics* do not index the term at all [17, 63].

In 1975 French lexicographer and terminologist Alain Rey published his *Essai de définition du concept de néologisme*, translated into English and printed in 1995, where he gives a thorough theoretical grounding of lexical neology processes. Rey emphasizes among other things the social and pragmatic aspects of this linguistic phenomenon. He quotes French lexicographer Louis Guilbert: “The creation of a neologism cannot be dissociated from individual creators who are integrated into a community and use it in discourse for expressing themselves in a particular situation” [17, 66]. Thus neologism is: “... a unit of the lexicon, a word, a word element or a phrase, whose meaning, or whose signifier-signified relationship, presupposing an effective function in a specific model of communication, was not previously materialized as a linguistic form in the immediately preceding stage of the lexicon of the language. This novelty, which is observed in relation to a precise and empirical definition of the lexicon, corresponds normally to

a specific feeling in speakers. According to the model of the lexicon chosen, the neologism will be perceived as belonging to the language in general or only to one of its special usages; or as belonging to a subject-specific usage which may be specialized or general” [17, 77]. There is no doubt that neologisms are tokens of a creative process as defined above.

This study considers the issue of *neology and creativity* from the perspective of translating situations. The neologisms of the speaker or writer can be either “accepted” within the TL discourse community, or spontaneous, idiosyncratic (so-called a “translator’s creation”), since the TL lexeme has been created in the heat of the moment. As there is no authorized, recommended or generally accepted translation of SL neologisms, the translator may have to resort to a temporary solution by creating *ad hoc* neologism as a kind of “substitute equivalent”.

There are a lot of treatises within translation studies about strategies for the translation of neologisms, problematic terms and concepts. The study has revealed the following strategies for the translation of them on the basis of publications by Williams and Niska & Fröili [11]: a) loan translation (“literal” translation of source language term); b) direct loans / transfer (source language term is used as is or with some modification to make it fit into the target language phonology/morphology); c) coining of new word. When needed, all strategies can be combined or supplemented with other strategies. However, translators / interpreters should keep in mind their responsibility to readers / speakers for the adequacy of their translation. From a communicative point of view it would be inappropriate if the translators created terms that the interlocutors would not understand.

Writers are especially good at creating new words, in particular those who write for children or science fiction. Author neologisms of Roald Dahl, for instance, who is famous for his extraordinary inventive use of language, represent a real “headache” for a translator and encourage him to be super creative to transfer accurately the created by Dahl semantic fields. It is one thing to just invent a word, but it is quite another thing to create a faithful equivalent to it in the target language. It is really a creative act. The findings of this study advocate the theoretical assumptions of the scholars, who consider that recreation of any neologism on the basis of the SL neologism in literary texts may be called the TL neologism, in terms of Newmark’s theory [9].

Conclusions and prospects for further research. Nowadays translation research has started to take another path, laying emphasis on the issues and ideas of creative approach methodology. The main findings of the study contribute to understanding the importance of freedom and creativity in translation work for achieving high degree of fidelity in translation. The act of translating and the creative process are virtually inseparable, a fact that is especially true in literary translations of such issues as neologisms, specific terms, poetry, titles, advertisements, etc. The translational creativity and freedom, measured by the ability to depart from the source text (ST) structure by applying *creative shifts*, determine the faithfulness of translation. Fidelity to the original text is practiced best when combined with creative imagination in translating. Further research is suggested to consider the degree of freedom and creativity in title translations, the phenomenon of “creative transposition” in translation process, translation as re-creative activity, multiplicity of translation as realization of a translator’s creativity potential.

Воробйова Тетяна. Взаємодія перекладацької свободи і креативності у процесі перекладу як крок до істинності перекладацького продукту. Досліджено проблеми креативного підходу до перекладацької діяльності. Переклад розглядаємо і як процес, і як продукт/результат. Увагу зацентровано на сучасних дослідженнях у сфері психолінгвістики й теорії перекладу, які заклали основи нових підходів до інтерпретації процесу перекладу, проблем вільного перекладу, креативності. Обґрунтовано сутність ключових понять і положень, що стосуються проблеми дослідження: творчість, складники творчості, творчість і свобода перекладу, неологізм, концепція відтворення в перекладі. Тонкощі вільного перекладу та перекладацької креативності розглядаємо на прикладі вивчення особливостей перекладу авторських неологізмів. Доведено, що свобода у виборі лінгвістичних і стилістичних засобів мови перекладу сприяє формуванню й розвитку перекладацької креативності та допомагає перекладачеві досягти правдивості/істинності в передачі концептів мови оригіналу. Окреслено напрями подальших наукових розвідок у цій царині, зокрема: ступінь свободи та креативності у перекладі заголовків; переклад як ре-креативна діяльність; множинність перекладу як реалізація креативного потенціалу перекладача.

Ключові слова: креативність, креативний переклад, вільний переклад, неологізм, авторські неологізми, правдивість перекладу.

Воробьева Татьяна. Взаимодействие переводческой свободы и креативности у процессе перевода как шаг к истинности переводческого продукта. Исследованы проблемы креативного подхода к переводческой деятельности. Перевод рассматриваем и как процесс, и как продукт/результат. Акцентируем внимание на современных исследованиях в области психолингвистики и теории перевода, которые заложили основы новых подходов к интерпретации процесса перевода, проблем свободного перевода и проблем креативности в переводе. Обосновываем сущность ключевых понятий и положений, касающихся проблемы исследования: креативность, составляющие креативности, творчество и свобода перевода, неологизм, концепция воссоздания в переводе. Тонкости свободного перевода и переводческой креативности рассматриваем на примере изучения особенностей перевода авторских неологизмов. Доказано, что свобода в выборе лингвистических и стилистических средств языка перевода способствует формированию и развитию переводческой креативности и помогает переводчику достичь правдивости / истинности в передаче концептов языка оригинала. Определены направления дальнейших научных исследований в этой области, в частности: степень свободы и креативности в переводе заголовков; перевод как ре-креативная деятельность; множественность перевода как реализация креативного потенциала переводчика.

Ключевые слова: креативность, креативный перевод, вольный перевод, неологизм, авторские неологизмы, истинность перевода.

Bibliography

1. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : [монографія] / О. В. Ребрій. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
2. Флорин С. Муки переводческие: Практика перевода / С. Флорин. – М. : Высш. шк., 1983. – 213 с.
3. Bono E. de. *Lateral Thinking: a Textbook of Creativity* / Edward de Bono. – London : Ward Lock Educational, 1970. – 256 p.
4. Gui G. Das Wesen des Übersetzens ist kreativ / Gianyuan Gui // *Babel*. – 1995. – Vol. 41, No 3. – P. 129–139.
5. Guilford J. P. *The Nature of Human Intelligence* / J. P. Guilford. – NY : McGraw-Hill, Inc., 1967.
6. Levý J. Translation as a Decision Process / Jirí Levý // *To Honour of Roman Jakobson*. – The Hague : Mouton, 1967. – No 2. – P. 1171–1182.
7. Neubert A. Postulates for a Theory of Translatio / Albrecht Neubert // *Danks & al.* – 1997. – P. 1–24.
8. Newmark P. *About Translation* / P. Newmark. – Clevedon/Philadelphia/Adelaide : Multilingual Mattres, 1991.
9. Newmark P. *Approaches to Translation* / P. Newmark. – London : Prentice Hall, 1988.
10. Nida E. A. *Translation: Possible and Impossible* / Eugene A. Nida // *Translation Perspectives*. – 1996. – Vol. 9. – P. 7–23.
11. Niska H. Tolkordlistor på invandrarpråk / Helge Niska, Fröili Jorunn // *Nordiske studier i leksikografi. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden 28–31 mai 1991* / ed. by Ruth Fjeld. – Oslo : Nordisk Forening for Leksikografi / Nordisk sprekred, 1992.
12. Niska H. Text-Linguistic Models for the Study of Simultaneous Interpretation / Helge Niska // *32nd International Colloquium on Linguistics (September 17–19, 1997)*. – Kassel, Germany : Lang Verlag, 1997.
13. Niska H. The Interpreter as Language Planner / Helge Niska // *Translation and Interpreting – a Meeting between Languages and Culture : Seminar paper (October 9, 1998)*. – Stockholm : Stockholm University, 1998.
14. Pattison A. 2007. *Painting with Words. Perspectives on Creative Writing and Translation Studies*. – London : Continuum.
15. Pauline D. *Transcreation vs Translation [Electronic resource]* / D. Pauline // *Cultures Connection*. – 2016. – Access mode : www.culturesconnection.com/transcreation-vs-translation.
16. Rendall S. The Translator's Task, Walter Benjamin (Translation) / Steven Rendall // *TTR: traduction, terminologie, redaction*. – 1997. Vol. 10, No 2. – P. 151–165.
17. Rey A. *Essays on Terminology* / Alain Rey ; translated and edited by Juan C. Sager ; introduction by Bruno de Bessé. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1995. – 223 p.
18. Rogers C. R. *Toward a Theory of Creativity* / Carl R. Rogers // *ETC: A review of general semantics*. – 1954. – Vol. 11, No 4. – P. 249–260.
19. Sager J. C. *Language Engineering and Translation: Consequences of Automation* / Juan C. Sager. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1994. – 345 p.
20. Wallas G. *Stages in the Creative Process* / Graham Wallas // *The Creativity Question* / edited by Albert Rothenburg and Care R. Houdman. – Durham, NC : Duke University Press, 1976. – P. 69–73.
21. Wilss W. *Knowledge and Skills in Translational Behavior* / Wolfram Wilss. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1996.

References

1. Rebrii, O. 2012. *Suchasni Kontseptsii Tvorchosti u Perekladi*. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina.
2. Florin, Sider. 1983. *Muki Perevodcheskiie: Praktika Perevoda*. Moskva: Vysshiaia Shkola.
3. Bono, Edward de. 1970. *Lateral Thinking: A Textbook of Creativity*. London: Ward Lock Educational.

4. Gui, Gianyuan. 1995. "Das Wesen des Übersetzens ist kreativ". *Babel*, 41 (3): 129–139.
5. Guilford, J. P. 1967. *The Nature of Human Intelligence*. New York: McGraw-Hill, Inc.
6. Levý, Jirí. 1967. "Translation as a decision process". *To Honour of Roman Jakobson*, 2: 1171–1182. The Hague: Mouton.
7. Neubert, Albrecht. 1997. *Postulates for a Theory of Translatio*. Danks & al., 1–24.
8. Newmark, P. 1991. *About Translation*. Clevedon / Philadelphia / Adelaide: Multilingual Mattres.
9. Newmark, P. 1988. *Approaches to Translation*. London: Prentice Hall.
10. Nida, Eugene A. 1996. "Translation: Possible and Impossible". *Translation Perspectives*, 9: 7–23.
11. Niska, Helge & Jorunn, Fröili. 1992. "Tolkordlistor på invandrarspråk". In *Nordiske studier i leksikografi. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden 28–31 mai 1991*, ed. by Ruth Fjeld. Oslo: Nordisk Forening for Leksikografi / Nordisk sprekred.
12. Niska, Helge. 1997. "Text-linguistic models for the study of simultaneous interpretation". *32nd International Colloquium on Linguistics (September 17–19, 1997)*. Kassel, Germany: Lang Verlag.
13. Niska, Helge. 1998. "The interpreter as language planner". *Translation and Interpreting – a Meeting between Languages and Culture: Seminar paper 9 October, 1998*. Stockholm University.
14. Pattison, A. 2007. *Painting with words. Perspectives on Creative Writing and Translation Studies*. London: Continuum.
15. Pauline, D. 2016. "Transcreation vs translation". *Cultures Connection*. www.culturesconnection.com/transcreation-vs-translation.
16. Rendall, Steven. 1997. "The Translator's Task, Walter Benjamin (Translation)". *TTR: traduction, terminologie, redaction*, 10 (2): 151–165.
17. Rey, Alain. 1995. *Essays on Terminology*. Translated and edited by Juan C. Sager. Introduction by Bruno de Bessé. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
18. Rogers, Carl R. 1954. "Toward a Theory of Creativity". *ETC: A Review of General Semantics*, 11 (4): 249–260.
19. Sager, Juan C. 1994. *Language Engineering and Translation: Consequences of Automation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
20. Wallas, Graham. 1976. "Stages in the Creative Process". In *The Creativity Question*, edited by Albert Rothenburg and Care R. Houdman, 69–73. Durham, NC: Duke University Press.
21. Wilss, Wolfram. 1996. *Knowledge and Skills in Translational Behavior*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

УДК 811.111'42'22:179.8

*Катерина Гончар,
Вікторія Панченко*

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗАЗДРОСТІ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Розглянуто невербальні засоби комунікації зі значенням заздрості в англomовному дискурсі. Установлено, що позамовні компоненти виступають основним маркером заздрості в мовленні, оскільки вербальна реалізація досліджуваного значення не є частотною та заважає гармонійному спілкуванню. Виокремлено основні невербальні засоби на позначення заздрості: окулесичні, паралінгвістичні, кінесичні. Проаналізований фактичний матеріал дає підставу стверджувати, що найвагомішу роль у реалізації заздрості відіграє погляд. Досліджено, що екстралінгвістичні засоби на позначення заздрості в англomовному художньому дискурсі вживаються самостійно або в супроводі з вербальними номінаціями. Доведено, що невербальні компоненти можуть передувати висловленню заздрості або перебувати в медіальній і постпозиціях до вербального вираження. Позамовні компоненти на позначення заздрості виконують функції доповнення або імітації змісту словесного повідомлення, якщо перебувають у медіальній і постпозиціях, а в препозиції до вербального висловлення невербальний компонент виконує додаткову функцію прогнозування вербального повідомлення.

Ключові слова: невербальні засоби комунікації, окулесичні засоби, паралінгвістичні компоненти, кінесичні засоби, заздрість, вербальна номінація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні лінгвістичні студії характеризуються підвищеним інтересом до вивчення мовної й мовленнєвої реалізації емоцій учасниками комунікації [2; 7; 8; 9]. Словесне мовлення неможливе без урахування його невербального супроводу, оскільки невербальні засоби є чудовим інструментом передачі додаткової інформації, яка часто відіграє ключову роль для розуміння всього повідомлення.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Дослідження з невербальної семіотики свідчать про важливу роль невербальних компонентів комунікації, яка полягає в тому, що ці елементи виступають актуалізаторами прагматичного змісту висловлення та репрезентують емоційний стан мовця [1; 3–6; 11; 14]. Невербальні компоненти відображають стосунки між учасниками інтеракції, їхнє ставлення до самої комунікації, що дає змогу регулювати процес спілкування.

Мета статті – проаналізувати вживання мовцем основних невербальних засобів комунікації в ситуації заздрості. **Об'єкт** дослідження – невербальні компоненти, які виражають значення заздрості в сучасному англomовному дискурсі. Фактичним **матеріалом** слугували 150 прикладів уживання екстралінгвальних компонентів на позначення заздрості, отримані методом суцільної вибірки з англomовних художніх творів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Розглядаємо заздрість як неприязне, вороже ставлення до успіхів, популярності, моральної переваги або кращого становища іншої особи. Заздрість як емоція є комплексним феноменом свідомості й поведінки. Вона виступає емоцією вищого порядку, що виникає в процесі взаємодії особистості з суспільством [12; 15]. Згідно з нашим дослідженням, вираження заздрості не обмежується лише вербальними засобами, а здебільшого реалізується за допомогою невербальних компонентів комунікації.

Дослідники неодноразово розглядали функціональну роль невербальних засобів комунікації (далі – НЗК), пропонуючи їхні різноманітні типології [3; 5; 10]. Услід за Г. Крейдліном, виокремимо **паралінгвістичні** (звукові коди невербальної комунікації: голос, тон, тембр та ін.), **кінесичні** (жести рук, голови, ніг, вираз обличчя (мімічні жести), постава й ін.), **окулесичні** (мова очей та візуальна поведінка комунікантів), **аускультативні** (слухове сприйняття звуків та

аудіальна поведінка співрозмовників) і **гаптичні** (мова доторкань) невербальні засоби комунікації та ін. [10]. Аналіз ілюстративного матеріалу засвідчив, що найчастотнішими невербальними компонентами на позначення заздрості виступають **окулесичні** (52 %), **паралінгвістичні** (35 %) та **кінесичні** (13 %).

Очі як «дзеркало душі», «запорука вірності», «кратер ненависті», «символ життєвої сили» й «сяючі зірки» особливо часто співвідносяться з психічними станами людини. Погляд, поєднаний із почуттями та думками людини, з її бажаннями та прагненнями, виражає стан людини; тобто за поглядом стоїть, зазвичай, якась пропозитивна структура, що характеризує індивіда [10, 377]. Уважають, що заздрісні очі пронизливі й колючі. Тому людина, яка не бажає демонструвати свою заздрість, часто намагається приховати це від співрозмовника, опускаючи погляд, починає частіше кліпати, прикриваючи очі, й т. ін. Візуальні засоби, що позначають заздрість, передаються такими номінаціями, що містять емоційно-психологічну характеристику погляду людини: *eyes of covetousness, to look with envy, envy in her look, to look with eyes of envy, to look covetously, to glance enviously, to watch with envy, etc.* Саме в очах співрозмовника можна прочитати його справжні емоції. Проаналізуємо приклади:

(1) *“What a heavenly suit!” she exclaimed, her eyes roving covetously over Isabel’s smart black costume [17, 115].*

(2) *“Chanel. My goodness. And it’s one of those classics. How on earth-” Fiona looked at Margo with a touch of envy in her eyes. “And that shirt you’re wearing is definitively a Dior vintage...” [30, 102].*

(3) *“You did and are unharmed!” he shouted, his blue eyes blazing into the black face with something like envy and indignation [22, 41].*

Вищенаведені приклади ілюструють використання окулесичних невербальних засобів для експлікації заздрості, оскільки вербальні номінації не мають прямого смислового навантаження. Приклади (1) і (3) демонструють експресивне вираження (*exclaimed, shouted*) заздрості (*eyes roving covetously; eyes blazing with envy*) мовцем.

У реалізації значення заздрості паралінгвістичні НЗК можна вважати другими за поширеністю після візуальних. Голосові модуляції передають актуальний емоційний стан мовця та відображають його різноманітні почуття. Г. Крейдлін зазначає, що у мовленні люди звертають увагу і на те, про що говориться, і на те, як це сформульовано. Наступні приклади ілюструють манеру висловлення, а саме вживання мовцями голосу з відтінком заздрості (*sounded envious; commented with envy; said enviously*):

(4) *“You have roots”. She sounded envious. “I’m working on that” [31, 86].*

(5) *“I can’t imagine how you do it”, Riana commented with envy. “You’re truly gifted. I can’t draw a straight line” [20, 123].*

(6) *“And now you’re actually going to watch him play”, Hilary said enviously [29, 67].*

Окрім інтонації голосу мовця, у процесі комунікації важливий тон, з яким подано ту чи ту інформацію. Заздрісний тон характерний позамовним засобам позначення почуття заздрості в мовленні:

(7) *“That means business must be booming”, Felicia responded, nodding as she listened to Riana’s quick update on the activity in her office.*

“You sure sound chipper”, Felicia commented, a touch of envy in her tone. “Wish I could say I felt the way you sound” [20, 94].

(8) *“I wish I’d lived in those times,” he went on, with envy in his tone [24, 120].*

(9) *“It’s a pretty fine clubhouse, I’ll say,” remarked the Bottomless Pitt in a tone of envy [24, 206].*

Наступний приклад демонструє експресивне, агресивне вираження заздрості:

(10) *“Damn Webster’s luck”, Gil grumbled enviously. “Can you imagine the possibility of marrying a woman like that and bedding down with her every night?” [23, 27].*

У прикладі (10) заздрість із відтінком ненависті експлікується вживанням лайливої лексики *“damn”* і невербальний супровід (*grumbled enviously*) слугує експліцитним семантичним маркером дратівливості й злості мовця.

Аналіз висловлень заздрості із супровідними невербальними фонаційними компонентами дає підставу стверджувати, що голос і тон – важливі індикатори інтенції заздрості мовця, оскільки словесні повідомлення без підтримки НЗК могли б трактуватися як вираження захоплення (4), похвали (5), а також здивування та самокритики (7).

У висловленнях заздрості мовці також використовують кінесичні невербальні компоненти, які значною мірою впливають на перебіг комунікації. До основних позамовних кінесичних засобів на позначення заздрості належать жести (рук, голови) і міміка. Наприклад:

(11) *He made an uncouth gesture of gratitude and covetousness* [25, 163].

(12) *“If she is like you – no doubt”, said Escobar, and again he smiled at her covetously* [28, 96].

(13) *Kathlyn pressed him in her arms, while Bruce nodded enviously but approvingly* [27, 140].

Заздрість – негативна емоція, яку продуцент, як правило, намагається ретельно приховати. Прямі мовленнєві акти заздрості порушують комунікативні норми спілкування, тому вони не є частотними. Відтак невербальні компоненти належать до основних засобів експлікації цього значення в мовленні.

Під час вивчення характеру співвідношення невербальних і вербальних компонентів у межах комунікативного акту заздрості можна вказати на такі основні принципи їх взаємодії:

– принцип супроводу вербального повідомлення невербальним (спільної участі в передачі інформації);

– принцип автономної передачі значення невербальним компонентом комунікації (невербальний засіб самостійно висловлює зміст повідомлення).

Як засвідчив аналіз емпіричного матеріалу, самостійні НЗК на позначення заздрості не є типовими. У комунікативні ситуації вони повністю заміщують словесне повідомлення і є експресивним індикатором аналізованого поняття. Наприклад:

(14) *Charlotte sighed again, envying the dog with his simple needs and easy pleasures* [18, 176].

(15) *But the old Judge’s daughter drew the child covetously to her lap* [19, 93].

Більш частотним у ситуації заздрості вважають використання супровідних НЗК. Взаємодіючи з вербальним компонентом за принципом спільної участі, позамовні компоненти можуть перебувати в пре-, медіальній і постпозиціях. Невербальні компоненти, що перебувають у медіальній та постпозиціях до словесного повідомлення, виконують функції доповнення або імітації вербалізованого змісту. Наприклад:

(16) *‘You’re so lucky; Rachel’, her friend gave an envious sigh. ‘Nick St Clare as your husband!’* [29, 68].

(17) *“It was terribly romantic”, Lady Charlotte said with an envious sigh. “And a great relief to the family to have you safely wed at long last”* [18, 47].

Вищенаведені приклади (16) та (17) демонструють, що під час виконання функції повторювання невербальні компоненти комунікації не додають семантичного наповнення вербальному повідомленню, хоча й супроводжують його, тобто співіснують із вербальним компонентом у межах єдиного комунікативного акту заздрості.

Опрацьований фактичний матеріал дає підставу стверджувати про значну кількість екстралінгвальних компонентів, які супроводжують вербальне вираження заздрості, заповнюючи його емоційно-змістову недостатність. У такому випадку відбувається розширення й актуалізація значення комунікативної дії, оскільки невербальне повідомлення пояснює, збагачує інформацію, передану вербальним способом. Наприклад:

(18) *“When are you going to get tired of all that?” he said, his eyes narrowing covetously* [26, 195].

(19) *“Do you know what an asset that beautiful woman is?” he remarked, not without a touch of envy in his voice* [21, 63].

Вищенаведені приклади (18) і (19) ілюструють невербальні засоби на позначення заздрості, що виконують функцію доповнення й розкривають приховану мовцями інтенцію заздрості.

Використання невербальних компонентів комунікації як інструменту підтримки, підтвердження значення вербального компонента комунікативного акту дає можливість

комуніканту досягти високого рівня експресивності й наповнити іллокуцію бажаної силою та ефективністю.

Невербальні компоненти, які перебувають у препозиції до словесного вираження заздрості, виконують попереджувальну функцію. Наприклад:

(20) *Mal sighed enviously. "What other real-estate surprises do you Jordans have in store for me? A castle in Spain? A villain Tuscany?"* [16, 266].

(21) *Mal nodded, but she said enviously, "You're so lucky with Rob. You're so well suited, so nice to each other"*. [16, 300]

Приклади (20) та (21) ілюструють невербальні засоби на позначення заздрості, що передують вербальному повідомленню, інформуючи й попереджаючи реципієнта про зміст наступної за ним вербальної інформації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Невербальні засоби на позначення заздрості – одні з базових індикаторів цієї емоції, тому що мовець не виражає її у вербальному спілкуванні, оскільки це порушило б гармонійну комунікацію та призвело б до генерування конфлікту. Проаналізований фактичний матеріал дає підставу виокремити основні НЗК на позначення заздрості в англійському дискурсі, зокрема: окулесичні, паралінгвістичні й кінесичні. Позамовним засобам, що реалізують досліджуване значення заздрості, властиво супроводжувати вербальне висловлення, хоча вони можуть повністю його заміщати. Супровідні НЗК реалізують функцію дублювання або доповнення змісту, якщо перебувають у медіальній або постпозиції до мовленнєвого акту. Екстралінгвальні компоненти на позначення заздрості в препозиції попереджають співрозмовника про зміст вербального повідомлення. Перспективним вважаємо дослідження комунікативно-прагматичних особливостей мовленнєвих актів заздрості в сучасному англійському дискурсі.

Джерела та література

1. Андрианов М. С. Анализ процессов невербальной коммуникации как паралингвистики / М. С. Андрианов // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16, № 5. – С. 115–121.
2. Апресян В. Ю. Эмоции: современные американские исследования / В. Ю. Апресян // Семиотика и информатика. – М. : Политиздат, 1994. – Вып. 34. – С. 82–97.
3. Бацевич Ф. Основи комунікативної девіатології / Ф. Бацевич. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 236 с.
4. Воронін Д. І. Лексикографічна репрезентація невербального компонента мовленнєвого спілкування / Д. І. Воронін // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К. : КНУ, 2001. – С. 68–71.
5. Горелов И. М. Невербальные компоненты коммуникации / И. М. Горелов. – М. : Высш. шк., 1980. – 104 с.
6. Иванова К. А. Язык жестов в процессе общения / К. А. Иванова // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2001. – Вип. 13, № 527. – С. 64–67.
7. Изард К. Психология эмоций / К. Изард. – СПб. : Питер, 2000. – 77 с.
8. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2002. – 752 с.
9. Гранько Н. К. Емоції у психології та лінгвістиці / Н. К. Гранько // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2002. – № 567. – С. 243–250.
10. Крейдлин Г. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык / Г. Крейдлин. – М. : Новое литературное обозрение, 2004. – 584 с.
11. Лабунская В. А. Невербальное поведение (социально-перцептивный подход) / В. А. Лабунская. – Ростов-н/Д. : Изд-во Ростов. ун-та, 1986. – 136 с.
12. Несветайлова И. В. Образно-прецедентная составляющая концепта «зависть» / И. В. Несветайлова // Образование – Наука – Творчество. – Армавир, 2010. – № 6. – С. 52–53.
13. Серякова И. И. Прагматические характеристики языковых единиц, описывающих невербальное средство коммуникации «голос» / И. И. Серякова // Высказывание и дискурс в прагмалингвистическом аспекте. – К. : Киев. гос. пед. ин-т иностр. яз., 1989. – С. 83–87.
14. Хникіна О. О. Невербальні засоби вираження значення обвинувачення в англійській мові / О. О. Хникіна // Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки. – 2007. – № 3. – С. 84–88.
15. Haslam N. Envy and Jealousy as Discrete Emotions: a Taxometric Analysis / Nick Haslam, Brian H. Bornstein // Motivation and Emotion. – 1996. – Vol. 20, No 3. – P. 255–272.
16. Adler E. Now or Never / Elizabeth Adler. – USA : Random House, Inc., 1997. – 352 p.
17. Atherton G. F. H. The Conqueror / G. F. H. Atherton. – NY : Qontro Classic Books, 2010. – 344 p.
18. Basso A. The Christmas Countess / Andrienne Basso. – NY : Zebra, 2008. – 342 p.
19. Brown A. Fire & Ice (Dragons of Dragonose #2) / A. Brown. – USA : Vinvatar Publishing, 2016. – 153 p.
20. Bunkley A. Suite Temptation / A. Bunkley. – NY : Kimani Press, 2008. – 256 p.

21. Cox M. *Pregnant with the De Rossi Heir* / M. Cox. – London : Harlequin, 2010. – 181 p.
22. Ellison R. *Invisible Man* / Ralph Ellison. – NY : Vintage Books, 1995. – 581 p.
23. Finch, C. *Cooper's Woman* / C. Finch. – London : Harlequin, 2008. – 88 p.
24. Frey H. G. *The Camp Fire Girls Solve a Mystery, or, the Christmas Adventure at Carver House* / H. G. Frey. – USA : Start Publishing, 2013. – 235 p.
25. Isham F. S. *Under the Rose* / F. S. Isham. – USA : Dodo Press, 2008. – 288 p.
26. Johnson O. *Murder in Any Degree* / Owen Johnson. – USA: 1st World Publishing, 2004. – 288 p.
27. MacGrath H. *The Adventures of Kathlyn* / Harold MacGrath. – USA : 1st World Library, 2007. – 388 p.
28. Mason A. E. W. *Musk and Amber* / A. E. W. Mason. – USA : House of Stratus, 2014. – 242 p.
29. Mortimer C. *Hidden Love* / Carole Mortimer. – London : Harlequin, 2017. – 192 p.
30. O'Leary S. *Finding Margo* / Susanne O'Leary. – Ireland : New Island Books, 2010. – 432 p.
31. Rose E. *The Cowboy's Baby Bargain (The Baby Bank)* / Emilie Rose. – USA : Silhouette, 2010. – 192 p.

References

1. Andriianov, M. S. 1995. "Analiz Protsesov Neverbalnoi Kommunikatsyi kak Paralinhvistiki". *Psikhologicheskii Zhurnal*, 16: 115–121.
2. Apresian, V. Yu. 1994. "Emotsyi: Sovremennye Amerikanskiie Issledovaniia". *Semiotika i Informatika*, 34: 82–97. Moskva: Politizdat.
3. Batssevych, F. 2000. *Osnovy Komunikativnoi Deviatolohii*. Lviv: LNU im. Ivana Franka.
4. Voronin, D. I. 2001. "Leksykohrafichna Rerezentatsiia Neverbalnoho Komponenta Movlennievoho Spilkuvannia". *Aktualni Problemy Ukrainskoi Linhvistyky: Teoriia i Praktyka*, 68–71. Kyiv: KNU.
5. Gorelov, I. M. 1980. *Neverbalnye Komponenty Kommunikatsii*. Moskva: Vysshiaia Shkola.
6. Ivanova, K. A. 2001. "Yazyk Zhestov v Prozesse Obscheniia". *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho Universytetu im. V.N. Karazina*, 527: 64–67.
7. Izard, K. 2000. *Psihologiiia Emotsii*. Sankt Petetburg: Piter.
8. Ilin, E. P. 2002. *Emotsyi i Chuvstva*. Sankt Petetburg: Piter.
9. Hranko, N. K. 2002. "Emotsyi u Psykholohii ta Linhvistytsi". *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho Universytetu im. V.N. Karazina*, 567: 243–250.
10. Kreidlin, G. 2004. *Neverbalnaia Semiotika: Yazyk Tela i Yestestvennyi Yazyk*. Moskva: Novoe Literaturnoe Obozreniie.
11. Labunskaiia, V. A. 1986. *Neverbalnoie Povedeniie (Sotsyalno-Pertseptivnyi Podkhod)*. Rostov-na-Donu: Izdvo Rostovskogo Universiteta.
12. Nesvetailova, I. V. 2010. "Obrazno-Pretsedentnaia Sostavliaiushchaia Kontsepta «Zavist»". *Obrazovaniie – Nauka – Tvorchestvo*, 6: 52–53. Armavir.
13. Seriakova, I. I. 1989. "Pragmaticheskiie Kharakteristiki Yazykovykh Yedinit, Opisvyvaiushchikh Neverbalnoie Sredstvo Kommunikatsyi «Golos»". *Vyskazyvaniie i Diskurs v Pragmalingvisticheskom Aspekto*, 83–87. Kiiiev: Kiiievskii Gosudarstvennyi Pedagogicheskii Institut Inostrannykh Yazykov.
14. Khnykina, O. O. 2007. "Neverbalni Zasoby Vyrzhennia Znachennia Obvynuvachennia v Anhliiskii Movi". *Naukovyi Visnyk VDU*, 3: 84–88.
15. Haslam, N., Bornstein, B. H. 1996 "Envy and Jealousy as Discrete Emotions: A Taxometric Analysis". *Motivation and Emotion*, 20 (3): 255–272.
16. Adler, Elizabeth. 1997. *Now or Never*. USA : Random House, Inc.
17. Atherton, G. F. H. 2010. *The Conqueror*. NY : Qontro Classic Books.
18. Basso, Andrienne. 2008. *The Christmas Countess*. New York: Zebra.
19. Brown, A. 2016. *Fire & Ice (Dragons of Dragonose #2)*. USA: Vinvatar Publishing.
20. Bunkley, A. 2008. *Suite Temptation*. New York: Kimani Press.
21. Cox, M. 2010. *Pregnant with the De Rossi Heir*. London: Harlequin.
22. Ellison, Ralph. 1995. *Invisible Man*. New York: Vintage Books.
23. Finch, C. 2008. *Cooper's Woman*. London: Harlequin.
24. Frey, H. G. 2013. *The Camp Fire Girls Solve a Mystery, or, the Christmas Adventure at Carver House*. USA: Start Publishing.
25. Isham, Frederic S. 2008. *Under the Rose*. Gloucester, UK: Dodo Press.
26. Johnson, Owen. 2004. *Murder in Any Degree*. USA: Library of Alexandria.
27. MacGrath, Harold. 2007. *The Adventures of Kathlyn*. USA: 1st World Library.
28. Mason, A. E. W. 2014. *Musk and Amber*. Cornwall, UK: House of Stratus.
29. Mortimer, Carole. 2017. *Hidden Love*. London: Harlequin.
30. O'Leary, Susanne. 2010. *Finding Margo*. Ireland: New Island Books.
31. Rose, Emilie. 2010. *The Cowboy's Baby Bargain (The Baby Bank)*. USA: Silhouette Books.

Гончар Екатерина, Панченко Виктория. Невербальные средства выражения зависти в современном английском дискурсе. Проанализированы невербальные средства коммуникации, которые выражают значение зависти в современном английском дискурсе. Внеязыковые компоненты выступают основным маркером зависти в речи, поскольку вербальная реализация исследуемого значения не является частотной и препятствует гармоничному общению. Выделены основные невербальные компоненты коммуникации, обозначающие зависть: окулесические, паралингвистические и кинесические. Анализ фактического материала позволяет утверждать, что весомую роль в реализации зависти играет взгляд. Доказано, что экстралингвистические средства для обозначения зависти в английском художественном дискурсе употребляются самостоятельно либо сопровождают вербальные номинации. Невербальные компоненты могут предшествовать выражению зависти или находиться в медиальной и постпозициях по отношению к вербальному выражению. Внеязыковые компоненты обозначения зависти выполняют функции дополнения или имитации содержания словесного сообщения, если они находятся в медиальной и постпозициях. В препозиции к вербальному выражению, невербальный компонент выполняет дополнительную функцию прогнозирования вербального сообщения.

Ключевые слова: невербальные средства коммуникации, окулесические средства, паралингвистические компоненты, кинесические средства, зависть, вербальная номинация.

Honchar Kateryna, Panchenko Viktoriia. Nonverbal Means of Expressing Envy in Modern English Discourse. This article is devoted to the analysis of nonverbal means of communication, which express the meaning of envy in the modern English discourse. It is established that extralinguistic components are the main markers of envy in speech, since verbal realization of the studied meaning is not frequent and threatens harmonious communication. The main nonverbal means that denote envy are singled out: ocular, paralinguistic and kinesic. The analysis of the actual material allows us to state that the glance plays a significant role in the realization of envy. It is proved that extralinguistic means of envy can be used independently, or can accompany verbal actualization of the studied meaning. It is discovered that nonverbal components can precede the verbal expression of envy, or be in the 'inter' and 'post' positions in relation to the utterance. Extralinguistic components of envy that are in the 'inter' and 'post' positions to the verbal expression perform the function of supplementing or imitating the content of a spoken message. In the 'pre' position to the verbal expression, the nonverbal component fulfills an additional function of predicting the information of a verbal message.

Key words: nonverbal means of communication, ocular means, paralinguistic components, kinesic means, envy, verbal nomination.

E-PARTICIPATION IN UKRAINE AS A NEW MODEL OF CITIZEN-GOVERNMENT COMMUNICATION

The paper presents a general theoretical overview of the new norms and procedures of e-petitioning in Ukraine. E-petitioning is viewed as a new form of direct and effective political communication and e-participation that marks country's democratic advances. The article presents a short overview of terms "e-participation", "e-democracy" and "e-petition" followed by a brief history of petitioning and its e-modification after the worldwide growth of informational and communication technologies. Democracy and communication rights are seen as interdependent, they promote transparency, effectiveness and accountability of governmental organs. We define e-petition as the most standardized, lawful and popular form of e-participation present in Ukraine. The suggested analysis of the e-petitioning in Ukraine provides the information on the norms and restrictions of this model of government-citizen communication. E-petitioning can also be viewed as a new type of media discourse. We believe that new linguistic and IT skills must be developed to fulfil the demands of e-participation growth.

Key words: e-democracy, e-participation, e-petitioning, informational and communication technologies, political discourse.

Formulation of a research problem and its significance. The emergence of the Internet created a popular avenue for discussion of political and social issues. Many scholars have explored the role of computer-mediated communication in political discussion [5; 8]. Online discussion of political and social issues has occurred over many interactive channels, including e-mail, chat rooms, pages and groups in social media, e-petitions, e-consultations etc. Within online discussion research, some scholars argue that Internet communication serves as an excellent portal for debate among persons of varied opinions and beliefs [10]. "The ability of the Internet to unite those of disparate backgrounds has great potential for fostering debate and discussion of issues in the civic arena. In many cases, differences of opinion about, for example, political issues arise from lack of familiarity with the perspectives of other people" [8].

The relationship between citizens and governments has changed largely due to the increasing role of information and communication technologies. Different concepts have been adopted to describe this transformation such as e-government, e-governance, and e-democracy. Though meaning different things, they all refer to the use of electronic means to improve government's performance and citizen engagement [9, 39-44].

Like democracy, e-democracy is a complex and contested concept, and a number of different models of e-democracy have been advocated. Reflecting these different views, e-democracy may encompass a wide range of democratic practices and is by no means limited to the formal institutions of representative government and politics. However, the term "e-democracy" is most often used to refer to activities in and around the sphere of conventional politics. Defined as such, the field of e-democracy includes the conceptualization and empirical study of key practices such as voting, rulemaking and consultation, deliberation, political campaigning and party activities, petitioning, and information provision and open government [7, 141-154].

The goal and the specific tasks of the article In Ukraine recent years have been marked by tremendous political and social changes. The change of the political regime in 2014 resulted in dozens of reforms in economy, education, local management and administration, etc. New democratic norms of government - society collaboration also demand new forms of their immediate and efficient communication. Now, e-consultations and e-petitions become popular forms of citizen-government communication in Ukraine. The article aims to analyze some of the existing norms for the e-petitioning in the world and to define their standards in Ukraine.

Analysis of the research into this problem E-participation is one important dimension of modern governments, which relates to the effects of information and communications technologies on government-citizens relations. The term “e-participation” suffers from a lack of an all-inclusive definition, as it comprises a wide range of initiatives. For example, it could mean the use of information and communications technologies by a government to enhance openness and transparency by the provision of information online, or the use of information and communications technologies by citizens to participate, collaborate or/and deliberate in a decision-making process. In order to understand why e-participation incorporates different interpretations, we can start by identifying what it means for citizens to interact with a government [12].

In 2001, The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) published the *Citizens as Partners: OECD Handbook on Information, Consultation and Public Participation in Policy-Making*, which is a guide to government-citizens relations and communication in democracy. The Handbook examines the relations in policy-making on local, national and international levels and highlights that representative democracy is not only based on formal rules and principles but also on the interactions and communication between the government and the citizens.

The OECD defined three practical ways in which these interactions could be strengthened:

1. **Information:** *Government disseminates information on policy-making on its own initiative – or citizens access information upon their demand. (One-way relationship)*
2. **Consultation:** *Government asks for and receives citizens’ feedback on policy-making. (Two-way relationship)*
3. **Active participation:** *Citizens actively engage in decision-making and policy-making. (Advanced two-way relationship)* [6].

The United Nations created a conceptual framework for e-participation by simply adding the electronic element to the OECD’s three ways to strengthen government–citizen interactions:

1. **E-information:** *Enabling participation by providing citizens with public information and access to information without or upon demand.*
2. **E-consultation:** *Engaging citizens in contributions to and deliberation on public policies and services.*
3. **E-decision-making:** *Empowering citizens through co-design of policy options and coproduction of service components and delivery modalities.*

The UN developed an e-participation index (EPI) based on this framework and conducted its first survey on digital participation in 2003, as a supplementary index to the UN EGovernment Survey. The UN states that the goal of e-participation initiatives is to “improve citizens’ access to information and public services and to promote participation in public decision-making which impacts the well-being of society, in general, and the individual, in particular” [14].

The results show that political participation via the Internet still seems to be less advanced, tend to remain at an experimental stage or are confined to very specific purposes. Online voting in general elections and referenda has so far only been introduced as a regular and guaranteed feature in Estonia; online consultations offered by governments are much more common (European Commission, Canadian federal government). Yet, compared to e-petitions, e-consultations are usually not codified in law, and can generally be characterized as non-compulsory [11].

Electronic petition is a specific form of collective appeal that has a limited number of addressees, must gain support of a certain number of signatories within a limited period of time and to be consider in a specific order. Petition as an instrument of e-democracy is mentioned in the legislative acts of the European Council and many other governments.

The origin of petition may be individual or collective, the form – paper or electronic. According to their judicial character, petitions are divided into advisory or imperative. Imperative petitions are obligatory for the government. In Finland, the petition that gets 50000 signatures becomes a draft legislation and the Parliament has to consider it in the priority order.

Advisory petitions are intended to analyze public opinion, examine issues important for both the government and citizens. This form of petition does not have any judicial consequences. All of the Ukrainian e-petitions are advisory because strict web-identification of the signatory is so far impossible [2].

Among the numerous possibilities to offer formal online participation channels to citizens, e-petitions were clearly the forefront of official, fully operational e-democracy activities of governments and parliaments. In 2000, the Scottish e-petitioner was the first e-petition system to be established by an elected parliament.

There are currently a number of e-petitions systems already in existence across the world including, the Scottish Parliament (introduced in February 2004), the Number 10 Downing street e-petitions facility (introduced in November 2006) and the National Assembly for Wales (introduced in April 2008) among the first [13].

Formal e-petitions refer to institutionalized and at least to some extent legally codified e-petition systems operated by public institutions. In the case of paper petitions, the principal petitioner normally gets in touch with the administration after having collected signatures, and hands over the actual petition, the list with signatures and other required documents at once. The internet-based procedure, however, requires the petitioner to contact the administration prior to the signature phase. So far, only few insights could be gained on the political effects of this early procedural “filter”. On the one hand, the early contact with the experts in the administration opens the opportunity to improve the petition text, and the petitioner may receive useful tactical advice on how to promote e-petition. On the other hand, it cannot be ruled out that the petitioner’s genuine request might be distorted in the process [11].

The official web-page of the United Kingdom Parliament states: “petition is a formal written request from one or more people to the Sovereign, the Government or Parliament. The right of the subject to petition the Monarch for redress of personal grievances has probably been exercised since Saxon times. It was recognized in Magna Carta and more explicitly in Act of 1406. The Bill of Rights of 1688 restated that right in unambiguous terms, «it is the right of the subject to petition the King, and all commitments and prosecutions for such petitioning are illegal»” [13].

An understanding of the history and evolution of the right to petition relative to the development of speech and press rights crucial to ascertain the appropriate level of protection petitioners deserve today. In Medieval times, before the UK Parliament had assumed its present constitution and when its judicial and legislative functions were yet undefined, Receivers and Triers of petitions appointed by the Crown travelled the country to hear the complaints of people. The British Parliament first legislative acts occurred with the Commons petitioning the King for certain amendments to the law. The seventeenth century saw the development of what may be considered the “modern” form of petition – addressed to Parliament, drawn up in a prescribed manner, usually dealing with public grievances.

When the English government first began to speak of petitioning as an “inherent right” of citizens, the rights of speech, press and assembly were regulated. These regulations called for and frequently resulted in punishment. Not only did government ordain petitioning as an individual right, but also treated it as one. From its inception in the thirteenth century and for approximately 500 years thereafter, petitioning was not a meaningful right because petitioners were frequently punished. Petitioning did not mature into an individual right in either England or American colonies until early in the eighteenth century. In both, England and the colonies, the changing political climate was the catalyst for this transformation.

In 2006 e-petitions appeared on the state level as the initiative of the PM Tony Blair. That was the time when the first electronic form for the individual petition was introduced; an option to support somebody’s petition was also added. E-petitions that received more than 100000 signatures were presented to the Parliament for further analysis and decisions. In 2011 a new site appeared on the portal of the British government that was totally dedicated to the work with e-petitions. It was better structured, more informative and user friendly.

Statement regarding the basic material of the research and the justification of the results obtained. Development of e-petitioning as a form of direct and almost immediate communication with the government always marks periods of country’s democratic advances. In December, 2013 Ukrainians started the collection of signatures for the petition aimed to impose sanctions on Viktor Yanukovich for not signing the EU Association.

Legislative history of the e-petitions in Ukraine started in July, 2014 when the legislative draft “On the Right of Citizens to Initiate Hearing of Legislative Acts by Government Authorities and Local

Government” was presented. This draft provided main standards of a petition, mechanism of its creation and implementation.

In Ukrainian legislation, electronic petition is a special form of collective citizens` address to the President of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine (Parliament), Cabinet of Ministers of Ukraine and local government organs. E-petitions can be submitted via an official web-site of the institution addressed or via a web-site of a non-governmental organization responsible for the collection of signatures supporting the e-petition [1].

In March, 2015 the President of Ukraine introduced one more legislation aimed to implement changes to the Law of Ukraine “On Appeals of Citizens” thus giving people the opportunity to post electronic petitions. In July, 2015 Verkhovna Rada accepted the changes to the Law of Ukraine “On the Appeals of Citizens” that state electronic petition as a specific form of collective citizens` appeal to the President of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Cabinet of Ministers and local governments. On August, 28 2015 the President of Ukraine issued a Decree “The Order of Hearing of the Electronic Petition” according to which the site of the President of Ukraine started accepting petitions on the very next day.

E-petition addressed to the President of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine or Cabinet of Ministers of Ukraine will be considered in a special order after it collects not less than 25000 signatures within a 3 months term after the day of its publication. The number and terms of signatures collection under the e-petition addressed to the local municipality is determined by the Statute of the local community.

The contents of the e-petition in Ukraine prohibits: appeals to break Ukrainian constitutionalism; appeals to break territorial integrity of Ukraine; appeals to terrorism; war, violence, cruelty propaganda; exasperation of interethnic, racial and religious hatred; invasion of human rights and freedom; information that humiliates dignity, honour, rights and lawful interests of a person; materials and statements that threaten national interests and national safety of Ukraine; pornographic and sexual materials; election materials; commercial and advertisement materials.

The procedure of the e-petition creation and consideration differs depending on the state. In Ukraine, the e-petition procedure demands the following steps:

1. *Formulation of the e-petition contents and its intended addressees (the President of Ukraine, Verkhovna Rada, Cabinet of Ministers or local government authorities). The e-petition must include the reason of the appeal and the name of its author.*

2. *The e-petition has to be submitted on the official web-page of the government authorities addressed in the petition or on the web-pages of non-governmental organizations responsible for the signatures collection.*

3. *Verification of the e-petition by responsible organ within two working days.*

4. *Publication of the e-petition on the official web-page of the government authorities addressed in the petition or on the web-pages of non-governmental organizations responsible for the signatures collection.*

5. *Collection of signatures to support the e-petition. If the petition fails to get the necessary amount of supporters, it will not be considered in special order, but only as an average citizens` appeal.*

6. *If the e-petition was published on the web-page of an NGO responsible for the collection of signatures, than after the end of the e-petition term all the information on the e-petition should be sent to a corresponding organ addressed within one day.*

7. *Consideration of the received e-petition by an organ addressed within 10 working days. The process may include collection and analysis of the information, verification of the arguments mentioned in the petition, but the most important outcome of this stage is the development of the action plan on the e-petition`s appeal.*

8. *The results of the e-petition are announced on the next day after the finish of the consideration procedure. They should be published on the official web-page, sent to the author (initiator of the e-petition) and the NGO responsible for the collection of signatures [3].*

Except the contents and legislative norms, e-petitions have to follow strict time limits for the collection of the necessary number of signatures. In Ukraine, the time limit for the e-petitions addressed to the President of Ukraine, Verkhovna Rada and Cabinet of Ministers is 3 months since the day of their

publication. Within this period, an e-petition has to be signed by at least 25 000 people. The number of signatures for e-petitions addressed to the local government authorities depends on the population of the political unit addressed (less than 1000 residents – not less than 50 signatures; 1 million – not less than 1000 signatures) [1].

At the present moment, only the portal of the President of Ukraine has a specific site for electronic petitions, despite the law that demands similar possibilities for citizens on the portals of other governmental organs. The portal of the President of Ukraine also ranks among the most visited and active web-pages of the country. Obviously, the option of e-petitioning available on the portal made it attractive for the visitors.

Conclusions and prospects for further research. Democracy and communication rights are quite interdependent, they promote transparency, effectiveness and accountability of governmental organs. New model of political communication mediated by advanced informational and communication technologies changes and “upgrades” the rules of legislative procedures and political decision-making. New forms of e-democracy like e-petitioning or e-consultations demand much of linguistic and social attention as they give birth to new types of media discourse and new social practices [4, 77–85]. The creation of new tools for the citizens’ e-participation also needs linguistic and information technology skills, thus giving applied linguists a new area of research and practice.

Bibliography

1. Електронні петиції : офіційне інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу : <https://petition.president.gov.ua/>
2. Зарікова С. Електронні петиції в Україні: становлення системи та механізм дії / С. Зарікова [Електронний ресурс] // Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. – 2016. – Режим доступу : http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1576:elektronni-petitsiji-v-ukrajini-stanovlennya-sistemi-ta-mekhanizm-diji&catid=8&Itemid=350
3. Решота В. В. Електронна петиція як новий інструмент звернення громадян до органів публічної адміністрації [Електронний ресурс] / В. В. Решота // Науковий вісник Міжнар. гуманіст. ун-ту. Сер. «Юриспруденція». – 2015. – Вип. 15 (1). – С. 91–94. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2015_15%281%29__26.
4. Biskub I. Electronic Petition as a New Type of Media Discourse / Iryna Biskub // Scientific Journal of the Lesya Ukrainka Eastern European National University. – 2016. – P. 77–85.
5. Brundidge J. The Contribution of the Internet to the Heterogeneity of Political Discussion Networks: Does the Medium Matter? / Jennifer Brundidge // Paper presented at the Annual Meeting of the International Communication Association. – Dresden, Germany : Dresden International Congress Centre, 2006.
6. Citizens as Partners : OECD Handbook on Information, Consultation and Public Participation in Policy-Making [Electronic resource] / drafted by Marc Gramberger. – Paris : OECD Publishing, 2001. – Access mode : <http://www.oecd.org/gov/digital-government/2536857.pdf>
7. Freeman J. Understanding E-Democracy: Government-led Initiatives for Democratic Reform [Electronic resource] / J. Freeman, S. Quirke // eJournal of eDemocracy and Open Government. – 2013. – Vol. 5, No 2. – P. 141–154. – Access mode : <http://www.canberra.edu.au/researchrepository/items/440137eb-c224-429a-b567-d2dfea151e02/1/>
8. Holt R. Dialogue on the Internet: Language, Civic Identity, and Computer-Mediated Communication / Richard Holt. – Westport, Conn : Praeger, 2004. – 256 p.
9. Hoorens S. eGovernment, eGovernance and eDemocracy / S. Hoorens, L. Cremonini, S. Bearne, et al. // JANUS. Final Glossary of terms and definitions. – 2001. – P. 39–44. – Access mode : <https://pdfs.semanticscholar.org/9973/4071d971d9e38c81330b2ef1d835aa5dddc1.pdf>.
10. Kitchener K. Getting Political on Social Network Sites: Exploring Political Discourse on Facebook [Electronic resource] / Kelin Kitchener, Matthew J. Kushin // First Monday. – 2009. – Vol. 14, No 11. – Access mode : <http://firstmonday.org/article/view/2645/2350>.
11. Lindern R. Electronic Petitions and Institutional Modernization. International Parliamentary E-Petition Systems in Comparative Perspective [Electronic resource] / Ralf Lindern, Ulrich Riehm // Jedem. – 2009. – Vol. 1, No 1. – Access mode : <http://jedem.org/index.php/jedem/article/view/3>.
12. Lironi E. Potential And Challenges Of E-Participation In The European Union [Electronic resource] / Eliza Lironi // Policy Department C: Citizens’ Rights and Constitutional Affairs. European Parliament. – 2016. – Access mode : <http://www.europarl.europa.eu/committees/en/supporting-analyses-search.html>.
13. Public Petitions [Electronic resource] // House of Commons Information Office. – London, 2010. – Access mode : <https://www.parliament.uk/documents/commons-information-office/P07.pdf>.

14. United Nations E-Government Survey 2014: E-Government for the Future We Want [Electronic resource] // UN E-Government Knowledge DataBase. – NY, 2014. – Access mode : https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2014-Survey/EGov_Complete_Survey-2014.pdf.

References

1. 2016. *Elektronni Petytsii: Ofitsiine Internet-Predstavnytstvo Prezidenta Ukrainy*. <https://petition.president.gov.ua/>
2. Zakirova, S. 2016. “Electronic Petitions in Ukraine: System Formation and Operation Mechanism”. *Social Communications Research Center*. http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1576:elektronni-petitsiji-v-ukrajini-stanovlennya-sistemi-ta-mekhanizm-diji&catid=8&Itemid=350.
3. Reshota, V. V. 2015. “Elektronna Petytsiia yak Novyi Instrument Zvernennia Hromadian do Orhaniv Publichnoi Administratsii”. *Naukovyi Visnyk Humanistychnoho Universytetu. Seriya “Yurysprudentsiia”*, 15 (1): 91–94. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2015_15\(1\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2015_15(1)_26).
4. Biskub, Iryna. 2016. “Electronic Petition as a New Type of Media Discourse”. In *Scientific Journal of the Lesya Ukrainka Eastern European National University*, 77–85. Lutsk.
5. Brundidge, Jennifer. 2006. “The contribution of the Internet to the heterogeneity of political discussion networks: Does the medium matter?” *Paper presented at the Annual Meeting of the International Communication Association*. Dresden, Germany: Dresden International Congress Centre.
6. Gramberger, Marc. 2001. *Citizens as Partners: OECD Handbook on Information, Consultation and Public Participation in Policy-Making*. Paris: OECD Publishing. <http://www.oecd.org/gov/digital-government/2536857.pdf>
7. Freeman, J., and Quirke, S. 2013. “Understanding E-Democracy: Government-led Initiatives for Democratic Reform”. *eJournal of eDemocracy and Open Government*, 5 (2): 141–154.
8. Holt, Richard. 2004. *Dialogue on the Internet: Language, civic identity, and computer-mediated communication*. Westport, Conn.: Praeger.
9. Hoorens, S., and Cremonini, L., and Bearne, S., et al. 2001. eGovernment, eGovernance and eDemocracy. *JANUS. Final Glossary of terms and definitions*, 39–44. <https://pdfs.semanticscholar.org/9973/4071d971d9e38c81330b2ef1d835aa5dddc1.pdf>
10. Kitchener, Kelin, and Kushin, Matthew J. 2009. “Getting Political on Social Network Sites: Exploring Political Discourse on Facebook”. *First Monday*, 14 (11). <http://firstmonday.org/article/view/2645/2350>.
11. Lindern, Ralf, and Riehm, Ulrich. 2009. “Electronic Petitions and Institutional Modernization. International Parliamentary E-Petition Systems in Comparative Perspective”. *Jedem*, 1 (1). <http://jedem.org/index.php/jedem/article/view/3>
12. Lironi, Eliza. 2016. “Potential And Challenges Of E-Participation In The European Union”. *Policy Department C: Citizens’ Rights and Constitutional Affairs. European Parliament*. <http://www.europarl.europa.eu/committees/en/supporting-analyses-search.html>.
13. 2010. Public Petitions. *House of Commons Information Office*. London. <https://www.parliament.uk/documents/commons-information-office/P07.pdf>
14. UN E-Government Knowledge DataBase. 2014. “United Nations E-Government Survey 2014: E-Government for the Future We Want”. New York. https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2014-Survey/EGov_Complete_Survey-2014.pdf.

Данильчук Анна. Електронне залучення як нова модель комунікації «громадянин – уряд». Представлено загальний теоретичний огляд нових норм і процедур електронних петицій в Україні. Електронні петиції розуміємо як нову форму прямої та ефективної політичної комунікації та електронного залучення, що свідчить про демократичний прогрес країни. Запропоновано короткий аналіз термінів «електронне залучення», «електронна демократія», «електронна петиція», а також огляд історії петицій та їх модифікацій після всесвітнього поширення інформаційних і комунікаційних технологій. Демократія та право на комунікацію – взаємозалежні та сприяють прозорості, ефективності й надійності державних органів. Вважаємо електронну петицію найбільш стандартизованою, ефективною й законодавчо закріпленою формою електронного залучення в Україні на сьогодні. Запропонований аналіз електронних петицій в Україні містить інформацію про норми й обмеження моделі комунікації – громадянин – уряд. Електронні петиції також можна розглядати як новий тип медійного дискурсу. Ми переконані, що зростання нових форм електронного залучення вимагатиме розвитку нових лінгвістичних і ІТ знань.

Ключові слова: електронна демократія, електронне залучення, електронна петиція, інформаційні й комунікаційні технології, політичний дискурс.

Данильчук Анна. Электронное участие как новая модель коммуникации «гражданин – власть». Представлен общий теоретический обзор новых норм и процедур электронных петиций в Украине. Электронные петиции – это новая форма прямой и эффективной политической коммуникации и электронного участия, что, в свою очередь, свидетельствует о демократическом прогрессе в стране. Предложен краткий анализ терминов «электронное участие», «электронная демократия», «электронная петиция», а также обзор истории

петицій і їх модифікації після всемирного розповсюдження інформаційних і комунікаційних технологій. Демократія і право на комунікацію є взаємозалежними і сприяють прозорості, результативності і надійності роботи державних органів. Считаем електронну петицію найбільш стандартизованою, ефективною і законодавчо зафіксованою формою електронного участя в Україні на сьогодні. Представлений аналіз електронних петицій в Україні включає інформацію про норми і обмеження моделі комунікації громадян – влада. Електронні петиції також можна розглядати як новий тип медіа-дискурсу. Ми впевнені, що зростання нових форм електронного участя буде вимагати активного розвитку нових лінгвістических і ІТ знань.

Ключевые слова: електронна демократія, електронне участя, електронна петиція, інформаційні і комунікативні технології, політичний дискурс.

УДК 811.922(091)

Ніна Данилюк

ЕСПЕРАНТО – УСПІШНИЙ ПРОЕКТ МІЖНАРОДНОЇ ПЛАНОВОЇ МОВИ: 130 РОКІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Міжнародному року творця есперанто Людвіга Заменгофа присвячено

Йдеться про есперантологію як спеціальну галузь інтерлінгвістики, найбільші есперантологічні школи 70-х рр. ХХ – початку ХХІ ст.: московську, тартуську і будапештську та їхніх видатних представників. Визначено два шляхи розв'язання проблеми міжнаціонального спілкування: використання етнічних мов і створення планових мов апріорного та апостеріорного типів. Розглянуто найвідоміші проекти міжнародних планових мов в історичному аспекті від античних часів до сьогодення. Описано специфіку фонетичної, лексичної та граматичної систем міжнародної планової мови есперанто як найбільш успішного проекту, зrealізованого в комунікації. Простежено історію становлення і розвитку есперанто-руху у світі, названо міжнародні організації, які займаються вирішенням питань мовного спілкування. Звернуто увагу на досягнення в галузі вивчення та використання есперанто в Україні, наукову і навчально-методичну літературу, переклади текстів української класичної літератури і фольклору, наукові конференції, центр есперанто, спеціальні курси у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки, українські організації есперантистів.

Ключові слова: міжнародна мова, планова мова, штучна мова, проект міжнародної мови, лінгвопланування, інтерлінгвістика, есперантологія, есперанто.

Постановка наукової проблеми та її значення. Упродовж багатьох століть – від античності й донині – кращі уми людства намагалися розв'язати проблему пошуків мови для спілкування між народами. Особливо актуальна вона у наш час, коли посилюються міжнародні стосунки, зростає роль міжмовної та міжкультурної взаємодії. Намітилося два шляхи розв'язання цієї проблеми: використання етнічних мов і створення спеціальних засобів комунікації. Відомо понад тисячу проектів міжнародних планових мов, які потребують поглибленої уваги науковців. Вивчення феномена есперанто як успішного зrealізованого проекту важливе з погляду загального мовознавства, соціолінгвістики, психолінгвістики, інтерлінгвістики, теорії лінгвопланування та есперантології.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Теорію створення штучних мов для потреб міжнародного спілкування обґрунтували вчені кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Р. де Соссюр, І. Бодуен де Куртене, О. Есперсен, Е. Вюстер, Е. Дрезен, В. Варанкін та ін. Термін «інтерлінгвістика» на позначення розділу мовознавства, що вивчає «природні закони творення спільних допоміжних мов», запропонував бельгійський лінгвіст Ж. Мейсман у статті “Une science nouvelle” (1911) (див.: [9, 14]) та підтримав О. Есперсен (“A new science: interlinguistics”, 1931). Паралельно побутував термін «космоглотика» (Е. Дрезен “Historio de la mondlingvo: Tri jarcentoj da serĉado”, 1931). Основоположником спеціальної галузі – есперантології – вважають Р. де Соссюра, який сформулював базові правила творення нових слів (“Fundamentaj reguloj de la Vort-teorio en Esperanto”, 1915). У науковий обіг термін увійшов завдяки зусиллям Е. Вюстера у 20-і рр. ХХ ст. [17]. Есперантологію він розумів як частину «синтетичної лінгвістики» (тобто науки про лінгвопланування), що займається системою есперанто. В сучасному тлумаченні есперантологія – це галузь інтерлінгвістики, яка «вивчає джерела, принципи конструювання, еволюцію, функціонування і практичні комунікативні можливості цієї планової мови» [10, 6]. Термін «інтерлінгвістика» сьогодні має широкі та вузькі межі: наука про засоби міжнародного спілкування та світові мови, або ж наука про планові мови. Підтримуємо підхід, за яким інтерлінгвістика – це «галузь мовознавства, що вивчає міжнародні мови як засіб міжмовного спілкування» [7, 155], тобто «наука про оптимізацію міжнародного мовного спілкування» [10, 4]. У нашому розумінні вона має досліджувати світові мови (етнічні та планові) як засіб міжмовного спілкування та взаємодію цих мов і культур.

У Радянському Союзі питаннями міжнародної мови займалися В. Варанкін (“Teorio de Esperanto”, 1929), Е. Дрезен («За всеобщим языком (Три века исканий)», 1928), “Historio de la mondlingvo: Tri jarcentoj da serĉado”, 1931), «Основы языкознания, теории и истории международного языка», 1932) та ін. Однак у 1937–1938 рр. ці дослідники були репресовані та страчені (див.: [14]). Діяльність есперантистів відновилася лише у 60–70-х рр. ХХ ст.

У 70-і рр. ХХ ст. сформувалися три школи есперантологів: московська, тартуська і будапештська. У Москві було створено комісію з інтерлінгвістики при АН СРСР (згодом – проблемна група з мовного планування), в якій працювали Є. Бокар'єв, М. Ісаєв, В. Григор'єв та ін. Найбільше уваги приділено теоретичному і практичному вивченню мови есперанто. Зокрема, М. Ісаєв видав монографію «Язык эсперанто» (1981), у співавторстві з Є. Семеновою – «Учебник языка эсперанто» (1984), у 1979–1989 рр. керував Асоціацією радянських есперантистів; Є. Бокар'єв редагував «Русско-эсперантский словарь» (1966, 1989), опублікував «Эсперанто-русский словарь» (1982), працював головою комісії з міжнародних зв'язків радянських есперантистів; Б. Колкер захистив дисертацію «Вклад русского языка в формирование и развитие эсперанто» (1985), був одним із керівників Радянського молодіжного руху есперантистів, Асоціації радянських есперантистів, Російської спілки есперантистів, автором підручників «Эсперанто за 16 дней» (1990), “*Vojaĝo en Esperanto-lando. Perfekta kurso de Esperanto kaj Gvidlibro pri la Esperanta kulturo*” (2000), «Учебник языка эсперанто. Основной курс» (2003), «Международный язык эсперанто: полный учебник» (2007) та ін. Специфіку розвитку есперанто науково осмислено у статтях М. Ісаєва “Проблема міжнародної допоміжної мови на сучасному етапі” (1978), «Столетие планового международного языка эсперанто» (1991), у посібниках С. Кузнецова «Направления современной интерлингвистики» (1984), «Теоретические основы интерлингвистики» (1987), у монографії О. Мельникова «Лингвокультурологические аспекты плановых международных языков (на фоне этнических)» (2004), у тематичних збірниках «Проблемы интерлингвистики» та ін.

Тартуську школу представляють П. Аристе, О. Дуліченко й інші вчені. Зокрема, П. Аристе займався міжмовними контактами естонської та інших фінно-угорських мов, а також есперанто (монографія «*Keelekontaktid: Eesti keele kontakte teiste keeltega (Мовні контакти: контакти естонської з іншими мовами)*» (1981), стаття «Получит ли человечество общий язык?» (передрук – 2005). Дослідження з інтерлінгвістики та есперантології систематизував О. Дуліченко у розвідці «Советская интерлингвистика (аннотированная библиография за 1946–1982 гг.)» (1983), у статтях «Международный искусственный язык в практике: к столетию функционирования эсперанто» (1988), «О перспективах лингвистики XXI века» (1991), у посібнику «Международные вспомогательные языки» (1990) й ін. Виходить збірник наукових праць Тартуського університету “*Interlinguistica Tartuensis*”, функціонує Тартуське товариство інтерлінгвістики.

Будапештська школа есперантології, сформована у 60–70-і рр. ХХ ст. завдяки лінгвопедагогу І. Сердагеї та кафедрі есперантології Будапештського університету, відома такими роботами: підручник для угорських шкіл “*Esperanto*” (1966, 1968), посібник “*Gvidlibro por supera ekzameno*” (1966), монографія “*Metodologio de Esperanto*” (1975), трьохтомна хрестоматія “*Krestomatia de Esperanta Literaturo (tekstoj, dataro, bibliografio)*” (1979, 1981, 1982), збірник наукових праць “*Esperantologiaj kajeroj*” (1976, 1977), угорсько-есперантський словник (1987), тексти лекцій І. Сердагеї “*Lingvistiko: enkonduko en la Esperantologion: Skizo*” (1967). Після смерті вченого кафедру очолювала І. Кутни, співредактор словника “*Hungara-Esperanta Meza Vortaro*” (1996). У 90-х рр. вона в університеті імені А. Міцкевича в Познані (Польща) організувала Інтерлінгвістичні студії (2009 р. ми закінчили цей курс). І. Кутни – авторка багатьох статей, редактор збірника “*Struktura kaj Sociolingvistika Esploro de Esperanto. Memore al profesoro Istvan Szerdahelyi*” (1997).

В Україні до питань міжнародних мов спілкування загалом та есперанто зокрема зверталися О. Ткаченко (стаття «100 років есперанто: підсумки і перспективи», 1987 [6]; монографія «Мова і національна ментальність», 2006), Є. Королевич (монографія «Книга об есперанто», 1989) [5] та ін.

Серед видатних зарубіжних інтерлінгвістів та есперантологів такі вчені: французькі – Г. Варенг'єн (лексикографія, термінологія; головний редактор словника “*Plena ilustrita vortaro de Esperanto*”, 1970, 1987), співредактор словника “*Nova Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto*”, 2002,

2005), М. Дюк Гоніназ (головний редактор словника “Nova Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto”, 2002, 2005), німецькі – Р. Гаупенталь (бібліографія есперанто-літератури), Д. Бланке (методологія міжнародної мови, бібліографія з інтерлінгвістики та есперантології), С. Фідлер (фразеологія есперанто), британський – Дж. Уельс (лексикографія, фонетика есперанто), американський – Г. Тонкін (міжнародна мова і культура есперанто), італійські – Р. Корсетті, Д. Асторі (методичні аспекти вивчення іноземних мов та есперанто), швейцарський – К. Піррон (психолінгвістичні аспекти есперанто), шведські – Е. Вільборг (лексикографія, автор 5-томного словника “Etimologia vortaro de Esperanto”, 1989–2001), Б. Веннергрєн (граматика есперанто, автор видання “Plena Manlibro de Esperanta Gramatiko”, 2005) та ін. Однак українські мовознавці приділяють проблемам інтерлінгвістики мало уваги, що й зумовило вибір теми нашої розвідки.

Мета статті – розглянути особливості мовної будови, виникнення і функціонування міжнародної планової мови есперанто на тлі інших проектів. Для цього виконано такі **завдання**: простежено зміст термінів «міжнародна мова», «планова мова», «есперанто» в українських словниках, використання природних і планових світових мов для спілкування у різні часи, описано фонетичну, лексичну і граматичну специфіку есперанто, наведено основні відомості з історії становлення і розвитку есперанто-руху, звернуто увагу на досягнення в галузі вивчення і використання есперанто в Україні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Насамперед з’ясуємо ключові поняття «міжнародна мова», «планова мова». За словником лінгвістичних термінів, «міжнародна мова» – це: «а) штучна мова, яка рекомендується як засіб міжнародного спілкування (есперанто, інтерлінгва); б) мова, яка задовольняє потреби міжнародного спілкування в певний період історії і в певних сферах» [3, 92]. Зауважимо, що в енциклопедії «Українська мова» (К., 2004) використано назву «світова мова» [7, 238]. Варто сказати, що межа між природними і плановими, або штучними мовами, умовна. Плановою мовою може бути: а) природна мова, піддана унормуванню (напр., єврейська – іврит, норвезька – буксмол); б) штучна мова, спеціально створена для потреб спілкування. Крім того, для формування штучних мов апостеріорного типу використовують одиниці природних мов. Тому в зарубіжному мовознавстві надають перевагу терміну «планов(ан)а мова» (тлумачення «штучна мова» див.: [3, 92]).

Як відомо, у різні періоди функції міжнародних виконували такі мови: арабська, перська, китайська, шумерська, акадійська, арамейська, давньогрецька, латинська, старослов’янська, іспанська, німецька, французька, російська, англійська. Приблизно 300 мов нині активно слугують для масової комунікації, а 200 мов належать народам чисельністю понад 1 мільйон осіб.

Статус міжнародної мови юридично закріплено у документах ООН, ЮНЕСКО, ЄС та інших організацій. Зокрема, офіційні мови ООН та ЮНЕСКО такі: англійська, арабська, іспанська, китайська, російська, французька. Робочі мови Секретаріату – англійська і французька. Офіційними мовами ЄС, до якого входить 27 країн, вважають усі етнічні мови учасників, однак найбільш уживані – англійська і французька. Це явище Р. Філіпсон називає «лінгвістичним імперіалізмом» (насамперед, щодо англійської мови) [15].

Міжнародні планов(ан)і (штучні) мови як комунікативні системи, спеціально створені для міжнародного спілкування, поділяють на дві групи: 1) *спеціалізовані* – символічні мови науки (математики, хімії, фізики й ін.), а також мови людино-машинного спілкування або програмування (фортран, алгол, кобол, бейсік, паскаль, лого, ворд, програма редагування “Рута” й ін.; усього понад 500 мов); 2) *неспеціалізовані* (мови загального використання). Відомі такі проекти мов загального вжитку: мова міста Уранполіс – IV–III ст. до н. е., автор Алексарх; писемна мова лікаря Галена – I ст. н. е.; *латинь* – виникла у VII ст. н. е., міжнародна мова Римської імперії; у середні віки – мова науки та освіти, нині – частково медицини; *старослов’янська мова* – створена 863 р. Кирилом і Мефодієм для потреб християнської церкви; *філософські мови* Т. Кампанелли і Ф. Бекона XVII ст.; *проект мови* Р. Декарта XVII ст.; *панглотика* Я. Коменського XVII ст.; *всеслов’янська мова* Ю. Крижанича XVII ст.; *проект* І. Ньютона XVII ст.; *проект* В. Лейбніца XVII ст.; *сольресоль* Ж.–Ф. Сюдра поч. XVIII ст. й ін. (див: [5]). За підрахунками О. Дуліченка, у II–XIII ст. виникло 4 проекти; у XVI ст. – 8; у XVII ст. – 41; у XVIII ст. – 50; у XIX ст. – 246, у XX

ст. – до 1973 р. – 568; після 1974 р. – 50 (тобто 967 проектів) [12, 125–126]. За іншими даними, існує до 2 тисяч проектів.

Перший проект, зреалізований у спілкуванні, – мова *волапюк*, автор якої – німецький священник-поліглот Й. Шлейер (1878 р.). Було видано підручники 25 мовами, виходило 25 газет, відбулося 3 міжнародні конгреси, створена Міжнародна академія Волапюк. Словник сформовано на латинській, німецькій та англійській основі, однак скорочені лексеми інколи важко впізнати (напр., *vol* походить від англ. *world*, а *piik* – від *speak*). Граматика була доволі складна, тому в 1931 р. з'явилася нова реформована версія – волапюк II. На базі волапюка свого часу виникла мова *ідіом-неутраль* (1898 р., автор В. Розенберг). У наш час небагато людей (за даними Інтернету – 30–40) можуть добре спілкуватися цією мовою.

У кінці XIX – середині XX ст. найбільш відомі такі міжнародні планові мови: 1) *есперанто*, 1887 р., Польща, автор – Л. Заменгоф; 2) *ідо*, 1907 р., Франція, результат реформованого Л. Бофроном, Л. Кутюра, О. Єсперсеном, В. Освальдом есперанто; 3) *латино сіне флексіоне* (латинь без закінчень), 1908 р., автор – Дж. Пеано; 4) *окциденталь*, 1921–1922; 1928 рр., Естонія, автор – Е. Вааль; 5) *новіаль*, 1928 р., Данія, синтез ідо та окциденталу, автор – О. Єсперсен; 6) *нео*, 1937 р., Італія, автор – А. Альфандарі; 7) *інтерлінгва*, 1952 р., США, Асоціація міжнародної допоміжної мови на чолі з А. Годе.

У кінці XX – на початку XXI ст. з'явилися нові проекти: 1) *європанто* (*Europanto* – суміш найбільш поширених європейських мов), 1999 р., Італія, автор – Д. Марані; 2) *євроінгліш*, *євроланг* (*Euro-English*, *Eurolang* – суміш англійської та найбільш поширених європейських мов); 3) *франгла* (*Franglais* – суміш французької та англійської мов) (див.: [12, 136–138]).

На думку вчених, найбільше визнання й поширення серед планових мов отримало есперанто. За словником лінгвістичних термінів, *есперанто* – «штучна міжнародна мова, створена на основі романських і частково германських мов, за граматичною будовою – аналітична мова» [3, 58]. Її автор – лікар-поліглот Л. Заменгофом (1859–1917), який добре знав польську, російську, німецьку мови та ідиш (загалом близько 20 мов). 1887 р. у Варшаві він видав брошуру «Международный язык» (“*La unua libro*”) російською, польською, німецькою, французькою й англійською мовами зі словником, що складався з 917 коренів інтернаціональних слів (від кожного кореня, приєднуючи афікси зі сталим значенням, можна утворити до 30 слів). У 1893 р. опублікував словник “*Universala vortaro*”, який містив уже 2687 коренів. 1905 р. вийшла повна граматика есперанто “*Fundamento de Esperanto*”. Для позначення звуків на письмі використано латинську графіку за принципом: 1 звук – 1 буква. Подібно до природних мов, тут 23 приголосні фонемі, 5 голосних і 2 фонемі, які позначають напівголосні звуки. Уніфіковано закінчення частин мови: іменник *-o*, прикметник *-a*, прислівник *-e*, дієслово *-i*, напр.: *bono* – ‘добро’, *bona* – ‘добрий’, *bone* – ‘добре’, *boni* – ‘перебувати у добрі’. Дійсний спосіб дієслів реалізується 3 часами: минулий – закінчення *-is*, теперішній *-as*, майбутній *-os*, умовний спосіб *-us*, наказовий спосіб *-u*, напр.: *studi* (вчити(ся)) – *studis* – *studas* – *studos* – *studus* – *studu*.

Лексику есперанто формують інтернаціоналізми, взяті з індоєвропейських мов: грецької (*astronomio*, *demokratio*, *fonetiko*, *historio*, *muziko*, *poeto*, *teatro* та ін.), латинської (*arkivo*, *aŭtoro*, *literaturo*, *nacio*, *radio*, *universitato* й ін.), французької (*atako*, *ballo*, *buĝeto*, *ĉevalo*, *ŝoforo*, *turisto* та ін.), німецької (*butero*, *cifero*, *hundo*, *jaro*, *tago*, *soldato* й ін.), англійської (*bokso*, *ĉampiono*, *futbalo*, *hobio*, *trajno*, *tramo*, *vagono* та ін.), у тому числі 10 % слов'янських слів (*bani*, *barĉo*, *brovo*, *domo*, *ĥato*, *serpo*, *stepo*, *vosto* й ін.). Емоційно-експресивне забарвлення одиниць виникає, коли додають афікси, напр.: суфікси зменшення (*-et-*) та збільшення (*-eg-*): *domo* – *dometo* – *domego*; *ami* – *ameti* – *amegi*; можуть вживатися як корені: *eta*, *ega*, *et-ul-in-o*; суфікс зниженої оцінки (*-aĉ-*): *libraĉo*, *ĉevalaĉo*, *domaĉo*; префікс зі значенням осуду (*fi-*): *fiintenco*, *fiaventuro*; можуть вживатися як корені: *aĉ-a*, *aĉ-ul-in-o*; *fi-ul-o*; суфікси пестливості (*-nj-*, *ĉj-*): *patro* – *paĉjo*, *patrino* – *panjo*; *Viktoro* – *Viĉjo*, *Nina* – *Ninjo*.

Л. Заменгоф видав збірку прислів'їв мовою есперанто “*Proverbaro*” (1910), книгу “*Lingvaj respondoj*” (1912, 1913), зробив переклади Біблії, псалмів, творів В. Шекспіра, Г. Гейне, К. Андерсена, М. Гоголя та ін., написав 9 оригінальних поезій, багато статей, трактатів, промов. Для прикладу наведемо початок перекладу Біблії: *Je la komenco Dio kreis la teron kaj ĉielon. Kaj la tero*

estis senforma kaj dezerta, kaj mallumo estis super la profundaĵo, kaj animo de Dio sin portis super la akvo... [11, 18]. У поезії “*La preĝo sub la verda standardo (Молитва під зеленим прапором)*” (1905) було висловлено програмні засади есперантизму: рівність усіх мов, релігій і народів, братерство і єдність у праці для добра людства: *Kuniĝu la fratoj, plektiĝu la manoj, Antaŭen kun pacoj armiloj! Kristanoj, hebreoj aŭ magometanoj Ni ĉiuj de Di' estas filoj. Ni ĉiam memoru pri bon' de l' homaro Kaj malgraŭ malhelpoj, sen halto kaj staro Al frata la celo ni iru obstine Antaŭen, senfine!* [16, 590]. Поезія “*Espero (Надія)*”, покладена на музику композитором Ф. М. де Менілом, у 1909 р. стала гімном есперантистів. Завдяки відомим письменникам А. Грабовському, В. Дев'ятніну, Є. Михальському, Е. Пріва, К. Калочаю, Ю. Багі, В. Олду та ін. сформувалася велика художня оригінальна і перекладна література мовою есперанто [8].

З'явилися періодичні та навчально-методичні видання, організації. З 1889 р. у Європі почала виходити газета “*La esperantisto*”, у 1902 р. – 2 газети, у 1905 р. – 36, у 1910 р. – 106. У 1902 р. виникло 44 товариств есперантистів, у 1905 р. – 308. 1905 р. було проведено I Всесвітній конгрес есперантистів (Булонь-сюр-мер, Франція), в якому взяло участь 688 осіб із 20 країн, що говорили мовою есперанто, створено Лінгвістичний комітет учених із 28 країн.

Есперанто набуло поширення в колишній Росії та Галичині. Перший гурток есперантистів у Росії виник 1889 р. в Одесі, а 1892 р. – у Петербурзі. У 1906 р. есперантистська група з'явилася у Львові, у 1910 р. – Києві. 1907 р. у Тернополі вийшов перший «Підручник міжнародного язика ЕСПЕРАНТО» М. Юрківа. З 1909 р. у Москві працювало видавництво “*Esperanto*” і книжковий магазин. 1910 р. проведено Перший всеросійський з'їзд есперантистів у Петербурзі, а 1913 р. – у Києві. 1911 р. у Львові відбувся Перший галицький конгрес есперантистів, 1912 р. створено міське товариство українських есперантистів. У 1908 р. було засновано Універсальну Есперанто-Асоціацію. Принагідно скажемо, що до сьогодні вже відбулося 102 конгреси членів Асоціації, центральний офіс якої знаходиться у Роттердамі (Нідерланди), (у 2012 р. вона нараховувала 20 тисяч членів зі 104 країн світу). Асоціація перебуває у спеціальних консультативних відносинах із ООН, в оперативних відносинах із ЮНЕСКО, бере участь у засіданнях Ради Європи, Міжнародної організації з унормування, її Технічного комітету ТС 37, є членом Європейської мовної ради (див.: есперанто-сторінку в Google: http://www.google.com/webhp?hl=eo&lr=lang_eo). Мовне питання перебуває в полі зору таких організацій, як: Європейський Союз есперантистів (Ейґора Esperanto Unio), Міжнародна Есперанто-Асоціація (Universala Esperanto Asocio), Робоча група для вивчення комунікації та мовних проблем у Європейському Союзі (Studgrupo pri Komunikado kaj Lingvaj Problemoj de Eŭropa Unio), Брюссельський центр комунікації Міжнародної Есперанто-Асоціації (Brusela Komunikad-Centro de UEA) й ін.

У 20–30-і рр. ХХ ст. активізувалися есперантисти у тодішній столиці Української республіки Харкові. Виходили підручники, переклади української класики, радіопередачі. Серед прихильників есперанто були В. Бобинський, М. Ірчан, І. Ткачук, Є. Михальський, В. Сосюра та ін., частину з яких репресовано (див.: [4]). Есперантистський рух в Україні після утисків та воєнного часу відновився лише у 60–70-і рр. Зокрема, мовою есперанто Н. Андріанова-Гордієнко переклала твори письменника В. Єрошенка та українські народні пісні (1983). У Харкові з'явилася 2-томна «Антологія фантастичних оповідань радянських письменників» (1986) на есперанто. Опубліковано переклади творів Т. Шевченка “*Dumoj miaj, kantoj miaj*” (1990), збірку поезії Лесі Українки “*Liriko*” (1991).

1990 р. було утворено Українську Есперанто-асоціацію (видає бюлетень “*Helianto (Соняшник)*”, журнал “*Ukraina stelo (Українська зірка)*”. Вийшли переклади творів І. Франка “*Verkoj en internacia lingvo Esperanto*” (2008) і Т. Шевченка “*Dumoj miaj, kantoj miaj*” (2014), збірка прислів'їв і приказок, зібраних І. Друлем (2011), книга перекладів українською мовою з есперанто «Зелена антологія» (частина 1 – поезія) (2013), великий есперантсько-український словник (“*Granda Esperanta-Ukraina vortaro. Preskaŭ 80000 vortoj*”), укладений В. Пацорком і Є. Ковтонюком, триває робота над українсько-есперантським словником.

У 2000 р. було сформовано Українську лігу викладачів есперанто, яка входить до Міжнародної ліги. Її члени підготували українські підручники, словники, програми для вивчення есперанто у школах, гімназіях, ліцеях, спецкурси з інтерлінгвістики [1; 2]. Укладено антологію

української літератури мовою есперанто (у друці). В Україні працює 12 есперантистських колективів у Києві, Одесі, Тернополі, Івано-Франківську, Львові, Полтаві, Кам'янці-Подільському, Хмельницькому, Луцьку й ін.

Із 2007 до 2017 рр. в Україні відбулося п'ять міжнародних наукових конференцій та 5 круглих столів, присвячених міжмовній взаємодії та комунікації, вивченню есперанто, перекладам творів українських класиків, зокрема: «Есперанто у ХХІ столітті: стан і перспективи: на пошану 100-річного ювілею підручника з есперанто для українців Михайла Юрківа» (2007, Тернопіль); «Взаємодія етнічних і планованих мов у контексті європейської інтеграції» (2008, 2013, Луцьк); «Тарас Шевченко у контексті сучасної світової культури» (2014, Луцьк) та ін. Відбувся 67-ий з'їзд Міжнародної молодіжної асоціації есперантистів, у якому взяли участь 311 учасників із 34 країн світу (2011, Київ). Із 2012 р. проходять щорічні «Дні Ореста Кузьми» на пошану творця другого підручника з есперанто (Коломия).

2012 р. у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки утворено кафедру романських мов та інтерлінгвістики, уведено спецкурси «Основні аспекти інтерлінгвістики» (2013–2015), «Есперанто в аспекті інтерлінгвістики» (2014), «Штучні мови та інтерлінгвістика» (2016). 2015 р. на факультеті іноземної філології засновано центр есперанто, в якому викладачі здійснюють навчально-методичну, наукову і виховну роботу зі студентами. Науковці факультету іноземної філології й філологічного факультету та журналістики беруть участь у проекті «Леся Українка у світі перекладу», готують посібник про переклади англійською, німецькою, французькою, іспанською, польською, російською мовами та есперанто.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, есперанто – це успішний проект, зреалізований у сферах міжнародної комунікації, освіти, науки, культури. 130-літня історія цієї планової мови засвідчила її велику здатність функціонування й розвитку. Про можливість застосування мови есперанто як засобу спілкування висловлюються відомі інтерлінгвісти Р. Філіпсон, К. Пірон, Д. Бланке, М. Ісаєв, І. Кутни, О. Мельников й ін. Погоджуємося з думкою І. Кутни: «Ця мова несе великий потенціал для розв'язання проблеми європейської комунікації з мовної, культурологічної та фінансової позицій» [13, 73]. Перспективи дослідження вбачаємо у докладному вивченні всіх рівнів мовної структури есперанто, її сучасного стану й еволюції, зв'язків з українською мовою й літературою в історичному аспекті.

Джерела та література

1. Данилюк Н. О. Програма курсу міжнародної мови есперанто для учнів старших класів середніх загальноосвітніх шкіл, гімназій та ліцеїв (за вибором). – К., 2000. – 15 с.
2. Данилюк Н. О. Навчальна програма спецкурсу «Міжнародна мова есперанто в аспекті інтерлінгвістики та лінгвокультурології». – Луцьк, 2005. – 27 с.
3. Єрмоленко С. Я. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Годор ; [ред. С. Я. Єрмоленко]. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
4. Керзюк О. Український літературний авангард ХХ століття і мова есперанто / О. Керзюк // Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки. – 2008. – № 2. – С. 39–43.
5. Королевич А. И. Книга об есперанто / А. И. Королевич. – К. : Наук. думка, 1989. – 253с.
6. Ткаченко О. Б. 100 років есперанто: підсумки і перспективи / О. Б. Ткаченко // Мовознавство. – 1987. – № 4. – С. 3–10.
7. Українська мова : енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський (голова)]. – [2-е вид., зі змінами і доповн.]. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. – 562 с.
8. Baza Literatura Krestomatia. – [2-a eldono]. – Budapest : Hungara Esperanto-Asocio, 1982. – 284 p.
9. Biografio de Jules Meysmans // Informilo por Interlingvistoj. – 2015. – Nr. 92–93 (1–2). – P. 14.
10. Blanke D. Interlingvistiko kaj esperantologio: vojoj al la faka literaturo. – Rotterdam : UEA, 2003. – 41 p.
11. Dr. Esperanto. Język międzynarodowy. Przedmowa i podręcznik kompletny. Por poloj / Dr. Esperanto. – Warszawa : Druk. i Lit. Ch. Keltera, 1887. – 40 p.
12. Duličenko A. En la serĉado de la mondlingvo aŭ interlingvistiko por ĉiuj / A. Duličenko. – Kaliningrado : Sezonoj, 2006. – 160 p.
13. Koutny I. Komunikacja międzykulturowa w Europie: angielski i Esperanto jako alternatywne środki komunikacji / I. Koutny // Inna Europa? / Red. B. Goryńska-Bittner. – Poznań : Prodruck, 2004. – S. 73–95.
14. Lins U. La danĝera lingvo. Studoj pri la persekutoj kontraŭ Esperanto / U. Lins. – Moskva : Progreso, 1990. – 546 p.
15. Phillipson R. English-only Europe? Challenging language policy / R. Phillipson. – L. ; NY : Routledge, 2003. – 254 p.

16. Zamenhof L. L. Originala verkado. Antaŭparoloj – Gazetartikoloj – Traktaĵoj – Paroladoj – Leteroj – Poemoj / kolektitaj kaj ordigitaj de d-ro Joh. Dietterle / L. L. Zamenhof. – Leipzig : Ferdinand Hirt & John, 1929. – 607 p.
17. Wüster E. La terminoj “esperantologio” kaj “interlingvistiko” / E. Wüster // *Esperantologio*. – 1955. – No 4. – P. 209–214.

References

1. Danyliuk, Nina. 2000. *Prohrama Kursu Mizhnarodnoi Movu Esperanto dlia Uchniv Starshykh Klasiv Serednikh Zahalnoosvitnikh Shkil, Himnazii, Litseiv (za Vyborom)*. Kyiv.
2. Danyliuk, Nina. 2005. *Navchalna Prohrama Spetskursu “Mizhnarodna Mova Esperanto v Aspekti Interlingvistiky ta Linhvokulturolohii”*. Lutsk.
3. Yermolenko, Svitlana, ed. 2001. *Ukrainska Mova: Korotkyi Tlumachnyi Slovnyk Linhvistychnykh Terminiv*. Kyiv: Lybid.
4. Kerziuk, Olha. 2008. “Ukrainskyi Literaturnyi Avanhard XX Stolittia i Mova Esperanto”. *Naukovyi Visnyk VNU Imeni Lesi Ukrainku*, 2: 39–43.
5. Korolevich, Aleksandr. 1989. *Kniga ob Esperanto*. Kiev: Naukova Dumka.
6. Tkachenko, Orest. 1987. “100 Rokiv Esperanto: Pidsumky i Perspektyvy”. *Movoznavstvo*, 4: 3–10.
7. Rusanivskyi V. M., ed. *Ukrainska Mova: Entsyklopediia*. 2004. 2-e vyd. Kyiv: Ukrainska Entsyklopediia imeni M. P. Bazhana.
8. *Baza Literatura Krestomatio*. 1982. 2-a eldono. Budapest: Hungara Esperanto-Asocio.
9. “Biografio de Jules Meysmans”. 2015. *Informilo por Interlingvistoj*, 92–93 (1–2): 14.
10. Blanke, Detlev. 2003. *Interlingvistiko kaj esperantologio: vojoj al la faka literaturo*. Rotterdam: UEA.
11. Dr. Esperanto. 1887. *Język międzynarodowy. Przedmowa i podręcznik kompletny. Por poloj*. Warszawa.
12. Duličenko, Aleksandr. 2006. *En la serĉado de la mondlingvo aŭ interlingvistiko por ĉiuj*. Kaliningrado: Sezonoj.
13. Koutny, Ilona. 2004. “Komunikacja międzykulturowa w Europie: angielski i Esperanto jako alternatywne środki komunikacji”. *Inna Europa?*, ed. by B. Goryńska-Bittner, 73–95 Poznań: Prodruk.
14. Lins, Ulrich. 1990. *La danĝera lingvo. Studoj pri la persekutoj kontraŭ Esperanto*. Moskva: Progreso.
15. Phillipson, Robert. 1990. *English-only Europe? Challenging language policy*. London; New York: Routledge.
16. Zamenhof, Lazaro Ludoviko. 1929. *Originala verkado. Antaŭparoloj – Gazetartikoloj – Traktaĵoj – Paroladoj – Leteroj – Poemoj*. Kolektitaj kaj ordigitaj de d-ro Joh. Dietterle. Leipzig: Ferdinand Hirt & John.
17. Wüster, Eŭgeno. 1955. “La terminoj “esperantologio” kaj “interlingvistiko””. *Esperantologio*, 4: 209–214.

Данилюк Ніна. Есперанто – успешный проект международного планового языка: 130 лет функционирования. Посвящено международному году творца эсперанто Людвиг Заменгофа. Речь идет об эсперантологии как специальной отрасли интерлингвистики, о наиболее известных эсперантологических школах 70-х гг. XX – начала XXI вв.: московской, тартуской, будапештской и их выдающихся представителях. Определены два пути решения проблемы межнационального общения: использование этнических языков и создание плановых языков априорного и апостериорного типов. Рассмотрены наиболее известные проекты международных плановых языков в историческом аспекте от античности до современности. Описана специфика фонетической, лексической и грамматической систем международного планового языка эсперанто как наиболее успешного проекта, реализованного в коммуникации. Прослежена история становления и развития эсперанто-движения в мире, названы международные организации, которые занимаются решением вопросов языкового общения. Обращено внимание на достижения в сфере изучения и использования эсперанто в Украине, научную и учебно-методическую литературу, переводы текстов украинской классической литературы и фольклора, научные конференции, центр эсперанто, специальные курсы в Восточноевропейском национальном университете имени Леси Украинки, украинские организации эсперантистов.

Ключевые слова: международный язык, плановый язык, искусственный язык, проект международного языка, лингвопланирование, интерлингвистика, эсперантология, эсперанто.

Danyliuk Nina. Esperanto as Successful Project of an International Planned Language: 130 Years of Functioning. The article is devoted to the international year of Ludwig Zamenhof, creator of Esperanto. The article deals with the Esperanto studies as a special branch of interlinguistics, with the biggest schools of esperantology of the 70s of the 20th–21st centuries: Moscow, Tartu and Budapest, and their famous representatives. Two ways of solving a problem of an international communication have been pointed out: the usage of ethnic languages and creation of planned languages of a priori and a posteriori types. The best known projects of international planned languages have been presented in the historical aspect starting with Antiquity and till present. Peculiar features of the phonetic, lexical and grammatical systems of Esperanto have been described and analyzed in the context of Esperanto being the most successful project of a planned language used in communication. The history of appearance and development of the Esperanto-movement in the world has been traced, international organizations, dealing with finding the solutions to the problems of verbal communication, have been named. A special attention has been paid to such topics as the achievements in the fields of studying and applying Esperanto in Ukraine, scientific and scientific-educational literature, translations of the texts of

Ukrainian classical literature and folklore, scientific conferences, centers of Esperanto, special courses in Esperanto at the Lesya Ukrainka Eastern European National University, and Ukrainian organizations of Esperanto speakers.

Key words: an international language, a planned language, an artificial language, a project of an international language, language planning, interlinguistics, esperantology, Esperanto.

УДК 811.111'42'27:004:32

Діана Каліщук

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ДИСКУРСУ

Висвітлено поняття «концептуальний стиль» як об'єкт лінгвістичного аналізу, описано два основні концептуальні стилі – аналітичний, реляційний і параметри, за якими вони різняться. Доведено, що Джордж Буш-молодший є носієм аналітичного, а Барак Обама – реляційного концептуального стилю. Проаналізовано опції програмного забезпечення Textanz, яке було використане для проведення контент-аналізу: опція Wordforms надає кількісні дані щодо різних частин мови; опція PhraseFrequency пропонує список найчастотніших фраз і виразів разом з кількістю їх вживань у дискурсі; опція Concordance дає змогу побудувати список окремих лексем та їх контексту. Застосовано методику контент-аналізу для дослідження лінгвальних, соціолінгвальних і психолінгвальних параметрів і маркерів концептуальних стилів, особливостей вербалізації базових концептів політичного дискурсу, мовних засобів реалізації тактик здійснення сугестивного та маніпулятивного впливу, зокрема проаналізовано параметр «експлікація у мовленні залежності / незалежності від сім'ї» та засоби реалізації тактики здійснення впливу «Трансференція».

Ключові слова: концептуальний стиль, аналітичний стиль, реляційний стиль, контент-аналіз, програмне забезпечення Textanz.

Постановка наукової проблеми та її значення. Поняття «концептуальний стиль» – нове у лінгвістиці. Мовознавці послуговуються дефініціями: «когнітивний стиль», «ідіостиль», «ідіолект», «індивідуальний стиль автора», «авторський стиль» [2; 3; 6; 9]. Водночас єдиного універсального визначення і розмежування цих термінів наразі не існує. Немає також однаковості у поглядах лінгвістів на класифікацію стилів. Наявність різноманітних класифікацій залежить від підходів до вивчення когнітивних стилів, які не є систематизованими та структурованими. Параметри розмежування різних стилів теж не чітко прописані. Тому поняття «концептуальний стиль» і класифікація стилів потребують ретельного аналізу. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на матеріалі політичного дискурсу аналіз концептуальних стилів здійснено вперше.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Дослідження когнітивного стилю, передусім, проводяться на матеріалі художнього дискурсу (див.: [3]), в межах когнітивної поетики (див.: [2; 7]), де його тлумачать як систему асоціативно-сміслових полів, що характеризують когнітивний рівень мовної особистості як сукупність мовно-виражальних засобів, що виконують естетичну функцію та вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших, і як особливості концептуалізації світу автором тощо. Попри значні напрацювання, досі тривають суперечки щодо визначення когнітивного стилю, параметрів когнітивних стилів тощо. Як результат, концепція когнітивного стилю розширилась настільки, що почала приєднувати стилі прийняття рішень, стилі навчання, особисті (персональні), стилі без чіткого пояснення їх суті й чим вони відрізняються від власне когнітивних стилів.

Крім того, останніми роками головною ідеєю спроб структурування й організації когнітивних стилів було те, що усі когнітивні стилі можна об'єднати навколо певних суперординатних осей [14, 473]. Більшість дослідників у цій галузі схиляються до думки, що, оскільки когнітивні стилі біполярні, то їх можна об'єднати навколо двох полярних осей.

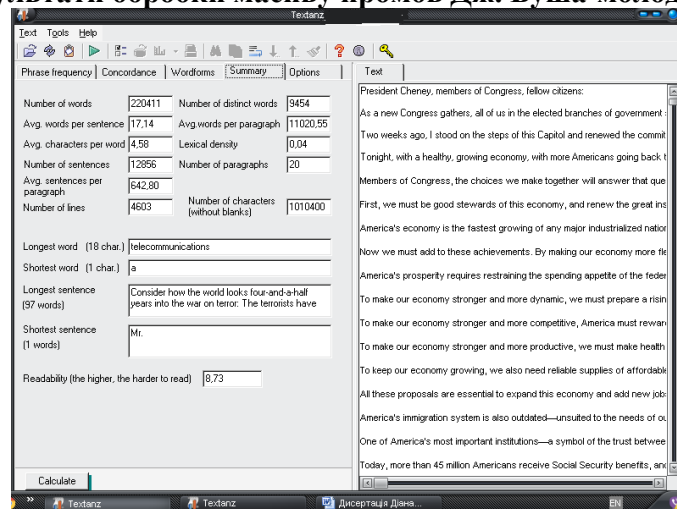
Водночас американський соціолог Р. Коен, аналізуючи залежність успішності студентів від їх індивідуальних особливостей, запропонувала називати осі, навколо яких об'єднуються когнітивні стилі (параметри), *концептуальними стилями* [12]. Поняття *концептуального стилю* значно ширше від поняття когнітивного стилю. *Концептуальний стиль* (далі – КС), згідно з визначенням Р. Коен, – це складний конструкт, який інкорпорує когнітивні стилі особистості, принципи відбору мовних засобів, організацію мовлення, ставлення до себе та навколишнього середовища [11, 832]. Цього терміну будемо дотримуватись у нашій роботі.

Р. Коен виокремив два провідні КС – *аналітичний (analytical conceptual style)* і *неаналітичний (non-analytical)*, який запропонував називати *реляційним (relational conceptual style)*. Ці стилі виділено на основі даних, одержаних унаслідок проведення численних тестів і врахування низки соціальних і психологічних характеристик особистостей [11, 830]. Результати здійсненого аналізу доводять, що мовні стилі особистостей з різними КС теж різняться, проте особистості з реляційним КС у процесі життєдіяльності можуть розвивати певні параметри, притаманні особам із аналітичним КС, хоча повний збіг практично неможливий, оскільки одна з основних рис КС – вікова постійність.

Мета і завдання статті – проаналізувати КС американських президентів Джорджа Буша-молодшого і Барака Обама; виокремити й описати параметри та маркери їх КС; встановити КС кожного з політиків.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Реляційний та аналітичний КС відрізняються низкою параметрів, серед яких виокремлюємо лінгвальні, соціолінгвальні, психолінгвальні тощо. Результати проведеного аналізу дають підставу стверджувати, що Джордж Буш-молодший – носій аналітичного КС, Барак Обама – реляційного КС. У процесі аналізу параметрів КС Дж. Буша-молодшого і Б. Обама ми використовували програмне забезпечення *Textanz*. Ця програма аналізує текст, надає список або словник слів, фраз, граматичних форм, дає змогу перевірити надмірне використання окремих слів чи фраз, а також пропонує можливість редагування тексту. Програмне забезпечення *Textanz* працює з документами формату RTF, MS Office, Open Office, HTML, XML, PDF та дає можливість одночасного аналізу кількох документів. Окрім кількісних даних щодо різних частин мови, програма *Textanz* також надає такі текстові кількісні показники, як кількість речень, середній розмір речення, середня довжина слова, кількість слів, лексична різноманітність, коефіцієнт зв'язності (легкість сприймання), коефіцієнт емболії, дієслівності (див. *Рис. 1, 2*).

Результати обробки масиву промов Дж. Буша-молодшого

Рис. 1. Опція *Summary* програмного забезпечення *TEXTANZ*

Результати обробки масиву промов Б. Обама

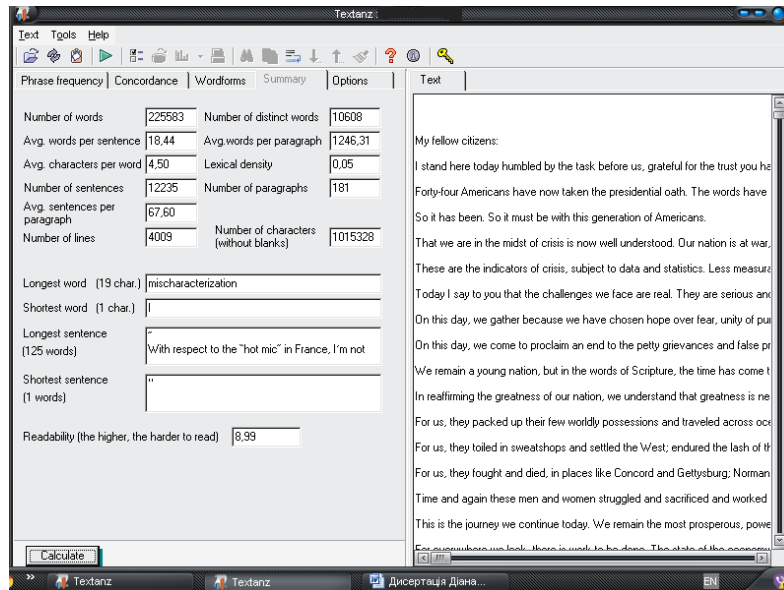

Рис. 2. Опція Summary програмного забезпечення TEXTANZ

Як бачимо, і на Рис. 1 і на Рис. 2 кількість слів у масиві текстів Б. Обами дещо перевищує кількість слів у Дж. Буша-молодшого: 225583 одиниці проти 220411 одиниць відповідно. Власне, мовлення осіб із реляційним КС характеризується більшою кількістю й різноманіттям слів. Коефіцієнт лексичної щільності (різноманіття) – *lexical density* – у Б. Обами теж вищий: 0,05 проти 0,04 у Дж. Буша-молодшого.

Програма *Textanz* була використана нами й для проведення дистрибутивно-статистичного аналізу, розробленого А. Шайкевичем. Це методика статистичного підрахунку суми всіх можливих позицій елемента відносно інших елементів того самого рівня, сукупність формальних і алгоритмічних процедур, спрямованих на опис дистрибуції будь-яких емпірично доступних об'єктів у тексті. Це дало змогу виокремити когнітивні ознаки концептів WE, THEY, DEMOCRACY, FREEDOM у дискурсах обох політиків.

Кількісні дані щодо різних частин мови – опція *Wordforms* у межах програми *Textanz* (див. Рис. 3) – використовувалися нами під час установа параметрів концептуальних стилів, оскільки цей аналіз вимагав виокремлення певних лексем, кількісні підрахунки й обґрунтування статистичних розбіжностей, а також під час виокремлення та підрахунку лексем-вербалізаторів концептів.

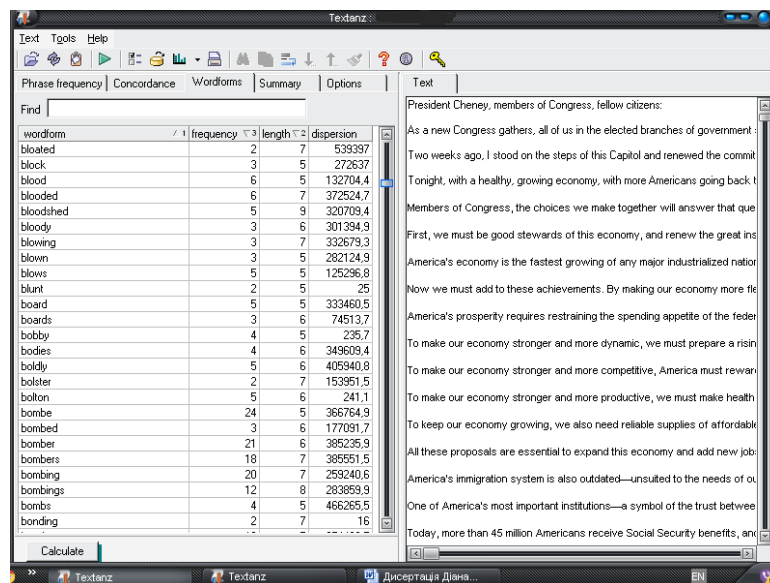
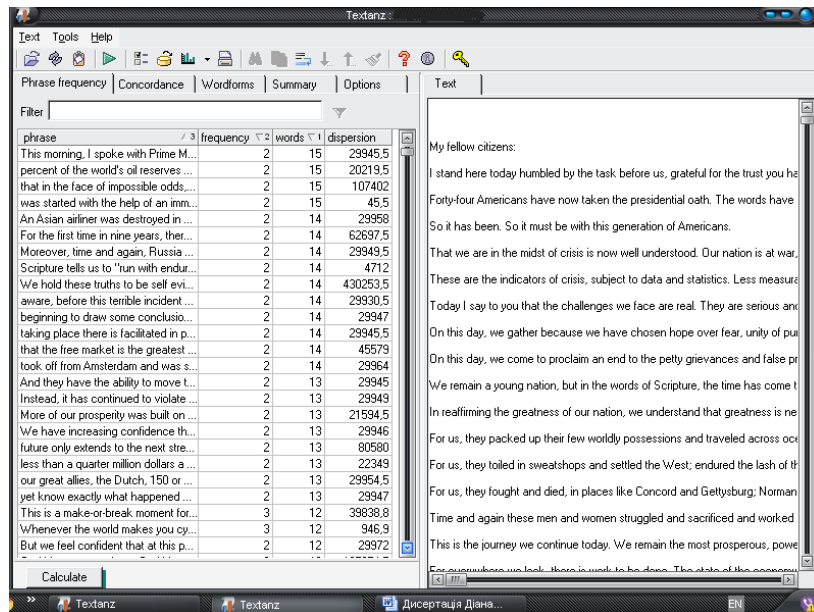

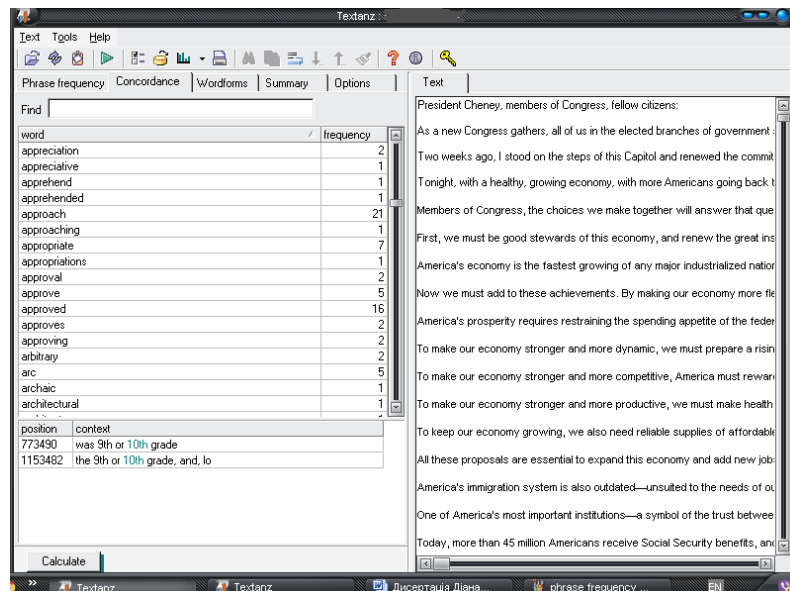
Рис. 3. Опція Wordforms програмного забезпечення TEXTANZ

Опція *PhraseFrequency* у межах програми *Textanz* пропонує список найчастотніших фраз і виразів і кількість їх уживань у дискурсі (див. *Рис. 4*). Ці дані використані нами в процесі опису тактик реалізації стратегій маніпулятивного впливу, а також під час аналізу сугестогенів і виокремлення когнітивних ознак концептів.

Рис. 4. Опція *PhraseFrequency* програмного забезпечення *TEXTANZ*

Опція *Concordance* дає можливість побудувати список усіх окремих лексем та їх контексту (див. *Рис. 5*). Ми використовували ці дані у процесі аналізу вербалізації концептів, зокрема когнітивних ознак, які формують периферію номінативного поля концептів, оскільки для виокремлення когнітивних ознак потрібно було проаналізувати специфіку та частотність слів-супровідників ключових лексем та інших вербалізаторів.

Рис. 5. Опція *Concordance* програмного забезпечення *TEXTANZ*

Ми послуговувалися методом контент-аналізу, проведення якого здійснювали за допомогою програми *Textanz*. Цей метод у його традиційному розумінні істотно відрізняється від аналізу дискурсу, хоча його теж застосовують для аналізу текстів. Основним завданням методу контент-аналізу є перевірка дослідницької гіпотези за допомогою статистичних розрахунків. На

практичному рівні контент-аналіз передбачає розробку системи категорій, яку застосовують для аналізу й інтерпретації текстових даних. Основними ознаками цього методу вважають об'єктивність, систематичність і квантитативність [8, 80].

Контент-аналіз – інструмент, що застосовується в якісному вивченні систематичного й об'єктивного опису та класифікації вираженої або прихованої інформації тексту, способом підрахунку частоти присутності в тексті слів/висловлень, які надалі групуються в тематичні категорії [4]. Це метод якісно-кількісного аналізу змісту текстових масивів з метою подальшої інтерпретації виявлених числових закономірностей. Він полягає у систематизованій фіксації та квантифікації одиниць змісту в досліджуваному матеріалі [5, 57]. Контент-аналіз використовує суто лінгвістичну інформацію про характеристики тексту і намагається виявити його семантичні характеристики.

Суть контент-аналізу полягає в тому, щоб за зовнішніми кількісними характеристиками тексту на рівні слів і словосполучень здійснити правдоподібні припущення про план його змісту і, як результат, зробити висновки про особливості мислення та свідомості автора тексту, його наміри, установки, бажання, ціннісні орієнтації [1, 247; 13]. Проведення контент-аналізу вимагає дотримання вимог до організації його етапів та процедур, найважливішими серед яких є визначення категорій аналізу – ключових елементів, що реєструються відповідно до завдань [10, 363]. Тип дискурсу, на матеріалі якого здійснюється контент-аналіз, є одним із визначальних чинників під час встановлення параметрів аналізу.

Метод контент-аналізу ми використовували для встановлення певних параметрів КС обох політиків, зокрема таких, як *залежність/незалежність від сім'ї*, експлікація у мовленні *вагомості/невагомості відносин*, тяжіння до полюсів *loyalty/duty* тощо, для виявлення й опису типових сугестогенів, лінгвальних засобів реалізації тактик маніпулятивного впливу, особливостей вербалізації концептів у дискурсах обох політиків.

Для аналізу параметру *залежність/незалежність від сім'ї* ми відібрали найчастотніші лексеми, що входять до лексико-семантичного поля *family*. Кількість відібраних одиниць – 30. Частотність їх використання у дискурсі Дж. Буша-молодшого складає 1127 словживань, у дискурсі Б. Обама – 1474 слововживання. Ми об'єднали ці одиниці у певні групи. Результати подано в Табл. 6.

Таблиця 6

**Вживання одиниць лексико-семантичного поля *family*
у дискурсах Дж. Буша-молодшого і Б. Обама**

Одиниці лексико-семантичного поля <i>family</i>	Кількісні показники у дискурсі Дж. Буша-мол.	Кількісні показники у дискурсі Б. Обама
Children (child, baby)	298	388
Home	184	213
Family	173	305
Parents	151	180
Generation	104	155
Wife	69	52
Grandchildren	46	9
Daughter	38	67
Son	32	29
Other kin	20	36
Grandparents	12	40
Всього	1127	1474

Наведені результати свідчать, що частотність використання одиниць лексико-семантичного поля *family* вища у дискурсі Б. Обама. Простежуємо неабиякі розбіжності й у прагматичному плані, зокрема у Джорджа Буша-молодшого висока частотність використання лексичної одиниці *child* пов'язана, передусім, із законом про реформування освіти *No Child Left Behind Act*, де

значення цієї лексеми абстрактне. У Барака Обама лексема *child* поєднується, переважно, з присвійними займенниками *my, our, your*, що робить її значно конкретнішою та більше наближеною до адресата. На противагу лексичній одиниці *home*, яка є часто вживаною в дискурсі Джорджа Буша-молодшого та переважно використовується в значенні *homeland*, найчастотніша лексема дискурсу Барака Обама – *family*, яка набуває конкретного смислу через поєднання з присвійними займенниками *your* (здебільшого) і *my*.

Експлікація у мовленні залежності або незалежності від сім'ї (*dependent on their families as adults / reluctant to be dependent on their families*) є одним із соціолінгвальних параметрів розмежування аналітичного й реляційного концептуальних стилів індивіда. Особи з реляційним КС більш залежні від сім'ї, їх мовлення більш конкретне, тимчасом як мовлення осіб з аналітичним КС більш абстрактне і вони менш залежні від сім'ї. Ми простежили це на вербальному контенті й отримані результати засвідчують, що КС Джорджа Буша-молодшого тяжіє до аналітичного, Барака Обама – до реляційного.

Метод контент-аналізу також застосовано під час аналізу певних тактик реалізації стратегій маніпулятивного впливу, зокрема у процесі розгляду тактики «Трансференція». Використання методики контент-аналізу дало змогу виокремити авторитети, до яких апелюють обидва політики у своїх промовах чи виступах. Аналіз виділених одиниць засвідчив, що Б. Обама частіше звертається до відомих осіб, зокрема А. Лінкольна, Мартіна Лютера Кінга й ін. (169 випадків – 75 % від загальної кількості), а не до прецедентних документів, будівель тощо (56 випадків – 25 % від загальної кількості). У Дж. Буша-молодшого звертання до осіб складає 61 випадок (39 % від загальної кількості), до документів, будівель, як-от: *Scripture, Constitution, the Declaration of Independence* тощо – 100 випадків (61 % від загальної кількості). Виявлені відмінності, зокрема частіше апелювання до прецедентних текстів і сакральних споруд у дискурсі Дж. Буша-молодшого, ніж до авторитетних осіб, і значно частіші згадки авторитетних осіб, ніж текстів чи споруд Б. Обамою пояснюються тим, що мовлення Б. Обама як носія реляційного КС орієнтоване на людину (*human-oriented*), а мовлення Дж. Буша-молодшого як носія аналітичного КС – на речі (*thing-oriented*).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, певні опції програми *Textanz* були використані нами для аналізу практично всіх параметрів КС Дж. Буша-молодшого та Б. Обама, особливостей реалізації тактик сугестивного та маніпулятивного впливу й особливостей вербалізації концептів у дискурсах обох політиків. Отримані результати аналізу емпіричного матеріалу підтвердили гіпотезу, що Джордж Буш-молодший – носій аналітичного КС, КС Барака Обама – реляційний. Програма *Textanz*, яка значно полегшує здійснення кількісних і статистичних обрахунків, може бути використана для проведення різних видів аналізу в галузі психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, політичної лінгвістики й інших сфер, які потребують лінгвістичної обробки великих масивів текстів.

Джерела та література

1. Баранов А. Н. Политическая аргументация и ценностные структуры общественного сознания / А. Н. Баранов // Язык и социальное познание. – М.: Центр. совет. филос. (методолог.) семинаров при Президиуме АН СССР, 1990. – С. 49–54.
2. Безребра Н. Ю. Лінгвостилістичний та семантико-когнітивний аспекти поези Е. Дікінсон : автореф. дис ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Н. Ю. Безребра ; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К. : [б. в.], 2007. – 24 с.
3. Брославська Л. Я. Ідіостиль і концептуальна ідіосфера автора у художньому дискурсі / Л. Я. Брославська, І. С. Шевченко // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2012. – № 1003. – С. 22–27.
4. Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л. Ф. Бурлачук, С. М. Морозов. – СПб. : Питер, 2004. – 520 с.
5. Засєкіна Л. В. Психолінгвістична діагностика / Л. В. Засєкіна, С. В. Засєкін. – Луцьк : РВВ «Вежа», 2008. – 188 с.
6. Коцюба О. П. Лінгвокультурні особливості авторського стилю творів Йозефа Рота : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О. П. Коцюба ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : [б. в.], 2012. – 257 с.
7. Линтвар О. М. Індивідуальний авторський стиль (ідіостиль), ідіолект автора художнього твору [Електронний ресурс] / О. М. Линтвар // Наукові записки Нац. ун-ту «Остроз. акад.». Сер. «Філологічна». – 2014. – Вип. 44. – С. 160–162. – Режим доступу : <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/10174>.

8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
9. Сухих С. А. Прагмалингвистическое моделирование коммуникативного процесса / С. А. Сухих, В. В. Зеленская. – Краснодар : Изд-во Кубан. ун-та, 1998. – 160 с.
10. Тичер С. Методы анализа текста и дискурса / С. Тичер, М. Мейер, Р. Водак, Е. Веттер. – Х. : Гуманит. центр, 2009. – 356 с.
11. Cohen R. Conceptual Styles, Culture Conflict, and Nonverbal Tests of Intelligence [Electronic resource] / R. Cohen // *American Anthropologist*. – 1969. – Vol. 71, № 5. – P. 828–856. – Access mode : <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1525/aa.1969.71.5.02a00040/pdf>.
12. Cohen R. The Relation between Socio-Conceptual Styles and Orientation to School Requirements / R. Cohen // *Sociology of Education*. – Pittsburg : Pittsburg University Press, 1968. – Vol. 41, № 2. – P. 201–220.
13. Janis I. L. The Problem of Validating Content Analysis / I. L. Janis // *Language of Politics: Studies in Quantitative Semantics*. – NY : George W. Stewart, 1949. – P. 55–82.
14. Kozhevnikov M. Cognitive Styles in the Context of Modern Psychology: Toward an Intergated Framework of Cognitive Style / M. Kozhevnikov // *Psychological Bulletin*. – Massachusetts, 2007. – Vol. 133, № 3. – P. 464–481.

References

1. Baranov, Anatolii. 1990. “Politicheskaja Argumentatsija i Tsenochnyje Struktury Obshchestvennogo Soznaniia”. *Jazyk i Sotsialnoje Poznanie*, 49–54.
2. Bezrebra, Nataliia. 2007. “Lihvostylistychni ta Senatyko-Kohnityvnyi Aspekty Poetyky E. Dikinson”. PhD diss., Kyivskiy Natsionalnyi Linhvistychnyi Universytet.
3. Broslavska, Liubov, and Shevcheko, Iryna. 2012. “Idiostyl i Contseptualna Idiosfera Avtora u Khudozhniomu Dyskursi”. *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho Universytetu Imeni V. N. Karazina*, 1003: 22–27.
4. Burlachuk, Leonid, and Morozov, Sergei. 2004. “Slovar-Spravochnik po Psikhodiagnostike”. St. Petersburg: Piter.
5. Zasekina, Larysa, and Zasekin, Serhii. 2008. “Psykholinhvistychna Diahnostyka”. Lutsk: RVV “Vezha”.
6. Kotsiuba, Oleksandra. 2012. “Linhvokulturni Osoblyvosti Avtorskoho Styliu Tvoriv Yozefa Rota”. Kyiv.
7. Lyntvar, Olha. 2014. “Indyvidualnyi Avtorskyi Styl (Idiolekt), Idiolekt Avtora Khudozhnioho Tvoru”. *Naukovi Zapysky Natsionalnoho Universytetu “Ostrozka Akademiia”*, 44: 160–162.
8. Selivanova, Olena. 2006. *Suchasna Linhvistyka: Terminolohichna Entsyklopediia*. Poltava: Dovkillya-K.
9. Sukhikh, S. A., and Zelenskaia, V. V. 1998. Pragmalingvisticheskoje Modelirovannije Kommunikativnogo Protsessa”. *Krasnodar: Izdatelstvo Kubanskogo Universiteta*.
10. Ticher, Stephan, and Meier, Michael, Wodak, Ruth. 2009. *Metody Analiza Teksta i Diskursa*. Kharkov: Gummanitarnyi Tsent.
11. Cohen, Rosalie. 1969. Conceptual Styles, Culture Conflict, and Nonverbal Tests of Intelligence. *American Anthropologist*, 71 (5): 828–856.
12. Cohen, Rosalie. 1968. The Relation between Socio-Conceptual Styles and Orientation to School Requirements. *Sociology of Education*, 41 (2): 201–220.
13. Janis, Irvin. 1949. The Problem of Validating Content Analysis. *Language of Politics: Studies in Quantitative Semantics*, 55–82. New York: George W. Stewart.
14. Kozhevnikov, Maria. 2007. Cognitive Styles in the Context of Modern Psychology: Toward an Intergated Framework of Cognitive Style. *Psychological Bulletin*, 133 (3): 464–481.

Калищук Диана. Использование информационных технологий для лингвистического анализа дискурса. Освещено понятие «концептуальный стиль» как объект лингвистического анализа, описаны два главных концептуальных стиля – аналитический и реляционный, а также параметры, за которыми они отличаются. Доказано, что Джордж Буш-младший является носителем аналитического, а Барак Обама – реляционного концептуального стиля. Проанализированы опции программного обеспечения Textanz, которое было использовано для проведения контент-анализа: опция Wordforms предоставляет количественные данные, касающиеся разных частей речи; опция PhraseFrequency предлагает список наиболее частотных фраз и словосочетаний вместе с их количеством употреблений в дискурсе; опция Concordance позволяет построить список отдельных лексем и их контекста. Применена методика контент-анализа для исследования лингвальных, социо-лингвальных и психоллингвальных параметров и маркеров концептуальных стилей, особенностей вербализации базовых концептов политического дискурса, языковых средств реализации тактик осуществления суггестивного и манипулятивного влияния, в частности проанализирован параметр «экспликация в речи зависимости/независимости от семьи» и средства реализации тактики осуществления влияния «Трансференция».

Ключевые слова: концептуальный стиль, аналитический стиль, реляционный стиль, контент-анализ, программное обеспечение Textanz.

Kalishchuk Diana. The Use of Information Technologies for Linguistic Text Analysis. In the article the notion of conceptual style as an object of linguistic analysis has been defined; two main conceptual styles – the analytic and the relational ones – as well as the parameters they differ in have been described. It has been proved that the conceptual style of George Bush the Jr. is analytical, and the style of Barrack Obama is relational. The options of Textanz software, which has been used for content-analysis, have been analysed: Wordforms option provides figures concerning different parts of speech; PhraseFrequency option gives a list of the most frequently used phrases and word-combinations together with the number of their use in the discourse; Concordance option allows to make a list of every separate lexeme and their context. The content-analysis method has been used to analyse lingual, socio-lingual and psycho-lingual parameters and markers of conceptual styles, as well as the peculiarities of verbalization of political discourse basic concepts and the language means of suggestion and manipulation tactics, in particular, the parameter “dependent on their families / reluctant to be dependent on their families” and the means of realization of the “Transfer” tactics have been analysed.

Key words: conceptual style, analytical style, relational style, content-analysis, Textanz software.

СТРУКТУРА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-АГРАРНИКІВ

Розглянуто й охарактеризовано структуру комунікативної компетентності майбутніх інженерів-аграрників. Визначено, що основними компонентами комунікативної компетентності є конативний, рефлексивний, мотиваційно-емоційний, гностичний складники. Конативний компонент спрямований на розвиток уміння успішно й ефективно спілкуватися, вести дискусію, налагоджувати контакти з людьми. Рефлексивний сприяє формуванню в інженерів-аграрників адекватної самооцінки. Мотиваційно-емоційний містить мотиви, мотивацію й емоції. Гностичний компонент формує в студентів уміння використовувати теоретичні знання про суть, структуру, форми, функції, види спілкування й мовлення для ефективного, продуктивного спілкування та досягнення поставленої мети.

Ключові слова: структура, компонент, конативний, гностичний, мотиваційно-емоційний, рефлексивний, професійна діяльність, комунікативна компетентність, інженер.

Постановка наукової проблеми та її значення. Реалізація стратегічних напрямів аграрної політики, спрямованих на глибоке реформування сільського господарства, значною мірою залежить від рівня підготовки майбутніх інженерів-аграрників і зумовлює необхідність модернізованого підходу до кадрового забезпечення. Нині, крім спеціальних професійних, студенти повинні володіти комунікативними навичками, адже організаційна й управлінська діяльність інженера залежить від рівня його комунікативної компетентності. Майбутньому інженеру важливо оволодіти теоретичними основами спілкування як важливою складовою діяльності інженера, набути комунікативних умінь, розвивати комунікативні й організаторські здібності, які забезпечать йому можливість будувати трудові відносини в колективі на принципах співпраці та взаєморозуміння. Про актуальність формування комунікативної компетентності свідчить і той факт, що більшість науковців виділяють у структурі компетентності – комунікативну, тому її потрібно розвивати на предметах гуманітарного циклу – іноземній мові за професійним спрямуванням, лінгвістиці тощо.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Автори по-різному описують компоненти комунікативної компетентності. У Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти структуру комунікативної компетентності представлено як сукупність соціолінгвістичної, лінгвістичної та прагматичної складників [2]. Учені Ю. Караулова та Н. Комісарова [4] поклали в основу класифікації комунікативної компетентності концепцію трирівневої організації мовної особистості (вербально-семантичний, прагматико-психологічний, тезаурусний рівні). Н. Комісарова виділяє в структурі комунікативної компетентності такі компоненти: лінгвістичний, соціокультурний та соціально-психологічний.

Спроби проаналізувати комунікативну компетенцію з урахуванням психологічного й особистісного чинника зробили Л. Бахман і В. Коккота. Зокрема, Л. Бахман виділяє у структурі комунікативної компетенції три основні компоненти: лінгвістичну, стратегічну компетенції та психомоторні уміння [11]. В. Коккота підкреслює, що формування комунікативної компетенції залежить від загального розумового розвитку особистості [3].

Структуру компетентності у спілкуванні вивчає С. Петрушин. До її складу вчений відносить когнітивні (знання у сфері спілкування, психологічні знання), виконавські (організаторські вміння і навички) й емоційні (емоції, почуття, соціальні установки) компоненти [7, 20].

В. Канале та М. Свейн розрізняють у структурі комунікативної компетенції три компоненти:

– граматичну компетентність – знання лексичних одиниць і правил граматики, фонетики, синтаксису;

– стратегічну компетентність – знання та уміння, які забезпечують логічний взаємозв'язок у поєднанні речень і частин тексту або повідомлення;

– соціолінгвістичну компетентність – правила ведення бесіди, переговорів, врахування соціокультурних особливостей [13, 30].

Учені Н. Ануфрієва та Ф. Байкін уводять до складу стратегічної компетенції правила етикету спілкування.

У своїх дослідженнях вітчизняні та зарубіжні науковці (Е. Біалісток, А. Вейтерс Х. Делл, Т. Дементьєва, С. Козак, О. Касаткіна, Н. Чомський, Ю. Федоренко) виокремлюють іншомовну комунікативну компетентність. Зокрема, Е. Біалісток уважає, що аналіз відмінностей у рідній та іноземних мовах є значно простішим підходом, та підкреслює, що знання мови не обмежується вивченням граматичних структур, а передбачає вміння узагальнювати специфіку використання мови [12]. Отже, думки вчених щодо структури комунікативної компетентності значно відрізняються, проте беззаперечним є те, що дослідження науковців слугують гарним підґрунтям до визначення структурних компонентів і створення власної моделі комунікативної компетентності майбутніх інженерів-аграрників.

Мета і завдання статті. Мета статті – визначити структуру комунікативної компетентності інженерів-аграрників, яку ми пропонуємо представити у вигляді єдності мотиваційно-емоційного, гностичного, конативного та рефлексивного компонентів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На основі досліджень педагогів, психологів і навчальних планів вищої школи, а також урахуваючи принцип взаємопов'язаності компонентів будь-якої структури, комунікативну компетентність інженерів-аграрників представляємо у вигляді чотирьох компонентів.

Мотиваційно-емоційний компонент містить у собі мотиви, потреби та цілі в їхній сукупності, що формують пізнавальний інтерес до іншої людини, готовність уступати з нею в розмову, цікавість до власного внутрішнього світу. Цей компонент містить також мотивацію й емоції. Розглядаючи мотиваційно-емоційний компонент як важливий елемент у процесі професійної підготовки майбутніх інженерів-аграрників, зауважимо, що він належить до суб'єктивних якостей студента та визначається особистісними поглядами, спонуканнями, думками, емоціями, потребами, переконаннями.

Мотиваційний компонент характеризується наявністю інтересу до професійної діяльності, прагненням отримувати нові знання, вдосконалюватись, займатися самонавчанням для успішної самореалізації в майбутньому. Саме мотиваційний компонент містить у собі наміри, інтереси, прагнення людини, які спонукають її до певної поведінки.

Р. Немов підкреслює, що мотивація – це сукупність психологічних характеристик, які пояснюють поведінку людини, її направленість та емоційність [6]. Чим більше людина прагнучиме досягти поставленої мети, тим вищою буде мотивація. Вчений розрізняє два види мотивів: мотиви, спрямовані на уникнення невдач; мотиви, спрямовані на досягнення успіху.

Мотиваційний компонент об'єднує зовнішню і внутрішню мотивацію, причому для іншомовного спілкування важливий внутрішній мотив, оскільки він безпосередньо входить до її структури, визначаючи й формуючи її розвиток. Процес формування комунікативної компетентності багатофункціональний, адже передбачає взаємодію різних мотивів.

А. Маркова розрізняє чотири групи мотивів: 1) мотиви професійної діяльності, які формують позитивний результат професійної діяльності; 2) мотиви розуміння призначення професії; 3) мотиви прояву особистості в педагогічній професії (мотиви самовдосконалення, самореалізації, саморозвитку; 4) мотиви професійного спілкування.

Говорячи про мотиваційну сферу особистості, варто підкреслити, що мотиви служать фундаментом побудови міжособистісних відносин і потреби в спілкуванні. Е. Ільїн наголошує, що «спілкування – це зв'язок між людьми, який проявляється у вигляді передачі учаснику комунікації інформації та має на меті встановити взаєморозуміння та взаємопереживання». Водночас важливу роль відіграють цілі спілкування.

Досягнення цілей спілкування призводить до ефективної взаємодії учасників комунікації. Умова ефективного спілкування – вміння зрозуміти емоції співрозмовника, що проявляється в

можливості ввійти в ситуацію, зрозуміти, поставити себе на місце співрозмовника, подивитися на проблему його очима, відчувати його настрій. Емоційний компонент містить у собі гуманістичну установку на спілкування, інтерес до власного внутрішнього світу та до іншої людини, готовність розпочати з нею бесіду, вміння виконувати певні соціальні ролі в суспільстві, адекватно реагувати на будь-яку ситуацію спілкування, розвинену емпатію.

Емпатія служить фундаментом для побудови дружніх міжособистісних стосунків. В. Сухомлинський підкреслює, що процес навчання потрібно починати з формування взаєморозуміння, взаємоповаги, здатності відчувати душевний стан співрозмовника, вміння ставити себе на його місце. Емпатія відіграє важливу роль у розвитку комунікабельності, адже налаштовує співрозмовників на дотримання певного стилю спілкування та розвиває вміння підтримувати та розвивати розмову.

Отже, виокремлення в структурі комунікативної компетентності майбутніх інженерів-аграрників мотиваційно-емоційного компонента сприяє розвитку в майбутніх фахівців потреби в спілкуванні, пізнанні співрозмовника, самовдосконаленні, самовираженості, можливості диспутовати, доводити свою позицію, формувати конструктивну бесіду, враховуючи емоційний стан співрозмовника, рівень його уваги та ступінь фізичної й розумової втоми.

Друга складова моделі комунікативної компетентності майбутніх інженерів-аграрників – **гностичний компонент**, який передбачає формування теоретичних знань про суть, структуру, форми, засоби, функції, види й особливості спілкування, розуміння важливості спілкування в житті людини, творче мислення, завдяки якому спілкування розглядається як різновид соціальної творчості. Основою гностичного компонента є знання.

Енциклопедія освіти описує знання як відображення у свідомості індивіда образів, предметів і явищ об'єктивної дійсності, їх властивостей, відносин між ними й закономірностей розвитку в процесі засвоєння суспільного досвіду пізнання.

Розглянувши поняття «знання», перейдемо до опису складових гностичного компонента, який об'єднує володіння знаннями про суть, структуру, форми, засоби, функції, види та особливості спілкування. Успіхи людини в житті, професійний ріст, взаємини з іншими членами суспільства залежать від уміння спілкуватися. Спілкування – цілеспрямований, соціально зумовлений процес обміну інформацією та розвитку контактів між людьми в різних сферах їхньої пізнавально-трудої та творчої діяльності. Завдяки спілкуванню відбувається навчання й виховання людини, вирішення проблем, реалізація професійних цілей, досягнення певних результатів, засвоєння особистістю різних форм соціального досвіду, норм і правил поведінки.

До гностичного компонента майбутніх інженерів-аграрників ми зараховуємо теоретичні знання щодо засобів спілкування: вербальних (словесних) і невербальних (міміка, жести, постава, візуальний контакт, експресія обличчя, інтонаційно-ритмічні особливості голосу).

Важливу роль у процесі спілкування майбутніх інженерів-аграрників відіграють знання про мову, представлені сукупністю компонентів: лексичним (здатність використовувати лексичні та граматичні елементи, які формують словниковий запас), граматичним (знання лексичних одиниць і правил граматики, синтаксису), прагматичним (вміння правильно формувати та доцільно використовувати висловлювання), дискурсивним (логічна побудова висловлювань і речень), орфоепічним (знання знаків транскрипції та вміння їх озвучувати), орфографічним (знання і навички перцепції та продукції символів), соціолінгвістичним (знання та вміння використовувати лексичні одиниці в іншомовному середовищі, враховуючи соціокультурні особливості), фонологічним (володіння чіткою вимовою та інтонацією).

Реалізуються мовні компетенції через чотири види мовленнєвої діяльності: говоріння (взаємодія мовців, процес вираження їх думок, бажань за допомогою мови), читання (процес сприймання тексту, який супроводжується його розумінням), аудіювання (процес сприймання й розпізнавання на слух мовлення та лексико-граматичного матеріалу), письмо (мовленнєва структура, яка забезпечує спілкування за допомогою письмового тексту).

Гностичний компонент, що входить до складу моделі комунікативної компетентності майбутніх інженерів-аграрників, формує у студентів уміння застосовувати теоретичні знання про

суть, структуру, форми, функції, види спілкування й мовлення для ефективного, продуктивного спілкування та досягнення поставленої мети.

Наступний компонент моделі комунікативної компетентності майбутніх інженерів-аграрників – **конативний**, який передбачає володіння загальними та специфічними комунікативними вміннями, що дають можливість установлювати контакт зі співрозмовником, контролювати ситуацією взаємодії з ним, перцептивні вміння, які забезпечують можливість проникнення у внутрішній світ партнера по спілкуванню та в самого себе. В конативному компоненті можна виокремити три складові: комунікативну, інтерактивну, перцептивну. Комунікативна складова містить вербальне (мова), невербальне спілкування (жести, міміка, пантоміміка, візуальний контакт) та пара- й екстралінгвістичні системи (інтонація, паузи, тембр, тональність).

У термінологічному словнику Д. Ганича, І. Олійника [1] поняття «мова» витлумачується як «найважливіший засіб спілкування, тобто засіб вираження і повідомлення думок, почуттів і волевиявлень людини. Мова нерозривно пов'язана з мисленням і служить засобом формування і оформлення думки». Своєю чергою поняття «мовлення» описують як «процес добору і використання засобів мови для спілкування з іншими членами певного мовного колективу. Мовлення є формою існування живої мови, у мовленні мова функціонує і в процесі функціонування перебуває в постійному розвитку».

Говоріння виявляється в різних формах: монолог, діалог, полілог. Вербальна комунікація, взаємодіючи з невербальною, регулює процес розмови. Важливу роль у процесі розвитку вербального й невербального спілкування відіграють пізнавальні процеси: увага, уява, сприйняття, мислення, інтуїція.

Пізнавальні процеси, навички ефективного слухання, уміння використовувати невербальні засоби спілкування входять до складу інтерактивних умінь. В. Шапар визначає інтерактивну складову «як побудову загальної стратегії взаємодії в процесі спілкування» [10, 492]. Інтерактивні вміння допомагають уникнути конфліктної ситуації, знайти компроміс, передбачити стратегію поведінки партнера. В процесі інтеракції комуніканти вибудовують власну стратегію взаємодії, яка реалізується шляхом кооперації, протидії, компромісу, конкуренції, поступливості чи уникнення. Ю. Жуков стверджує, що інтерактивні вміння – це знання правил підтримки контакту зі співрозмовником, до яких відносять правила етикету, самоподання, узгодження комунікативних дій. Дотримання цих правил забезпечує гарантію статусу повноправного учасника комунікації, визначення типу спілкування, досягнення успіху в спілкуванні.

До перцептивних умінь належать: адекватне сприйняття співрозмовника, розуміння його поведінки, дій, встановлення емоційного контакту. Важливість вивчення перцептивного складника в процесі спілкування розглядають Г. Андрєєва, О. Бодальов, Я. Яноушек. «Перцептивна складова містить процес формування образу іншої людини, за допомогою особливостей його поведінки, психологічних властивостей, зовнішнього вигляду», – зазначає В. Шапар. Оцінка співрозмовника, аналіз іншого та себе через іншого, формування певного погляду на людину відбувається за допомогою перцептивного елементу, який об'єднує такі психологічні механізми, як ідентифікація, емпатія, рефлексія.

Отже, конативний компонент моделі комунікативної компетентності спрямований на розвиток в інженерів-аграрників уміння успішно й ефективно спілкуватися, вести дискусію, обирати стратегію поведінки під час розмови, адекватно сприймати колег і «володіти собою» в різних ситуаціях професійної діяльності, налагоджувати контакти з людьми, використовувати вербальні й невербальні засоби спілкування, прогнозувати поведінку партнера, розуміти внутрішній світ та емоції співрозмовника.

Четвертий компонент моделі комунікативної компетентності інженерів-аграрників – **рефлексивний**, спрямований на формування здатності людини до аналітичної роботи (самоаналіз, аналіз, синтез, узагальнення, структурування), самооцінки, розуміння важливості й особливостей комунікативної компетентності для самовдосконалення й ефективно професійної діяльності. Майбутній інженер-аграрник повинен не лише оволодіти комунікативними вміннями, а й уміти оцінювати рівень своїх знань і можливостей, розпізнавати свої сильні й слабкі сторони, аналізувати помилки та в майбутньому уникати їх. Сукупність цих умінь не лише дасть

можливість адекватно оцінювати себе, а й продумати подальшу тактику та стратегію поведінки. Словник професійної освіти визначає самооцінку як «точка зору особи про міру наявності в неї тих чи тих якостей відповідно до певного зразка» [8]. О. Волченко підкреслює, що самооцінка формується в результаті діяльності та міжособистісної взаємодії. А. Реан виділяє в структурі самооцінки два компонента:

– операційно-діяльнісний – здатність оцінити свою професійну компетентність (отримані знання) та професійну майстерність (сформовані вміння та навички);

– особистісний – здатність оцінити свої особистісні якості в професійній діяльності [9].

Учений зауважує, що в самооцінці присутній аспект, спрямований на оцінку професійної діяльності, що проявляється в бажанні досягти професійних успіхів, високої кваліфікації, самовдосконалення.

Л. Міхеєва зазначає, що самооцінка сприяє розвитку мотивів, які виявляються в бажанні вчитись, удосконалюватись, професійно зростати та відчувати задоволення від досягнення мети [5, 235]. Адекватна самооцінка підтримує мотиви діяльності студента щодо самовдосконалення, створює фундамент для застосування набутих знань на практиці з подальшою їх корекцією.

Отже, рефлексивний компонент моделі комунікативної компетентності сприяє формуванню в інженерів-аграрників адекватної самооцінки, яка виконує роль регулятора власної діяльності, дає змогу самовизначатися, досягати успіху та професійного самовдосконалення.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Комунікативна компетентність фахівця агропромислового комплексу повинна об'єднувати знання фахової термінології, вміння й навички послуговуватися з точністю і лінгвістичною правильністю термінами в усному й писемному професійному мовленні, ґрунтуючись на власній внутрішній мотивації та досвіді, усвідомлюючи необхідність самовдосконалення й саморозвитку. Структура комунікативної компетентності інженерів-аграрників містить у собі мотиваційно-емоційний, гностичний, конативний, рефлексивний компоненти і є першоосновою культури професійного спілкування. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у більш детальному та ґрунтовному вивченні компонентів структури комунікативної компетентності не лише інженерів-аграрників, а й студентів інших спеціальностей.

Джерела та література

1. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1997. – 456 с.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Коккота В. А. Лингводидактическое тестирование : науч.-теорет. пособие / В. А. Коккота. – М. : Высш. шк., 1989. – 123 с.
4. Комиссарова Н. В. Формирование профессионально-коммуникативной компетентности будущих переводчиков : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Н. В. Комиссарова ; Челяб. гос. пед. ун-т. – Челябинск : [б. и.], 2003. – 185 с.
5. Міхеєва Л. В. Формування мотивації вивчення педагогічних дисциплін майбутніми вчителями праці і професійного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. В. Міхеєва ; Хмельн. нац. ун-т. – Хмельницький : [б. в.], 2005. – 226 с.
6. Немов Р. С. Психология : учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений : в 3 кн. Кн. 1 : Общие основы психологии / Р. С. Немов. – 4-е изд. – М. : Владос, 2001. – 688 с.
7. Петрушин С. В. Игротека для взрослых (200 упражнений СПТ) : метод. рек. / С. В. Петрушин. – Москва–Казань : НМЦ, 1989. – 70 с.
8. Професійна освіта : словник / за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища шк., 2000. – 380 с.
9. Реан А. А. Психология личности: социализация, поведение, общение / А. А. Реан. – СПб. : Прайм – Еврознак, 2004. – 416 с. – (Мэтры психологии).
10. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник (бл. 2500 термінів) / В. Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2007. – 640 с.
11. Bachman L. Fundamental consideration in language testing / L. Bachman. – Oxford : Oxford University Press, 1991. – 408 p.
12. Bent F. Five Misunderstandings about Case-Study Research / Flyvbjerg Bent // Qualitation Inquiry. – 2006. – Vol. 12, No 2. – P. 219–245.
13. Canale M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing / Michael Canale, Merrille Swain // Applied Linguistics. – 1980. – Vol. 1, No 1. – P. 1–47.

References

1. Hanych, D. I. 1997. *Slovnnyk Lnhvistychnykh Terminiv*. Kyiv: Vyshcha Shkola.
2. Nikolaieva, S. Yu., ed. 2003. *Zahalnoievropeiski Rekomendatsii z Movnoi Osvity: Vyvchennia, Vykladannia, Otsiniuvannia*. Kyiv: Lenvit.
3. Kokkota, V. A. 1989. *Lingvodidakticheskoe Testirovaniie: Nauchno-Teoreticheskoe Posobiie*. Moskva: Vysshaia Shkola.
4. Komissarova, N. V. 2003. "Formirovaniie Professionalno-Kommunikativnoi Kompetentnosti Budushchikh Perevodchikov". PhD diss., Cheliabinskii Gosudarstvennyi Pedagogicheskii Universitet.
5. Mikheieva, L. V. 2005. "Formuvannia Motyvatsii Vyvchennia Pedahohichnykh Dystsyplin Maibutnimy Vychetliamy Pratsi i Profesiinoho Navchannia". PhD diss., Khmelnytskyi Natsionalnyi Universytet.
6. Nemov, R. S. 2001. *Psikhologiia : v 3 Knigakh. Kniga 1: Obshchiie Osnovy Psihologii*. Moskva: Vlados.
7. Petrushin, S.V. 1989. *Igroteka dlja Vzroslykh (200 uprazhnenii SPT)*. Moskva – Kazan: NMC.
8. Nychkalo, N. H., ed. 2000. *Profesiina Osvita*. Kyiv: Vyshcha Shkola.
9. Rean, A. A. 2004. *Psikhologiia Lichnosti: Sotsyalizatsiia, Povedeniie, Obshcheniie*. Sankt-Peterburg: Praim – Yevroznak.
10. Shapar, V. B. 2007. *Psykhologichnyi Tlumachnyi Slovnnyk*. Kharkiv: Prapor.
11. Bachman, L. 1991. *Fundamental Consideration in Language Testing*. Oxford: Oxford University Press.
12. Bent, Flyvbjerg. 2006. "Five Misunderstandings about Case-Study Research". *Qualitation Inquiry*, 12 (2): 219.
13. Canale, Michael, and Swain, Merrille. 1980. "Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing". *Applied Linguistics*, 1 (1): 1–47.

Ковалева Екатерина. Структура коммуникативной компетентности будущих инженеров-аграрников. Рассмотрена и охарактеризована структура коммуникативной компетентности будущих инженеров-аграрников. Указано, что основными ее компонентами являются конативный, рефлексивный, мотивационно-эмоциональный и гностический составляющие. Конативный компонент направлен на развитие умения успешно и эффективно общаться, дискуссировать и контактировать. Рефлексивный компонент способствует формированию у инженеров-аграрников адекватной самооценки. Мотивационно-эмоциональный компонент вобрал в себя мотивы, мотивацию и эмоции. Гностический компонент формирует в свою очередь у студентов умение использовать теоретические знания о сути, структуре, форме, функции, видах общения и разговорной речи для эффективного, продуктивного общения и достижения поставленной цели.

Ключевые слова: структура, компонент, конативный, гностический, мотивационно-эмоциональный, рефлексивный, профессиональная деятельность, коммуникативная компетентность, инженер.

Kovalova Kateryna. Structure of the Communicative Competence of Future Agrarian Engineers. The article highlights the structure of the communicative competence of future agrarian engineers. It consists of conative, gnostic, motivational-emotional and reflexive components. Conative component involves mastering of the student by communicative skills that make it possible to establish contact with the interlocutor. The gnostic component is aimed at forming of theoretical knowledge about the essence, structure, form, means, functions, types and features of communication. The motivational-emotional component includes motives, needs and goals and this component develops the ability of a student to communicate. The reflexive component is aimed at creating of the ability to work analytically, understand the importance and peculiarities of communicative competence for self-improvement and effective professional activity.

Key words: structure, component, conative, gnostic, motivational-emotional, reflexive, professional activity, communicative competence, agrarian engineer.

УДК 811.111:001.8

Еліна Коляда, Олена Ботвінко-Ботюк

КУРС ESP ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

Курс *ESP (English for Specific Purposes)* передбачає врахування конкретних потреб студентів у вивченні іноземної мови з орієнтацією на розвиток професійної комунікативної компетентності. Мета програми підготовки магістрів – дати студентам глибокі теоретичні фахові знання й розвинути необхідні фахові навички та компетентності. Значну увагу приділяють комунікативним навичкам наукового спілкування англійською мовою, критичному мисленню, навичкам наукового мовлення, слухання, читання, письма, перекладу та/або інтерпретації, а також проведенню ефективних і результативних наукових досліджень. Діяльність учасників наукового спілкування включає презентації, обговорення, доповіді за темою дослідження тощо. Щоб бути успішними, студенти повинні навчитися ефективно спілкуватися в професійній сфері. Очевидно, що той, хто вивчає мову, не може досягти комунікативної компетенції без знання функцій невербального спілкування, яке є невід’ємною частиною комунікативних ситуацій. Однак потрібно враховувати те, що невербальна комунікація має свої специфічні характеристики в різних культурах.

Ключові слова: англійська для спеціальних цілей (*ESP*), професійна комунікативна компетентність, мова науки, науковий стиль, культура мовлення.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сьогодні важливе завданням вищої школи України – це підвищення якісного рівня мовної підготовки фахівців, формування творчого підходу й уміння застосовувати отримані знання в практичній діяльності. Знання іноземної мови стає обов’язковим компонентом професійної діяльності, виникає потреба створення та впровадження в систему професійної освіти фахової ділової комунікації, яка має забезпечити формування й розвиток комунікативної професійно орієнтованої компетенції особистості. Володіння культурою мовлення – важлива умова професійного успіху та фахового зростання. Мовна культура виявляється у володінні професійною мовою, умінні висловлюватися правильно, точно, логічно, майстерно послуговуватися комунікативно виправданими вербальними й невербальними засобами залежно від мети та ситуації спілкування.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Мову для спеціальних цілей вважають одним із типів підмов, пристосованих для спеціальної комунікації в галузі науки і техніки [15, 63]. На думку Т. Р. Кияка, «фахова мова – сукупність усіх мовних засобів, уживаних в обмеженій професійною ділянкою сфері комунікації для забезпечення взаєморозуміння між людьми, які працюють у цій галузі» [5, 3]. Уміння спілкуватися – вагома складова частина майбутньої професії, іміджу та успіху, оскільки спілкування – один з обов’язкових елементів спільної діяльності людей в усіх сферах, який полягає у взаємодії щонайменше двох суб’єктів задля передачі інформації, взаємовпливу, взаємозміни [6, 13].

Основна **мета** статті – розглянути питання необхідності вивчення дисципліни *ESP* студентами магістеріуму. **Завдання** дослідження – висвітлити роль і завдання курсу *ESP* у процесі професійної підготовки магістрів іноземної філології.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Учені розглядають мову для спеціальних цілей як цілісний фрагмент національної мови, уключаючи в нього, окрім термінологій і номенклатур, також найтиповіші звороти мови [17, 63]. «Мови для спеціальних цілей» або «функціональні мови» є не окремими мовами, а функціональними її різновидами, підсистемами, які використовують у спеціальних сферах суспільних відносин, протиставлених неспеціальним – побутовим, родинним тощо [1, 77–80].

Синонімічними до терміна *мова для спеціальних цілей (МСЦ)* є такі терміни, як *мова спеціального призначення (LSP)*, *галузева мова*, *мова спеціальної комунікації*, *мова професійної комунікації*, *мова спеціальності*, *метамова*, *підмова*, *спеціальна професійна підмова*, *професійна мова*, *професійний діалект*, *спеціальна лексика*, *спеціальна мова*, *спеціолект*, *субмова*, *технолект*, *фахова мова* тощо. Також як у зарубіжній, так і у вітчизняній науці закріпились англійські аббревіатури *LSP (Language for Specific Purposes)* й *ESP (English for Specific Purposes)* [11, 119].

Л. І. Морська слушно зауважує, що ESP передбачає засвоєння англійської мови загалом, а не лише її, так би мовити, «спеціальної частини». Англійська для спеціальних цілей не відрізняється від інших форм навчання іноземної мови в плані методики, оскільки ESP не має такої методики, яка була б відмінною від тієї, що зазвичай застосовується в процесі загального вивчення англійської мови як іноземної (*General English*). Відмінність між навчанням ESP і *General English* полягає в змістовому його наповненні, у темах, лексемах і граматичних конструкціях, однак це не передбачає ігнорування загальної комунікативної компетентності [9, 137], яка включає сформовані вміння й навички з чотирьох видів мовленнєвої діяльності: слухання, говоріння, читання, письмо.

З іншого боку, неможливо спілкуватись іноземною мовою з професійних питань, вільно не володіючи предметним змістом такого спілкування. З огляду на це, увесь процес навчання іноземної мови повинен пронизувати предметний зміст. Як результат, у студентів розвиватиметься предметна компетенція засобами іноземної мови, навчальний процес із неї інтегруватиметься в навчання фахових дисциплін, а та іншомовна комунікативна компетенція, яку студенти розвиватимуть у себе, відразу формуватиметься як професійна [16, с. 234].

Завдання магістерської програми – розвиток науково-фахової іншомовної комунікативної компетентності [10, 132]. Володіння мовою професійного спілкування – це знання власне мови професійного спілкування, тобто сформованість мовної компетенції; уміння застосовувати ці знання на практиці, доречно поєднувати вербальні й невербальні засоби спілкування відповідно до ситуації, мети, тобто це сформованість комунікативних навичок.

Розширення міжнародного співробітництва й міжнародних контактів, проведення у вищих навчальних закладах конференцій за участю іноземців вимагають від студентів глибокого знання англійської мови, яка домінує в міжнародному науковому просторі як глобальна мова науки. Головна мета курсу ESP – сформувати високий рівень комунікативної культури тих, хто навчається у сфері професійного спілкування в його усній і писемній формах. Відповідно до поставленої мети з-поміж головних завдань курсу можна виокремити такі:

- 1) поглибити знання студентів про науковий стиль англійської мови;
- 2) розширити уявлення тих, хто навчається, про мову науки, головні категорії, властивості, структуру, мовні засоби наукового тексту, основи майстерності відповідного виступу;
- 3) розвивати мовленнєву компетенцію студентів завдяки збагаченню спеціальними знаннями, уміннями та навичками, необхідними для успішної професійно орієнтованої комунікації.

Ключовими поняттями курсу є «мова науки», «науковий стиль», «наукове мовлення», «мова наукової літератури».

Наукова (спеціальна) мова виконує епістемічну, когнітивну, комунікативну функції й слугує для задоволення соціальних, гносеологічних, комунікативно-прагматичних потреб особистості та соціуму. Лексику мови різних наук представляють загальнонаукові слова, стійкі словосполучення, терміни, невербальні знаки (символи, піктограми тощо), словотвірна підсистема, відповідні синтаксичні конструкції. Складником мови науки є науковий стиль, який займає вагомe місце як у писемному, так і в усному мовленні. Основна функція цього стилю – пізнавально-інформативна: одержати знання, з'ясувати й пізнати, повідомити про них, передати та аргументувати їх [6, 34].

Процес формування наукового стилю в різних мовах відбувався в неоднакових історичних умовах. Наприклад, в англійській, французькій і німецькій мовах науковий стиль формувався паралельно з художньо-белетристичним, публіцистичним, офіційно-діловим, хоча провідна роль у його розвитку належала художній літературі. Науковий стиль української мови формувався вже після того, як художньо-белетристичний досяг значного розвитку [7, 314].

Якщо мова – це засіб спілкування людей в усіх сферах діяльності, то стиль – це засіб спілкування в певній суспільній сфері: економіці, політиці, праві, науці, освіті тощо. Для ефективної наукової діяльності не достатньо мати глибокі спеціальні знання, досконало володіти методологією наукових досліджень, уміньми здобувати, аналізувати, систематизувати наукові факти. При цьому не менш важливі ґрунтовна мовно-комунікативна підготовка, вільне послугоування науковою англійською мовою у всіх підстилях у письмовій та усній формах.

Кожний підстиль охоплює різні жанри й види текстів. Із-поміж підстилів наукового стилю виокремлюють власне науковий (статті, дисертації, монографії, наукові доповіді, курсові та магістерські роботи), науково-навчальний (підручники, навчальні посібники, збірники вправ, лекції, конспекти), науково-інформативний (реферати, анотації, відгуки, рецензії, резюме), науково-довідковий (словники, довідники, енциклопедії), науково-діловий (наукові звіти, угоди про наукову співпрацю) й ін. [13, 19–20].

До основних жанрів наукової прози належать наукові статті різних типів, монографії, дисертації, матеріали наукових конференцій, анотації, підручники (не нижче вузівського рівня), рецензії. Усні жанри представлено лекціями, науковими презентаціями, стендовими доповідями тощо [14, 182].

Предметно-знаковим носієм наукової комунікації є науковий лінгвістичний дискурс. Представникам різних лінгвокультур властиві національно-специфічні моделі наукового дискурсу. Специфіка вербального вираження думок (зокрема на письмі) виявляється в так званих інтелектуальних стилях [3, 328]. Серед характерних ознак англо-американського інтелектуального стилю виокремлюємо чітку структурованість, діалогізованість, лінеарність, толерантність, демократичність, аргументованість, специфічні етикетні модуляції категоричності й некатегоричності, непряму персуазивність, індивідуалізм, значну орієнтацію на читача, експлікацію авторської інтенції [4].

Ефективність мовлення залежить від рівня володіння мовою, правильного вибору мовних засобів, культури мови. Мовлення має бути змістовним, логічним, точним, ясным, стислим, простим, виразним, образним. Правильна вимова, вільне, невимушене оперування словом, володіння основами ораторського мистецтва – необхідні складники мовної культури магістрів. Культура мовлення – це, передусім, грамотність побудови фраз, простота і зрозумілість викладу, виразність, яка досягається вмінням дібрати потрібні слова, синтаксичні конструкції й активним використанням основних компонентів виразності усного мовлення – тону, динаміки звучання голосу, темпу, пауз, наголосів, інтонації, дикції, правильної вимови слів тощо.

Кожне осмислення думки, власної або чужої, може бути правильно виражено й так само сприйнято слухачами лише тоді, коли мовець доречно застосовує всі компоненти мовлення (системи звуків, складобудови, словесного наголосу) й інтонації (логічної та емоційної функції наголосів, мелодики, темпу, ритму, голосового тембру). Практичні навички «декодування» інтонації співрозмовника, умінь використовувати акустичні засоби впливу на слухачів необхідні для ефективного професійного спілкування [8, 188–189].

Володіння мовою багато в чому визначає характер першого враження від людини й впливає на її авторитет у подальшому спілкуванні. Особистісний чинник у мовному професійному спілкуванні передбачає визначення і формування таких якостей мовця, як самостійний і творчий склад мислення, орієнтування в ситуації, мовна пам'ять, правильний добір мовних засобів, побудова висловлювання, відповідна дикція, умінь слухати тощо [6, 18].

Культура мовлення передбачає дотримання мовних норм. Одна з ознак культури мовлення – унормована вимова. Орфоепічні помилки – це, передусім, порушення правильності наголошування слів, вимови голосних і приголосних звуків, інтонування фрази. Зокрема, для англійських голосних довгота виступає фонематичною рисою, тобто значення слова змінюється від того, як вимовити голосний (довго чи коротко). В українській мові довгота або короткість голосних не змінює значення слова. Відтак українські студенти доволі часто в односкладових словах, як зауважують дослідники Д. Пуффальт і В. Старко, редукують голосний і вимовляють, наприклад, *speak* як *spick*. Іноді англійська голосна фонема [e] замінюється фонемою [æ], у результаті чого слово *better* звучить як *batter* [18, 82]. Трискладове слово *studying* (*stud-y-ing*) може

вимовлятися як двоскладове (*stud-ing*) [18, 85]. Існує тенденція до оглушення англійських дзвінких приголосних у кінці слів: із *bed* стає *bet*, із *beg* – *beck*. Англійська приголосна фонема [ŋ] може замінюватися фонемою [n], через що слово *singing* стає схожим на *sinnin* [18, 77]. Труднощі викликає вимовляння *very well*, яке може вимовлятися як *wery vell* [18, 80].

За словами О. М. Семеног, фонетико-інтонаційний аспект в усній формі наукового мовлення не має самостійного значення, однак саме він забезпечує вияв мовно-комунікативної, стилістичної компетенцій, комунікативної установки мовця, ставлення до слухачів і предмета виступу, здатність викликати довіру [13, 114].

Про порушення лексичних норм літературної мови свідчать лексичні помилки. Зокрема, вони можуть бути зумовлені використанням так званих “фальшивих друзів перекладача”. Наприклад, механічними кальками українських слів *колега* й *фантазія* є англійські *colleague* і *fantasy* в реченнях: *A student talked with his colleagues in the classroom; You have to have a good fantasy to work as a designer*. У першому випадку потрібно послуговуватися такими англійськими відповідниками, як *fellow-students, groupmates, friends*, а в другому – *imagination* [18, 46].

Одна з найпоширеніших граматичних помилок – неправильне вживання часових форм дієслова. Наприклад: *He is speaking English very well*, замість *He speaks English very well* [18, 57]; неправильне вживання модальних дієслів: *The man in the picture can be a lawyer* замість *The man in the picture may be a lawyer; He has to come in half an hour, and I expect him to be on time* замість *He is supposed to come in half an hour, and I expect him to be on time* [18, 59]; порушення порядку слів у реченні: *I even couldn't imagine that*, замість *I couldn't even imagine that* [18, 72].

У результаті порушення стилістичних норм, що визначають доцільність уживання мовних засобів відповідно до їхнього стилістичного забарвлення та стилю мовлення, виникають стилістичні помилки (наприклад: *home task; copybook; visit a lecture*). Поширена стилістична помилка – уживання таких скорочень, як *isn't, hasn't*, у наукових текстах: *It isn't difficult to find exceptions to this rule* [18, 72].

Спілкування – складний, багатоплановий процес, у якому, крім слів для обміну інформацією, використовують різноманітні засоби, як-от: зовнішній вигляд, постава тіла, міміка, жести, інтонація, погляд, міжособистісний простір тощо. Усі ці засоби передавання інформації, які належать до невербальної комунікації, також є носіями професійно й особистісно значущої інформації. Використання та розуміння невербальних засобів дає змогу істотно підвищити ефективність взаємодії, обміну інформацією.

Соціально й психофізіологічно вмотивоване використання невербальних засобів комунікації виражає загальнокультурний досвід, індивідуальні особливості особистості, оптимізує передавання, сприймання та розуміння інформації. Доповнюючи мову, невербальна комунікація допомагає правильно й вичерпно передавати та адекватно сприймати думки. Відбувається вона, як правило, неусвідомлено, мимовільно, хоча за певної самоорганізації особистості її можна контролювати [2, 149].

Засоби невербальної комунікації мають індивідуальний характер, залежать від індивідуально-психологічних особливостей, соціального середовища, національної приналежності особистості. Наприклад, українці, як усі європейці, починають рахувати з великого пальця, який відповідає одиниці, двійці відповідає вказівний палець, трійці – середній тощо. Англосакси починають рахувати з вказівного пальця, двійці відповідає середній, а п'ятірці – великий [12, 121–122]. Необґрунтоване послуговування невербальними засобами ускладнює спілкування, оскільки більшість із них багатозначні (уточнення їх можливе за умови врахування слів, наголосів, настрою тощо), вони можуть ускладнювати сприйняття й розуміння інформації (наприклад, інтенсивна кінесична діяльність комуніканта відвертає увагу слухача).

Невербальний канал комунікації наділений специфічними способами кодування (передавання) та декодування (сприйняття інформації). Функціональна незалежність невербального компонента пов'язана з функціональною асиметрією головного мозку в процесі сприйняття мови й у механізмах її породження, однак вербальний і невербальний компоненти діють під час комунікації комплексно (є комплексним засобом самореалізації особистості). Якість

інформації залежить від умінь адекватно виражати свої переживання, сформованості навичок кодування різних підструктур невербальної поведінки, професійної установки на неї як специфічну знакову систему [2, 150].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Вивчення курсу ESP передбачає подальше вдосконалення вмінь усного й писемного спілкування студентів англійською мовою в межах професійної та наукової тематики, формування в них професійної компетенції за допомогою вивчення фахової термінології й опанування мовленнєвих стратегій у сфері професійної комунікації, що сприятиме підвищенню кваліфікації майбутніх спеціалістів і виведенню професійної освіти на вищий рівень. Перспективи подальших наукових досліджень полягають у з'ясуванні способів формування професійних компетентностей, які необхідні майбутнім фахівцям для належної реалізації професійної діяльності.

Джерела та література

1. Аврорин В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка. К вопросу о предмете социолингвистики / В. А. Аврорин. – Ленинград : Наука, 1975. – 276 с.
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. / Н. П. Волкова. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 256 с.
3. Ільченко О. М. Дискурсивні стандарти сучасної англійської мови науки / О. М. Ільченко // *Studia Linguistica*. – 2013. – Вип. 7. – С. 327–337.
4. Ільченко О. М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 / О. М. Ільченко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : [б. в.], 2002. – 37 с.
5. Кияк Т. Вузькогалузеві терміни як основа формування та квазіреферування фахових текстів / Т. Кияк // *Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”*. Сер. «Проблеми української термінології». – 2008. – № 620. – С. 3–5.
6. Корж А. В. Українська мова професійного спрямування : навч. посіб. / А. В. Корж. – 2-ге вид. – К. : КНТ, ЦУЛ, 2012. – 296 с.
7. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / І. М. Кочан. – 2-ге вид. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
8. Мацько Л. І. Комунікативна лінгвістика : навч.-метод. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Калита, С. І. Поворознюк ; Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. – 256 с.
9. Морська Л. І. Англійська мова для спеціальних цілей (ESP): історія виникнення підходу та його специфіка / Л. І. Морська // *Науковий вісник Ужгород. нац. ун-ту*. Сер. «Педагогіка. Соціальна робота» / голов. ред. І. В. Козубовська. – Ужгород : Говерла, 2012. – Вип. 25. – С. 136–138.
10. Павлюк Р. О. Розвиток іншомовного професійного мовлення у контексті науково-дослідної діяльності магістрів гуманітарного профілю / Р. О. Павлюк // *Молодий вчений*. – 2015. – № 8(1). – С. 131–134.
11. Півнюва Л. Мова спеціального призначення як об'єкт лінгвістичних студій / Л. Півнюва // *Українська мова*. – 2014. – № 4. – С. 117–125.
12. Піз А. Мова рухів тіла. Розширене видання / А. Піз, Б. Піз ; пер. з англ. Н. Лавської. – К. : Вид. група «КМ-БУКС», 2017. – 416 с.
13. Семенов О. М. Культура наукової української мови : навч. посіб. / О. М. Семенов. – 2-ге вид., стереотип. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 216 с.
14. Семенюк О. А. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. / О. А. Семенюк, В. Ю. Парашук. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 240 с.
15. Суперанская А. В. Общая терминология. Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Едиториал УРСС, 2009. – 248 с.
16. Тарнопольський О. Б. Аспектний підхід навчання англійської мови для спеціальних цілей у немовних ВНЗ / О. Б. Тарнопольський, З. М. Корнева // *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. – 2011. – Вип. 18. – С. 231–239.
17. Felber H. Terminology Manual / H. Felber. – Paris : UNESCO, 1984. – 426 p.
18. Puffalt D. Speak Authentic English! A handbook for Ukrainians / D. Puffalt, V. Starko. – Луцьк : ВКФ «Агрспецсервіс», 2003. – 152 с.

References

1. Avrorin, V. A. 1975. *Problemy Izucheniia Funktsyonalnoi Storony Yazyka. K Voprosu o Predmete Sotsyolingvistiki*. Leningrad: Nauka.
2. Volkova, N. P. 2006. *Profesiino-Pedahohichna Komunikatsiia*. Kyiv: Akademiia.
3. Ilchenko, O. M. 2013. “Dyskursyvni Standarty Suchasnoi Anhliiskoi Movy Nauky”. *Studia Linguistica*, 7: 327–337.
4. Ilchenko, O. M. 2002. “Etyketyzatsiia Anhlo-Amerykanskohe Naukovoho Dyskursu”. PhD diss., Kyivskyy Natsionalnyi Universytet Imeni Tarasa Shevchenka.

5. Kyiak, T. 2008. "Vuzkohaľuzevi Terminy yak Osnova Formuvannia ta Kvazireferuvannia Fakhovykh Tekstiv". *Visnyk Natsionalnoho Universytetu "Lvivska Politehnika"*. Seriiia "Problemy Ukrainskoi Terminolohii", 620: 3–5.
6. Korzh, A. V. 2012. *Ukrainska Mova Profesiinoho Spriamuvannia*. Kyiv: KNT, TsUL.
7. Kochan, I. M. 2008. *Linhvistychnyi Analiz Tekstu*. Kyiv: Znannia.
8. Matsko, L. I., and Kalyta, O. M., and Povorozniuk, S. I. 2015. *Komunikatyvna Linhvistuka*. Kyiv: Vydavnytstvo NPU Imeni M. P. Drahomanova.
9. Morska, L. I. 2012. "Anhliiska Mova dlia Spetsialnykh Tsilei (ESP): Istoriia Vynyknennia Pidkhotu ta Yoho Spetsyfyka". *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universitetu. Seriiia "Pedahohika. Sotsialna Robota*, edited by I. V. Kozubovska, 25: 136–138. Uzhhorod: Hoverla.
10. Pavliuk, R. O. 2015. "Rozvytok Inshomovnoho Profesiinoho Movlennia u Konteksti Naukovo-Doslidnoi Diialnosti Mahistriv Humanitarnoho Profiliu". *Molodyi Vchenyi*, 8(1): 131–134.
11. Pivniova, L. 2014. "Mova Spetsialnoho Pryznachennia yak Obiekt Linhvistychnykh Studii". *Ukrainska Mova*, 4: 117–125.
12. Piz, A., and Piz, B. 2017. *Mova Rukhiv Tila. Rozshyrene Vydannia*. Translated by N. Lavskoi. Kyiv: Vyd. hrupa «KM-BUKS».
13. Semenoh, O. M. 2012. *Kultura Naukovoï Ukrainskoi Movy*. Kyiv: Akademiia.
14. Semeniuk, O. A., and Parashchuk, V. Y. 2010. *Osnovy Teorii Movnoi Komunikatsii*. Kyiv: Akademiia.
15. Superanskaia, A. V., and Podolskaia, N. V., and Vasilieva, N. V. 2009. *Obshchaia Terminolohiia. Voprosy Teorii*. Moskva: Yeditorial URSS.
16. Tarnopolskyi, O. B., and Kornieva, Z. M. 2011. "Aspektyni Pidkhid Navchannia Anhliiskoi Movy dlia Spetsialnykh Tsilei u Nemovnykh VNZ". *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho Universytetu Imeni V. N. Karazina*, 18: 231–239.
17. Felber, H. 1984. *Terminology Manual*. Paris: UNESCO.
18. Puffalt, D., and Starko, V. 2003. *Speak Authentic English! A handbook for Ukrainians*. Lutsk: VKF "Ahrospetservis".

Коляда Элина, Ботвинко-Ботюк Елена. Курс ESP как составляющая профессиональной подготовки будущих филологов. Курс ESP (*English for Specific Purposes*) предполагает учет конкретных потребностей студентов в изучении иностранного языка с ориентацией на развитие профессиональной коммуникативной компетентности. Цель программы подготовки магистров – дать студентам глубокие профессиональные теоретические знания и развивать необходимые профессиональные навыки и компетентности. Значительное внимание уделяется коммуникативным навыкам научного общения на английском языке, критическому мышлению, навыкам научного общения, слушания, чтения, письма, перевода и/или интерпретации, а также проведения эффективных и результативных научных исследований. Деятельность участников научного общения включает презентации, обсуждения, доклады по теме исследования и т. п. Чтобы быть успешными, студенты должны научиться эффективно общаться в профессиональной сфере. Очевидно, что тот, кто изучает язык, не может достичь коммуникативной компетенции без знания функций невербального общения, которое является неотъемлемой частью коммуникативных ситуаций. Однако следует учитывать то, что невербальная коммуникация имеет свои специфические характеристики в различных культурах.

Ключевые слова: английский для специальных целей (ESP), профессиональная коммуникативная компетентность, язык науки, научный стиль, культура речи.

Koliada Elina, Botvinko-Botiuk Olena. An ESP Course as a Constituent Part of Professional Training of the Future Philologists. An ESP (*English for Specific Purposes*) Course meets students' specific needs. It comprises efficient, intensive and scientifically grounded subject oriented on the development of professional communicative competence of students. The master's degree programme aims at equipping students with deep theoretical professional knowledge and developing the necessary skills and competences. Considerable attention is devoted to academic communication skills in English, critical thinking, academic speaking, listening, reading and writing skills, translation and/ or interpretation skills as well as effective and efficient research skills. Activities include formal presentations, discussions, reports on research, etc. To be successful, students must learn how to communicate effectively in professional sphere of life. It is obvious that students, language learners, cannot achieve communicative competence without the knowledge and awareness of the functions of non-verbal communication which is an essential part of communicative situations. However, it should be taken into account that non-verbal communication is different from one culture to another.

Key words: English for Specific Purposes (ESP), professional communicative competence, language of science, scientific style, speech culture.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АКТУАЛІЗАЦІ ЛИЦЕМІРСТВА В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Розглянуто поняття істини, правди та їхні антиподи. Звернуто увагу на логічні постулати істини. Істину розуміємо як моральний ідеал, справедливість; достовірне знання, що правильно відображає реальну дійсність. Правда ж слугує необхідною ланкою в системі вищих цінностей, що формують духовну основу соціальності й людяності. Обман – це засіб захисту та реалізації інтересів окремих особистостей, груп, класів, народів, держав. Обман – це свідоме прагнення створити у партнера хибне уявлення про предмет обговорення, а також форма замаскованого маніпулювання. Проаналізовано обман як дію. Охарактеризовано комплексний прийом обману – хитрість. Лицемірство розглянуто як негативну моральну якість, що прикриває нещирість.

Ключові слова: істина, правда, обман, лицемірство, маніпуляція, хитрість, вплив.

Постановка наукової проблеми та її значення. Наш світ повний протиріч і людина завжди прагне віднайти ідеал, яким є істина. Історія цивілізації пройнята духом безкінечних пошуків істини. Багато мислителів, учених і митців присвячували життя цим пошукам. Істину розуміємо як моральний ідеал, справедливість; достовірне знання, що правильно відображає реальну дійсність у свідомості людей [1, 50]. Сучасні мовознавчі студії спрямовані на поглиблене вивчення комунікативно-функціонального аспекту мови. Мовознавці досить часто використовують антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ. Людина та її роль у процесі комунікації стають першоосновою досліджень учених. Це і визначає *актуальність* нашого дослідження.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Дослідження останніх десятиліть характеризуються підвищеною увагою до правди й істини, які неминуче торкаються питань брехні й обману (Д. Болинджер, Е. Доценко, М. Рибалко, Н. Панченко).

Мета і завдання статті. Мета нашої розвідки – проаналізувати теоретичне підґрунтя актуалізації лицемірства в англomовному художньому дискурсі. Окреслена мета передбачає вирішення таких завдань: 1) висвітлити поняття істини як морального ідеалу; 2) розглянути способи спотворення істини; 3) окреслити зв'язок лицемірства з обманом.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Як би не визначалася істина в тій чи тій концепції, кожна з них базується на класичному визначенні істини Аристотеля – відповідності думки дійсності [20, 14], тобто це відповідність відображення відображуваному. Традиційно розглядають такі логічні постулати: 1) істина – одна для всіх; 2) істина не дається відразу, її доводиться шукати; 3) будь-яке судження істинне або хибне – третього не дано [20, 14]. Принагідно зазначимо, що вербальне твердження не є ні істинним, ні хибним за межами співвіднесення з дійсністю. Істиннісна оцінка може застосовуватися лише до вербальної констатації про якусь скоювану дію або до інформації, що паралінгвістично посилається відправником, але не до самої дії. Так само, як і тлумачення істини через відповідність передбачає істинність судження, висловлення, але не об'єкта висловлення.

Поняття «істина» людство поєднало з такими поняттями, як «правда» та «щирість», завдяки чому істина і правда стали метою науки й мистецтва, ідеалом моральних спонук [14, 327]. Уже в часи античності в давньогрецькому суспільстві існувала віра в ідеал Правди (справедливості, закону, права), уявлення про вічну правду, яка панує у світі. У Гомера ще немає поняття «Закону» – право визначається звичаєм, але поняття «права» або «правого суду» у нього є, і це поняття містить у собі не лише уявлення про зовнішнє правосуддя. Значний крок уперед порівняно з Гомером робить Гесіод у «Працях і днях» (VIII ст.). Поет підносить до усвідомлення об'єктивної Правди як загального божественного Закону, який здійснюється у світі самими богами. В «Працях і днях» він говорить про піднесене усвідомлення ідеалу – ідеалу Правди, і в його словах відчувається глибоке переконання. Це переконання у ньому тим глибше, чим сильніше він

усвідомлює явне протиріччя між ідеалом Правди, з одного боку, і дійсністю й неправдою, яка панує в людському суспільстві, з іншого [19, 81–82]. У суспільстві панують обман і насильство; розбрат розділяє батьків і дітей, друзів, союзників, братів; вірність ніколи не винагороджується, шана віддається кривдникові та лиходієві [9, 31].

Щирість у філософії згадується, насамперед, у зв'язку з розглядом етичних норм поведінки. Зокрема, стародавній філософ Конфуцій (551–479 рр. до н. е.) досліджував поняття *cheng*, яке зазвичай перекладається як щирість. Цей термін передбачає відповідність слів внутрішньому стану, почуттям [15]. Ідеї, пов'язані зі щирістю, містяться і в етичних творах Аристотеля (384–322 рр. до н. е.). У «Нікомаховій етиці» філософ описує чесноти як щось середнє між двома крайностями: відсутністю і надлишком властивості. Чеснотою Аристотель вважає правдивість (*truthfulness*) або щирість (*sincerity*), яка, на його думку, є бажаним проміжним станом між самокритикою і надмірним самовдоволенням.

Слідування за правдою забезпечує особистості збереження і відновлення почуття соціальної самоцінності. В. Маслова зазначає, що за допомогою істини забезпечується збереження основних зусиль існування людини – світу речей і духовних цінностей. Гармонія і порядок збігаються з істиною в найширшому діапазоні, виявляючи зв'язок і організацію в часі та просторі [12, 245], тоді як правда – відносна, її можна оскаржувати і навіть фальсифікувати (фальсифікація правди), це споконвічний атрибут людських справ. Автор робить висновок, що судові закони, право у свідомості людини пов'язані з правдою, а вищий суд – з істиною [12, 246], оскільки істина виражає стан речей у світі, закономірність, закон, а правда – конкретний випадок. Тому істина виражає загальні, а правда – часткові судження про події та факти [12, 247].

Дуже часто в мовній свідомості людини «не так важливо бути правим, скільки відчувати себе таким» [12, 249]. В. Маслова [12] акцентує увагу на тому, що правда живе у світі людського життя, а істина – в об'єктивному світі. Суб'єктивність у сприйнятті світу відзначає і В. Шаховський: люди думають, що вони спілкуються один із одним на рівні правди, яка, однак, у кожного з них своя. При переході на рівень істини кожному з мовленнєвих партнерів дозволяється побачити інші правди і застосувати до них свою. У мовленнєвих актах (діалогах) завжди існує опозиція «твоя правда vs. моя правда». Думки різних мовних особистостей про ту саму подію, факт, явище рідко повністю збігаються [21, 133]. Іншими словами, якщо істина як ідеал науки передбачає відсторонене, об'єктивне окреслення того, що є, і таким, яким воно є, то правда завжди чиясь, а не абстрактна.

Як екзистенційна цінність правда слугує інгерентною підставою совісті, гідності та свободи людини. Будь-яке приниження ціннісного статусу правди неминуче призводить до її поступового перетворення на її протилежність, до того, що за правду починають із легкістю видавати її подобу [7, 17]. Це трапляється, коли люди прагнуть змусити правду працювати задля задоволення їхніх інтересів. Обмеження правди, тим більше нахабне панування неправди, різко позначається на всій системі вищих цінностей, породжуючи ланцюгову реакцію скепсису, невір'я та цинізму. Це означає, що правда – необхідна ланка в системі вищих цінностей, що формують духовну основу соціальності й людяності.

Поняттю «правда» логічно протистоять поняття «неправда» й «обман». Неправда – це те, що суперечить правді й істині; обман, брехня [2, 365]. Обман і правда абсолютно виключають одне одного. Правда протистоїть обману й неправді як екзистенційна (смысловиттєва) цінність вищого рангу, що засвідчує істинність нашого існування. Нехтування правдою призводить до розпаду ціннісних засад людського співжиття, до збільшення абсурду, безглуздості буття, тому що правда виражає саму суть соціальності, єднання з іншими, довіру до інших, спільність або узгодження інтересів [7, 15].

Неправда позначає конфлікт, розлад між домінуючою цінністю у певного суб'єкта й істиною, справедливістю, нормами моралі. Цей настільки типовий для соціального суб'єкта внутрішній конфлікт часто вирішується найбільш доступним способом: шляхом обману інших або шляхом обману самого себе, а точніше – обома шляхами [7, 15–16]. Український академічний тлумачний словник містить таке визначення неправди: це те, що суперечить правді, істині; брехня; протилежне – правда; несправедливі, нечесні, шахрайські вчинки; обман. Отже, суміжними з неправдою поняттями є обман і брехня [2, 365].

Кожна людина знає, що таке обман; вона осягає його багатолічність на власному досвіді. Різні прояви обману постійно проявляються в міжособистісній комунікації, в соціальних відносинах, у діях різних інституційних суб'єктів. Людина боїться обману, постійно контролює – свідомо чи несвідомо – повідомлення, які надходять, з позиції їх правдивості, правильності й істинності. Очевидно, що обман – це хибне, неправдиве повідомлення, здатне ввести в оману того, кому воно адресоване. Однак слід розрізняти обман як дію суб'єкта.

Загалом, обман – це дезінформація, неправдиве повідомлення, передане певному суб'єкту. Будучи обманути, суб'єкт приймає за істинне, справжнє, вірне, справедливе, правильне, прекрасне (і навпаки) те, що таким не є [7, 14]. Обман як навмисна дія найчастіше виражає егоїстичне відокремлення, розрив, порушення спільності, недовіру, вороже ставлення до інших або нещире спілкування, в якому домінують прагматичні цілі. Обман – це випробуване знаряддя несправедливості [7, 15], а за словами І. Канта, «ніщо не обурює нас більше, ніж несправедливість; всі інші види зла – ніщо в порівнянні з нею» [8, 201].

Примирення з неправдою, зі звичним суспільним обманом притуплює і деформує механізми моральної саморегуляції та самооцінки. Порушення цих фундаментальних механізмів самоорганізації особистості загрожує їй деградацією. Нерідко воно викликає гострі форми боротьби з самим собою, внутрішні конфлікти, що здатні вирішуватися і моральним падінням, і моральним піднесенням [7, 17].

Варто зазначити, що існують і такі випадки, коли неправдивість не залежить від автора мовлення, тобто коли він має помилкове знання, яке щиро вважає істинним. В. Дем'янков називає подібне явище заблудженням [5]. Повний інформаційний запас може містити знання, які представлені (в дискурсному вигляді) як взаємовиключаючі судження; тому одна й та сама людина може зробити щире висловлення, з нелогічністю якого погодиться, простеживши за переконливими доказами опонента. Однак у ході власних висловлень мовець прагне не суперечити самому собі.

Аналізуючи обман, потрібно розрізняти дію й результат, а також виконавця, об'єкта і жертву обманної дії. Обман як дія завжди має автора та виконавця, які можуть зберігати анонімність (у багатьох випадках лише за умови дотримання цієї умови обман може досягти своєї мети). Той, хто обманує, виконує дезінформуючу дію. Частіше за все це усне чи письмове повідомлення, яке сприймає той, кого мають намір обманути. Однак той, кого обманують, не завжди є обманути. Це той, хто ще не обманутий або уже виявив обман, хто займає вичікувальну або скептичну позицію або ж знає, що сприйняте ним повідомлення за своїм змістом хибне, неправильне, несправдливе тощо. «Обманутий» вірить у його справжність, приймає його як істинне, правильне, справедливе тощо, оскільки з ним узгоджуються його погляди, оцінки, рішення, дії [7, 29].

Характерними якостями виконавця обману на рівні не індивідуального суб'єкта є хитрість, вдавання, лицемірство, дипломатична ввічливість, що дозволяє уникати певних відповідей і досягати дезінформуючого ефекту завдяки напівправдивим, не повністю визначеним твердженням. Нерідко обманні дії звершуються у формі фальсифікацій, наклепу, хибного доносу, демагогії, віроломних учинків. Однак справжня суть цих дій ретельно приховується, їхній суб'єкт імітує благі наміри, виступає під личиною чесності, правдивості, щирості. Тому акт обману є двошаровим, він несе і хибне, невірне за своїм змістом повідомлення, і хибну, перевернуту, часто протилежну за своїм ціннісним знаком форму дії. Талановите лицемірство не раз було на службі у зла [7, 39]. Хіба не з хитрості люди спеціально приховують свої справжні наміри від тих, кого хочуть направити на хибний шлях, уживають усіх заходів для того, щоб вони не здогадалися про справжні мотиви дій? Вони вдаються до хитрощів, щоб приховати свої справжні наміри і плани не тільки для того, щоб їм не заважали, але й тому, що вважають хитрість не цілком чесним прийомом. Вони хитрують для того, щоб об'єкт обману сприйняв їхні дії як здійснювані в його інтересах [11, 151].

Хитрість – це комплексний прийом обману особливого роду, що об'єднує безліч найрізноманітніших його видів: від примітивної брехні до грандіозних вистав у політиці, військових операціях, розвідці. Вона завжди індивідуальна, оскільки визначається конкретними

обставинами, у процесі яких застосовується. Тому вона вимагає від хитруна природної кмітливості, творчого підходу, неординарного розуму та здорового глузду. Хитрун завжди верткий, лукавий, хитрий, підступний, спритний, чіпкий і розумний [11, 151].

Свої наміри хитрун маскує різними способами: висловленнями, що вказують на абсолютно протилежні наміри; відволікаючими діями, що не відповідають намірам; удаванням і лестощами; демонстрацією бажання допомогти; інтригами, якщо здійсненню його прихованих намірів заважають треті особи; провокаціями; створенням ситуацій (пасток) і різного роду перешкод, що суперечать його справжнім намірам, і заманюванням у ці пастки; створенням вигляду дій і вчинків в інтересах противника; прикидаючись таким, яким його хоче бачити і уявляє противник, але яким хитрун насправді не є (дурним, слабким, довірливим тощо); створенням ілюзії незалежності адресата від впливу хитруна і самостійності в прийнятті рішень [11, 155]. Наприклад: *“Adele Savelli was a very good actress, and she deceived her husband without much trouble, making him believe that she had never felt ill-disposed towards Laura ...”* [23, 120].

Для досягнення власних цілей хитрун вдається до спотворення істини, використовуючи при цьому найчастіше обман. Брехню, лицемірство й обман відносять до корисливих форм спілкування і розглядають як форми деструктивної взаємодії. Вони (брехня, лицемірство, обман) завжди викликають у жертви відчуття приниження, безсилля, образи і руйнують взаємини. В основі деструктивного спілкування лежить немало особистісних рис: егоїзм, хитрість, схильність до наклепу, мстивість, уїдливість, цинізм тощо [10, 217]. У словнику етики читаємо: «Лицемірство – негативна моральна якість, що виявляється в поведінці людини, яка прикриває нещирість, лукавність, двоєдушність удаваною щирістю, добродесністю» [18, 224].

Обман – це засіб захисту і реалізації інтересів окремих особистостей, груп, класів, народів, держав. Обман є однією з форм прояву соціальних протиріч, виражає конкуренцію, всілякі способи досягнення цілей завдяки іншим чи всупереч їх бажань. Обман – це обов’язковий засіб боротьби за владу, зняття амбіцій, честолюбства, користі [7, 40]. У процесі взаємодії загалом і в ситуації обману зокрема комуніканти керуються не тільки критерієм істинності, який за певних обставин може вважатися нерелевантним: «Деякі істини тривіальні, ірелевантні, неосяжні або надлишкові; надто широкі, надто вузькі, надто нудні, надто вигадливі, надто складні або взяті з іншої версії, а не з тієї, що вивчається» [4, 236]. Тобто в основі вибору обманником із усіх потенційних можливостей найбільш придатні для актуалізації критерії істинності й релевантності, які можна розглядати як однорівневі та за певних умов (наприклад, під час моделювання дійсності) взаємозамінні.

Під час комунікації вибір може здійснюватися не тільки в межах істинних тверджень, а й без огляду на їхню істинність, отже, у ситуації обману безвідносно до того, належать чи не належать вони до спільного світу. А співвіднесення тверджень із категорією істинності за потреби відбувається на пізніших етапах. Під час фальсифікації реальності обманник спрямовує свої зусилля на недопущення такого співвіднесення, на те, щоб увага об’єкта його маніпуляцій зосередилася на прийнятності запропонованого твердження і не просувалася далі в напрямку його верифікації. Суб’єкт спочатку або добирає всі істинні твердження, а потім зупиняється на одному й пристосовує його до фальсифікованого фрагмента реальності, якщо він належить до конфліктного стосовно спільного світу, або ж узагалі не зважає на критерій істинності на початковому етапі добору тверджень. Він виходить з того, що об’єкт, оцінюючи їх, буде схильний використовувати інші параметри.

До ознак, які мають вагу для залучення селективних механізмів, Н. Гудмен, насамперед, відносить такі: корисність з огляду на досягнення мети, правдоподібність, когерентність [4, 237–240]. Комуніканти може визнавати спрямований на розмежування істинності та корисності аргумент про те, що відношення корисності та мети не тотожне відношенню істини зі світом або з версією [16, 25–26]. Однак на рівні буденної свідомості, донаукового мислення людині властиво асоціювати істинне і корисне на підставі досвіду багатьох поколінь: «якби в істинних ідеях не було блага для життя, якби знання їх було позитивно не вигідним, а корисними були б тільки помилкові ідеї, то ніколи б не сформувався догма про те, що істина має божественну природу і безцінна, а шукати її – обов’язок кожного» [16, 25–26].

Оскільки саме мовець відповідає за вірогідність свого повідомлення і репрезентує його як істинне, слухач, зазвичай, керується презумпцією вірогідності. За умови сприятливого для суб'єкта обману розвитку інтеракції об'єкт усвідомлює тільки мету другого порядку, яку він поділяє повністю або частково. На цьому рівні обидва учасники мають підстави до комунікативної співпраці [16, 41]. Дискурсивні дії об'єкта відповідають принципу кооперації, а обманник, прагнучи досягнути мети першого порядку, невідомої об'єктові, недемонстративно ухиляється від цього. Водночас він може діяти й експліцитно, й імпліцитно. Іншими словами, суб'єкт мусить орієнтуватися, який обсяг знань доступний об'єктові його маніпулювання [16, 25–26].

Обман – це свідоме прагнення створити у партнера хибне уявлення про предмет обговорення, при цьому прямі спотворення істини не допускаються. Повідомлення напівправди приводить до того, що обманутий стає мимовільним співучасником обману. Тому обман припускає таку взаємодію, в основі якої лежить прагнення приховати правду, найчастіше з корисливих мотивів. Обман є формою замаскованого маніпулювання [10, 218]. Маніпуляція – це психологічний вплив, направлений на завуальоване спонукання іншого до здійснення визначених маніпулятором дій [6, 60].

Існує широкий контекст міжособистісної взаємодії, в межах якого виникає і розгортається маніпуляція, в якій сплітаються спотворення інформації, наявність силової боротьби, проблеми істина/неправда й таємне/явне, динаміка переміщення відповідальності, зміна балансу інтересів [6, 8]. Існує багато ситуацій, в яких одна людина впливає на поведінку іншої, її думки, почуття. Форма, глибина й ступінь такого впливу дуже різноманітні. Відрізняються і можливості протистояти такому впливу [17]. Найпоширеніший засіб впливу – «звичайні» слова: прохання, відповіді, доводи, зауваження, коментарі.

Від обману важко захиститися, але його можна розпізнати. Наприклад, дослідження П. Екмана показали, що про брехню й обман можуть свідчити довго незмінний або невчасний вираз обличчя. Особливо важливу інформацію про щирість або нещирість людини надає її усмішка. Наприклад: “*She plastered a fake smile on her face, but he didn't need his empathy skills to sense her pain or see the sadness in her eyes*” [22, 2]. Головною відмінністю фальшивої усмішки від щирої є її невчасність й асиметричність.

Коли поспішно намагатися скласти враження про людину, зростає ймовірність того, що воно буде помилковим і поверхневим. Жан де Лабрюєр сказав: «Не можна судити про людину з першого погляду. Чесноти зазвичай оповиті покривом скромності, недоліки прикриті маскою лицемірства» [13, 206]. Потрібен певний час, щоб відокремити хибне від істинного. Д. Болінджер [3, 38–42] говорить про корупцію мови, оскільки такі й подібні способи інформування нерідко обираються свідомо й цілеспрямовано. Як наслідок, оманливі твердження формують в аудиторії хибні уявлення про явища дійсності, викривлюючи ментальну картину світу [16, 17–18].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Маніпуляція свідомістю, інформаційний і психологічний вплив, які пов'язані один із одним, – невід'ємні елементи мовної комунікації. Люди послуговуються різними способами задля досягнення та реалізації власних цілей, для висвітлення фактів і подій у тих тонах, які відповідають їхнім подальшим стратегіям та інтересам. Істина – моральний ідеал, справедливість; відповідність відображення відображеному. Поняття «істина» поєднується із поняттями «правда» та «щирість». Неправда, брехня й обман, своєю чергою, є антиподами істини. Обман – це засіб реалізації інтересів, а також форма замаскованого маніпулювання. Лицемірство є негативною моральною якістю, яка прикриває нещирість. Нехтування правдою призводить до розпаду ціннісних засад людського життя, спотворення відображення реальної дійсності у свідомості людей. Здійснений у роботі аналіз теоретичних засад актуалізації лицемірства в англomовному художньому дискурсі відкриває перспективи подальших досліджень з обраної проблематики.

Джерела та література

1. Білодід І. К. Словник української мови : в 11 т. / І. К. Білодід. – К. : Наук. думка, АН УРСР. Ін-т мовознавства, 1973. – Т. 4. – 840 с.
2. Білодід І. К. Словник української мови : в 11 т. / І. К. Білодід. – К. : Наук. думка, АН УРСР. Ін-т мовознавства, 1974. – Т. 5. – 840 с.

3. Болинджер Д. Истина – проблема лингвистическая / Д. Болинджер // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М. : Прогресс, 1987. – С. 23–43.
4. Гудмен Н. Способы создания миров / Н. Гудмен. – М. : Идея-Пресс : Праксис, 2001. – 326 с.
5. Демьянков В. З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 17–33.
6. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е. Л. Доценко. – М. : Изд-во МГУ «ЧеРо», 1996. – 344 с.
7. Дубровский Д. И. Обман. Философско-психологический анализ / Д. И. Дубровский. – М. : Канон+РООИ «Реабилитация», 2010. – 336 с.
8. Кант И. О мнимом праве лгать из человеколюбия / И. Кант // Трактаты и письма. – М. : Наука, 1980. – С. 292–297.
9. Корниенко А. А. Философия : учеб. пособие / составители : А. А. Корниенко, Р. Б. Квеско, М. А. Макиенко и др. – Томск : ТПУ, 2007. – 276 с.
10. Кручек В. А. Психолого-педагогічні основи міжособистісного спілкування : навч. посіб. / В. А. Кручек. – К. : НАКККіМ, 2011. – 291 с.
11. Кузнецов В. В. Психология взаимопонимания / В. В. Кузнецов. – М. ; СПб. : Питер, 2008. – 288 с.
12. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику : учеб. пособие / В. А. Маслова. – 3-е изд., испр. – М. : Флинта ; Наука, 2007. – 296 с.
13. Мачехин А. Е. Таинство души. Мудрость тысячелетий : антология / А. Е. Мачехин. – М. : ОЛМЛ – ПРЕСС ; ОЛО, ПФ “Красный пролетарий”, 2004. – 608 с.
14. Причепій Є. М. Філософія : підручник / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль. – 3-те вид., стер. – К. : Академвидав, 2009. – 592 с.
15. Ратников В. П. Этика делового общения / В. П. Ратников // Психология и этика делового общения : учебник для вузов / под ред. В. Н. Лавриненко. – 4-е изд., перераб. и доп. – М., 2003. – С. 308–309; 312–313.
16. Рибалко М.-М. О. Вербальный та невербальный аспекты дискурсивной поведінки обманника (на матеріалі сучасної англомовної художньої прози) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / М.-М. О. Рибалко ; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К. : [б. в.], 2008. – 20 с.
17. Сидоренко Е. В. Личностное влияние и противостояние чужому влиянию / Е. В. Сидоренко // Психологические проблемы самореализации личности / под ред. А. А. Крыловой, Л. А. Корыстылевой. – СПб. : Изд-во Санкт-Петерб. ун-та, 1997. – С. 123–142.
18. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики / М. Г. Тофтул. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416 с.
19. Трубецкой С. Н. Курс истории древней философии / С. Н. Трубецкой. – М. : Рус. двор, 1997. – 576 с.
20. Чернякова Н. С. Ценностная природа истины : автореф. дис. ... д-р филос. наук : 09.00.01 / Наталия Степановна Чернякова ; Санкт-Петерб. гос. ун-т. – СПб. : [б. и.], 1995. – 32 с.
21. Шаховский В. И. Эмоции во лживой коммуникации / В. И. Шаховский // Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей / отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : МАКС-Пресс, 2005. – Вып. 30. – С. 133–145.
22. Albrinck A. Convergence (the Aliomenti Saga – Book 7) / A. Albrinck. – CreateSpace Independent Publishing Platform, 2004. – 308 p.
23. Crawford F. M. Pietro Ghisleri / F. M. Crawford. – Wildside Press LLC, 2009. – 436 p.

References

1. Bilodid, Ivan. 1973. *Slovyk Ukrainskoi Movy: v 11 Tomakh. Tom 4*. Kyiv: Naukova Dumka, AN URSSR. Instytut Movoznavstva.
2. Bilodid, Ivan. 1974. *Slovyk Ukrainskoi Movy: v 11 Tomakh. Tom 5*. Kyiv: Naukova Dumka, AN URSSR. Instytut Movoznavstva.
3. Bolindzher, Duait. 1987. “Istina – Problema Lingvisticheskaia”. *Yazyk i Modelirovaniie sotsyalnogo Vzaimodeistviia*. Moskva Progress.
4. Gudmen, Nelson. 2001. *Sposoby Sozdaniia Mirov*. Moskva: Idieia-Press.
5. Demiankov, Valierii. 1994. “Kognitivnaia Linhvistika kak Raznovidnost Interpretiruiushchego Podkhoda”. *Voprosy Yazykoznaniiia*, 4: 17–33.
6. Dotsenko, Yeliena. 1996. *Psikhologiia Manipuliatsyi: Fenomeny, Mekhanizmy i Zashchita*. Moskva: Izdatelstvo MHU “CheRo”.
7. Dubrovskii, David. 2010. *Obman. Filsofsko-Psikhologicheskii Analiz*. Moskva: Kanon.
8. Kant, Immanuel. 1980. “O Mnimom Pravie Lgat iz Cheloviekoliubiia”. *Traktaty i Pisma*. Moskva: Nauka.
9. Korniienko, Alla, et al. 2007. *Filosofiiia*. Tomsk: TPU.
10. Kruchek, Viktoriia. 2011. *Psykhologo-Pedahohichni Osnovy Mizhosobystisnoho Spilkuvannia*. Kyiv: NAKKKiM.
11. Kuznietsov, Viktor. 2008. *Psikhologiia Vzaimoponimaniia*. Moskva; Sankt-Peterburg: Piter.
12. Maslova, Valientina. 2007. *Vviedeniie v Kognitivnuui Lingvistiku*. Moskva: Flinta; Nauka.
13. Machekhin, Alieksandr. 2004. *Tainstvo Dushy. Mudrost Tysiachieletii: Antologiia*. Moskva: OLML – PRESS; OLO, PF “Krasnyi Prolietarii”.

14. Prychepii, Ye. M., and Chernii, A. M., Chekal, L. A. , 2009. *Filosofia*. Kyiv: Akademvydav.
15. Ratnykov, Valentin. 2003. “Etika Delovoho Obshcheniia”. *Psikhohiia i Etika Delovogo Obshcheniia*, edited by V. Lavrynenko, 308–309; 312–313.
16. Rybalko, Myroslava-Mariia. 2008. “Verbalnyi ta Neverbalnyi Aspekty Dyskursyvnoi Povedinky Obmannyka (na Materiali Suchasnoi Anhlovnoi Khudozhnoi Prozy)”. PhD diss., Kyivskyi Natsionalnyi Lnhvistychnyi Universytet.
17. Sidorienko, Yeliena. 1997. “Lichnostnoe Vliianiie i Protivostoianiie Chuzhому Vliianiiu”. *Psikhologichieskiie Problemy Samoriealizatsyi Lichnosti*, edited by A. Krylova, L. A. Korystyliieva, 123–142. Sankt Peterburg.
18. Toftul, M. 2014. *Suchasnyi Slovnyk z Etyky*. Zhytomyr: ZHDU im. I. Franka.
19. Trubetskoi, Siergiei. 1997. *Kurs Istorii Drievniei Filosofii*. Moskva: Russkii Dvor.
20. Chierniakova, N. 1995. “Tsennostnaia Priroda Istiny”. PhD diss., Sankt Peterburg.
21. Shakhovskii, Viktor. 2005. “Emotsyi vo Lzhyvoi Kommunikatsyi”. *Yazyk, Soznaniie, Kommunikatsiia*, edited by V. V. Krasnykh, A. I. Izotov, 30: 133–145. Moskva: MAKS Press.
22. Albrinck, Alex. 2004. *Convergence (the Aliomenti Saga – Book 7)*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
23. Crawford, F. Marion. 2009. *Pietro Ghisleri*. Wildside Press LLC.

Кондрук Алина. Теоретические предпосылки исследования актуализации лицемерия в англоязычном художественном дискурсе. Рассмотрены понятия истины, правды и их антиподы, а также логические постулаты истины. Истину понимаем как нравственный идеал, справедливость; достоверное знание, что правильно отражает реальную действительность. Правда служит необходимым звеном в системе высших ценностей, формирующих духовную основу социальности и человечности. Обман является средством защиты и реализации интересов отдельных личностей, групп, классов, народов, государств. Обман – это сознательное стремление создать у партнера ложное представление о предмете обсуждения, а также форма замаскированного манипулирования. Проанализировано обман как действие. Охарактеризован комплексный прием обмана – хитрость. Лицемерие рассмотрено как негативное нравственное качество, прикрывающее неискренность.

Ключевые слова: истина, правда, обман, лицемерие, манипуляция, хитрость, влияние.

Kondruk Alina. The Theoretical Background of the Hypocrisy Actualization in the English Fiction Discourse. The article outlines the concepts of objective truth, subjective truth and their antipodes. The logical postulates of truth are indicated. Under the truth one understands the moral ideal, justice; true knowledge that reflects the reality correctly. It serves as the necessary link in the system of higher values which form the spiritual basis of sociality and humanity. Deception is the means of protection and realization of the interests of individuals, groups, classes, peoples and states. Deception is a conscious desire to create a false idea of the subject of discussion, and is also a form of a hidden manipulation. The deception has been analyzed as an action. Guile is characterized as a complex method of deception. Hypocrisy is determined as a negative moral quality that hides insincerity.

Key words: objective truth, subjective truth, deception, hypocrisy, manipulation, guile, influence.

THE IMAGE OF THE ENEMY IN D. TRUMP'S PUBLIC SPEECHES

The paper discusses the repertoire of the language representation of the *enemy* image in the public speeches by US President D. Trump. This image is mythological and facilitates setting clear evaluative emphases by politicians. The analyzed texts confirmed that any public speech is targeted at a specific audience and a specific social-cultural context, which determine the choice of the *enemy* or *enemies* that will be included in the text. It was shown that the political speaker normally assumes a positive role while communicating with the audience. The essential invariant and variable features of the image of the *enemy* were identified. It was indicated that in the presidential speeches the image of the *enemy* is always opposed to that of the *friend*, as well as the *enemy's victim*. From the semantic standpoint, the image of the *enemy* includes a number of characteristics. The *enemy* may be home or foreign, personalized or generalized, historical or present, implicit or explicit, political, economic or mixed. In addition, the typical actions performed by the *enemy* were singled out and considered.

Key words: image of enemy, image of ally, public speech, image of victim, audience, social-cultural context.

Formulation of a research problem and its significance. Public speeches are nearly always filled with mythological images and symbols. Myth making is highly effective in political discourse and thus extensively used by any authoritarian or liberal democratic regime, though it is mainly aimed at the establishment and legitimation of the current ruling order. Among the key myth-based images relevant to the political speeches today there is, inter alia, that of the *enemy*, which should be considered combined with its semantic opposite, the image of the *friend* (or in military intelligence terms *friend or foe*). This binary opposition implies the availability of the third element and thus may be expanded to become a triangle of the *enemy-friend-victim*. The point is that these roles are not constant but dynamic, dependent on the addresser and the addressee as well as on the specific context. In presidential political speeches, the speaker, normally, assumes the positive role of the Savior (warrior, protector or Defender) who focuses on the ways to tackle existing issues, on the renewal, renovation, growth, prosperity and might of the people he addresses and the country he heads. The national foreign policy requires a well-established and accepted image of the *enemy*, described as the one attacking and threatening the basic values of the people. US President D. Trump follows the above political tradition in his speeches by deploying and verbalizing the images of the *enemy-victim-friend* triad in different ways, since these images are semantically sophisticated and complex.

The goal and the specific tasks of the article. The **goal** of this paper is to find the repertoire and the means of verbalizing the image of the *enemy* in D. Trump's public speeches. The **tasks** to be fulfilled include collecting the textual material of the presidential speeches to be analyzed, identifying the scope of semantic features of the *enemy* image in D. Trump's speeches, finding linguistic means used by the US President to describe the image of the *enemy*.

The empirical material for the study included official speeches and remarks of the US President D. Trump, as released on the official website of the White House, for the period from 26.06.2017 till 08.07.2017.

The texts were taken using the method of systematic selection; the study also included the methods of linguistic text analysis and semantic analysis. However, the statistical method was not applied in this work since the volume and period of the analyzed speeches enables to outline the scope of semantics of the *enemy* image, its landscape, whereas it is not sufficient to be representative and proportionate for the research into the frequency of separate linguistic means used to express the image of the enemy (as well as those of the friend and the victim). The analysis involving statistical data may be the area for further research.

Analysis of the research into this problem. The issues of myth making and mythological images represented in various texts, including political and other public speeches, have been analyzed in social, linguistic, literary, philosophical and cultural studies [6; 4; 10]. The collected works fully devoted to the

interdisciplinary analysis of the enemy image were published in 2005 [5; 8] etc. The lexical means of expressing the *enemy* image were studied by Yu. Kostylev in [3]. From the sociological cognition perspective the concept of the Evil was considered in [9]. Political speeches by other American presidents have also been studied using the discourse analysis, in particular, in [11].

Statement regarding the basic material of the research and the justification of the results obtained. The study involved the discussion of the following issues: identification of the images of the *enemy* and the *friend*, specifying the qualities, properties and activities that they have and perform, finding out who, why and how becomes a *victim* or the victims of the enemy (the importance of the third element is confirmed by the title of one of the events where the president spoke: “Meeting with Immigration Crime Victims”). These images are multilayered, multifunctional and extensively polysemantic.

First of all, it is to be noted that the notion and the image of the Other (or the Alien) as an aggressive opponent and wicked (fundamental) enemy cannot be attributed to totalitarian regimes only. It is more the manifestation of long and deeply established prejudices since the beginning of the nineteenth century [1, 192]. Today among the researchers of various humanitarian fields there is no unified definition of the *enemy* – whether it is a part of the *we-they* opposition representation, or its relative concepts of the opponent, customer, rival, other etc., which might be considered separately. For the purpose of the political domain quite an accurate definition was offered by O. Buchbender who considered the image of the *enemy* the product of propaganda, which, using semantic, optical and graphical means demonizes the political and ideological opponent (normally) in order to legitimize their own rule” [7, 18].

Although stating that in the traditional military science the enemy is a required party, modern researchers indicate that this name is losing its popularity in the political rhetoric. It is widely replaced with the concepts “of opponent and competitor, or even the economically suitable concept of customer. We live in dangerous times: wars do not longer pop up in political speeches or rhetoric; and the enemy “no longer exists”, yet at the same time military battles are fought around the world, violations of human rights are commonplace and the arms industry is well off” [8, 128]. However, President Trump’s speeches under analysis do include a number of military terms including the *enemy* itself along with their synonyms or euphemisms.

It is highly important to realize why the image of the *enemy* is vital for managing the crowds and masses of people. Lev Gudkov mentions that “the diagnosis of the “enemy’s presence” implies establishing a double generalizing setting: firstly, there emerges suspiciousness, mistrust or, to be more correct, alertness as the principle of social organization, and secondly, the conscious “horizon” of “ours” is set up, i. e. social definition of masses lacking qualities (ours as “non-enemies”)” [2, 16].

The study showed that despite the variety of different enemies mentioned in the considered speeches, the primary deep mythological *enemy* image has common features expressed in nearly all specific enemies mentioned (they may also be called *invariants*). These are purely negative evaluative as well as at times stylistic connotations, which activate the above image in addressee’s consciousness based on the background knowledge with its archetypes and stereotypes. In the texts studied this common core properties of the *enemy* are described as *bad, criminal, dangerous, disgusting, horrendous, illegal, obstructing, threatening, vicious*, etc.

Regarding the differentiating characteristics of the *enemy* image, the following aspects are to be singled out. First of all, the enemy may be either *home* or *foreign*. **Home enemies** include, specifically for D. Trump, mass media, and traditionally for any president the other major party (in this case Democrats), even a part of the Republicans who do not always support the President, officials and top civil servants who also sometimes act against the President’s will and expectations, as well as illegal migrants and terrorists, acting inside the country, but inspired from outside (thus they combine the features of the home and foreign enemies). On the other hand, **foreign enemies** include the terrorism, extremism, ISIS, Russia, North Korea etc. Both home and foreign enemies may be of political (inter alia, military), economic (enemies here are rather rivals and competitors, including China, South Korea, India etc.) or mixed type.

Out of the speeches analyzed in this work, President's weekly addresses to the nation are regular texts obviously focused on the American audience and thus the emphasis is also made on the *home enemies*. For example, in his address of June 30, 2017, Trump naturally mentions the achievements he and his team had made as well as the achievements of his home allies. He also invited his home political enemies – Democrats – to cooperate (thus trying to unite the nation making it stronger). However, before asking Democrats to act together, the president implicitly criticized the previous president and officials supporting that old position: *“Every single one of these deaths was preventable. These beautiful American lives were stolen because our government refused to do its job. If the government had simply enforced our immigration laws, these Americans would still be alive today”* [14]. Instead, Trump positions himself here as the defender and protector of the country: *“since the day I took the oath of office, I have been restoring the enforcement of our immigration laws and the protection and defense of our borders”* [14].

In his meeting with Republican senators Donald Trump again repeatedly mentioned one of his major notorious home problems (a kind of an enemy), which, in his opinion, was created by the previous Democratic government: *“Obamacare is a total disaster”* [12] and the following day during the Energy roundtable Trump touches upon this problem again: *“Obamacare is dying. It's essentially dead. If you don't give it the subsidy, it would die within 24 hours. It's been a headache for everybody. It's been a nightmare for many. <...> It would be a tremendous reduction in costs from what Obamacare is”* [13].

In his address to the nation made on July 07, 2017, President Trump evidently accuses his predecessors of neglecting the situation with job creation at home in America: *“For decades, American jobs have been ripped out of our communities, industries and towns have been stripped bare, and the entire communities have been uprooted and left”* [15]. This hidden inner economic enemy *ripped out/ stripped bare/ uprooted and left* [15]. Achievements of the new administration were also mentioned, as a compulsory attribute of any presidential speech analyzed: *“Industry confidence has soared to the highest level ever recorded”* [15].

The enemy(-ies) may be named and **personalized** or **generalized** as it is in the case of regimes or entities (as opposed to innocent people and nations). Regarding the **identity of the enemy**, in the speeches under consideration D. Trump mentions, in particular, the following ones: the enemies are (*radical Islamic*) *terrorists, criminals, opponents, aliens, strangers, they* (as opposed to *we* and *us*), *others, adversaries, illegal immigrants, competitors, foes, enemies, mass media, problems, obstacles, bad people* etc.

Whether deliberately or not, D. Trump uses simplified vocabulary and thus implicitly shallows the interpretation of the created in the specific speech political landscape in order to divide people into the two camps of good and bad. For instance, speaking about a home criminal gang enemy, the President formulates his ideas as follows: *“MS-13 is a prime target. They are bad people”* [16]. The actions taken by the authorities in this respect are described in a military fashion: *“...we're freeing up towns. We're actually liberating towns, if you can believe that we have to do that in the United States of America”* [16]. The Government also encourages the House to pass the *No Sanctuary for Criminals Act*. This bill is against people who are, according to D. Trump *dangerous/vicious/ disgusting/horrible criminal aliens/gang members*: The *No Sanctuary for Criminals Act* *“blocks federal grants to cities that release dangerous criminal aliens back into the streets, including the vicious and disgusting and horrible MS-13 gang members”* [16].

Continuing the topic of the enemies *at home*, D. Trump mentions that he would like the bill on strengthening the illegal immigration policy to be enacted: *“The first bill, Kate's Law, is named for Kate Steinle, who was killed by an illegal immigrant who had been deported five times. This law will enhance criminal penalties for those who repeatedly re-enter our country illegally”* [14]. In this case the victim of the crime committed by an illegal immigrant (whose name is left unknown) is personalized and emphasized as her name is taken as the unofficial title of the bill thus showing that the President himself values each life of the American citizens.

The home enemies are frequently characterized as those who destroy the *safety* and *security* the country needs, therefore, D. Trump repeatedly focuses on that verbally, e.g. *“We need security. We need safety in our country”* [14]. Within this context, the President speaks about the victims of illegal

immigrants: *“They’ve had members of their family killed by illegal immigrants and, really, people with multiple – in some cases, multiple deportations”* [16].

Moreover, in this social context American citizens are openly shown in the role of victims, partially, due to the previous government of the Democrats who did not comply and apply the existing laws, let alone passing the new ones.

Another urgent domestic issue, which may be considered as an enemy for D. Trump is mass media – this is his “pain in the neck” that is represented by the intended repetition of the word *fake* (in total, 5 times within this short excerpt): *“But we now know that was all a big, beautiful myth. It was fake. Don’t we love that term, «fake»? What we’ve learned about fake over the last little while – fake news, CNN. Fake”* [16].

Addressing both the foreign and home audiences the President always points out that America is the first, the strongest, the most powerful, dominant etc., in other words – it is in the “driving seat”: *“We are really in the driving seat. And you know what? We don’t want to let other countries take away our sovereignty and tell us what to do and how to do it. That’s not going to happen”* [17]. However, Democrat enemies are mentioned here as well: *“Full potential can only be realized when government promotes energy development – that’s this guy right here, and he’ll do it better than anybody – instead of obstructing it like the Democrats”* [17]. The objective of the speech is obviously to persuade those who are not for the speaker to join him and his team in the activities for the good and prosperity of the nation in its fight against the adversary forces.

Foreign traditional US and global enemies, namely, *extremism* and *terrorism* are repeatedly verbalized and reminded of by the president: *“During a historic gathering in Saudi Arabia, I called on the leaders of more than 50 Muslim nations to join together to drive out this menace which threatens all of humanity. We must stand united against these shared enemies to strip them of their territory and their funding, and their networks, and any form of ideological support that they may have. While we will always welcome new citizens who share our values and love our people, our borders will always be closed to terrorism and extremism of any kind”* [19]. Thus D. Trump invites the world to unite in the fight against the threat of extremism and terrorism. At the same time he confirms his position on the Travel ban by mentioning *borders*, which are the US borders for newcomers.

In texts the image of the enemy may be expressed either explicitly or implicitly. Firstly, the president clearly identifies the allies in the respective audience: *“On behalf of the American people, let me say that we stand with the Three Seas nations”* [18] and once again: *“The Three Seas Initiative will not only empower your people to prosper, but it will ensure that your nations remain sovereign, secure, and free from foreign coercion”* [18]. In the above speech D. Trump hints but does not name the enemy of his country and its allies: *“We’re here at this historic gathering to launch a new future for open, fair, and affordable energy markets that bring greater security and prosperity to all of our citizens. We are sitting on massive energy and we are now exporters of energy. So, if one of you need energy, just give us a call”* [18]. In this case the enemy mentioned above is Russia, as the supplier of energy resources. Russia’s actions are described as coercive and opposed to those of the USA: *“Let me be very clear about one crucial point: The United States will never use energy to coerce your nations, and we cannot allow others to do so. You don’t want to have a monopoly or a monopolistic situation. The United States is firmly committed to open, fair, and competitive markets for global energy trade”* [18]. Nonetheless, the ambiguity is naturally implied there, since the President repeatedly speaks about the prospects of the USA as the biggest supplier of energy resources. Referring to Russia again, D. Trump applies the technique of appealing to this state and asking to terminate its subversive activities and join the USA, i.e. become its ally in the fight against the common evil of the civilization: *“We urge Russia to cease its destabilizing activities in Ukraine and elsewhere, and its support for hostile regimes – including Syria and Iran – and to instead join the community of responsible nations in our fight against common enemies and in defense of civilization itself”* [19].

In the above cited extensive program speech to the people of Poland President Trump acts in part as a leader who encourages his people before a decisive battle. For instance, he addresses all the allies in fighting current home and foreign opponents and enemies, appealing to the past and referring to the present and future: *“But just as our adversaries and enemies of the past learned here in Poland, we*

know that these forces, too, are doomed to fail if we want them to fail. And we do, indeed, want them to fail” [19]. When appealing to the past, the president points at the strengths, praises and encourages the recipients: “*The world has never known anything like our community of nations. We write symphonies. We pursue innovation. We celebrate our ancient heroes, embrace our timeless traditions and customs, and always seek to explore and discover brand-new frontiers*” [19], at the same time emphasizing the harm, brought by enemies thus inviting those who are *with us* to join the struggle against the opponents. This idea is repeated multiple times in Trump’s speech to the People of Poland.

When analyzing D. Trump’s speech in Warsaw, it is important to focus on the socio-cultural context [11, 167] which determines the topics and specifics of the presidential speeches. Van Dijk mentioned that “what we say and how we say it depends on who is speaking to whom, when and where, and with what purposes” [20, 108]. This effect can be brightly illustrated by the specifics of the image of the *enemy* presented in Trump’s extensive speech to the People of Poland. Therefore, in this address the president primarily appeals to the audience by the knowledge of their history, their religiousness and traditions, he emphasizes *historical* enemies – those who divided Polish lands hundreds of years ago but did not succeed in destroying the Polish national identity. He stated that “*For two centuries, Poland suffered constant and brutal attacks. But while Poland could be invaded and occupied, and its borders even erased from the map, it could never be erased from history or from your hearts. In those dark days, you have lost your land but you never lost your pride*” [19]. D. Trump also mentions communists, the USSR, and Nazi Germany. Therewith, it is important to make a link between the *historical* and *current enemies* – in particular, the ideologists and sponsors of terrorism and extremism – which is done by the president as well. In addition, in this speech on the Polish land the US president draws attention to Russia, which manipulates public opinion, consciousness via the mass media, attempts to influence other countries using its economic resources – energy supplies, destabilizes political and socio-economic situation in different countries.

Nevertheless, since it was not closely relevant and significant in the Warsaw speech, D. Trump did not mention such enemies Syrian and Iranian regime, ISIS, and North Korea, whereas speaking to the heads of Japan and China, the president implicitly mentioned them avoiding direct naming. In addition, D. Trump mentions that along with the fact that these countries are not US allies, they are also its economic competitors (in other words – implicitly and partially, economic enemies).

In the presidential speeches under analysis there is an enemy, which is common for the whole Western civilization – the *red tape* that “*strangles the freedom*”. The president speaks about this phenomenon as “*steady creep of government bureaucracy that drains the vitality and wealth of the people*” [19].

For the semantic analysis of the image of the *enemy* it is required to consider those actions, which are typical of the *enemy* and their verbalization in the presidential speeches. The range of such activities is quite wide, including, but not limited to **oppressing**: “*Every one of your nations has an inspiring story. You’ve overcome years of oppression*” [18], **killing or murdering**: “*Nazis systematically murdered millions of Poland’s Jewish citizens*” [19]; **watching crimes**: “*They tried to destroy this nation forever by shattering its will to survive*” [19] in order to break, ruin the spirit of the **victim**: “*The Polish martyr, Bishop Michael Kozal, said it well: “More horrifying than a defeat of arms is a collapse of the human spirit*” [19]; **cultivating hatred and violence and neglecting the values of others**: “*We cannot accept those who reject our values and who use hatred to justify violence against the innocent*” [19]; **challenging/undermining/testing**: “*the West is also confronted by the powers that seek to test our will, undermine our confidence, and challenge our interests*” [19]; **assaulting**: “*The enemy never ceased its relentless assault on that small outpost of civilization. And the Poles never ceased its defense*” [19].

Conclusions and prospects for further research. The text analysis of the presidential public speeches enabled to outline the main features and specifics of presenting the image of the *enemy*. It was found out that the image under consideration has common and differentiating characteristics, which are determined by the social and economic context, the time and the audience of the speech. In D. Trump’s speeches the image of the *enemy* is always given in the opposition to the image of the *friend* or *ally*. Moreover, this opposition makes it easier and simpler to convey intended ideas to the audience. Thus, the

semantic scope of the *enemy* image includes the following features: the enemy may be home or foreign, personalized or generalized, historical or present, implicit and explicit, political, economic or mixed. In terms of the vocabulary, there is a more or less stable scope of attributes and activities related to the image of the enemy. The study may be considered as the initial step in analyzing President Trump's discourse, which might be further completed and confirmed with statistical data and corpus analysis.

Bibliography

1. Вашик К. Метаморфозы зла: немецко-русские образы врага в плакатной пропаганде 30–50-х годов / Клаус Вашик // Образ врага / сост. Л. Гудков ; ред. Н. Конрадова. – М. : ОГИ, 2005. – 334 с.
2. Гудков Л. Идеологема «Врага». «Враги» как массовый синдром и механизм социокультурной интеграции / Лев Гудков // Образ врага / сост. Л. Гудков ; ред. Н. Конрадова. – М. : ОГИ, 2005. – 334 с.
3. Костылев Ю. С. Лексические средства создания образа врага (на примере текстов советской массовой печати 1919–1953 гг., освещающих локальные и региональные конфликты) автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Ю. С. Костылев ; Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург : [б. и.], 2012. – 20 с.
4. Лотман Ю. Миф–имя–культура / Ю. Лотман, Б. Успенский // Лотман Ю. М. Избранные статьи : в 3 т. Т. 1 : Статьи по семиотике и топологии культуры. – Таллин : Александра, 1992. – С. 58–75.
5. Образ врага / сост. Л. Гудков ; ред. Н. Конрадова. – М. : ОГИ, 2005. – 334 с.
6. Barthes R. Mythologies / Roland Barthes ; trans. by Annette Lavers. – NY : Hill and Wang, 1984. – 160 p.
7. Buchbender O. Zentrumdes Bösen. Zur Genesis nationalsozialistischer Feindbilder / O. Buchbender // Wagenlehner G. Feindbild. Geschichte – Dokumentation – Problematik. – Fr./M., 1989. – S. 18.
8. Enemy Images in War Propaganda / Edited by Marja Vuorinen. – Newcastle upon Tyne, UK : Cambridge Scholars Publishing, 2012. – 170 p.
9. Khagurov T. Evil as a Subject of Sociological Cognition: Methodological Reflections / Temyr Khagurov // Future Human Image. – 2017. – Vol. 7. – P. 36–45.
10. Neal A. G. Myth-Making and Religious Extremism and Their Roots in Crises / Arthur G. Neal, Helen Youngelson-Neal. – Jefferson, NC : McFarland & Company, Inc., 2015. – 216 p.
11. Nobrega J. V. da. Discourse Analysis: Ronald Reagan's Evil Empire Speech [Electronic resource] / J. V. da Nobrega // Open Journal of Modern Linguistics. – 2014. – Issue 4. – P. 166–181. – Access mode : <http://dx.doi.org/10.4236/ojml.2014.41014>.
12. The White House President Donald J. Trump. "Remarks by President Trump at a Meeting with Republican Senators" [Electronic resource]. – Released on June 27, 2017. – Access mode : <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/06/27/remarks-president-trump-meeting-republican-senators>.
13. The White House President Donald J. Trump. "Remarks by President Trump and Secretary of Energy Rick Perry at Tribal, State, and Local Energy Roundtable" [Electronic resource]. – Released on June 28, 2017. – Access mode : <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/06/28/remarks-president-trump-and-secretary-energy-rick-perry-tribal-state-and>.
14. The White House President Donald J. Trump. "President Donald J. Trump's Weekly Address" [Electronic resource]. – Released June 30 2017. – Access mode : <https://www.whitehouse.gov/featured-videos/video/2017/06/30/63017-weekly-address>.
15. The White House President Donald J. Trump. "President Donald J. Trump's Weekly Address" [Electronic resource]. – Released on July 07, 2017. – Access mode : <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/07/07/president-donald-j-trumps-weekly-address>
16. The White House President Donald J. Trump. "Remarks by President Trump During Meeting with Immigration Crime Victims" [Electronic resource]. – Released on June 28, 2017. – Access mode : <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/06/28/remarks-president-trump-during-meeting-immigration-crime-victims>.
17. The White House President Donald J. Trump. "Remarks by President Trump at the Unleashing American Energy Event" [Electronic resource]. – Released on June 29, 2017. – Access mode : <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/06/29/remarks-president-trump-unleashing-american-energy-event>.
18. The White House President Donald J. Trump. "Remarks by President Trump at the Three Seas Initiative Summit" [Electronic resource]. – Released on July 6, 2017. – Access mode : <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/07/06/remarks-president-trump-three-seas-initiative-summit-july-6-2017>.
19. The White House President Donald J. Trump. "Remarks by President Trump to the People of Poland" [Electronic resource]. – Released on July 6, 2017. – Access mode : <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/07/06/remarks-president-trump-people-poland-july-6-2017>.
20. Wodak R. Methods of Critical Discourse Analysis / R. Wodak, M. Meyer. – London : Sage Publications, 2001. – DOI: <http://dx.doi.org/10.4135/9780857028020>.

References

1. Washyk, Klaus. 2005. "Metamorphozy Zla: Nemetsko-Ruskiie Obrazy Vraga v Plakatnoi Propagande 30–50-kh Godov". In *Obraz Vraga*, compiled by L. Gudkov ; edited by N. Konradova, 191–229. Moskva: OGI.
2. Gudkov, Lev. 2005. "Ideologema "Vraga". "Vragi" kak Massovyi Sindrom i Mekhanizm Sotsyokulturnoi Integratsyi". In *Obraz vraga*, compiled by L. Gudkov; edited by N. Konradova, 7–79. Moskva: OGI.
3. Kostylev, Yu. S., 2012. "Leksicheskiye Sredstva Sozdaniia Obraza Vraga: (na Primere Tekstov Sovetskoii Massovoi Pechati 1919–1953 Godov, Osveshchayushchikh Lokalnyie i Regionalnyie Konflikty)". PhD diss., Uralskii Federalnyi Universitet.
4. Lotman, Yu., and Uspenskii, B. 1992. "Mif – Imia – Kultura". In *Izbrannyye Stati v Triokh Tomakh. Tom. I: Stati po Semiotike i Topologii Kultury*, edited by Yu. M. Lotman, 1: 58–75. Tallinn: Aleksandra.
5. Gudkov, Lev., compl., and Konradova, N. ed. 2005. *Obraz Vraga*. Moskva: OGI.
6. Barthes, Roland. 1984. *Mythologies*. Translated by Annette Lavers. New York: Hill and Wang.
7. Buchbender, Ortwin. 1989. "Zentrumdes Bösen. Zur Genesis nationalsozialistischer Feindbilder". In *Feindbild. Geschichte – Dokumentation – Problematik*, Hg. G. Wagenlehner, 17–38. Frankfurt a/M.
8. Vuorinen, Marja, ed. 2012. *Enemy Images in War Propaganda*. Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing. 170 p.
9. Khagurov, Temyr. 2017. "Evil as a Subject of Sociological Cognition: Methodological Reflections". In *Future Human Image*, 7: 36–45.
10. Neal, Arthur G., and Youngelson-Neal, Helen. 2015. *Myth-Making and Religious Extremism and Their Roots in Crises*. Jefferson, NC: McFarland & Company, Inc..
11. Nobrega, J. V. da. 2014. "Discourse Analysis: Ronald Reagan's Evil Empire Speech". *Open Journal of Modern Linguistics*, 4: 166–181. <http://dx.doi.org/10.4236/ojml.2014.41014>
12. 2017. The White House President Donald J. Trump. "Remarks by President Trump at a Meeting with Republican Senators". Released on June 27, 2017. <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/06/27/remarks-president-trump-meeting-republican-senators>.
13. 2017. The White House President Donald J. Trump. "Remarks by President Trump and Secretary of Energy Rick Perry at Tribal, State, and Local Energy Roundtable". Released on June 28, 2017. <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/06/28/remarks-president-trump-and-secretary-energy-rick-perry-tribal-state-and>.
14. 2017. The White House President Donald J. Trump. "President Donald J. Trump's Weekly Address". Released June 30 2017. <https://www.whitehouse.gov/featured-videos/video/2017/06/30/63017-weekly-address>.
15. 2017. The White House President Donald J. Trump. "President Donald J. Trump's Weekly Address". Released on July 07, 2017. <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/07/07/president-donald-j-trumps-weekly-address>.
16. 2017. The White House President Donald J. Trump. "Remarks by President Trump During Meeting with Immigration Crime Victims". Released on June 28, 2017. <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/06/28/remarks-president-trump-during-meeting-immigration-crime-victims>.
17. 2017. The White House President Donald J. Trump. "Remarks by President Trump at the Unleashing American Energy Event". Released on June 29, 2017. <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/06/29/remarks-president-trump-unleashing-american-energy-event>.
18. 2017. The White House President Donald J. Trump. "Remarks by President Trump at the Three Seas Initiative Summit". Released on July 6, 2017. <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/07/06/remarks-president-trump-three-seas-initiative-summit-july-6-2017>.
19. 2017. The White House President Donald J. Trump. "Remarks by President Trump to the People of Poland". Released on July 6, 2017. <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/07/06/remarks-president-trump-people-poland-july-6-2017>.
20. Wodak, R., and Meyer, M., 2001. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage Publications. DOI: <http://dx.doi.org/10.4135/9780857028020>

Крапівник Ганна. Образ ворога в публічних промовах Д. Трампа. Розглянуто репертуар мовної репрезентації образу *ворога* в публічних виступах Президента США Д. Трампа. Цей образ – міфологічний і допомагає політикам ставити чіткі оцінні акценти. Текстуально підтверджено: кожний публічний виступ орієнтовано на певну аудиторію і певний соціально-культурний контекст, що детермінують вибір образу конкретного *ворога* або *ворогів*, які будуть фігурувати у тексті. Продемонстровано позитивну роль, яку, зазвичай, приймає на себе політичний спікер у процесі спілкування зі своєю аудиторією. Виявлено ключові інваріантні й варіативні характеристики образу *ворога*. Зазначено, що у виступах Президента образ *ворога* завжди протиставляється образам *друга* і *жертви ворога*. З семантичного погляду, образ *ворога* містить кілька характеристик, зокрема: *ворог* може бути внутрішнім або зовнішнім, персоналізованим або узагальненим, історичним або існуючим зараз, імпліцитним або експліцитним, політичним, економічним або змішаним. Крім того, виявлено й розглянуто типові дії, які виконує ворог.

Ключові слова: образ ворогу, публічний виступ, образ друга, образ жертви, аудиторія, соціально-культурний контекст.

Крапивник Анна. Образ врага в публичных речах Д. Трампа. Рассмотрено репертуар языковой репрезентации образа *врага* в публичных выступлениях Президента США Д. Трампа. Этот образ – мифологический и помогает политикам ставить четкие оценочные акценты. Текстуально подтверждено, что каждое публичное выступление ориентировано на определенную аудиторию и определенный социально-культурный контекст, которые детерминируют выбор образа конкретного *врага* или *врагов*, что будут фигурировать в тексте. Продемонстрировано положительную роль, которую, как правило, принимает на себя политический спикер при общении со своей аудиторией. Выявлены ключевые инвариантные и вариативные характеристики образа *врага*. Отмечено, что в выступлениях Президента образ *врага* всегда противопоставляется образам *друга* и *жертвы врага*. С семантической точки зрения, образ *врага* обладает несколькими характеристиками, в частности: *враг* может быть внутренним или внешним, персонифицированным или обобщенным, историческим или существующим в настоящее время, политическим, экономическим или смешанным. Кроме того, выявлены и рассмотрены типичные действия, выполняемые *врагом*.

Ключевые слова: образ врага, публичное выступление, образ друга, образ жертвы, аудитория, социально-культурный контекст.

ТЕКСТИ УСТАНОВЧИХ ДОКУМЕНТІВ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СИСТЕМІ КЛАСИФІКАЦІЇ ТЕКСТІВ

Проаналізовано різні підходи до виокремлення текстів установчих документів міжнародних організацій. Головну увагу приділено типології цих текстів у системі їх класифікацій. З'ясовано визначальну особливість текстів установчих документів міжнародних організацій, зокрема їхнє функціональне призначення, тобто використання у процесі політичної діяльності на міжнародному рівні. Такого типу тексти поєднують у собі інформативність і директивність, характеризуються контекстним забарвленням. Обґрунтовано, що політичний текст розуміють не лише як лінгвістичну одиницю, а враховують його зв'язок з епохою, історичною ситуацією. На перший погляд, тексти установчих документів міжнародних організацій підпадають під юридичний тип текстів. Однак, беручи до уваги політичний контекст процесу творення міжнародних організацій як політичних інститутів багатостороннього співробітництва, вважаємо тексти установчих документів міжнародних організацій такими, що належать до політичного типу текстів. Така приналежність зумовлена контекстом розгляду зазначеної проблеми. З'ясовано, що аналіз текстів установчих документів міжнародних організацій характеризується полідисциплінарністю із залученням інструментарію різних галузей знань.

Ключові слова: установчий документ, типологія тексту, політичний текст, інформативність, функціональність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Наукове дослідження політичного тексту виконано на стику таких дисциплін, як філософія, соціологія, психологія, лінгвістика та психолінгвістика. До цього переліку варто долучити й політичну лінгвістику, політологію, міжнародні відносини тощо, адже неврахування мультикультурності й мультилатералізму як контекстних характеристик тексту спровокує обмеженість аналізу, а в окремих ситуаціях – неможливість уникнення певного суб'єктивізму, зокрема, під час аналізу функціонально-стилістичних і дискурсних особливостей текстів установчих документів міжнародних організацій.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Проблематикою політичного тексту займалися і вітчизняні, і зарубіжні вчені, зокрема: Р. Айгенвальд, Б. Данет, Т. ван Дейк, Т. Крючкова, О. Фоменко, П. Хартман, А. Чудінов, А. Шарова. Політичний текст є результатом пересікання різних інтересів і стратегій, ідей, політичних суб'єктів.

Мета і завдання статті – визначити місце і роль текстів установчих документів міжнародних організацій у системі класифікації міжнародно-правових документів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Основою типології текстів можуть бути різні ознаки, залежно від мети дослідження. У мовознавстві й лінгвістиці термін *тип тексту* немає єдиного визначення. Крім цього поняття використовують такі класифікаційні категорії, як *клас тексту*, *вид тексту*, *форма тексту*, *зразок тексту*. Перелічені терміни є синонімами, кожен з яких лінгвісти застосовують залежно від поглядів на досліджувану проблему.

У мовознавстві вирізняють два підходи до лінгвістичних досліджень текстів: *функціональну типологію* (соціальні функції та мета використання текстів) і *структурну типологію* (внутрішня організація текстів). Перший напрям відображає традиційну для риторики класифікацію, що зближує типи мовлення (тексту) з жанрами. Це, зокрема, розповідь, опис, роздум. Інший підхід, структурний (лінгвістика тексту), пов'язаний з виявленням, вивченням і моделюванням внутрішньотекстових зв'язків; до того ж, вводиться поняття *компонент тексту* (абзац, надфразова єдність, складне синтаксичне ціле тощо).

Попри велику кількість визначень, єдиної ґрунтовної дефініції терміна *тип тексту* й досі не існує, хоча В. Хайнеман у своїх розвідках спробував упорядкувати за домінуючим критерієм і виокремив чотири етапи розвитку розуміння цього терміна [17]:

1. Тип тексту як *граматична єдність*. Важливу роль відіграє когерентність речень та їхніх складових частин. Критерієм для виокремлення типів текстів були окремі елементи зв'язності тексту, проте з часом зрозуміли, що для типології текстів лише формальних ознак недостатньо.

2. Тип тексту як *семантико-сміслова єдність*. У межах такого розуміння *тип тексту* визначали, виходячи з комплексних структур тексту і відповідних сукупностей значень, трактуючи їх семантично за способом викладу (нарративний, описовий тощо).

3. Тип тексту як *ситуативна єдність*. Ситуація та ситуативні аспекти стали критерієм для типології текстів. Недоліками такого підходу вважають надмірне узагальнення обраних ситуативних аспектів, а також нехтування семантико-смісловими та мовними категоріями.

4. Тип тексту як *єдність, що визначається комунікативною функцією*.

Жоден із перелічених підходів, на думку В. Хайнемана, не виправдав себе, оскільки створення загальноприйнятої типології текстів можливе лише за допомогою аналізу текстів на всіх рівнях, а не лише на одному.

Кількість типів тексту в окремій мові залежить від прикладної схеми для класифікації. Наприклад, Р. Айгенвальд запропонував власну типологію текстів, що базується на п'яти глобальних сферах використання [16]: газетні тексти (повідомлення, коментар, передова стаття тощо); економічні тексти (рубрика «Економіка» у газетах); політичні тексти (політична промова, резолюція, прокламація, памфлет тощо); юридичні тексти (законодавчі тексти, судові вирокі, договори тощо); наукові тексти (наукова стаття, дисертація, монографія тощо).

У нашому разі тексти установчих документів міжнародних організацій, на перший погляд, підпадають під юридичний тип текстів. З іншого боку, потрібно брати до уваги політичний контекст процесу творення міжнародних організацій як політичних інститутів співпраці між державами, а отже, тексти установчих документів, очевидно, можна зарахувати до обох типів, залежно від контексту розгляду цієї проблеми. У будь-якому разі йдеться про полідисциплінарний характер і підхід під час аналізу їхніх текстів.

Функціональні моделі базуються на комунікативній функції текстів, тобто виходять із того, що тексти продукують із конкретною комунікативною метою. Внутрішньотекстові критерії залежать від комунікативного контексту. До них належать *функція тексту, комунікативний канал і комунікативна ситуація*, у якій виникає текст. У таких моделях вирішальною щодо виникнення типів текстів є їхня головна функція (використання й мета), на основі якої тексти класифікують як конкретні типи. Відповідно, функція тексту слугує домінуючим критерієм.

Наприклад, тексти, головна функція яких – передача інформації, можна об'єднати у категорію *інформативні типи текстів*. Тексти, які є інструкціями для реципієнтів, за функціональною моделлю належать до *директивних текстів*. Тексти, що відображають політичну діяльність певних суспільних одиниць, зараховані до *політичних текстів*; якщо ж їхньою функцією є визначення певних моделей правової або нормативної поведінки, – до *юридичних чи нормативних текстів*. Власне, така розгорнутість тлумачень зумовлена, насамперед, невизначеністю поняття *функція тексту*. Відповідно до одного з визначень, функції тексту – це певні визначені адресантом інструкції, спрямовані адресату тексту. Отже, функція тексту містить інформацію про модус розуміння, закладений адресантом.

Наступна класифікація типів текстів базується саме на *функціональному підході*:

- когнітивні тексти: наукові й науково-популярні;
- нормативні тексти: законодавчі;
- інформативні тексти: повідомлення, коментар, новини, описи, протоколи, характеристики тощо;
- апелятивні тексти: політична пропаганда, реклама, анонси, запрошення тощо;
- описові тексти: пояснюють стан речей, наприклад, опис продукту в технічній документації;
- тривіально-нарративні тексти: твори художньої (біографічні романи) та масової (романи, детективи) літератури;
- естетично-креативні тексти: лірика, епос, драма [12, 23].

Отже, функціональна спрямованість тексту того чи того документа потребує чіткішого визначення й доопрацювання. Жанрове різноманіття політичних текстів характеризується не лише загальними типологічними рисами, а й тематичною багатогранністю, структурою, індивідуальністю поєднання компонентів тексту. Наголосимо, що в політичному тексті саме визначення факту певною мірою ускладнене, оскільки соціально-політична основа схиляє до його трактування як соціально-зумовленої думки.

Розглянуті вище ознаки засвідчують синтезований характер політичних текстів, в якому діють характеристики усного й письмового типів взаємодії мови. За виявлення характеристик усного типу мови вони підтверджують головну властивість усної мови – процес формування думки одночасно з процесом безпосередньої комунікації. Коли ж проявляються характеристики письмового типу мови (наприклад, юридична й дипломатична лексика, повнота викладу, складні речення, макрорепліки, наявність дієприкметникових та інфінітивних зворотів), вони підтверджують головну властивість писемної мови – можливість попереднього обміркування, підбору мовних засобів зв'язку для комунікації тощо [3].

Фахівці погоджуються з тим, що суто лінгвістичні визначення політичних текстів неправомірні, оскільки текст поєднує у собі і мовні, і соціальні аспекти. У такому розумінні поняття «текст» можна співвіднести з поняттям «дискурс», а «політичний текст» – із поняттям «політичний дискурс». У цьому контексті доцільно акцентувати увагу на підходах до вивчення та розуміння політичного тексту.

Політичний текст – це вербалізована політична діяльність у всіх її проявах: і знакових/символічних (нормативна та акумулятивна діяльність), і незнакових (тексти-перформативи). Поняття охоплює тематичний обсяг і реалізовані в мові стильові особливості, а також засоби політичної активності мови. Політичний текст слугує особливою комунікативною системою, що характеризується, як і комунікація загалом, багатфункціональністю: він не лише є «структурою взаємодії його елементів, але і задає правила їх взаємодії, проявляючи і знакові, і моделюючі сутнісні характеристики. Отже, політичний текст будується як форма організації, тобто певна система стосунків складників його матеріальних одиниць...» [7, 69].

Розгляд тексту як цілісної структури загалом і політичного тексту зокрема висуває перед лінгвістами такі завдання: 1) дослідити групи семантично зв'язаних речень; 2) проаналізувати способи поєднання груп семантично зв'язаних речень у складне синтаксичне ціле; 3) вивчити семантичні, синтаксичні, структурні властивості та взаємовідносини елементів складного цілого; 4) описати типи зв'язків між семантично зв'язаними компонентами тексту; 5) виокремити категорії завершеності й цілісності тексту.

Розробляючи граматику тексту, Т. ван Дейк пропонує визначити «стосунки лінійного (поверхневого) зчеплення у зв'язному тексті, які, своєю чергою, повинні визначити глобальне поєднання» [14, 40]. Іншими словами, грамика тексту повинна вивчати мікроструктури, закономірності їхнього утворення, а також перехід мікроструктур у макроструктури і далі – в структуру тексту. Такий підхід дає змогу використати поняття залежності поверхневих структур речень від абзацу, мовних елементів і одиниць – від структур, ідейних і тематичних елементів – від мовних тощо. Дослідження структури політичного тексту дає можливість, відповідно, виявити і його інваріантність, і конкретні типи зв'язків між елементами і структурами в тому чи тому конкретному випадку.

Доволі актуальним таке дослідження видається в процесі аналізу структурних особливостей текстів міжнародно-правового характеру, для яких притаманна наявність специфіки з погляду правового і лінгвістичного аспектів. Наявність структурних елементів статуту міжнародної організації як єдиного цілого тексту під час застосування цього підходу дає змогу розглядати й аналізувати кожен структурний елемент окремо в поєднанні з мікро- та макрорівнями кожного конкретного документа, який, у нашому випадку (з погляду лінгвістики), трактуємо як текст [4, 3–6]. Конкретність типів зв'язків елементів того чи того тексту створює *ідіолект* автора тексту, що сприяє виявленню системи значущих елементів, притаманних конкретному автору, епосі створення тексту, жанру, політичній партії, державним (національним) інтересам тощо. Припустимо, що текст – серединний елемент комунікації, яку можна зобразити схематично:

автор (адресант) → текст → реципієнт (адресат).

Як серединний елемент комунікативного акту текст виявляє свою специфіку в кодуванні та декодуванні. Щодо адресанта, текст – кодована одиниця, оскільки автор кодує певну інформацію. Для сприйняття поданої у тексті інформації адресатові (реципієнту) потрібно її декодувати [1]. Автор (мовець), відповідно до свого задуму, породжує текст з метою найкращого передавання його змісту. Він редагує текст на етапі внутрішньої, мисленнєвої підготовки, а в письмовому варіанті – у процесі саморедагування, відповідно до стилістичних норм мови й комунікативної доцільності в кожній конкретній ситуації. Важливо дотримуватися цих параметрів у процесі підготовки тексту установчих документів, оскільки від процесу кодування та декодування залежить точність передачі та сприйняття і розуміння закладених у тексті положень, а отже, й ефективність діяльності організації.

Зазначимо, що дослідження політичного тексту в історичному ракурсі дає підставу говорити про певний стиль політичного напрямку, історичної епохи тощо. Незалежно від способів розпізнавання «ідіолектів» політичних діячів певної епохи, загалом політичний текст характеризується деякими інваріантними параметрами. Умовно кажучи, можна вирізнити «ідіолекти» певного історичного періоду тієї або іншої країни, того або іншого народу.

Процес розуміння політичного тексту передбачає не тільки текст як лінгвістичну даність, як матеріалізований продукт суспільно-політичної діяльності адресанта-автора цього тексту, а й враховує зв'язок тексту з епохою, історичною ситуацією та конкретним читачем. Сприйняття тексту залежить від розглянутих вище категорій, що накладають на текст певні конотації, ширше – екстралінгвістичний контекст [11]. Структура екстралінгвістичного контексту перетинається зі структурою тексту. Для політичного тексту більшою мірою показовим є те, що екстралінгвістичний контекст написання і прочитання тексту змінюється доволі швидко. Соціальний та історичний контексти епох декодування, вступаючи у взаємодію, відзначаються різним ступенем подібностей і відмінностей, що формує своєрідну «шкалу» сприйняття.

Політичний текст як цілісна структура потребує врахування особливостей історичного, культурного та соціального фонів, а також засобів створення сюжетно-тематичної та політико-ідеологічної спільності. Перетин, взаємопроникнення і взаємовплив усіх параметрів тексту, як-от: характер інформативності, специфіка комунікативності, особливості функціонування системи кодування, взаємозв'язок процесів кодування, декодування та інтерпретації, взаємовідношення адресанта й адресата тексту, ознаки індивідуальності інформативно-впливаючої системи, стильова маркованість, актуалізують текст як комунікативну систему [18]. Політичний текст як особлива форма комунікації виникає як результат взаємодії планів вираження та змісту. Тут наголосимо на процесі комунікації не лише як процесі передачі тексту, а й взаємодії адресанта та реципієнта, які діють через канал комунікації, що передає ту чи ту інформацію у вигляді тексту [6, 53–56].

Будь-який канал комунікації схильний до впливу перешкод. Для політичного тексту такими перешкодами слугують структури та особи, що дисонуються під час сприйняття читачем (слухачем). До перешкод сприйняття тексту можна зарахувати такі соціальні параметри особи: знання, потреби, норми, переконання, зацікавлення, культура реципієнта. Низька культура, обмежене адекватне сприйняття, малий життєвий досвід, відсутність фонових знань, необхідних для адекватного декодування, визначена ідеологічна, політична і релігійна приналежність, різні інтелектуально-емоційні характеристики можуть спровокувати спотворення інформативної суті тексту. Це доволі показово для політичного тексту, моделювання дії якого спричиняє моделювання сприйняття читачем таких текстів. Отож, тексти установчих документів міжнародних організацій потрібно розглядати як продукт комунікативної діяльності політиків (дипломатів), що піддається низці перешкод, переговорів, пошуку компромісу чи консенсусу на шляху творення документа (тексту) в політичному та лінгвістичному контекстах [5].

Вивчення способів лінгвістичної ефективності під час передачі інформації політичного тексту – одне з важливих завдань лінгвістики тексту. Можна припустити, що політичний текст у житті сучасної людини займає одне з визначальних місць, адже впливає на її життя, на сприйняття політичної ситуації у світі, на визначення ідеологічної прихильності. Передусім це стає

актуальним у світлі зростання ролі політичних інститутів у житті людини та держави як інституції, яка через делегований суверенітет покликана вирішувати нагальні проблеми суспільства через діяльність, у тому числі в міжнародних організаціях.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проаналізовані вище підходи до визначення тексту дають підстави розглядати тексти установчих документів міжнародних організацій як складний механізм чи інститут лінгвістики. Під час аналізу текстів установчих документів міжнародних організацій можна виявити їхні загальні та специфічні параметри, причому деякі загальні параметри мають своєрідне співвідношення або функціонування у кожному з видів спілкування. Загальним для всіх видів є моделювання семантичного варіювання, проте переважні моделі актуалізації сенсів у кожному виді тексту різні. Визначальною особливістю текстів установчих документів міжнародних організацій є їхнє функціональне призначення, тобто використання у процесі політичної діяльності на міжнародному рівні. Такі тексти поєднують у собі інформативність і директивність, характеризуються контекстним забарвленням.

Отож, слід констатувати полідисциплінарність текстів установчих документів міжнародних організацій і неможливість застосування до їхнього аналізу та класифікації суто лінгвістичної моделі типологізації. Варто розглядати ці тексти з урахуванням засад політичного дискурсу та особливостей класифікації міжнародно-правових документів міжнародних організацій, що є питанням доволі дискусійним і потребує, на наш погляд, окремого розгляду.

Джерела та література

1. Загнітко А. Лінгвістика тексту : хрестоматія / А. Загнітко, Г. Монастирецька. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – 164 с.
2. Крючкова Т. Б. Особенности формирования и развития общественно-политической лексики и терминологии / Т. Б. Крючкова. – М. : Наука, 1989. – 149 с.
3. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – Вінниця : Нова кн., 2004. – 272 с.
4. Кучик Г. Б. Концептуальные вопросы коммуникативного содержания политического текста / Г. Б. Кучик // *European Journal of Literature and Linguistics*. – Vienna : East-West (Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH), 2015. – № 4. – P. 3–6.
5. Кучик Г. Б. Политический текст как элемент коммуникативной деятельности в концепции политической лингвистики / Г. Б. Кучик // *Приоритетные направления лингвистических исследований: общетеоретические, когнитивные, коммуникативно-прагматические и функционально-грамматические аспекты языка* : коллект. моногр. ; под ред. А. Г. Бердниковой. – Новосибирск : СибАК, 2013. – С. 228–245.
6. Кучик Г. Б. Тлумачення міжнародно-правових текстів у контексті концептуалізації політичного тексту / Г. Б. Кучик // *Перспективи розвитку філологічних наук : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15–16 трав. 2015 р.)*. – Херсон : Гельветика, 2015. – С. 53–56.
7. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 384 с.
8. Хартман П. Текст, тексты, классы текстов / П. Хартман // *Проблемы теории текста*. – М. : ИНИОН АН СССР, 1978. – С. 168–185.
9. Чудинов А. П. Политическая лингвистика / А. П. Чудинов. – 3-е изд., испр. – М. : Флинта, 2008. – 256 с.
10. Шарова А. Політичний дискурс і політичний текст: можливості лінгвістичного аналізу / А. Шарова // *Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї* / гол. ред. М. І. Михальченко. – К. : Укр. центр політ. менеджменту, 2008. – Вип. 14. – С. 77–86.
11. Bradac J. J. Power in Language / J. J. Bradac, S. H. Ng. – Newbury Park : Sage, 1993. – 228 p.
12. Brendel A. Textanalysen / A. Brendel, I. Wins, V. Schmitz. – München : Manz-Verlag, 1977. – 362 S.
13. Danet B. Legal Discourse / B. Danet // *Handbook of Discourse Analysis*. – London, 1985. – P. 273–291.
14. Dijk T. A. van. Models for Text Grammar / T. A. van Dijk // *Linguistics*. – 1973. – № 105. – P. 40–53.
15. Dijk T. van. Political Discourse and Political Cognition / T. A. van Dijk // *Politics as Text and Talk: Analytical Approaches to Political Discourse* / P. A. Chilton, C. Schäffner (eds.). – Amsterdam : John Benjamins, 2002. – P. 204–236.
16. Eigenwald R. Textanalytik / R. Eigenwald, E. Fischer-Lichte, R. Lüke. – München : Bayer. Schulbuch-Verl., 1978. – 431 S.
17. Heinemann W. Textsorten. Zur Diskussion um Basisklassen des Kommunizierens. Rückschau und Ausblick / W. Heinemann // *Textsorten. Reflexionen und Analysen*. – Tübingen : Stauffenburg Verlag, 2007. – S. 9–29.
18. Lundquist L. Language, Text, and Knowledge: Mental Models of Expert Communication / L. Lundquist, R. J. Jarwella. – Berlin ; NY : Mouton de Gruyter, 2000. – 326 p.

References

1. Zahnitko, A., and Monastyretska, H. 2009. *Linhvistyka Tekstu*. Donetsk: DonNU.
2. Kriuchkova, T. B. 1989. *Osobennosti Formirovaniia i Razvitiia Obshchestvenno-Policheskoi Leksiki i Terminologii*. Moskva: Nauka.
3. Kukhareno, V. A. 2004. *Interpretatsiia Tekstu*. Vinnytsia: Nova knyha.
4. Kuchyk, H. B. 2015. "Kontseptualnye Voprosy Kommunikativnoho Soderzhaniia Policheskoho Teksta". *European Journal of Literature and Linguistics*, 4: 3–6. Vienna: East–West (Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH).
5. Kuchyk, H. B. 2013. "Policheskii Tekst kak Element Kommunikativnoi Deiatelnosti v Kontseptsyi Policheskoi Linhvistiki". In *Priortetnyie Napravleniia Linhvisticheskikh Issledovani: Obshcheteoreticheskie, Kognitivnyie, Kommunikativno-Prahmaticheskie i Funktsionalno-Hrammaticheskie Aspekty Yazyka*, edited by A. H. Berdnikova, 228–245. Novosybirsk: SybAK.
6. Kuchyk, H. B. 2015. "Tlumachennia Mizhnarodno-Pravovykh Tekstiv u Konteksti Kontseptualizatsii Policheskoho Tekstu". In *Perspektyvy Rozvytku Filolohichnykh Nauk: materialy Mizhnarodnoi Naukovo-Praktychnoi Konferentsii*, 53–56. Kharkiv, Kherson: Helvetyka.
7. Lotman, Yu. M. 1970. *Struktura Khudozhestvennogo Teksta*. Moskva: Iskustvo.
8. Khartman, P. 1978, "Tekst, Teksty, Klassy Tekstov". *Problemy Teorii Teksta*, 168–185. Moskva.
9. Chudinov, A. P. 2008. *Policheskaiia Linhvistika*. Moskva: Flinta.
10. Sharova, A. 2008. "Politychnyi Dyskurs i Politychnyi Tekst: Mzhlyvosti Linhvistychnoho Analizu". In *Suchasna Ukrainska Polityka: Polityky i Politolohy pro Nei*, edited by M. I. Mykhalchenko, 14: 77–86. Kyiv: Ukrainskyi Tsentri Politychnoho Menedzhmentu.
11. Bradac, J. J., and Ng., S. H. 1993. *Power in Language*. Newbury Park: Sage.
12. Brendel, A., und Wins, I. und Schmitz, V. 1977. *Textanalysen*. München: Manz-Verlag.
13. Danet, B. 1985. "Legal Discourse". *Handbook of Discourse Analysis*, 273–291. London.
14. Dijk, T. A. van. 1973. "Models for Text Grammar". *Linguistics*, 105: 40–53.
15. Dijk, T. van. 2002. "Political Discourse and Political Cognition". In *Politics as Text and Talk: Analytical Approaches to Political Discourse*, edited by P. A. Chilton, and C. Schäffner, 204–236. Amsterdam: John Benjamins.
16. Eigenwald, Rolf, und Fischer-Lichte, Erika, und Lüke, Reinhard. 1978. *Textanalytik*. München : Bayer. Schulbuch-Verl.
17. Heinemann, W. 2007. "Textsorten. Zur Diskussion um Basisklassen des Kommunizierens. Rückschau und Ausblick". *Textsorten. Reflexionen und Analysen*, 9–29. Tübingen: Stauffenburg Verlag.
18. Lundquist, L., and Jarwella, R. J. 2000. *Language, Text, and Knowledge: Mental Models of Expert Communication*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

Кучик Галина. Тексты учредительных документов международных организаций в системе классификации текстов. Проанализированы различные подходы к определению места текстов учредительных документов международных организаций. Главное внимание уделено типологии текстов учредительных документов международных организаций в системе классификаций текстов. Выявлена определяющая особенность таких текстов, а именно – их функциональное назначение, то есть использование в процессе политической деятельности на международном уровне. Такого типа текст сочетает в себе информативность и директивность, характеризуется контекстной окраской. Обосновано, что понимание политического текста предполагает не только текст как лингвистическую единицу, но и учитывает связь текста с эпохой, исторической ситуацией. На первый взгляд тексты учредительных документов международных организаций подпадают под юридический тип текстов. Однако, принимая во внимание политический контекст процесса международных организаций как политических институтов многостороннего сотрудничества, считаем, что тексты учредительных документов международных организаций принадлежат к политическому типу текстов. Такая принадлежность обусловлена контекстом рассмотрения данной проблемы. Определено, что анализ текстов учредительных документов международных организаций характеризуется полидисциплинарностью с привлечением инструментария различных отраслей знаний.

Ключевые слова: учредительный документ, типология текста, политический текст, информативность, функциональность.

Kuchyk Halyna. The Texts of Statutory Documents of International Organizations in the Classifications System of the Texts. The article deals with different approaches to the selection of the texts of statutory documents of international organizations are analyzed. The main attention is paid to the typology of texts of statutory documents of international organizations in the classifications system of the texts. The decisive feature of the texts of statutory documents of international organizations is established, namely, their functional purpose, that is, use in the process of political activity at the international arena. This type of text combines information and regulatory features, characterized by context coloring. It is substantiated that the political text is not only as a linguistic unit, but also takes into account its connection with the epoch, historical situation. At first glance, the texts of statutory documents of international

organizations belong to the legal type of texts. However, taking into consideration the political context of the process of creating international organizations as political institutions of multilateral cooperation, we consider the texts of statutory documents of international organizations as the political type of texts. This accessory is due to the context of the consideration of this problem. It is stated that the analysis of texts of statutory documents of international organizations is characterized by polydisciplinarity with the use of means of different branches of knowledge.

Key words: statutory document, typology, political text, information, functionality.

УДК 81' 13 22: 48

Олександр Лавриненко,
Галина Лавриненко

«КВАЗІМОВА» ТА ПОВНОЦІННА МОВА ЛЮДИНИ ЯК МЕХАНІЗМИ ВИРАЖЕННЯ РІЗНИХ РІВНІВ ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЙСНОСТІ

Запропоновано порівняльний аналіз «квазімови» тварин і повноцінної людської мови, що здійснено в загальних, теоретичному й емпіричному, векторах. Перша частина роботи відображає пошук фундаментальних принципових відмінностей між згаданими вище типами мов шляхом залучення досліджень низки відомих лінгвістів, психологів і психолінгвістів. Друга, емпірична, частина статті являє собою практичну перевірку ідей, окреслених у теоретичному аналізі, зокрема: пошук кореляційних зв'язків між мовними знаннями людини, її самосвідомістю та креативними здібностями. Виявлено кілька кореляційних зв'язків між рівнем володіння мовою та здатністю до оперування образами й створення нових лінгво-змістових конструкцій у групі досліджуваних, хоча згадана тенденція проявляє себе не за усіма залученими показниками.

Ключові слова: когнітивний процес, «квазімова», повноцінна мова, свідомість, чуттєве відображення дійсності, вторинна реальність, креативність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Упродовж останніх десятиліть у науці сформульовано й прийнято тезу про багаторівневість процесу відображення дійсності. Наявність і функціонування свідомості як вищого рівня відображення дійсності кожна людина відчуває у собі щомиті. Водночас ніхто не заперечуватиме, що тварини також здатні до певного відображення дійсності, інакше вони були б нездатні орієнтуватися в навколишньому середовищі, однак це є чуттєвим відображенням нижчого рівня. О. Леонт'єв, розмірковуючи на цю тему у книзі «Основи психолінгвістики», формулює припущення, в якому допускає можливість наявності явища відображення навіть у неживої матерії: «Відомо, що деякі філософи-матеріалісти розглядали відображення як властивість, закладену вже в “фундаменті самої будови матерії”, яка на певному щаблі розвитку, а саме на рівні високоорганізованої живої матерії, набуває форми відчуття, сприйняття, а у людини – також і форми теоретичної думки, поняття» [6, 40–41]. Сформульована ідея підтримувалася частиною і філософів-матеріалістів, і філософів-ідеалістів, хоча кожна сторона доводила цю гіпотезу по-своєму. Однак закономірно, що з описаною гіпотезою згідні далеко не всі дослідники [3, 201]. На сьогодні було б передчасно заперечувати наявність певного «нульового пасивного рівня відображення», яким володіє навіть нежива матерія, однак зауважимо, що такі припущення на разі не отримали експериментальних підтверджень, тому залишаються нині лише гіпотетичними, що, звичайно, ще не вказує на їхню помилковість.

Дослідження, спрямоване на пошук відмінностей між «квазімовою» тварин і повноцінною людською мовою, є *актуальним* і перспективним, оскільки могло б покращити навчальні техніки викладання мов і створення електронних засобів сприйняття й породження мовлення.

У розвідці ми ставили перед собою такі *завдання*: описати принципові відмінності між чуттєвим відображенням тварин і свідомістю людини; пояснити функціональну різницю між «квазімовою» вищих тварин і повноцінною мовою людини; перевірити наявність кореляційних зв'язків між здатністю до образного конструювання та мовними здібностями у людини.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Якщо надати мові поверхневого визначення і розглядати її як «інструмент обміну інформацією», тоді ми не зможемо провести чітку зрозумілу межу між «квазімовою» тварин і людською мовою, оскільки відомо, що дуже багато видів тварин здатні не лише успішно обмінюватися інформацією, але й передавати певним чином власний життєвий досвід. Поведінкова відмінність між свідомим рівнем відображення, яким володіє лише людина, та чуттєвим рівнем відображення, яким володіють усі високорозвинуті тварини, не раз експериментально встановлено. Одними з

найбільш відомих є досліді, проведені Ф. Бойтендайком і Стратоном, на які посилаються у своїх роботах О. Лурія, П. М'ясоїд, О. Леонтьєв та інші психологи [2; 3; 7; 8]. Узагальнюючи низку висновків, отриманих у ході досліджень згаданих науковців, зазначимо, що тварини не здатні відображати навколишню дійсність безвідносно до своїх біологічних потреб і сприймати абстрактні принципи. Важливий внесок у розв'язання проблеми відокремлення повноцінної мови від первинної «квазімови» зробив відомий російський психолінгвіст О. Лурія у роботі «Язык и сознание» [8]. Учений доводить, що складові елементи первинної «квазімови» не мають стійкого лексичного значення, проте мають лише мінливе оперативне значення, яке тісно прив'язується до певної практичної ситуації, пов'язаної з діяльністю. Для підтвердження своїх висновків О. Лурія посилається на описи більш давнього дослідження антрополога Б. Малиновського, який усе своє життя присвятив вивченню стародавніх примітивних цивілізацій [9].

Варто зазначити, що провести хронологічний аналіз розвитку первинної «квазімови» стародавніх людей до моменту перетворення її у повноцінну мову в історіогенезі неможливо за браком фактичної інформації. Проте це не перешкода для проведення досліджень сучасної людської мови та свідомості. У царині окресленої проблематики особливе значення має розвідка Н. Жинкіна [1, 3], в якій вдалося певним чином ідентифікувати первинний код мислення людини, який учений назвав «універсальним предметно-схемним кодом» і описав його фундаментальні властивості: УПК не піддається вимові, оскільки в ньому відсутні матеріальні ознаки слів натуральної мови; у ньому немає послідовності знаків, а є зображення, які можуть утворювати ланцюг або будь-які інші об'єднання; цей код предметний, тому що, на відміну від інших кодів, на ньому те, що позначається, виступає водночас і знаком. Наприклад, коли людина говорить «будинок», то за літерами чи звуками своєї мови вона розуміє саму річ. Коли ж людина уявляє собі будинок, то, незалежно від будь-яких букв або звуків, вона має на увазі цю споруду як предмет, здатний створити безліч висловлювань. Предметно-зображувальний код є універсальним і раціональним, тому що він більш раціональний і вільний від надлишкових граматичних структур і його можна перевести на будь-який інший код, перекласти будь-якою мовою. До того ж, саме завдяки такому коду стає можливим переклад з однієї мови світу на іншу.

Особливу цінність має один із висновків відомого психолінгвіста, в якому він стверджує, що відображення стає свідомістю, якщо накопичені у практичному досвіді образи певним чином систематизуються та стають елементами своєрідного конструктора для побудови вторинної реальності. Повертаючись до мовної парадигми, зазначимо, що образи-знаки «квазімови» не є самодостатніми елементами для описання актуальних ситуацій реальності та завжди потребують підтримки низки «симпрактичних чинників». Водночас, повноцінна мова – самодостатня система для описання будь-яких ситуацій навколишньої дійсності, що містить лексичні, синтаксичні, фонетичні й семантичні складники та може виступати специфічним конструктором побудови вигаданої реальності.

Емпіричну частину дослідження здійснено за допомогою анкетування та тестування студентів другого курсу природничо-математичних спеціальностей у кількості 36 осіб і являє собою пошук кореляційних зв'язків між показниками методик оцінки здатності до оперування візуальними образами та показниками розвитку мовних здібностей у відібраних респондентів. Для оцінки здатності до оперування образами підібрано такі методики: методика оцінки «Образної гнучкості» Н. Крилова та С. Манічева [4, 122]; методика оцінки образної креативності «Плями Роршаха», модифікована для роботи з відеопотоком Т. Ушакової [11, 92]. Для оцінки розвитку мовних здібностей було залучено: методику доповнення перфорованих текстів [4, 81]; класичний тест на знання німецької мови; авторську анкету визначення розвитку когнітивного компонента особистості [5, 3].

Обробку накопиченої статистики та пошук значущих кореляційних зв'язків між згаданими вище якостями у групі респондентів здійснено за допомогою програми SPSS для Windows через залучення коефіцієнта оцінки значущості кореляцій Пірсона – (r) у загальній вибірці досліджуваних.

**Перелік кореляційних зв'язків між здатністю до маніпулювання образами
та рівнем розвитку мовних здібностей у досліджуваних**

Показники розвитку мовних здібностей (за вибраними методиками)	Методика доповнення. Рівень знання рідної мови (к-сть правильних доповнень від 0 до 10)	Рівень розвитку когнітивного компонента особистості (бали від 0 до 10)	Тестування з іноземної мови (к-сть набраних балів від 1 до 12)
Показники здатності до маніпулювання образами (за вибраними методиками)			
Образна гнучкість	$r = 0,142$	$r = 0,275^*$	$r = 0,293^*$
Образна креативність	$r = 0,180$	$r = 0,124$	$r = 0,258^*$

Примітка: кореляції, позначені у таблиці позначкою *, є значущими при $p \leq 0,05$.

Відображені у таблиці дані вказують на наявність значущого кореляційного зв'язку між показником «Образна гнучкість» і рівнем розвитку когнітивного компонента, а також між «Образною гнучкістю» та знанням іноземної мови. Водночас споріднений показник «Образна креативність» продемонстрував достатню кореляцію лише з позитивними результатами тестування з іноземної мови. Відомо, що здатність до образного оперування тісно пов'язана з розвитком когнітивної сфери в людини, оскільки обидва процеси відповідають за накопичення життєвого досвіду людиною у власній картині світу (у вигляді образів) та в мовній картині світу (у вигляді мовних структур). Тому можемо констатувати, що перша з виявлених кореляцій є закономірною і підтверджує правильність обраного вектора досліджень.

Цікавими й цінними вважаємо встановлені кореляції показників «Образна гнучкість» і «Образна креативність» із рівнем засвоєння іноземної мови. Встановлений факт підтверджує ідеї, сформульовані Н. Жинкіним [1, 6], а також припущення, відображені у теоретичній частині цього дослідження щодо вірогідного зв'язку між креативною здатністю людини та рівнем засвоєння нею рідної та іноземної мов. Крім того, практична частина дослідження не знайшла значущих кореляцій між рівнем володіння рідною мовою та здатністю до образного оперування. Вважаємо, що зазначений факт зумовлений низкою можливих причин: замалий об'єм вибірки, часткова хибність сформульованих ідей або ж фактичне залучення до процесу засвоєння рідної мови, крім виділеного Н. Жинкіним УПК, ще певних невідомих механізмів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Описане у статті психолінгвістичне дослідження дає підстави стверджувати: чуттєве відображення піднімається на рівень свідомості, коли крім сприйняття зовнішніх об'єктів і вироблення інстинктивних реакцій воно дає можливість систематизувати та зберігати образи у внутрішній картині світу і здатне стати активним джерелом створення «вторинної реальності»; здатність до образного конструювання – безперечно важливий елемент роботи зі свідомістю та переходу «квазімови» на рівень повноцінної мови, проте згадана закономірність проявляється не в усіх площинах перебігу цих складних процесів.

Джерела та література

1. Жинкин Н. И. О переходах во внутренней речи / Н. И. Жинкин // Вопросы психологии. – 2001. – № 3. – С. 35–47.
2. Залевская А. А. Введение в психолінгвістику : учеб. пособие / А. А. Залевская. – М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2000. – 354 с.
3. Красных В. В. Основы психолінгвістики и теории коммуникации / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2001. – 270 с.
4. Крылов А. А. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / А. А. Крылов, С. А. Маничев. – СПб. : Питер, 2000. – 560 с.
5. Лавриненко О. Л. Профілі мовної особистості / О. Л. Лавриненко // Науково-теоретичний збірник. Вип. 6 : Психологія. Мовознавство. Соціальні комунікації. – Переяслав-Хмельниць., 2010. – С. 56–63.
6. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики / А. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2003. – 312 с.
7. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Смысл, 2004. – 325 с.
8. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 173 с.
9. Малиновский Б. Н. Первобытные культуры / Б. Н. Малиновский. – М. : Наука, 1988. – 372 с.
10. Нойман Л. Г. Происхождение и развитие сознания / Л. Г. Нойман. – М. : Республика, 1998. – 276 с.
11. Ушакова Т. М. Психолінгвістика : сб. методик исследования личности / Т. М. Ушакова. – М. : Персе, 2006. – 416 с.

References

1. Zhyntkin, N. I. 2001. "O Perekhodakh vo Vnutrennei Rechi". *Voprosy Psikhologii*, 3: 35–47.
2. Zalevskaia, A. A. 2000. *Vvedeniie v Psikholingvistiku*. Moskva: Rossiiskii Gosudarstvennyi Humanitarnyi Universitet.
3. Krasnykh, V. V. 2001. *Osnovy Psikholingvistiki i Teorii Kommunikatsyi*. Moskva: Gnozis.
4. Krylov, A. A., and Manichev, S. A. 2000. *Praktikum po Obshchei, Eksperimentalnoi i Prikladnoi Psikhologii*. Sankt Peterburg: Piter.
5. Lavrinenko, O. L. 2010. "Profili Movnoi Osobystosti". *Naukovo-Teoretychnyi Zbirnyk*, 6: 56–63. Pereiaslav-Khmelnytskyi.
6. Leontjev, A. A. 2003. *Osnovy Psikholingvistiki*. Moskva: Smysl.
7. Leontiev, A. N. 2004. *Deiatelnost, Soznaniiie, Lichnost*. Moskva: Smysl.
8. Luriiia, A. R. 1979. *Yazyk i Soznaniiie*. Moskva: Izdatelstvo Moskovskogo Universiteta.
9. Malinovskii, B. N. 1988. *Pervobytnnye Kultury*. Moskva: Nauka.
10. Noiman, L. G. 1998. *Proiskhozhdeniie i Razvitiie Soznaniiia*. Moskva: Respublika.
11. Ushakova, T. M. 2006. *Psikholingvistika*. Moskva: Perse.

Лавриненко Александр, Лавриненко Галина. «Квазиязык» и полноценная речь человека как механизмы выражения различных уровней отображения действительности. Предложено сравнительный анализ «квазиязыка» животных и полноценной человеческой речи, що осуществляется в общем теоретическом и эмпирическом векторах. Первая часть работы отображает поиск фундаментальных принципиальных отличий между упомянутыми выше типами языков путем привлечения исследований ряда известных лингвистов, психологов и психолингвистов. Вторая, эмпирическая, часть статьи представляет из себя практическую проверку идей, очерченных в теоретическом анализе, в частности: поиск корреляционных связей между речевыми знаниями человека и его самосознанием и креативными способностями. Обнаружено несколько корреляционных связей между уровнем владения языком и способностью к оперированию образами и создание новых лингво-содержательных конструкций в группе исследуемых, хотя упомянутая тенденция проявляет себя не по всем вовлеченными показателями.

Ключові слова: когнитивний процес, «квазиязык», полноценная речь, сознание, чувственное отображение действительности, вторичная реальность, креативность.

Lavrynenko Oleksandr, Lavrynenko Halyna. Quasilanguage and Human Language as Mechanisms for Expression of Different Reality-Reflection Levels. In this article the comparative analysis of human language and animals' quasilanguage is carried out. The mentioned work was conducted in the general theoretical and empirical vectors. The first part reflects the search of fundamental principal differences between the described phenomena by means of referring to the scientific works of the famous linguists, psychologists and psycholinguists. The second part of the research presents the practical examining of some ideas, stated in the theoretical chapter: the search of some correlations between the human lingual knowledge with their self-conscience and creative abilities. Finally, in the group of respondents several correlations between the level of lingual competence and human ability to form and combine different images or verbal constructions were found. Though, the described tendency displays it's presence not in all explored vectors.

Key words: cognitive process, "quasilanguage", full-value language, conscience, sensual reality-reflection, secondary reality, creativity.

ТЕМАТИЧНА СТРУКТУРА НАРАТИВУ: КОГНІТИВНИЙ ВИМІР

Проаналізовано тематичну структуру наративу, яку визначають як ментальну модель, схему або структуру, що конструюється адресатом у межах когнітивного процесу розуміння тексту. Оповідний акт ідентифікується як діяльність, що ґрунтується на концептуалізації ієрархічної структури історії, яка оповідається. Особливу увагу приділено аналізу існуючих тематичних моделей наративу, що базуються на розумінні теми як жанрової когнітивної структури, яка активується діями, що відбуваються у фікціоальному світі. Сучасні концепції наративу враховують наявність певних тематичних домінант, що формують його загальну тематичну структуру і впливають на динаміку розгортання наративних подій і можливий характер розв'язки. Вивчення змістовних аспектів наративної структури супроводжується аналізом її формальних аспектів, що сприятиме побудові універсальної моделі наративу, структурні принципи якої відповідатимуть і загальним критеріям наративності, і вимогам жанрової специфіки оповіді. Крім того, побудова такої моделі вимагає залучення до аналізу фактора читача, оскільки саме потенційні стратегії обробки та розуміння наративного тексту читачем визначають внутрішню конфігурацію текстової структури, створюваної автором.

Ключові слова: наративна структура, тема, тематична модель, когнітивний, актант, ситуаційна модель.

Постановка наукової проблеми та її значення. У руслі когнітивно-дискурсивного підходу наратив розуміють як «когнітивну лінгвістичну конструкцію, що динамічно розгортається у часі» [11, 83], сутність якої пов'язана з інтеракційною діяльністю учасників комунікації. Ця діяльність передбачає поетапну (*incrementally accomplished*) передачу певного когнітивного плану (*the delivery of a cognitive plan*) від мовця до слухача [14, 73]. Ключовим поняттям наратологічного аналізу процесів адресації та інтерпретації наративних текстів є поняття «структура наративу».

Аналіз досліджень із цієї проблеми. На думку дослідників [8, 277], оповідний акт містить два взаємопов'язані когнітивні процеси – «референційний» та «ієрархічний». Референційний процес зумовлений послідовним розвитком подій, що матеріалізуються у пропозиціях, лінгвістично закодованих у межах клауз і речень (роботи Р. Барта, Ж. Женетта, Ц. Тодорова, А. Греймаса, К. Бремона, Д. Хермана). Ієрархічний процес полягає в організації тих самих лінгвістичних одиниць відповідно до «глобальної теми» наративу (В. Пропп, А. Греймас, Т. А. ван Дейк, В. Кінч, Е. Тан). В іншому випадку мова йде про спроби визначення ментальних моделей, схем або структур, що конструюються індивідом у межах когнітивного процесу розуміння наративу, де сам акт оповіді детермінується як діяльність, підґрунтям якої є концептуалізація ієрархічної структури історії, що оповідається (більш детально див.: [9; 12; 13]).

Мета і завдання статті. Мета статті – систематизувати сучасні уявлення про змістовні аспекти наративної структури та способи їх внутрішньої організації, зумовлені певною тематикою та жанровою специфікою. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати сутність поняття наративної структури у предметно-змістовному ракурсі; 2) описати тематичні моделі наративу; 3) сформулювати перспективи подальших досліджень у площині наратологічного аналізу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Підґрунтям будь-якого наративу є зміна стану персонажа та/або трансформація початкової ситуації, що передбачає різку зміну напрямку дії (перипетію, за Аристотелем). Таких поворотів у наративній послідовності може бути декілька: «початковий стан → руйнування → новий стан → руйнування → новий стан → ... → фінальний стан (рівновага)». Кожний новий стан водночас є і відправним пунктом, і завершальним, а також приклад тимчасової рівноваги між «до та після», між минулим і майбутнім [10, 521]. Інакше кажучи, структура наративу передбачає «необхідність певної динаміки станів, зовнішньої або внутрішньої, що є результатом діяльності персонажів» [4, 97]. Ця діяльність підпорядкована певній логіці розвитку подій і зумовлена глобальною темою

нарративу (розкриття таємниці, отримання бажаного об'єкта, викриття злочинця, розвиток особистих стосунків й ін.), де кожному персонажу приписується своя рольова функція.

У сфері вивчення змісту нарративу основоположна роль у розвитку цього напрямку належить російському вченому-формалісту В. Проппу. У роботі «Морфологія казки» (1928) В. Пропп створив класичний варіант визначення та класифікації сюжетів, де центральною категорією аналізу стала дія персонажа (або його функція). Функцію автор розуміє як «вчинок дійової особи, який визначається з погляду його значущості для розвитку подій» [6, 22]. Проаналізувавши матеріал 100 російських казок, В. Пропп вирізняв 31 функцію, зокрема: вихідну ситуацію, відлучку, заборону, порушення, вивідування (відомостей), надання (відомостей) та ін. [6, 26–59]. Об'єднання цих функцій у так звані кола дій дало можливість автору ідентифікувати сім інваріантних дійових осіб (актантів), типових для всіх текстів казок: шкідник, даруватель, помічник, бажаний персонаж, відправник, герой та помилковий герой [6, 73]. Отже, будь-яка конкретна казка репрезентує певну комбінацію кіл дій, які охоплюють певні функції.

Концепція Проппа стала першою, проте не останньою, спробою моделювання сюжетної синтактики. У «Структурній семантиці» (1966) А. Греймас, коментуючи схему Проппа, вважає її «занадто емпіричною» та намагається редукувати її за допомогою поняття *актанта*, який не є ані специфічним сюжетним елементом, ані персонажем, а лише структурною часткою [5, 135]. Об'єднавши парні функції, він вирізняє спочатку 20 функцій (відлучка, заборона vs порушення; вивідування vs надання відомостей; розчарування vs покора тощо), а потім зводить їх до п'яти: укладання договору (припис vs згода); боротьба (протистояння vs перемога); комунікація (передача vs отримання); присутність; швидке переміщення [2, 277–281]. Так само А. Греймас [1, 158–163] формує список із шістьох актантів, розташованих на трьох семантичних вісях (рис. 1): 1) вісь бажання (суб'єкт – об'єкт); 2) вісь випробувань (помічник – супротивник); 3) вісь комунікації (адресант – адресат).

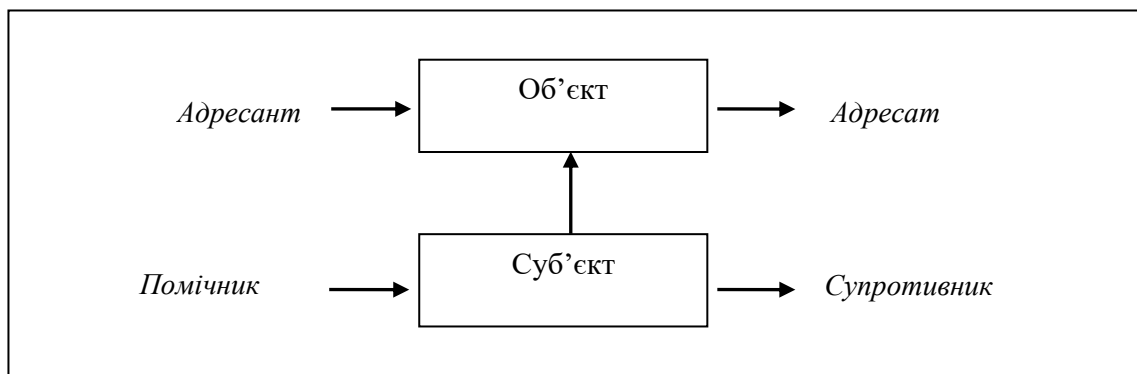

Рис. 1. Актантна схема А. Греймаса [7, 97].

Аналізуючи модель А. Греймаса, Р. Францозі вважає, що вона працює так: (а) Адресант ініціює подію; (б) Адресат отримує від події вигоду; (в) Супротивник уповільнює або заважає події у протистоянні Суб'єкту або конкуруючи з ним за Об'єкт; (г) Помічник наближає подію, допомагаючи Суб'єкту [10, 524]. Водночас певний актант може інкорпорувати цілий клас персонажів або може втілюватись одразу в кількох акторах, а іноді може не бути задіяним узагалі.

У межах когнітивно-дискурсивного підходу до вивчення стратегій розуміння зв'язного тексту змістовні аспекти нарративу узгоджуються з поняттям «ситуаційна модель», запропонованим Т. А. ван Дейком і В. Кінчем (1988): «Головною властивістю моделі є припущення, що розуміння тексту передбачає не лише репрезентацію текстової бази в епізодичній пам'яті, а й активацію, оновлення й інші способи функціонування так званої *ситуаційної моделі* в епізодичній пам'яті: це когнітивна репрезентація подій, осіб і взагалі ситуацій, про яких ідеться в тексті» [3, 164–165]. Це зауваження щодо структури зв'язного тексту як такого (зокрема й нарративного) співвідноситься з ідеєю існування «глобальної схематичної форми» тексту (*global schematic form*), її «головної теми» (*global theme*) – однієї з ключових ідей у сучасній наратології.

Багаторічні наукові пошуки у сфері вивчення тематичного наповнення тексту дали змогу дослідникам сформулювати визначення теми: «Тема – це жанрова когнітивна структура, яка активується діями, що відбуваються у фікціональному світі» [15, 127]. Аналізуючи особливості змісту кінематографічного нарративу, Е. Тан [15, 120] вирізняє два його основні компоненти – тематичну структуру (*thematic structure*) і структуру персонажів (*character structure*). На думку автора, перший компонент регулює читацькі очікування щодо розвитку подій, інший – керує очікуваннями щодо долі персонажів, які викликають симпатію з боку читача.

Література з теорії драми, за словами Е. Тана, характеризується наявністю значної кількості робіт, присвячених опису ситуацій, що формують ядро драматичних творів. Зокрема, французький театрознавець Жорж Польті (роботи 1921–1977 рр.) запропонував класифікацію з 36 сюжетів, яка містить у собі, наприклад, *Фатальну необережність*, *Загадку*, *Викрадення*, *Самопожертву заради ближнього*, *Судову помилку* тощо. Інший відомий французький теоретик, філософ Етьєн Сур'є (1950) розробив більш жорстку схему аналізу, виділивши лише 6 окремих драматургічних функцій, серед яких: *Спрямована драматична сила (Aimed Dramatic Force)*, найчастіше – пристрасть, бажання, страх; *Представник цінностей (Representative of Value)*; *персонаж, який отримує Цінність (Value)*; *Супротивник (Adversary)* тощо. Ці функції, своєю чергою, можуть формувати тематичні кластери (наприклад, Спокуси, Зради, Помсти) [15, 121–122]. Виходячи з цього розподілу, шляхом комбінування та модифікацій структурних схем Е. Сур'є ідентифікував близько 200 000 сюжетних ситуацій. Як зазначає Е. Тан, класифікація Сур'є стала прототипом актантної моделі Греймаса, схематично окресливши прото-елементи структурного аналізу.

Згідно з дослідженнями останніх десятиліть, розвиток когнітивної науки дав можливість її представникам розробити моделі розуміння нарративу, в основу яких покладено концепцію «тематичних універсалій» Р. Шенка, доповнену напрацюваннями М. Дайєра (1983), У. Ленерта (1982), Р. Віленські (1983) [15, 128]. Нагадаємо, що до тематичних універсалій (домінант) Р. Шенк зараховує: смерть, небезпеку, хаос, деструкцію, хворобу, каліцтво, владу, гроші, секс, романтичні стосунки (пізніше цей перелік було доповнено ще одним пунктом – життєвими проблемами / *life issues*). У цих моделях розуміння нарративу розглядалось у співвіднесенні з процесом конструювання когнітивної репрезентації у напрямі «знизу – вгору» (*bottom – up*), тобто тематичним структурам різноманітних параметрів відводилась роль регуляторів репрезентації дій залежно від рівня деталізації. У найбільш загальному розумінні, ці моделі деталізували цілі одного чи більше протагоністів, плани досягнення цих цілей, взаємне накладання цілей, планів і дій різних протагоністів, а також можливі варіанти розв'язання проблемних ситуацій (з урахуванням типових помилок у плануванні) [15, 128].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Запропонований огляд моделей нарративної структури ілюструє тезу М. Бамберга і В. Марчман про існування двох паралельних векторів досліджень, пов'язаних, з одного боку, з вивченням форми нарративу, а з іншого – з аналізом його змісту. Водночас, учені справедливо вказують на необхідність розробки комплексного, системного підходу до вивчення структури нарративного тексту – підходу, що дає змогу з'ясувати і формальні, і змістовні аспекти нарративної організації, ключовим принципом формування якої є одночасне «скріплення» (*binding*) і «розгортання» (*unfolding*) історії від рівня локальної когезії до рівня глобальної ієрархії [8, 279]. Поділяючи думку М. Бамберга і В. Марчман, вважаємо, що результатом такого підходу має стати побудова універсальної моделі нарративу, структурні принципи якої будуть відповідати загальним критеріям нарративності та вимогам жанрової специфіки оповіді. Побудова такої моделі – тема окремого наукового дослідження.

Джерела та література

1. Греймас А. Размышления об актантных моделях [Электронный ресурс] / А. Греймас // Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму / [пер с фр., сост., вступ. ст. И. Г. Косикова]. – М. : ИГ «Прогресс», 2000. – С. 153–170. – Режим доступа : <http://docplayer.ru/194863-Razmyshleniya-ob-aktantnyh-modelyah-1-dva-urovnya-opisaniya.html>.
2. Греймас А.-Ж. Структурная семантика: Поиск метода / А.-Ж. Греймас ; [пер. с фр. Л. Зиминой]. – М. : Академ. проект, 2004. – 368 с.
3. Дейк Т. А., ван. Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч ; [пер. с англ. В. Б. Смиренского] // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 23 : Когнитивные аспекты языка / [ред. В. В. Петров, В. И. Герасимов]. – М. : Прогресс, 1988. – С. 153–211.

4. Евстигнеева Н. В. Модели анализа нарратива [Электронный ресурс] / Н. В. Евстигнеева, О. А. Оберемко // Человек. Сообщество. Управление. – 2007. – № 4. – С. 95–107. – Режим доступа : http://chsu.kubsu.ru/arhiv/2007_4/2007-4_EvstigneevaOberemko.pdf
5. Иглтон Т. Теория литературы: Введение / Т. Иглтон ; [пер. с англ. Е. Бучкиной]. – М. : Изд. дом «Территория будущего», 2010. – 296 с.
6. Пропп В. Я. Морфология волшебной сказки / В. Я. Пропп ; [науч. ред., текстолог. коммент. И. В. Пешкова]. – М. : Лабиринт, 2001. – 192 с.
7. Фомин И. В. Модели повествовательной синтактики как инструмент анализа образов государств [Электронный ресурс] / И. В. Фомин // Вестник Балт. федерал. ун-та им. И. Канта. – 2014. – Вып. 6. – С. 94–102. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/modeli-povestvovatelnoy-sintaktiki-kak-instrument-analiza-obrazov-gosudarstv>.
8. Bamberg M. Binding and Unfolding: Towards the Linguistic Construction of Narrative Discourse / M. Bamberg, V. Marchman // *Discourse Processes*. – 1991. – No. 14. – P. 277–305.
9. A Companion to Narrative Theory / [ed. by J. Phelan and P. J. Rabinowitz]. – Oxford : Blackwell Publishing, 2005. – 592 p.
10. Franzosi R. Narrative Analysis – Or Why (And How) Sociologists Should be Interested in Narrative [Electronic resource] / R. Franzosi // *Annual Review of Sociology*. – 1998. – Vol. 24. – P. 517–554. – Access mode : <https://www.jstor.org/stable/223492>.
11. Gonzales M. Pragmatic Markers in Oral Narrative: The Case of English and Catalan / M. Gonzales. – Amsterdam–Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2004. – 410 p.
12. Narrative Theory, Literature and New Media: Narrative Minds and Virtual Worlds / [M. Hatavara, M. Hyvarinen, M. Makela, F. Mayra]. – London : Routledge, 2015. – 326 p.
13. Narratology: An Introduction / [ed. by S. Onega and J. A. G. Landa]. – NY : Routledge, 2014. – 336 p.
14. Schegloff E. A. Discourse as an Interactional Achievement: Some Uses of ‘Uh huh’ and Other Things That Come Between Sentences / E. A. Schegloff // *Analyzing Discourse: Text and Talk* / [ed. by D. Tannen]. – Washington D. C. : Georgetown University Press, 1982. – P. 71–93.
15. Tan E. Emotion and the Structure of Narrative Film: Film as an Emotion Machine / E. Tan. – NJ : Mahwah, 1996. – 296 p.

References

1. Hreimas, Algirdas. 2000. “Razmyshleniia ob Aktantnykh Modeliakh”. *Frantsuzskaia Semiotika: Ot Strukturalizma k Poststrukturalizmu*, edited by I. G. Kosikova. Moskva: IG “Progress”. <http://docplayer.ru/194863-Razmyshleniia-ob-aktantnykh-modelyah-1-dva-urovnya-opisaniya.html>.
2. Hreimas, Algirdas. 2004. *Strukturnaia Semantika: Poisk Metoda*. Translated by L. Zimina. Moskva: Akademicheskii Proekt.
3. Deik van, Teun, and Kynch, Walter. 1988. “Strategii Ponimaniia Sviaznogo Teksta”. In *Novoie v Zarubezhnoi Lingvistike*, edited by V. V. Petrov, V. I. Gerasimov, translated by V. B. Smirenskii, 153–211. Moskva: Progress.
4. Evstigneeva, Natalia, and Oberemko, Olha. 2007. “Modeli Analiza Narrativa”. *Chelovek. Soobshchestvo. Upravleniie*, 4: 95–107. http://chsu.kubsu.ru/arhiv/2007_4/2007-4_EvstigneevaOberemko.pdf
5. Iglton, Terry. 2010. *Teoriia Literatry: Vvedeniie*. Translated by E. Buchkinoi. Moskva: Izdatelskii Dom “Territoriia Budushcheho”.
6. Propp, Vladimir. 2001. *Morfologiia Volshebnoi Skazki*. Moskva: Labirint.
7. Fomin, Ihor. 2014. “Modeli Povestvovatelnoi Sintaktiki kak Instrument Analiza Obrazov Gosudarstv”. *Vestnik Baltiiskogo Federalnogo Universiteta Imeni I. Kanta*, 6: 94–102. <http://cyberleninka.ru/article/n/modeli-povestvovatelnoy-sintaktiki-kak-instrument-analiza-obrazov-gosudarstv>.
8. Bamberg, Michael, and Marchman, Virginia. 1991. “Binding and Unfolding: Towards the Linguistic Construction of Narrative Discourse”. *Discourse Processes*, 14: 277–305.
9. Phelan, J., and Rabinowitz, P. J., eds. 2005. *A Companion to Narrative Theory*. Oxford: Blackwell Publishing.
10. Franzosi, Roberto. 1998. “Narrative Analysis – Or Why (And How) Sociologists Should be Interested in Narrative”. *Annual Review of Sociology*, 24: 517–554. <https://www.jstor.org/stable/223492>
11. Gonzales, Mark. 2004. *Pragmatic Markers in Oral Narrative: The Case of English and Catalan*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
12. Hatavara, M., and Hyvarinen, M., and Makela, M., and Mayra, F. 2015. *Narrative Theory, Literature and New Media: Narrative Minds and Virtual Worlds*. London: Routledge.
13. Onega, S., and Landa, J. A. G., eds. 2014. *Narratology: An Introduction*. New York: Routledge.
14. Schegloff, Emanuel. 1982. “Discourse as an Interactional Achievement: Some Uses of ‘Uh huh’ and Other Things That Come Between Sentences”. In *Analyzing Discourse: Text and Talk*, edited by D. Tannen, 71–93. Washington D. C.: Georgetown University Press.
15. Tan, Edward. 1996. *Emotion and the Structure of Narrative Film: Film as an Emotion Machine*. New Jersey: Mahwah.

Лещенко Анна. Тематическая структура нарратива: когнитивное измерение. Посвящено анализу тематической структуры нарратива, которую рассматривают как ментальную модель, схему или структуру, конструируемую адресатом в рамках когнитивного процесса понимания текста. Повествовательный акт идентифицируют как деятельность, в основании которой лежит концептуализация иерархической структуры повествуемой истории. Особое внимание уделено анализу существующих тематических моделей нарратива, которые фокусируются на понимании темы как жанровой когнитивной структуры, активируемой действиями, происходящими в фикциональном мире. Современные концепции нарратива учитывают наличие определенных тематических доминант, которые формируют его общую тематическую структуру и влияют на динамику разворачивания событий и возможный характер развязки. Изучение содержательных аспектов нарративной структуры должно сопровождаться анализом ее формальных аспектов, способствуя тем самым построению универсальной модели нарратива, структурные принципы которой будут соответствовать как общим критериям нарративности, так и требованиям жанровой специфики повествования. Кроме того, построение такой модели требует привлечения к анализу фактора читателя, поскольку именно потенциальные стратегии обработки и понимания нарративного текста читателем определяют изначальную конфигурацию текстовой структуры, создаваемой автором.

Ключевые слова: нарративная структура, тема, тематическая модель, когнитивный, актант, ситуационная модель.

Leshchenko Hanna. Thematic Structure of Narrative: Cognitive Dimension. The article centres on the analysis of thematic narrative structure, which is conceptualized as a mental model, a schema or a structure, construing by the addressee within the cognitive process of text comprehension. The act of narration is identified as the activity based on the conceptualization of the hierarchical structure of the story narrated. Special attention is given to the analysis of the existing thematic models which are focused on the theme as a generic cognitive structure, activated by the actions in fictional world. Modern narrative theories take into account the definite thematic dominants forming its general thematic structure and influencing the dynamics of the narrative events and the possible character of final resolution. The research of the content aspects of the narrative structure should be accompanied by the analysis of its formal aspects, facilitating the constructing of the universal narrative model. The structural principles of such a model ought to correlate with general criteria of narrativity as well as generic constraints of the narrative. Besides, while model constructing the reader's factor should also be involved as the narrative configuration is actually defined by the reader's strategies of processing and text comprehension.

Key words: narrative structure, theme, thematic model, cognitive, actant, situational model.

УДК 37.811.111:004

Юрій Линник

СТРУКТУРНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ОНЛАЙН-РЕСУРСУ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ BBC LEARNING ENGLISH

Розглянуто структуру та функції онлайн-ресурсу для вивчення англійської мови BBC Learning English. Проаналізовано зміст кожного з розділів ресурсу, звернуто увагу на актуальні та цікаві дидактичні матеріали, методичні напрацювання тощо, які можуть бути використані і викладачами, і студентами. Встановлено, що онлайн-ресурс для вивчення англійської мови BBC Learning English об'єднує аудіо-, відеофайли, онлайн-сервиси, які містять файли для завантаження. Крім того, наявні граматичні та лексичні завдання й тести розміщені відповідно до рівня знань. Веб-ресурс BBC Learning English є ефективним знаряддям для удосконалення знань з англійської мови, сприяє формуванню комунікативної іншомовної компетенції, необхідної для успішної соціалізації та самореалізації, а також оволодінню знаннями про соціокультурну специфіку країни, мова якої вивчається.

Ключові слова: онлайн-ресурси, англійська мова, структура та функції BBC Learning English.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сьогодні у мережі Інтернет існує велика кількість веб-ресурсів, спроектованих для вивчення англійської мови. Їх використання відкриває широкі перспективи, оскільки вони допомагають викладачеві ввести студентів у мовне середовище, організувати аудиторну та самостійну навчальну роботу по-новому. Водночас перед викладачем постає низка дидактичних і методичних проблем, пов'язаних, передусім, із такими чинниками, як: недостатній рівень дослідження теоретичних і практичних можливостей використання тих чи тих спеціалізованих веб-сайтів у вирішенні практичних завдань іншомовної освіти, а також недостатня обізнаність викладачів і студентів у принципах організації таких ресурсів, якості їх змістового наповнення та функціональних можливостях.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Проблеми використання веб-сайтів та інших служб та сервісів мережі Інтернет у процесі вивчення англійської мови розглядали такі дослідники: С. Ващенко, Н. Лихошвед, М. Сайко [1] (медіа-бібліотеки), І. Карпа (соціальна мережа Facebook) [3], І. Грітченко [2], І. Костенко (різні служби та сервіси мережі Інтернет) [4]. Особливої уваги заслуговують онлайн-курси для вивчення англійської мови. Отримуючи суттєве фінансування та постійну підтримку від міжнародних організацій, їх розробляють професійні педагоги, психологи та веб-дизайнери. Інтернет дав можливість зробити їх відкритими й доступними кожному. Проте досі не досліджено всіх потенційних можливостей онлайн-ресурсів для вивчення англійської мови, що зумовило *актуальність* нашого дослідження та визначило його *мету* – проаналізувати структуру, зміст, функціональні та дидактичні можливості інтернет-ресурсу для вивчення англійської мови на матеріалі BBC Learning English.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Одним із пріоритетів розвитку нашої держави є вивчення англійської мови та інтернет-технологій, які стали невід'ємною частиною навчальної діяльності і викладача, і студента. Глобальна мережа Інтернет пропонує своїм користувачам різноманіття інформації та ресурсів: веб-сайти, соціальні мережі, вікі-проекти, месенджери тощо. Прикладом одного з найпотужніших веб-ресурсів для вивчення англійської мови є сервіс BBC Learning English [5], який є дочірнім сайтом міжнародного порталу новин BBC News (Рис. 1). Аналіз обраного нами інтернет-ресурсу доцільно розпочати з його структури. Загалом, BBC Learning English складається з двох основних розділів, кожен із яких спрямований на вивчення певного аспекту мови.

Рисунок 1. Інтерфейс програми BBC Learning English

Перший розділ під назвою “Course” складається з семи курсів (Рис. 2):

- *English You Need;*
- *Towards Advanced;*
- *Upper-intermediate;*
- *Intermediate;*
- *Lower-intermediate;*
- *English My Way*
- *Shakespeare Speech.*

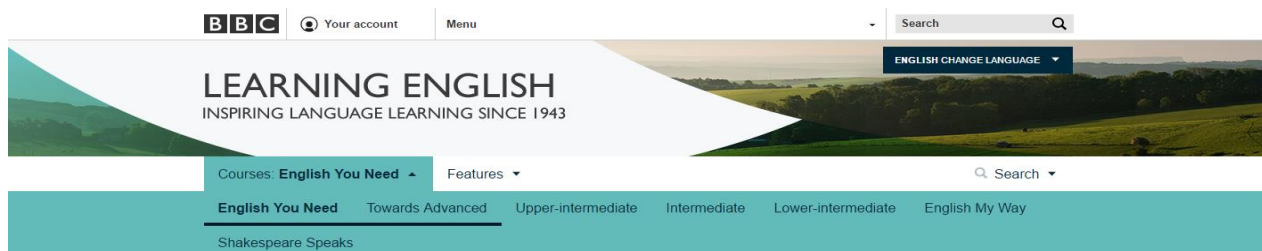

Рисунок 2. Курси BBC Learning English

“*English you need*” допоможе поліпшити здатність розуміти і використовувати англійську мову в повсякденному житті (Рис 3).

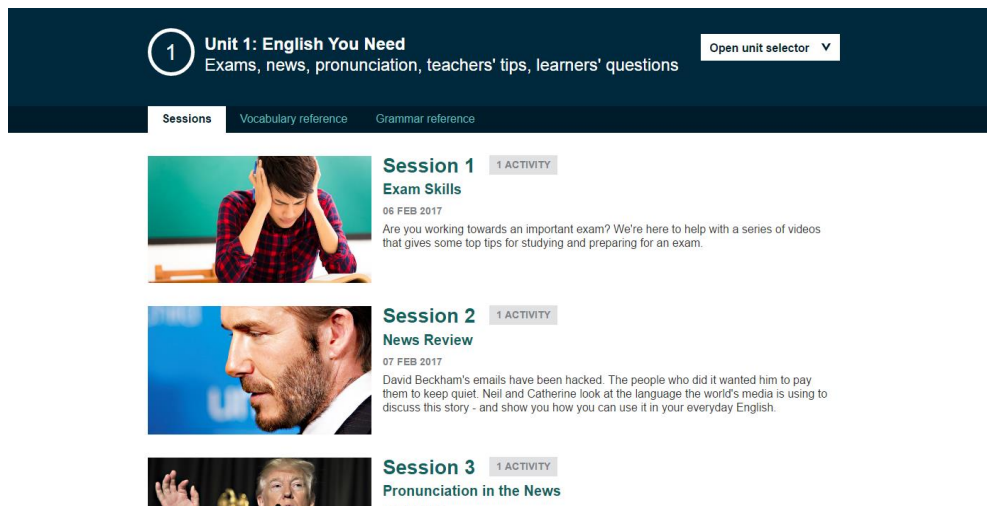

Рисунок 3. Розділ “English you need”

“Towards Advanced” призначений для осіб із високим рівнем знань. У розділі “English Masterclass” можна ознайомитися з випадками використання окремих слів і словосполучень у новинах, газетних заголовках і статтях (Рис. 4).

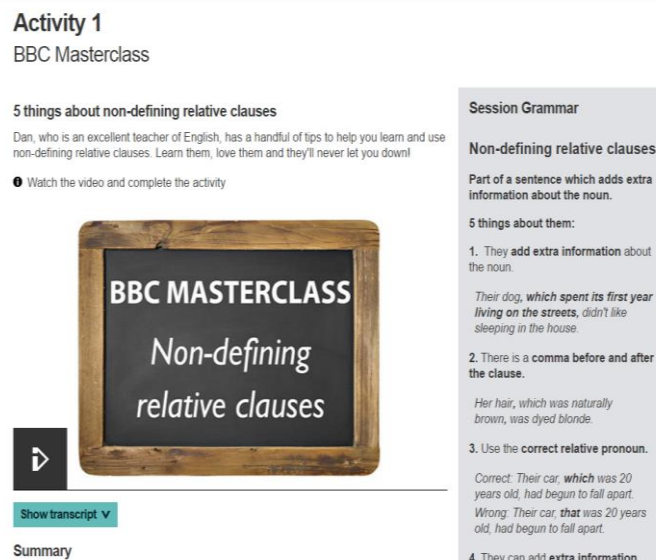

Рисунок 4. Розділ “BBCMasterclass”

“Upper-intermediate” містить відеоролики і завдання для осіб із рівнем C1. Курс складається з тридцяти розділів, у кожному з яких – по п’ять підрозділів: BBC English Class, News Review, Lingohack, Stop Saying, Drama: The White Elephant.

“Lower-intermediate” складається з модулів, які підпорядковані певній тематиці. Цей курс допомагає удосконалити граматичні та лексичні навички на визначену тему.

“English My Way” містить низку відеороликів і різноманітних завдань до них. Курс складається з чотирьох розділів, де можна засвоїти незнайомі слова, дивитися відео, обговорити проблеми, запам’ятати деякі корисні фрази та грати в ігри (Рис. 5).

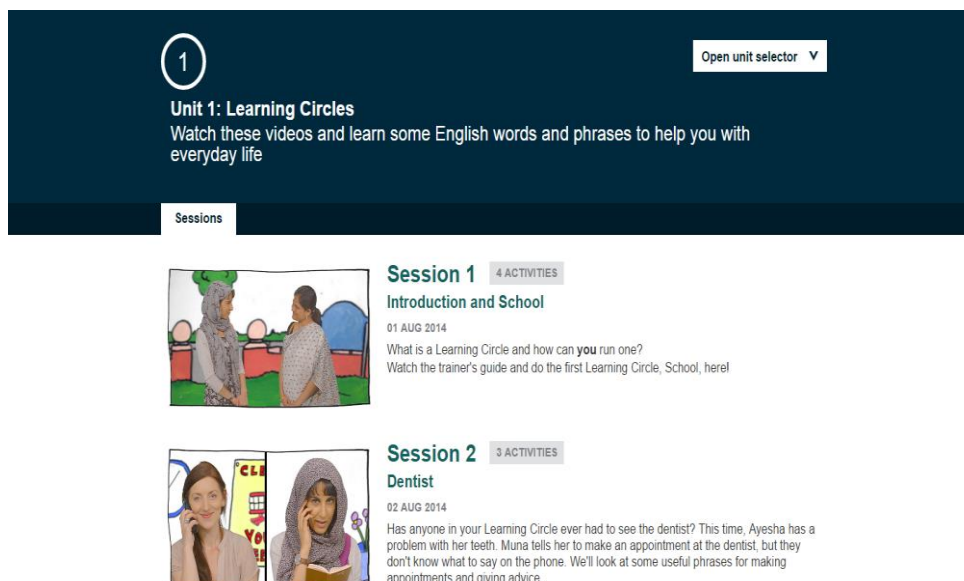

Рисунок 5. Курс “English My Way”

“*Shakespeare Speech*” пояснює значення і використання добре відомих сучасних англійських виразів, узятих із творів Шекспіра. Зокрема:

- The world’s mine oyster;*
- A tower of strength;*
- In a pickle;*
- All that glisters is not gold;*
- As dead as a doornail.*

Розглянемо докладніше курс “*English You Need*”. Він складається з п’яти занять (Sessions):

Session 1. “Exam Skills” містить рекомендації щодо підготовки до іспитів, відеоролик і тест (Рис. 6).

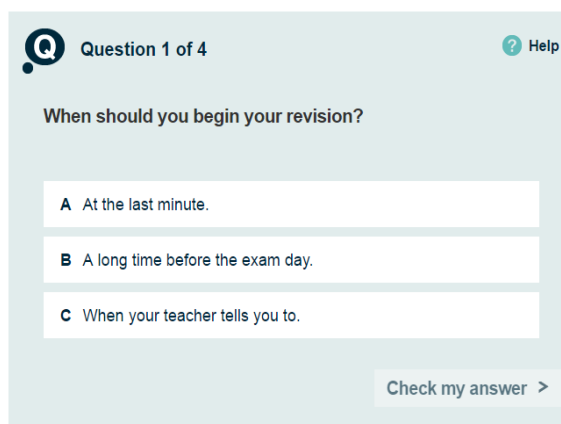

Рисунок 6. Тест

Session 2. “News Reviews” навчає, як розуміти мову заголовків, узятих із газетних повідомлень. У цьому занятті подано відеоролик, у якому здійснюється розширений аналіз повідомлень, узятих із новин, а також ключові слова й тест (Рис 7).

Activity 1

News Review

Beckham's email hacked

David Beckham's emails have been hacked – and they appear to show that the former footballer was very angry about not being given the title 'Sir'. The hackers demanded money to keep the emails secret.

Language challenge

Which of these is NOT a financial crime?

- a) fraud
- b) bribery
- c) windfall

🎧 Watch the video and complete the activity

Session Vocabulary

leak
the act of making private information known to the public

blackmail
get money from someone by threatening to reveal their secrets

fury
extreme anger

[View full vocabulary reference >](#)

 [DOWNLOAD CENTRE](#)
[Latest course content](#)

Рисунок 7. Заняття “News Review”

Session 3. “Pronunciation in the News” навчає правильної вимови слів, які звучать у заголовках новин. Це заняття містить аудіозапис уривків із новин, де повторюється певне слово (наприклад, “reinstate”), а також тест із трьох запитань.

Session 4. “The teachers’ Room” – заняття, призначене для вчителя. Воно містить відео, теорію та завдання на певну тему (наприклад, “Word Stress”).

Session 5. “Learners Questions” – заняття, у якому викладено відповіді на запитання користувачів.

Наступні рубрики: “Vocabulary reference” присвячена лексиці, містить тлумачення слів; “Grammar Reference” спрямована на роз’яснення граматичних тем, які траплялися в “Sessions 1–5”.

Другий розділ онлайн-ресурсу під назвою “Features” складається з дев’яти частин:

- English at University;
- English at Work;
- News Report;
- The English We Speak;
- LingoHack;
- 6 Minute English;
- Pronunciation;
- Drama;
- Words in The News.

Цей розділ призначений для осіб з високим рівнем знань. Тут містяться найпопулярніші програми. “6 Minute English” – це щотижневий чат англійською мовою, за допомогою якого можна поповнити свій словниковий запас. У секції “The English We Speak” можна знайти тлумачення слів, які не завжди є у словнику. “News Report” і “Lingo Hack” містять відео-новини, які транслюються на BBC. Дуже цікавий і корисний підрозділ “Drama”, який містить версії деяких із найулюбленіших у світі творів знаменитих авторів, зокрема:

- Alice in Wonderland by Lewis Carroll;
- A Christmas Carol by Charles Dickens;
- Gulliver’s Travels by Jonathan Swift;
- The Importance of Being Earnest by Oscar Wilde;

– Jamaica Inn by Daphne du Maurier;

“English at University” і “English at Work” – це тематичні секції, які містять відеоролики та вокабуляр на певні теми. Усі відео мають транскрипти. Крім того, є можливість завантажити їх у форматі PDF або аудіо. Підрозділ “Pronunciation” допомагає вдосконалити вимову. “Words in the news” – категорія, спрямована на роз’яснення політичних і економічних термінів, що трапляються в сучасних засобах масової інформації. У кожному підрозділі зазначено рівень, на який спрямовані матеріали.

Користуючись вищезазначеним інтернет-ресурсом, можна обрати мову, зручну для користувача. У розділі “About” міститься інформація про сам ресурс, яка складається з таких пунктів:

- About BBC Learning English;
- Courses;
- Course site maps;
- Learning FAQ;
- Contact BBC Learning English.

Особливістю онлайн-ресурсу BBC Learning English є те, що з його матеріалом можна ознайомитися в соціальних мережах і на онлайн-каналах (YouTube, Twitter, Facebook). Функція Sitemap дає можливість швидко знайти потрібний розділ.

Загальну структуру ресурсу продемонструємо за допомогою схеми (Рис. 8).

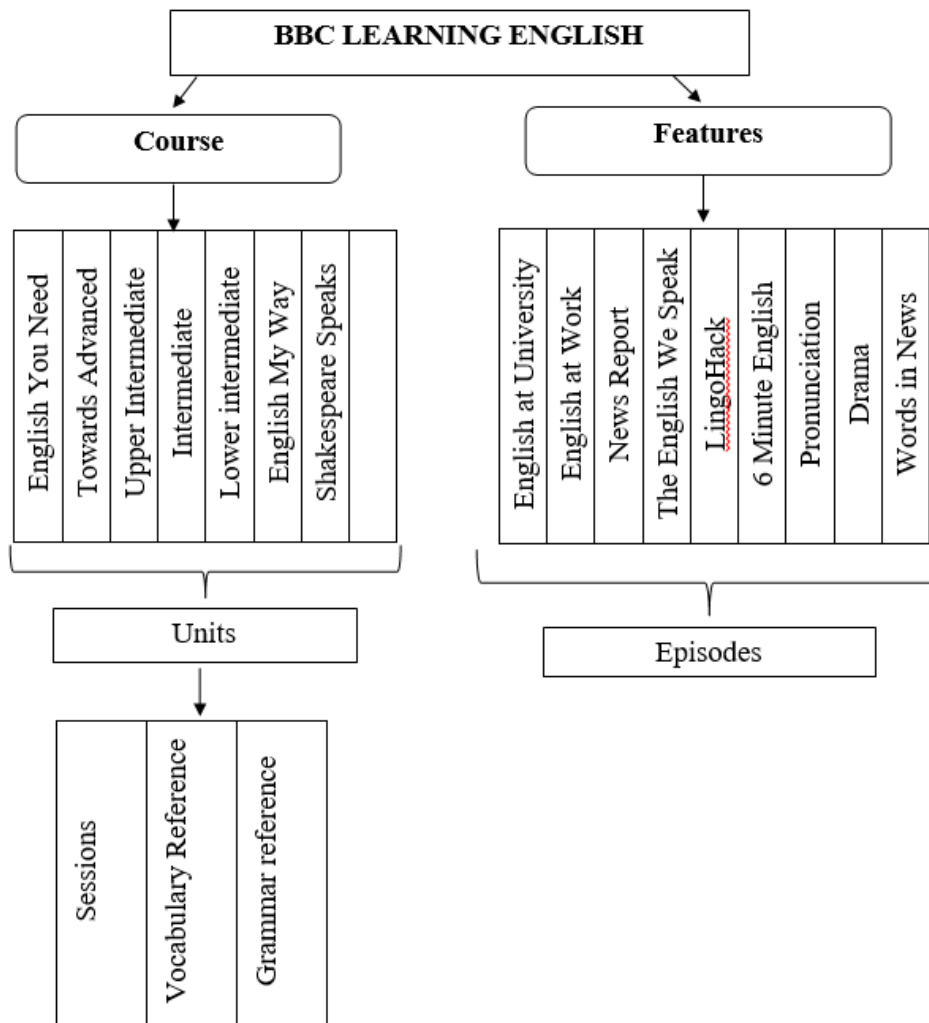

Рисунок 8. Структура онлайн-ресурсу BBC Learning English

Проаналізувавши веб-ресурс BBC Learning English для вивчення англійської мови, підкреслимо основні його функціональні особливості:

- розвиток і удосконалення навичок аудіювання, говоріння, читання та письма;

- розвиток комунікативної компетенції;
- формування інтересу і поваги до культури країни, мова якої вивчається;
- розвиток мовних, інтелектуальних і пізнавальних здібностей, ціннісних орієнтирів, почуттів і емоцій.
- мотивація до навчання;
- можливість застосування індивідуального підходу для вчителя;
- сприяння розвитку самостійності;
- підвищення поінформованості щодо інших мов та культур;
- забезпечення цікавим дидактичним матеріалом, що відповідає інтересам і потребам сучасної людини;
- автентичний і пізнавальний матеріал.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Підсумовуючи вищесказане, можемо констатувати, що BBC Learning English є одним зі зручних, функціональних і добре структурованих інструментів для вивчення англійської мови. Він допомагає сформувати комунікативну іншомовну компетенцію, необхідну для успішної соціалізації та самореалізації, а також оволодіти знаннями про соціокультурну специфіку країни, мова якої вивчається. Особливої уваги заслуговують актуальні та цікаві дидактичні матеріали та методичні напрацювання. В цьому контексті перспективним, на нашу думку, напрямом подальшого дослідження є більш глибоке вивчення та аналіз структури та функцій інших усесвітньо відомих онлайн-ресурсів для вивчення англійської мови.

Джерела та література

1. Ващенко С. В. Особливості використання медіа бібліотеки як засобу навчання іноземної мови студентів немовних ВНЗ [Електронний ресурс] / С. В. Ващенко, Н. В. Лихошвед, М. М. Сайко // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка. Сер. «Педагогічні науки». – 2016. – Вип. 2. – С. 15–19. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDUP_2016_2_5.
2. Грітченко І. Впровадження інтернет-технологій в освітній процес підготовки майбутнього вчителя іноземної мови [Електронний ресурс] / І. Грітченко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2011. – № 39(1). – С. 103–109. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2011_39%281%29__18.
3. Карпа І. Використання веб-сторінок та соціальної мережі Facebook у процесі навчання англійської мови [Електронний ресурс] / І. Карпа // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2015. – Вип. 12. – С. 267–272. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2015_12_39.
4. Костенко І. Г. Використання Інтернет-ресурсів на уроках англійської мови [Електронний ресурс] / І. Г. Костенко // Таврійський вісник освіти. – 2013. – № 1. – С. 170–176. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvo_2013_1_31
5. BBC Learning English [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bbc.co.uk/learningenglish/english/course/english-you-need>.

References

1. Vashchenko, Svitlana. 2016. “Osoblyvosti Vykorystannia Media Biblioteki yak Zasobu Navchannia Inozemnoi Movy Studentiv Nemovnykh VNZ”. *Visnyk Zhytomyrskoho Derzhavnoho Universytetu imeni Ivana Franka*, 2: 15–19.
2. Hritchenko, Iryna. 2011. “Vprovadzhenia Internet-Tekhnolohii v Osvitnii Protsey Pidhotovky Maibutnoho Vchytelia Inozemnoi Movy”. *Psykholoho-Pedahohichni Problemy Silskoi Shkoly*, 39(1): 103–109.
3. Karpa, Iryna. 2015. “Vykorystannia Veb-Storinok ta Sotsialnoi Merezhi Facebook u Protseyi Navchannia Anhliiskoi Movy”. *Aktualni Pytannia Humanitarnykh Nauk*, 12: 267–272.
4. Kostenko, Ivan. 2013. “Vykorystannia Internet-Resursiv na Urokakh Anhliiskoi Movy”. *Tavriyskyi Visnyk Osvity*, 1: 170–176.
5. BBC Learning English. <http://www.bbc.co.uk/learningenglish/english/course/english-you-need>.

Лынный Юрий. Структурные и функциональные особенности онлайн-ресурса для изучения английского языка BBC LEARNING ENGLISH. Рассмотрена структура и функции онлайн-ресурса для изучения английского языка BBC Learning English. Проанализировано содержание каждого из разделов ресурса и обращено внимание на актуальные и интересные дидактические решения и методические наработки, которые могут быть использованы как преподавателями, так и студентами. Установлено, что онлайн-ресурс для изучения английского языка BBC Learning English содержат аудио- и видеофайлы, онлайн-сервисы, которые включают файлы для загрузки. Кроме этого, в наличии есть грамматические и лексические задания и тесты, которые размещены в соответствии с уровнем знаний учащихся. Веб-ресурс BBC Learning English – эффективный

инструмент для совершенствования знаний английского языка, способствует формированию коммуникативной иноязычной компетенции, необходимой для успешной социализации и самореализации, а также овладению знаниями о социокультурной специфике страны, язык которой изучается.

Ключевые слова: онлайн-ресурсы, английский язык, структура и функции BBC Learning English.

Lynnyk Yurii. Structural and Functional Peculiarities of *BBC LEARNING ENGLISH* – an Online Resource for Learning English. In the article the structure and functions of the BBCLearningEnglish, an online resource for learning English, have been analysed. The author analyses the content of each chapter of the resource and pays attention to the modern and interesting didactic solutions and methodological studies, which may be used by teachers as well as by students. It has been defined that BBCLearningEnglish, an online resource for learning English, comprises audio and video files, online services offer files to download, there are lexical and grammatical exercises and tests, all the tasks are organised according to the level of students knowledge, the services improve students knowledge of the country, the language of which they study, and its culture, online resources may be used by the teacher as well as by the student.

Key words: online resource, English, the structure and functions of the BBC Learning English.

ТИПОЛОГІЯ АНГЛОМОВНИХ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ТЕКСТІВ ТА ЇХ ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ

Розглянуто специфіку сучасного англомовного мультимодального дискурсу з урахуванням особливостей мас-медійного простору. Окреслено диференційні ознаки електронних і паперових видань з огляду на технічні можливості й кількість використовуваних модусів. Виокремлено паралінгвальні компоненти – невід'ємні складники мультимодального дискурсу загалом і мультимодальних текстів зокрема. Зосереджено увагу на диференціації понять «мономодальний текст» і «мультимодальний текст». На основі проведено аналізу періодичних видань представлено найпоширеніші способи сполучуваності семіотичних ресурсів. Проаналізовано особливості окремих модусів та їх роль у спілкуванні. Обґрунтовано причини, що зумовлюють потребу в дослідженні мультимодального дискурсу. Охарактеризовано відмінності мультимодальних текстів. Доведено важливість використання невербальних семіотичних ресурсів. Уперше показано, що ні в межах тексту нема таких графічних ефектів і засобів, включно з сегментацією, які б можна вважати другорядними чи не важливими. Виокремлено низку мономодальних і мультимодальних моделей.

Ключові слова: мономодальний текст, мультимодальний текст, дискурс, модель, семіотичні ресурси, паралінгвальні компоненти.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасний англомовний комунікативний простір багатогранний і колоритний, щоразу вражає реципієнтів неординарністю й масштабністю модусів, кількість яких у межах одного тексту необмежена й може варіюватися. Значна частина контенту, особливо у ЗМК (в Інтернет-джерелах, у паперових періодичних виданнях, на телебаченні та ін.), нині передається за допомогою візуальних складників, які поруч із вербальними, є повноправними, семантично вагомими одиницями інформаційних блоків.

У сучасному англомовному комунікативному просторі натрапляємо на значну кількість семіотичних ресурсів, які свідчать про те, що інтеракція і в усному мовленні, і в писемному – мультимодальна. Гетерогенність модусів, які можна виявити у різних типах дискурсу, зумовлює потребу в детальному висвітленні проблем, що стосуються різножанрової комунікації, яка здійснюється принаймні за допомогою трьох знакових систем.

Звернемо увагу на мас-медійний дискурс загалом і на газетний дискурс (писемний (друкований) та електронний) зокрема. Це дасть змогу виокремити низку специфічних критеріїв, які мають безпосередній стосунок до сучасного писемного спілкування й уможливають зробити певний внесок у розвиток мультимодальної лінгвістики.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У переважній більшості розвідок, датованих минулими століттями, роль невербальних компонентів комунікації, зокрема їх комунікативно-прагматичний потенціал і семантична значущість недооцінювалися, а подекуди й взагалі нівелювалися. Навряд чи можна зараз залишити поза увагою графічні компоненти невербальної природи, які подекуди настільки яскраві й у плані вираження, й у плані змісту, що годі собі уявити інтеракцію без них.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки специфіку різноманітних семіотичних ресурсів частково обґрунтовано в роботах таких науковців: О. Анісімової [1], Дж. Беземера [5], К. Джевїтта [5; 6], Г. Кресса [7], Т. ван Лівена [8], Л. Макарук [2; 3], Ч. Форсевіля [4], К. О'халлорана [9] й ін. Незважаючи на це, й нині залишається чимало відкритих питань щодо функціонування вербальних і невербальних засобів в межах мультимодального тексту чи дискурсу, що й зумовлює *актуальність* обраної проблематики.

Мета розвідки – проаналізувати паперові та електронні періодичні видання; виявити можливі способи сполучуваності вербальних і невербальних засобів, виокремивши найбільш частотні моделі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Вважаємо доцільним звернути увагу на те, що газетний дискурс потрібно розглядати у двох ракурсах: писемному (друкованому), що функціонує на шпальтах періодичних видань та електронному (Інтернет-простір). Вочевидь, обидві групи видань належать до публіцистики, проте між ними є певні відмінності. І в паперових, і в електронних виданнях натрапляємо на широкий спектр паралінгвальних компонентів: знаки пунктуації, діакритики, типографічні й інші допоміжні знаки, цифри (числа), математичні символи, ілюстрації (натюрморти, пейзажі, картини, будь-які малюнки), карикатури, комікси, інші нефотографічні ілюстрації, піктограми (знакові, абстрактні, логотипні), логотипи та емблеми, карти, фотографії, смали, таблиці, діаграми (стовпчасті, кругові), графіки, схеми. Усі ці засоби об'єднано у кілька груп на основі спільних ознак. Зауважимо, що вони можуть функціонувати і самостійно, і поруч із вербальними засобами.

Здійснений аналіз засвідчив, що часто паралінгвальні компоненти комбінують, наприклад, поєднуючи, знаки пунктуації та математичні символи, типографічні знаки та діакритики й ін. Кількість поєднаних модусів нефіксована й залежить від намірів та уподобань продуцентів. Ми неодноразово зосереджували увагу на тому, що крім елементів, які мають чітко визначену форму, структуру й розмір, є й низка інших графічних ефектів, що сприяють формуванню нових інноваційних прийомів, які пропонуємо номінувати паралінгвальною грою.

У продукуванні графічної гри важливу роль відіграє розміщення тексту на сторінці, міжрядковий інтервал, орієнтація сторінки, поля, ширина та позиціонування тексту (вертикальне, горизонтальне, діагональне, ситуативне (довільне)), виправлення, підкреслення, вставки, закреслення, виділення, зумисне злиття текстових компонентів без необхідної проміжної відстані. Не менш вагомими й шрифтові й кольорові варіації (написання курсивом, капіталізація, напівжирне виділення (повна або часткова акцентуація), незвичайне написання слів, одночасне використання кількох гарнітур і розмірів шрифту). З огляду на це, доцільно зазначити, що семіотичні ресурси беруть активну участь у продукуванні стилістичних засобів, які, до речі, називаємо мультимодальними і які, на нашу думку, варто досліджувати в межах мультимодальної стилістики. Це новий напрям, що видається досить перспективним і багатообіцяючим, адже семіотичні ресурси невербальної природи здатні створювати особливі спецефекти, які впливають на комунікативно-прагматичну спрямованість інформаційного продукту.

На відміну від паперових видань, у яких є певні технічні обмеження, в електронних, поза сумнівом, – значно ширші можливості. Нікого нині не здивуєш наявністю короткого відеоролика, що супроводжує статтю. Непоодинокі випадки, коли анімації відтворюють певні рухи, одна картинка змінює іншу. Вочевидь, що в паперових виданнях зробити це неможливо, інформація, розміщена у них, має фіксовану локацію, жоден елемент не здатен рухатися, змінюватися, трансформуватися. Як наслідок, кінцевий паперовий продукт може покладатися виключно на ті графічні компоненти, що здатні маніпулювати свідомістю реципієнтів. Ідеться про колір, шрифт, семіотичні ресурси, в основу яких покладено зображення.

Зосередимо увагу на тому, що англomовний газетний (паперовий) простір – мультимодальне дискурсивне утворення, що складається зі значної кількості текстів, в основі яких лежать вербальні та невербальних одиниці, що не є безпосередньо складниками окремих текстів. Це засоби, що формують дискурс загалом і є невід'ємними складниками оформлення певних видань. Розглядаючи мультимодальне дискурсивне утворення загалом, зауважимо, що не менш важливу роль у його формуванні й функціонуванні відіграє сегментація, до якої (принагідно зазначимо) відносимо: розміщення тексту на шпальті; інтервал між рядками; відстань між вербальними складниками та зображеннями; орієнтацію шпальти, поля; ширину тексту (його вирівнювання); позиціонування графічних засобів (вертикальне, горизонтальне, діагональне, ситуативне (довільне)); виправлення; підкреслення; вставки; закреслення; виділення; зумисне злиття компонентів без необхідної проміжної відстані.

З одного боку, ці характеристики видаються зовсім не важливими, оскільки ми часто звикли бачити кінцевий інформаційний продукт саме у такому вигляді, у якому він потрапляє нам до рук, чи впадає у вічі на екрані монітора. З іншого ж, додаткові елементи, як наприклад, стрілки (які вказують на продовження статті на наступній сторінці), декоративні елементи як невід'ємні

складники окремих рубрик респектабельних періодичних видань (які, до речі, є важливими соціокультурними елементами та мають багатовікову історію), стійка і незмінна кольорова гама окремих рубрик упродовж десятиліть, заслуговують на особливу увагу, оскільки вони не тільки формують мультимодальний дискурс як такий, а й виступають важливими культурозначимими елементами американського й британського етносів. Це ж саме стосується й електронних видань (клонів). У них також натрапляємо на низку елементів, які використовують у формуванні електронного мультимодального дискурсу, зокрема: наявність стрілок; інших графічних позначок, що вказують на перехід або повернення до відповідної сторінки; декоративні графічні елементи, які можна назвати ідентифікаторами рубрик; різноманітні лапки (одиничні й подвійні), які водночас удруге повторюють одне з ключових речень конкретної статті та виступають одночасно складником дискурсу.

Розглядаючи мультимодальні тексти, нагадаємо, що серед найбільш розповсюджених комбінацій, які ґрунтуються на сполученні різних семіотичних ресурсів, можемо виокремити такі:

- вербалізатори – знаки пунктуації – натюрморти / пейзажі / картини / карикатури / комікси / нефотографічні ілюстрації / піктограми / логотипи / емблеми / карти / фотографії / смайли / колір;

- вербалізатори – знаки пунктуації – діакритичні знаки – натюрморти / пейзажі / картини / карикатури / комікси / нефотографічні ілюстрації / піктограми / логотипи / емблеми / карти / фотографії / смайли / колір;

- вербалізатори – знаки пунктуації – цифри – натюрморти / пейзажі / картини / карикатури / комікси / нефотографічні ілюстрації / піктограми / логотипи / емблеми / карти / фотографії / смайли / колір;

- вербалізатори – знаки пунктуації – математичні символи – натюрморти / пейзажі / картини / карикатури / комікси / нефотографічні ілюстрації / піктограми / логотипи / емблеми / карти / фотографії / смайли / колір;

- вербалізатори – знаки пунктуації – таблиці / діаграми / графіки / схеми / колір.

Безперечно, в одному тексті в мас-медіа можуть співіснувати (й у більшості випадків співіснують) кілька модусів одночасно. Зрідка натрапляємо на такі текстові утворення, які відносять до мономодальних. Однак висловимо міркування про те, що таке твердження – суперечливе. Навряд чи можна будь-який текст вважати мономодальним. Навіть якщо об'єм тексту невеликий, у його складі майже завжди є знаки пунктуації, допоміжні типографічні засоби, іноді діакритики й інші модуси.

Якщо текст складається зі знаків різних семіотичних систем, його не вважаємо мономодальним. Крім того, шрифтові та кольорові варіації, сегментація тексту теж сприяють тому, що текст у будь-якому разі варто розглядати як мультимодальне утворення. Ми також уже висловлювали міркування щодо того, що текст, який містить вербалізатори, знаки пунктуації, однакову відстань між рядками й один кегль і розмір, можна вважати мономодальним.

Одним із ключових завдань, які ставимо перед собою, – з'ясувати чим відрізняються мономодальні тексти від мультимодальних, які ж диференційні ознаки останніх? Порушена проблема – нова в лінгвістиці, хоча окремі розвідки, присвячені їй, припадають на кінець минулого – початок цього століття. Однак вичерпної відповіді в них не знаходимо. У лінгвістиці існує чимало дефініцій тексту. Переважно, вони стосуються так званих мономодальних, вербальних текстів. Вважаємо доцільним розглянути окремо всі ці модуси як складники окремих знакових систем. Усі вони важливі, оскільки є семантично навантаженими та роблять певний внесок до ідентифікації істинного значення, яке планують передати за допомогою сукупності всіх модусів без винятку.

Певна річ, у реципієнтів не існує ніяких обмежень у виборі семіотичних ресурсів. Їх кількість може варіюватися в межах одного тексту, проте логічним залишається питання: чи доцільно використовувати занадто велику кількість таких засобів, і взагалі, де межа між ними? Коли саме можна зрозуміти чи їх достатньо чи занадто багато, або, навпаки, мало? Іноді, текст може бути настільки графічно скомпресованим, що збагнути зміст повідомлення складно. На сьогодні не існує жодних правил чи критеріїв, відповідно до яких можна було б формулювати певні твердження. Вочевидь, вербалізатори та знаки пунктуації – це фактично основа побудови

мас-медійних текстів. У цьому ж контексті варто звернути увагу й на шрифт, який, власне, є засобом продукування вербалізаторів, зокрема його розмір і кегль. Не можливо оминати увагою й сегментацію (розміщення) тексту, інтервали, відступи й інші спецефекти, що мають стосунок до подачі (представлення) матеріалу в паперовому чи в електронному виданні.

Розглянемо та проаналізуємо докладніше найбільш поширені моделі, запропонувавши *власні номінації*. Насамперед виокремимо мультимодальні й мономодальні тексти Схиляємося до думки, що мономодальні (як і мультимодальні) тексти доцільно розмежовувати на: **мономодальні графічні** та **мономодальні візуальні**. Останні, до речі, трапляються рідко, однак існують, хоча не є досить показовими, проте заслуговують на увагу (Табл. 1).

Таблиця 1

Типи моделей

Мономодальні моделі	Мультимодальні моделі
графічна	графічна
візуальна	графічно-візуальна

Серед *мономодальних графічних виділяємо: вербальні (шрифтові), пунктуаційні, цифрові, символні, типографічні*. Мономодальні вербальні (шрифтові) тексти розуміємо як сполучення виключно слів, без використання діакритиків, знаків пунктуації, типографічних елементів, формул або їх складників. Щодо інших, то до пунктуаційних належать ті, що складаються лише зі знаків пунктуації, до цифрових – із чисел, до символних – із типографічних знаків або інших графічних символів, але співіснують окремо і ніколи не переплітаються а є однорідними. Мономодальні візуальні складаються з невербальних семіотичних ресурсів, основою яких є зображення або серія однакових зображень, що належать до однієї семіотичної системи, наприклад, піктограми (у цьому випадку лише ті, які не містять вербальних словесних доповнень). Мономодальні візуальні охоплюють *іконічні (малюнки, що відображають реалістичних осіб, реальні факти; ілюстративні (натюрморти / пейзажі / картини / карикатури / комікси / смайли), фотографічні (свілини), піктографічні (піктограми), символічні (логотипи/емблеми)* (Табл. 2).

Таблиця 2

Мономодальні моделі

Мономодально-графічні		Мономодально-візуальні	
Назва моделі	Складники	Назва моделі	Складник/складники
вербальна (шрифтова)	слова або словосполучення	іконічна	малюнки, що відображають реалістичних осіб, реальні факти дійсності
пунктуаційна	знаки пунктуації	ілюстративна	натюрморти / пейзажі / картини / рисунки / карикатури / комікси / смайли
цифрова	цифри	фотографічна	фотосвітлини
символьна	формули (які складаються з однорідних компонентів)	піктографічна	піктограми
типографічна	типографічні знаки	символічна	логотипи/емблеми

Досить суперечливим залишається питання, чи потрібно виділяти окремо мономодальні моделі, які складаються виключно зі знаків однієї семіотичної системи, якщо вони, переважно, завжди кольорово забарвлені. Навіть якщо світлини чорно-білі, то все одно йдеться про два кольори. Проте вважаємо такий підхід логічним і цілком виправданим, оскільки, такі тексти фактично однокомпонентні; однак, ми розуміємо, що колір – це додатковий семіотичний ресурс. Як відомо, він немає форми, розмірів, а набуває свого значення, будучи частиною певного об'єкта чи комунікативного простору, в межах якого він існує. І ми не применшуємо його ролі й семантики. Попри це, така диференціація необхідна, оскільки такі тексти однорідні та не містять окрім кольору інших, додаткових ресурсів.

На нашу думку, мультимодальні моделі загалом можна диференціювати на **мультимодальні графічні** та **мультимодальні графічно-візуальні моделі**. До мультимодальних графічних відносимо: *вербально-ідеографічну, вербально-діакритичну, вербально-символьну, вербально-типографічну*. Мультимодальні графічно-візуальні поділяємо на: *вербально-візуальні та*

вербально-інфографічні. Вербально-візуальні містять: вербально-іконічні, вербально-ілюстративні, вербально-фотографічні, вербально-піктографічні, вербально-символічні, вербально-картографічні. Вербально-інфографічні поділяємо на: вербально-графічні, вербально-діаграмні, вербально-схематичні, вербально-табличні. Складники цих моделей подано в Табл. 3 та в Табл. 4.

Таблиця 3

Мультимодальні графічні моделі

Назва моделі	Превалюючі компоненти моделі		Наявність паралінгвальних ресурсів (сегментація, графічні ефекти, колір, шрифтові варіації, які віддзеркалені за допомогою вербальних одиниць)
вербально-ідеографічна	вербальні складники	цифри/знаки пунктуації	так/ні
вербально-діакритична	вербальні складники	діакритичні знаки	так/ні
вербально-символьна	вербальні складники	формули	так/ні
вербально-типографічна	вербальні складники	типографічні знаки	так/ні

Зауважимо, що у разі з моделями, які в назві містять компонент «вербально-», вважаємо, що до їх складу входить шрифт і колір як окремі семіотичні ресурси, поєднані один із одним. Ініціальна літера може часто бути зміненою, так би мовити трансформованою. Проте це єдиний елемент, який часто виділяється на фоні інших традиційних знаків. Не можна оминати увагою знаки пунктуації й цифри. Сумнівним є питання щодо функціонування тексту без знаків пунктуації. Вони, переважно, проте не завжди, – складники моделі. Причому цифри можуть і входити, і не входити до неї. Щодо кольору, то вербалізаторів здебільшого представлено в чорній гамі. Однак кольорові варіації можуть бути також вагомим засобом (як паралінгвальний ресурс) з особливим семантичним навантаженням.

Таблиця 4

Мультимодальні графічно-візуальні моделі

Назва моделі	Компоненти моделі		Наявність паралінгвальних ресурсів (сегментація, графічні ефекти, колір, шрифтові варіації, які віддзеркалені за допомогою вербальних одиниць)
ВЕРБАЛЬНО-ВІЗУАЛЬНІ			
вербально-іконічна	вербальні складники	малюнки, що відображають реалістичних осіб, реальні факти	так/ні
вербально-ілюстративна	вербальні складники	натюрморти / пейзажі / картини / карикатури / рисунки / комікси / смайли	так/ні
вербально-фотографічна	вербальні складники	фотосвітлини	так/ні
вербально-піктографічна	вербальні складники	піктограми	так/ні
вербально-символічна	вербальні складники	логотипи / емблеми	так/ні
вербально-картографічна	вербальні складники	карти	так/ні
ВЕРБАЛЬНО-ІНФОГРАФІЧНІ			
вербально-графічна	вербальні складники	графіки	так/ні
вербально-діаграмна	вербальні складники	діаграми (кругові, стовпчасті й ін.)	так/ні
вербально-схематична	вербальні складники	схеми	так/ні
вербально-таблична	вербальні складники	таблиці	так/ні

Цікавим і досить проблематичним залишається питання щодо розмежування понять мультимодальний текст і мультимодальний дискурс. З одного боку, є підставити стверджувати, що

йдеться здебільшого про тексти, які відповідають певним критеріям (цілісності, зв'язності й ін.), і, як ми вже зазначали, мас-медійний текст виступає частиною мультимодального дискурсивного утворення. З іншого боку, якщо брати до уваги сегментацію, кольорові та шрифтові варіації, інші додаткові графічні прийоми за їх наявності, виникає потреба у більш ширшому трактуванні, що опирається на дискурс.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, у сучасному англomовному комунікативному просторі функціонує низка різноманітних семіотичних ресурсів, які мають неоднорідну структуру, форму, розміри, а відтак, і цілком незвичне навантаження, що, відповідно, впливає на семантику інформаційного продукту і в паперових, і в електронних періодичних виданнях. Як показало проведене дослідження, у розвідках, датованих останніми десятиліттями, проблемі мультимодальності присвячено мало уваги, проте з'являється все більше інформації, яку представлено за допомогою сполучення вербальних і невербальних засобів. Як результат, такі комунікативні матеріали потребують нових підходів і методів аналізу. Виникає закономірна необхідність у виокремленні нових моделей, виявленні взаємозалежності та взаємозв'язку семіотичних ресурсів і вербальної, і невербальної природи. Запропоновані моделі у подальшому можуть зазнавати певних трансформацій завдяки входженню до їхнього складу нових елементів. Це дасть змогу вивести нові моделі й уточнити існуючі. Перспективними і досить плідними вважаємо подальші розвідки, спрямовані на дослідження мас-медійного мультимодального дискурсу, виокремлення його диференційних ознак, зокрема структурних, семантичних і прагматичних особливостей. Не менш цікавими і продуктивними можуть стати дослідження, в межах яких можна було б проаналізувати вплив графічних об'єктів на реципієнтів з урахуванням прийомів мультимодальної стилістики.

Джерела та література

1. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) : учеб. пособие [для студ. фак. иностр. яз. вузов] / Е. Е. Анисимова. – М. : Изд. центр «Академия», 2003. – 128 с.
2. Макарук Л. Л. Лінгвістична мультимодальність / Л. Л. Макарук // Мова та література у полікультурному просторі : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 31 січ.–1 лют. 2014 р.). – Л. : ГО «Наук. філол. орг. «Логос»», 2014. – С. 98–102.
3. Макарук Л. Л. Таксономія паралінгвальних засобів комунікації / Л. Л. Макарук // Людина. Комп'ютер. Комунікація. – Л. : Нац. ун-т «Львів. політехніка», 2015. – С. 126–127.
4. Forceville C. Non-verbal and multimodal metaphor in a cognitivist framework: Agendas for research / C. Forceville // *Cognitive Linguistics: Current Applications and Future Perspectives* / ed. by G. Kristiansen, M. Achard, R. Dirren and de Mendoza Ibáñez, F. R. – Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 379–402.
5. Jewitt C. *Introducing Mutimodality* / Carey Jewitt, Jeff Bezemer, Kay O'Halloran. – L. : Routledge, 2016. – 232 p.
6. Jewitt C. *The Routledge Handbook of Multimodal Analysis* / Carey Jewitt. – Second edition. – L. : Routledge, 2014. – 544 p.
7. Kress G. *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication* / G. Kress. – 1st ed. – London : Routledge, 2009. – 236 p.
8. Leeuwen T. Van. *Multimodality* / Theo Van Leeuwen // *The Handbook of Discourse Analysis* / ed. by Tannen Deborah, Hamilton E. Heidi, Schiffrin Deborah. – N. Y. : Wiley Blackwell, 2015. – Vol. 2. – P. 447–465.
9. O'Halloran K. L. *Systemic Functional Multimodal Discourse Analysis* / Kay L. O'Halloran, F. V. Lim // *Texts, Images and Interactions: A Reader in Multimodality* / eds. by S. Norris, C. Maier. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2014. – P. 137–154.

References

1. Anisimova, Yelena. 2003. *Lingvistika Teksta i Mezkhkulturaia Kommunikatsiya (na Materiale Kreolizovannykh Tekstov)*. Moskva: Akademiia.
2. Makaruk, Larysa. 2014. "Linhvistychna Multymodalnist". *Mova to Literatura u Polikulturnomu Prostoru*, 98–102. Lviv: Lohos.
3. Makaruk, Larysa. 2015. "Taksonomiia Paralinhvalnykh Zasobiv Komunikatsii". *Liudyna. Kompiuter. Komunikatsiia*, 126–127. Lviv: Natsionalnyi Universytet "Lvivska Politekhnikha".
4. Forceville, Charles. 2006. "Non-verbal and multimodal metaphor in a cognitivist framework: Agendas for research". In *Cognitive Linguistics: Current Applications and Future Perspectives*, edited by G. Kristiansen et al., 379–402. Berlin; New York: Mouton de Gruyter.
5. Jewitt, Carey, and Bezemer, Jeff, and O'Halloran, Kay. 2016. *Introducing Mutimodality*. London: Routledge.

6. Jewitt, Carey. 2014. *The Routledge Handbook of Multimodal Analysis*. London: Routledge.

7. Kress, Gunther. 2009. *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. London: Routledge.

8. Leeuwen, Theo Van. 2015. "Multimodality". In *The Handbook of Discourse Analysis*, edited by Tannen Deborah, Hamilton E. Heidi, Schiffrin Deborah, 2: 447–465. New York: Wiley Blackwell.

9. O'Halloran, Kay L., and Lim, F. V. 2014. "Systemic Functional Multimodal Discourse Analysis". In *Texts, Images and Interactions: A Reader in Multimodality*, eds. by S. Norris, C. Maier, 137–154. Berlin: Mouton de Gruyter.

Макарук Лариса. Типология англоязычных мультимодальных текстов и их дифференциальные черты. Рассмотрено специфику современного английского мультимодального дискурса с учетом специфики масс-медийного пространства. Очерчены дифференциальные черты электронных и бумажных изданий, глядя на технические возможности и количество использованных модусов. Выделены паралингвальные компоненты, которые являются неотъемлемыми составляющими мультимодального дискурса в целом, и мультимодальных текстов в частности. Сосредоточено внимание на дифференциации понятий «мономодальный текст» и «мультимодальный текст». На основе проведения анализа периодических изданий представлены самые распространенные способы сочетаемости семиотических ресурсов. Проанализированы особенности отдельных модусов и их роль в общении. Обоснованы причины, обуславливающие необходимость в исследовании мультимодального дискурса. Охарактеризованы различия мультимодальных текстов. Доказана важность использования невербальных семиотических ресурсов. Впервые показано, что ни в рамках дискурса, ни в рамках текста нет таких графических эффектов и средств, включая сегментацию, которые можно считать второстепенными или неважными. Представлено ряд мономодальных и мультимодальных моделей.

Ключевые слова: мономодальный текст, мультимодальный текст, дискурс, модели, семиотические ресурсы, паралингвальные компоненты.

Makaruk Larisa. A Typology of English Multimodal Texts, and their Distinctive Features. This article deals with the peculiarities of modern English multimodal discourse, taking into account the distinctive features of the mass-media space. Various features of electronic and paper publications have been outlined in terms of the technical capabilities and the number of modes which are utilized there. Paralinguistic means have been identified, which are integral parts of multimodal discourse in general and multimodal texts in particular. The differentiation of the concepts of "monomodal text" and "multimodal text" has been the object of particular focus. On the basis of an analysis of periodicals, a presentation has been given of the most common manifestations of the compatibility of semiotic resources with each other and with non-semiotic resources. The peculiarities of separate modes and their role in communication have been analyzed. Factors that confirm the necessity of carrying out multimodal discourse research have been outlined. A comparative description of the text categories of monomodal and multimodal texts has been carried out. The importance of using non-verbal semiotic resources has been demonstrated. It has been shown for the first time that within the framework of discourse and of text, there are no graphic effects or processes, including segmentation, which can be classed as unimportant. A number of monomodal and multimodal models have been suggested.

Key words: monomodal text, multimodal text, discourse, models, semiotic resources, paralingual components.

УДК 811.133.1'367+821.133.1-3.08

Олена Мамосюк

ФОРМА ТА ЗМІСТ ЛІНГВОКОГНІТИВНОГО СЦЕНАРІЮ НАРАТИВУ КОЛО В НОВОРОМАНІСТСЬКИХ ПРОЗОВИХ ТВОРАХ А. РОБ-ГРІЙЄ

Присвячено виявленню архітектоніко-композиційних, лексико-семантичних і стилістико-синтаксичних особливостей розгортання лінгвокогнітивного сценарію наративу КОЛО. Їх зумовленість типом оповіді, конститuentами наративу та різними характеристиками тексту продемонстровано на матеріалі прозових творів А. Роб-Грійє. Окреслено новий підхід до побудови лінгвокогнітивних сценаріїв наративу французьких художніх текстів періоду Нового роману. Розкрито особливості динаміки функціонування й розгортання фокалізаційного коду лінгвокогнітивного сценарію наративу КОЛО прозових творів А. Роб-Грійє. Встановлено композиційні доміанти в побудові лінгвокогнітивних сценаріїв наративу художніх текстів А. Роб-Грійє. З'ясовано закономірності семіотичної конфігурації композиційних і семантичних компонентів лінгвокогнітивних сценаріїв наративу досліджуваних творів. Охарактеризовано основні тенденції наративної манери зазначеного вище письменника-новороманіста з позицій когнітивно-інтерпретативного й комунікативного підходів.

Ключові слова: наративна структура, когнітивно-наративна сценографія, лінгвокогнітивний сценарій наративу, фокалізаційний код, семіотична конфігурація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Протягом останніх десятиліть з'явилося чимало досліджень художніх текстів у таких суміжних галузях, як лінгвістика, когнітивна лінгвістика й наратологія. Виникла окрема галузь – когнітивна наратологія, в якій здобутки когнітивної науки використовуються для аналізу художніх наративів. У межах когнітивної наратології процес інтерпретації літературного твору відбувається з посиланням на загальні лінгвістичні та когнітивні принципи [1]. Відповідно, когнітивна наратологія поєднує в собі детальний лінгвістичний аналіз художніх текстів із розглядом когнітивних структур і процесів, що лежать в основі творення, сприйняття й інтерпретації останніх [4]. Наративну структуру літературного твору, наративні коди, наративні моделі й наративні сценарії художніх текстів вивчали І. Бехта, А. Корольова, М. Ткачук й ін.

Отже, студіювання когнітивно-наративних моделей і наративних сценаріїв, особливості їхнього розгортання й кореляції у наративній структурі художнього тексту періоду Нового роману є **актуальним**.

Мета наукової розвідки – виявити архітектоніко-композиційні та семантико-синтаксичні особливості розгортання лінгвокогнітивного сценарію наративу КОЛО на матеріалі прозових творів французького письменника періоду Нового роману А. Роб-Грійє.

Об'єктом дослідження є наративна структура прозових творів французького автора-новороманіста. Предмет дослідження – лінгвокогнітивний сценарій наративу КОЛО.

Виклад основного матеріалу дослідження й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Художня література періоду Нового роману характеризується експериментуванням і на рівні компонування подій та/чи дій (фрагментарність сюжету, композиційна деструкція), і на рівні комунікації між оповідною інстанцією й адресатом [4]. Відповідно, лінгвістичні концепції розширюють можливості аналізу художніх текстів, враховуючи різні аспекти дослідження: як процесу розуміння (герменевтика), як структури (структуралізм), як знакової системи (семіотика) [3] та ін.

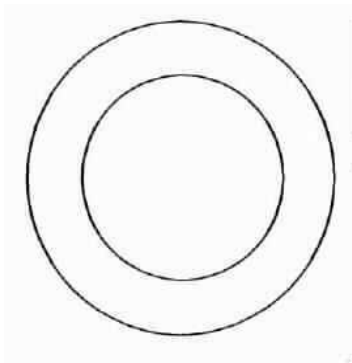
У розмаїтті теоретичних напрямів помітне зацікавлення дослідників когнітивною наратологією та когнітивно-наративним аналізом художніх творів, що певною мірою пояснимо не лише прагненням поглибити осягнення концептуального наповнення останніх, а й усвідомленням того, що художні наративи являють собою спосіб осмислення дій людини, вони наявні не лише в прозових творах, а й у науковому дискурсі. Тому актуальними є пошуки в царині дослідження наративної структури художніх текстів. Когнітивно-наративна модель пов'язана з образом оповідача як організатора оповіді, який або є частиною романного світу, або ж намагається відсторонитися від нього, демонструючи

об'єктивне зображення дійсності, а також із взаємозв'язками між автором і оповідачем, оповідачем і актантами в художньому наративі.

З метою з'ясування проблеми способів опису і презентації подій та/чи дій у прозових творах, ми послуговуємося терміном «нарративна структура художнього тексту», що конституюється когнітивно-нарративними моделями оповіді та відбувається за певним лінгвокогнітивним сценарієм у прозі письменника-новороманіста А. Роб-Грійє. Йдеться про реалізацію різних моделей оповіді, що формують останню послідовно чи не послідовно, зв'язно чи не зв'язно, хронологічно чи ахронологічно або відзначаються розрізненою єдністю множинних смислових одиниць і становлять окремі способи і типи функціонування в аспекті діалогу оповідача з читачем, тобто утворюються дискурсом оповідної інстанції.

У А. Роб-Грійє когнітивно-нарративна сценографія [2, 126] набирає значно складнішої форми, представляючи оповідь в оповіді, або лінгвокогнітивний сценарій нарративу КОЛЮ, сформований у вигляді лабіринту або подвійного кола.

Зокрема, одним із елементів нарративної структури художнього твору А. Роб-Грійє «Les Gomme» є образ кола, котрим імпліковано замкненість і циркуляцію, що створює ефект подвійного кола.

Рух по замкненому колу організовує всю дію роману. Власне, у художньому творі «Les Gomme» детектив Уоллес випадково виявляє, що знаходиться на Бульварному кільці, хоча від вулиці Землемірів він йшов лише прямо. Уоллес раптово потрапляє в якісь дивні зони, де здоровий глузд межує з повним абсурдом, і не знаходить звідти виходу, який дозволив би йому вислизнути зі змонтованого ментального кола. Рух у цьому колі видається абсолютною непорушністю. Так само як і час, який теж стоїть на місці.

Зауважимо на акцентуації автором художніх деталей як важливому механізмі утворення нарративної структури роману. Всі актанти оповіді ідентифікуються з певною будівлею або речами. Роман наповнений дрібними деталями, пов'язаними з рутинними справами персонажів, що демонструє замикання кола проблем, затягування актантів у моральну пастку: *Dans l'eau trouble de l'aquarium, des ombres passent, furtives. Le patron est immobile à son poste. Son buste massif s'appuie sur les deux bras tendus, largement écartés ; les mains s'accrochent au rebord du comptoir ; la tête penche, presque menaçante, la bouche un peu tordue, le regard vide. Autour de lui les spectres familiers dansent la valse, comme des phalènes qui se cognent en rond contre un abat-jour, comme de la poussière dans le soleil, comme les petits bateaux perdus sur la mer, qui bercent au gré de la houle leur cargaison fragile, les vieux tonneaux, les poissons morts, les poulies et les cordages, les bouées, le pain rassis, les couteaux et les hommes* [5, 7].

Нарративна техніка монтажу, застосована автором, сприяє тому, що перед читачем візуалізуються ті ж самі сцени (наприклад, детектив Уоллес шукає свої гумки). Речення побудовані так, наче ми читаємо кіносценарій і одразу ж уявляємо кадри фільму: *Wallas pénètre dans un magasin encombré et poussiéreux, qui semble destiné à l'entreposage des marchandises plutôt qu'à leur vente au détail. Tout au fond un homme en tablier est en train de clouer une caisse. Il s'arrête de frapper pour essayer de comprendre quelle sorte de gomme Wallas désire. Il hoche la tête plusieurs fois, au cours de l'explication, comme s'il savait bien lui-même de quoi il s'agit. Ensuite, sans rien répondre, il se dirige vers l'autre côté de la boutique; il est obligé de déplacer une grande quantité d'objets sur son passage, pour parvenir jusqu'à son but. Il ouvre et referme plusieurs tiroirs l'un après l'autre, réfléchit une minute, grimpe sur une échelle double, recommence ses investigations – sans plus de succès.*

Il revient vers son client: il n'a plus cet article. Il en avait encore, il n'y a pas bien longtemps – un lot qui lui restait d'avant la guerre; on a dû vendre la dernière – à moins que quelqu'un ne l'ait range ailleurs: "Il y a tellement de choses ici qu'on ne retrouve plus rien" [5, 122].

Відтак, крок за кроком техніка монтажу, що проявляється послідовністю однотипних речень, які фіксують рух чи подію та/чи дію, руйнує вже розказану оповідь зсередини, а створений ефект схожий на процес кіномонтажу, де вже відзняті кадри переплутуються, заміщують один одного, змінюють порядок розташування, з'являються або зникають відповідно до задуму режисера. У назві роману вбачаємо реалізацію метафори "Les Gommages", яка вказує на те, що кожна нова деталь оповіді усуває те, що до цього мало сенс; текст наче «стирає» сам себе. Нагромадження змонтованих кадрів остаточно поглинає історію, що відбувається, залишаючи місце для уяви читача.

Отже, лінгвокогнітивний сценарій наративу КОЛО формують:

1) заголовок роману А. Роб-Грійє "Les Gommages";

2) монотонний, беземоційний монолог оповідача;

3) місцевість, де розгортаються події та/чи дії: детектив Уоллес іде весь час прямо, але рухається по колу: *Il ne peut pas avoir tourné en rond, puisqu'il a marché toujours tout droit depuis la rue des Arpenteurs; sans doute vient-il de couper, trop au sud, un segment de la ville. Il va falloir qu'il demande son chemin [5, 28].* Крім того, персонажі, що оточують оповідача, також формують коло: *Autour de lui les autres personnages se figent, le bras levé ou la jambe à demi fléchie...* [5, 13];

4) предмети навколо оповідача викликають нав'язливий образ кола, зважаючи на семантичне значення таких одиниць, як: *l'escalier arrondi; le rond-point de gravier; une table ronde; la pierre cubique, aux angles arrondis; formes arrondies; de larges boîtes, rondes ou ovales; un aquarium rond; les rondelles de pain, une boîte ronde de chocolats* (А. Роб-Грійє), які вибудовують образ «кола».

У романі "Les Gommages" екстрадієгетичний оповідач міститься у теперішньому часі й веде оповідь поетапно, так, неначе презентує кадри з кінофільму, про що свідчать короткі, незакінчені та лаконічні фрази: *Dans la pénombre de la salle de café le patron dispose les tables et les chaises, les cendriers, les siphons d'eau gazeuse; il est six heures du matin.*

Il n'a pas besoin de voir clair, il ne sait même pas ce qu'il fait. Il dort encore. De très anciennes lois règlent le détail de ses gestes, sauvés pour une fois du flottement des intentions humaines; chaque seconde marque un pur mouvement: un pas de côté, la chaise à trente centimètres, trois coups de torchon, demi-tour à droite, deux pas en avant, chaque seconde marque, parfaite, égale, sans bavure. Trente et un. Trente-deux. Trente-trois. Trente-quatre. Trente-cinq. Trente-six. Trente-sept. Chaque seconde à sa place exacte [5, 7].

Для такої оповіді характерне вживання безособових і бездієслівних конструкцій, що відображає негативні для оповідача місця, події та вчинки: *On ne voit rien dans cette pénombre [5, 19] un hurlement. Un sanglot prolongé (ibid., 27) des ténèbres maléfiques (ibid., 39) disparu pour toujours, englouti par les ténèbres? (ibid., 74) les plafonds trop élevés, les boiseries sombres, les angles où s'accumulent des ténèbres (ibid., 76).* Така темнота (*pénombre*), сутінки (*ténèbres*), крики (*hurlement*), плачі (*sanglot*) підкреслюють безвихідь із кола оповіді.

Повторюваність слів, словосполучень, а інколи цілих виразів, місць, предметів, декорацій, постійний ре/монтаж останніх також створюють ілюзію руху по колу, що наводить на думку про повторюваність життєвих циклів, якими б несподіванками вони не були наповнені. Ідея коловороту, циклічності, «незавершеного у завершеному» підкріплюється поняттям або образом *porojneči*, що містить безліч потенційних можливостей нового початку, який символізує вічний коловорот і циклічність всього природного: *Wallas sent la fatigue accumulée depuis le matin qui commence à lui engourdir les jambes. Il n'est pas habitué à faire d'aussi longues marches. Ces allées et venues, d'un bout de la ville à l'autre, doivent représenter en fin de compte un bon nombre de kilomètres, don't il a parcouru à pied la plus grande partie. En sortant du commissariat, il s'est dirigé vers la rue de Corinthe par la rue de la Charte et la rue Bergère; là il s'est trouvé au carrefour de trois rues : celle d'où il venait et deux directions possibles en face de lui, formant entre elles un angle droit. Il se souvenait d'être déjà passé deux fois par cet endroit: la première fois il avait pris la bonne route, la seconde fois il s'était trompé; mais il ne pouvait plus se rappeler laquelle de ces deux rues il avait empruntée la première fois – elles se ressemblaient d'ailleurs énormément [5, 115].*

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, можемо констатувати, що для роману "Les Gommages" А. Роб-Грійє характерна нелінійна, фрагментарна оповідь, нашарування

предметів округлої форми, рух актанта навколо чогось теж по колу, циклічність оповіді, що органічно вписуються у лінгвокогнітивний сценарій нарративу КОЛЮ.

Джерела та література

1. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е. С. Кубрякова. – М. : РАН, Ин-т языкознания, 1997. – 327 с.
2. Савчук Р. И. Когнитивно-нарративная сценография французского художественного текста XVIII века / Р. И. Савчук // Путь науки : междунар. науч. журн. – Волгоград : Науч. обозрение, 2014. – Т. 1, № 9 (9). – С. 126–129.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
4. Minsky M. L. *The Society of Mind* / Marvin Lee Minsky. – NY : Simon and Schuster, 1987. – 339 p.
5. Robbe-Grillet A. *Les Gattes* / A. Robbe-Grillet. – Paris : Les Editions de Minuit, 1953. – 264 p.

References

1. Kubriakova, E. S. 1997. *Chasti Rechi s Kognitivnoi Tochki Zreniia*. Moskva: Institut Yazykoznaniiia.
2. Savchuk, R. I. 2014. “Cognitivno-Narrativnaia Stsenografiia Frantsuzskogo Khudozhestvennogo Teksta 18 Veka”. *Put Nauki*, 1 (9): 126-129. Volgograd: Nauchnoie Obozreniie.
3. Selivanova, O. O. 2008. *Suchasna Linhvistyka: Napriamy ta Problemy*. Poltava: Dovkillia-K.
4. Minsky, Marvin Lee. 1987. *The Society of Mind*. New York: Simon and Schuster.
5. Robbe-Grillet, Alain. 1953. *Les Gattes*. Paris: Les Editions de Minuit.

Мамосюк Елена. Форма и содержание лингвокогнитивного сценария нарратива КРУГ в произведениях новороманиста А. Роб-Грийе. Посвящено виявленню архітектоніко-композиційних, лексико-семантичних і стилістико-синтаксических особностей розвертвання лингвокогнітивного сценарія нарратива КРУГ. Їх обусловленість типом повествовання, конституюнтами нарратива і різними характеристиками тексту продемонстровано на матеріалі аналізу прозаических творів А. Роб-Грийе. Обозначен новий підхід до побудови лингвокогнітивних сценаріїв нарратива французьких художественних текстів періода Нового роману. Раскрыты особенности динамики функционирования и развертывания кода фокализации в лингвокогнітивному сценарії нарратива КРУГ прозаических творів А. Роб-Грийе. Установлено композиційні домінуючі в побудові лингвокогнітивних сценаріїв нарратива художественних текстів А. Роб-Грийе. Вияснено закономірності семиотическої конфігурації композиційних і семантичних компонентів лингвокогнітивних сценаріїв нарратива досліджуваних творів. Охарактеризовані основні тенденції нарративної манери вказанного вище письменника-новороманиста з позицій когнітивно-інтерпретативного і комунікативного підходів.

Ключевые слова: нарративная структура, когнитивно-нарративная сценография, лингвокогнітивний сценарій нарратива, фокалізаційний код, семиотическа конфігурація.

Mamosiuk Olena. Form and Content of the Linguocognitive Narrative Scenario CIRCLE in A. Robbe-Grillet's Novels. The article is devoted to revealing the architectonic-compositional, lexical-semantic and stylistic-syntactic features of the deployment in the linguocognitive narrative scenario CIRCLE in A. Robbe-Grillet's novels. Their conditionality by the type of narration, the constituents of the narrative and various characteristics of the text are demonstrated on the material of the analysis of the prose works by A. Robbe-Grillet. The article outlines a new approach to the construction of linguocognitive scenarios of the narrative of the French literary texts of the New Roman period. The peculiarities of the dynamics of the functioning and deployment of the focalization code in the linguocognitive narrative scenario CIRCLE of A. Robbe-Grillet's prose works are revealed. The compositional dominants in the construction of linguocognitive scenarios of the narrative of A. Robbe-Grillet's art texts are established. The regularities of the semiotic configuration of the compositional and semantic components of the linguocognitive narrative scenarios are revealed. The main tendencies of the narrative manner of the aforementioned New Roman period's writer from the standpoint of cognitive-interpretative and communicative approaches are described.

Key words: narrative structure, cognitive-narrative scenography, linguocognitive narrative scenario, focalization code, semiotic configuration.

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ КУРСУ «ОСНОВИ ПЕРЕКЛАДУ ТА МЕТОДИКА ЙОГО ВИКЛАДАННЯ»

Досліджено проблему методики викладання перекладу як фахового предмета для студентів університету на початковому етапі навчання. Розробка програми початкової дисципліни вимагає системного підходу, містить аналіз авторитетних наукових і навчально-методичних джерел, підбір ефективних ключових принципів і стратегій провідних учених у галузі перекладознавства з метою формування фахової компетенції перекладача. Процес викладання досліджуваної дисципліни розглянуто у двох площинах: як загально-теоретичний і як методичний курс, що зумовлює орієнтацію, з одного боку, на описані в науковій літературі найуживаніші теоретичні поняття, типологічні класифікації та системи підготовки усних і письмових перекладачів та, з іншого, на комплекси рецептивно-продуктивних тренувальних вправ для підготовки перекладачів. Ефективність навчання залежить від оптимального співвідношення теоретичного й дидактичного матеріалів. Диференційований підхід до формування й закріплення навичок усного й письмового перекладу передбачає використання навчальних матеріалів із суміжних галузей знань відповідно до рівня навченості студентів.

Ключові слова: переклад, фахова компетенція перекладача, методика викладання перекладу, принципи навчання, компоненти навчання, тренувальні вправи.

Постановка наукової проблеми та її значення. Формування фахової компетенції перекладача високого рівня – одне з найбільш актуальних завдань, поставлених перед розробниками програм підготовки фахівців зі спеціальності «Переклад». Вітчизняні мовознавці, зокрема Д. Дроздовський [3], Р. Зорівчак [4], В. Карабан [5], О. Ребрій [11], Л. Черноватий [14] та ін. характеризують сучасний стан галузі перекладознавства в Україні як такий, що потребує фундаментальних розробок, системних реформ, а також створення центрів для фахової підготовки перекладачів, розвитку перекладацької інфраструктури, розширення можливостей для обміну досвідом і стажування молодих перекладачів. Відчувається нестача висококваліфікованих перекладачів вузького профілю, а також тих, які можуть працювати для людей з особливими потребами.

Аналітичний огляд засвідчив, що досі немає консолідованого державного центру сертифікації перекладачів, за винятком Асоціації перекладачів України, створеної на громадських засадах у 1999 р. Тому, спираючись на авторитетні роботи, програми навчальних дисциплін потрібно розробляти з особливою ретельністю, по-перше, з метою удосконалення національної навчально-методичної бази галузі, а по-друге, задля формування у студентів цілісного уявлення про спеціальність і спрямування майбутніх фахівців на реалізацію здобутих знань, подальше самостійне професійне самовдосконалення.

Сутність поняття «переклад» розкрита у різних мовознавчих, історичних, культурних і естетичних концепціях. У лінгвістиці прийнято диференціювати переклад за такими теоріями: 1) денотативною: «Перекласти означає виразити правильно й повно засобами однієї мови те, що вже виражено засобами іншої мови» [13, 10]; 2) структурною: «Переклад – перетворення структури мовного утворення, в результаті якого за умови збереження незмінним плану змісту змінюється план вираження – одна мова замінюється іншою» [17, 247–248]; 3) трансформаційною: «Переклад – перетворення одиниць і структур вихідної мови в одиниці й структури мови перекладу» [6, 34–51]; та 4) семантичною: «Переклад – розкриття сутності еквівалентних відношень між змістом оригіналу та перекладу» [6, 51–69].

Вважаємо, що у лінгвістичній площині переклад є складною когнітивною інтелектуальною діяльністю, що передбачає застосування на практиці знань про загальні та специфічні відмінності між вихідною (source language) та цільовою мовою (target language) у плані граматичної побудови, функціонування лексики, стилістики та прагматики. Відповідно, у методичних розробках теоретичних курсів з основ перекладу повинні бути враховані всі ці аспекти.

Перекладач виступає в ролі медіатора як необхідна у комунікації проміжна ланка для передачі смислового коду від джерела до адресата, фактично маючи справу з трьома мовами, тобто приєднуючи кодову метамову, повинен володіти прийомами цілісного чи фрагментарного перекодування інформації та фоновими знаннями. Вмілого перекладача часто порівнюють зі спортсменом, який мусить тренуватися щодня для отримання максимальних результатів. Дійсно, ця людина повинна не лише володіти енциклопедичними знаннями, але й постійно поповнювати свій активний і пасивний словниковий запас через різні канали сприйняття. Фахівця у сфері перекладу, як правило, вирізняють такі риси: лабільність і віртуозність, здатність адаптуватися до нових лінгвістичних умов, стресостійкість, висока особиста культура, талант передати зміст без спотворення інформації, зі збереженням усіх конотацій і в межах етикету. Л. Тарнаєва вказує на конкретні критерії специфіки мовної особистості перекладача [12, 67]. І. Алексєєва наголошує на тому, що життя перекладача має виглядати, як суцільне навчання [1, 9].

Аналіз досліджень із цієї проблеми. У теорії навчального перекладу спостерігаємо позитивну динаміку, адже чимало цінних видань було опубліковано за останні роки, при університетах діють навчально-методичні лабораторії та майстерні підготовки перекладачів. Помітними є напрацювання викладачів кафедри теорії і практики перекладу англійської мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кафедри теорії і практики перекладу романських мов імені М. Зерова Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка та інших вищих навчальних закладах України. Серед наявних методичних розробок з основ перекладу слід виокремити навчальні посібники А. Мамрак «Вступ до теорії перекладу» (2009) [8], «Вступ до перекладознавства» (2008) професора І. Корунця [7], посібник С. Швачко «Проблеми синхронного перекладу» (2004) [18], підручник «Методика викладання перекладу як спеціальності» Л. Черноватого (2013) [14], а також низка об'ємних посібників Л. Черноватого у співавторстві з В. Карабаном для тренування перекладацьких навичок у галузі юриспруденції – «Переклад англійської юридичної літератури» [15], економіки – «Переклад англійської економічної літератури. Економіка США: загальні принципи», політології – «Переклад англійської громадсько-політичної літератури. Міжнародні конвенції у галузі прав людини» та ін. [16]. Лексико-граматичні, стилістичні та прагматичні аспекти перекладу ґрунтовно описані у навчальному посібнику-довіднику В. Карабана та Дж. Мейса “Translation from Ukrainian into English” [5]. На особливу увагу заслуговує також посібник для студентів і викладачів, авторами якого є Н. Нестеренко та К. Лисенко [9], що являє собою збірку вправ для тренування навичок усного перекладу з англійської та на англійську й містить цикл вправ для розвитку пам'яті, дикції, переключення уваги майбутнього перекладача.

З метою надбання позитивного досвіду та для підготовки конкурентоспроможних фахівців-перекладачів українським університетам слід переходити до більш раціональних навчальних програм, за якими навчають у світі. Особливостями перекладу в Канаді, що є лідером у цій галузі, є високий попит і жанрова спеціалізація фахівців. Йдеться про чотири перекладацькі спеціальності: письмовий перекладач, перекладач конференцій, судовий перекладач, термінолог. Крім вищезазначених, існує також перекладач спільнот, тобто фахівець із перекладу на мови нацменшин. У вітчизняній системі підготовки перекладачів бракує такого розподілу. Ще однією особливістю є *cooperative programme*, що передбачає чергування навчання й практичної роботи. Окремим здобутком канадської освіти є навчання застосування автоматичних термінологічних баз даних, систем машинного перекладу, використання платформи комп'ютеризованої підготовки перекладачів (Computer Aided Translator Training Programme).

У Великобританії перекладачів готують за незалежними магістерськими програмами, з усною та письмовою спеціалізацією, й студенти у період навчання, крім дослідницької діяльності, обов'язково проходять практику в одній з міжнародних організацій.

Основи зарубіжної методики викладання перекладу висвітлили у своїх роботах Е. Nida [19], Н. Niedzielski [20], А. Рум [21], М. Snell-Hornby [22] та ін. Дослідження практичних аспектів перекладу, що проводяться вченими, відрізняються високим науковим рівнем, поширеним застосуванням експериментальних перевірок дидактичних теорій.

Мета і завдання статті. Мета статті – простежити тенденції розвитку галузі перекладознавства в Україні та за її межами та визначити основоположні принципи дисципліни «Основи перекладу та методика його викладання» у контексті сучасних наукових і навчально-методичних перекладацьких студій. Перед нами поставлені конкретні завдання:

- розглянути вітчизняні й закордонні навчально-методичні розробки у галузі перекладознавства;
- систематизувати необхідний термінологічний апарат;
- визначити принцип побудови програми навчальної дисципліни для студентів факультету іноземної філології на початковому етапі навчання;
- обґрунтувати обрану методику викладання перекладу як спеціальності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. В навчальних планах підготовки перекладачів в Україні та за кордоном спільним є поєднання низки загальних і спеціальних дисциплін. Однак суттєва відмінність полягає у принципах, за якими ці дисципліни або доповнюють одні одних, або лише формально поєднуються. Проведений нами аналіз джерел показав, що необхідною умовою ефективної підготовки фахівця галузевого перекладу є залучення блоків спеціалізованих дисциплін на первинному навчальному рівні, їхнє логічне поєднання з лінгвістичними дисциплінами, диференційований підхід до написання випускних кваліфікаційних робіт. За жанром перекладацька діяльність повинна містити такі різновиди: комерційний, юридичний, медичний, біологічний, технічний, художній переклад тощо. Як правило, спеціалізація відбувається на старших курсах, коли дисципліни допоміжного циклу вже засвоєні. У цьому сенсі напрашується висновок про переформатування навчальних планів, перехід на обов'язкове викладання допоміжних дисциплін іноземною мовою для поглибленого розвитку технічних навиків майбутніх перекладачів.

Розробка програми навчальної дисципліни «Основи перекладу та методика його викладання» складається з кількох етапів, які передбачають визначення цілей і завдань курсу, вибір технології навчання та контролю механізмів перекладацької компетенції, побудову моделі навчання у вигляді теоретичного, тобто лекційного та практичного блоків. Ми спираємося на такі обов'язкові **критерії**:

- опору на вимоги кредитно-модульної системи організації навчального процесу;
- використання провідних вітчизняних і закордонних методичних розробок;
- орієнтацію на сучасний рівень викладання основ перекладу з англійської мови та на англійську;
- фахове спрямування та всебічний розвиток навичок усного та письмового перекладу;
- направленість на практичні результати шляхом використання аудіо-візуальних матеріалів, моделювання перекладацького середовища тощо.

Оскільки «Основи перекладу та методика його викладання» є одночасно теоретичною лінгвістичною дисципліною й дисципліною, основний зміст якої складають практичні навички та вміння, то програма передбачає реалізацію цілісного теоретико-практичного курсу, мета якого – отримання студентами теоретичних знань і оволодіння ними практичними навичками й вміннями усного та письмового перекладу. Методичний складник покликаний виробити навчальні стратегії, які можна використовувати і для самостійної перекладацької діяльності, і з подальшою дидактичною метою – для розробки ефективних навчальних технологій.

Серед специфічних **методичних принципів** викладання дисципліни, що розкриті в роботах І. Алексєєвої [1], І. Данилової [2], Л. Черноватого [14–16], доречно виокремити такі: 1) *принцип навчання перекладу в контексті міжкультурної комунікації* з метою формування соціокультурної компетенції майбутнього фахівця з перекладу, який виступає як посередник у комунікації й повинен володіти етноспецифічними знаннями; 2) *принцип урахування психологічних особливостей функціонування розумових механізмів перекладача у процесі усного перекладу*. Специфічними в цьому плані є механізми осмислення, антиципації, накопичення смислової інформації, оперативне запам'ятовування, переключення між мовами, компресія, декомпресія, перефразування, вилучення, заміна, додавання тощо; 3) *принцип актуальності й автентичності змісту навчального матеріалу* вимагає використання автентичних текстів, записів, фрагментів конференцій тощо та методики записування навчальних студентських робіт з усного перекладу,

створення презентацій і т. п. Він дає змогу внести у процес навчання елементи новизни завдяки аналізу різних темпів, акцентів, дефектів мовлення, діалектів тощо й зробити об'єктивною систему оцінювання практичних умінь студентів; 4) *принцип системного застосування ділової гри*: наближення умов навчання до реальних умов, в яких перебуває усний перекладач; 5) *принцип проблемності та пріоритету творчої активності студентів у навчальному процесі*: переклад розглядаємо як унікальний процес, що вимагає творчого підходу, нестандартного мислення, адекватної реакції; 6) *принцип оптимізації поєднання свідомого й підсвідомого модусів навчання*: процес усного перекладу неможливий без розвитку інтуїтивного сприйняття інтерпретації мовлення з одночасним використанням готових знань про мову. Тобто, за цим принципом слід поєднувати спонтанність та алгоритмічну детермінованість мовленнєвої поведінки перекладача; 7) *принцип автономії й відповідальності студента*: формування чіткого усвідомлення студентів за якість і правдивість перекладу. Л. Черноватий вважає, що в методиці викладання перекладу доцільним є також *принцип наочності, принцип домінуючої ролі вправ, співвіднесення двох мовних і категоріальних систем, принцип взаємопов'язаного навчання різним видам перекладу й ін.* [14, 29]. Тренувальні вправи повинні мати рецептивно-продуктивний характер і побудову за циклічним принципом, як зазначено в посібнику О. Ребрія [11]. Важливим робочим поняттям є фахова компетенція перекладача (ФКП), для формування якої варто застосовувати диференційований підхід, тобто відштовхуватися від наявного рівня підготовки студентів і використовувати інформативний матеріал з різних галузей знань як засіб заохочення підготовки студентів до практичних занять.

Наступний крок – підбір релевантних компонентів навчання. Засоби викладання перекладу повинні містити підручники, посібники, методичні матеріали, набір відео- й аудіофрагментів. Усі ці компоненти слід об'єднати в навчально-методичний комплекс (НМК).

Систематизацію термінологічного апарату плануємо здійснювати на основі підручників зі вступу до перекладознавства, основ перекладу, іноземних журналів.

Зміст процесу навчання досліджуваної дисципліни розглядаємо у двох площинах: загальнотеоретичній та методичній. Теоретична частина *основ перекладу* охоплює такі поняття, про які згадує у своїй роботі Л. Черноватий і на які ми орієнтуємося [14, 26]: короткий екскурс в історію та термінологію перекладу, класифікації перекладу, види перекладацьких стратегій, зміст головних понять у перекладацьких моделях («перекладність», «принцип мінімальних утрат», «еквівалентність», «адекватність»); знання засобів прагматичної адаптації перекладу, перекладацьких трансформацій та відповідників, способів перекладу безеквівалентної лексики. Обов'язковий блок повинен містити навчальну інформацію про 1) лексичні особливості формування англійського речення (вибір англійського лексичного відповідника з синонімічного ряду, трансформації генералізації, переклад псевдоінтернаціоналізмів, прийоми перекладу прикметників, часток, передача власних імен і географічних назв, уживання словосполучень); 2) граматичні особливості (вживання однини і множини іменників, заміна частин мови у процесі перекладу, вербалії, заміна підрядних речень, форм на -ся, заміна пасиву активом і навпаки, речення на зворот, застосування каузативних конструкцій, компресія та декомпресія та ін.); 3) стилістичні й прагматичні особливості перекладу (передача метафори, метонімії, фразеологізмів, прагматична адаптація, непрямі мовленнєві акти, ввічливість і політична коректність).

Другу частину курсу, *методику викладання перекладу*, складають методи та прийоми формування навичок і умінь перекладу за різновидами, якими є: усний (послідовний, синхронний, з аркуша) та письмовий (реферативний, анотативний, повний) переклад, які мають сутнісні відмінності. Особливу увагу варто приділити ознайомленню з основами та навчання елементарних прийомів перекладацького скоропису [10], накопиченню фонові інформації та пошукової діяльності студентів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Оскільки формування фахової компетенції перекладача є багатокomпонентним процесом, підбиваючи підсумки, зазначимо, що розробка програми навчальної дисципліни «Основи перекладу та методика його викладання» становить складне завдання, що потребує подальшого всебічного вивчення, системного діяльнісного підходу до підбору навчально-методичних матеріалів, творчого мислення щодо наповнення НМК ефективними вправами та прийомами пошуку перекладацьких рішень.

Джерела та література

1. Алексеева И. С. Профессиональный тренинг переводчика : учеб. пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей / И. С. Алексеева. – СПб. : Союз, 2005. – 288 с.
2. Данилова И. И. Обучение переводу лингвокультурологических грамматически трудных явлений : дис. ... канд. пед. наук / Ирина Игоревна Данилова ; Таганрог. гос. радиотехн. ун-т. – Таганрог : [б. и.], 2004. – 160 с.
3. Дроздовський Д. Переклад у XXI столітті: місія нездійсненна? [Електронний ресурс] // ЛітАкцент. – 2009. – Режим доступу : www.litakcent.com.
4. Зорівчак Р. Боліти болем слова нашого / Р. Зорівчак. – Л. : ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 296 с.
5. Карабан В. Переклад з української мови на англійську : навч. посіб.-довід. для студ. вищ. закладів освіти / В. Карабан, Дж. Мейс. – Вінниця : Нова кн., 2003. – 608 с.
6. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В.Н. Комиссаров. – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с.
7. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства : підруч. для ВНЗ / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова кн., 2008. – 512 с.
8. Мамрак А. В. Вступ до теорії перекладу : навч. посіб. / А. В. Мамрак. – К. : Центр учбової л-ри, 2009. – 304 с.
9. Нестеренко Н. М. A Course in Interpreting and Translation : навч. посіб. для студ. та викл. вищ. навч. закладів / Н. М. Нестеренко, К. В. Лисенко. – Вінниця : Нова кн., 2004. – 240 с.
10. Ребрій О. В. Основи перекладацького скоропису : навч. посіб. / О. В. Ребрій. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2001. – 59 с.
11. Ребрій О. В. Переклад англomовної громадсько-політичної літератури. Європейський Союз та інші міжнародні політичні, економічні, фінансові та військові організації : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів освіти, що навчаються за спец. «Переклад» / О. В. Ребрій ; за ред. Л. М. Черноватого, В. І. Карабана. – Вінниця : Нова кн., 2009. – 239 с.
12. Тарнаева Л. П. Концепции языковой личности в контексте проблем переводоведения / Л. П. Тарнаева // Вестник Ленингр. ун-та. – 2008. – № 2 (13). – С. 55–68.
13. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / А. В. Федоров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 1983. – 303 с.
14. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності : підруч. для студ. вищ. закладів освіти за спец. «Переклад» / Л. М. Черноватий. – Вінниця : Нова кн., 2013. – 376 с.
15. Черноватий Л. М. Переклад англomовної юридичної літератури : навч. посіб. для студ. вищ. закладів освіти юрид. спец. та спец. «Переклад» / Л. М. Черноватий [та ін.] ; під ред. Л. М. Черноватого, В. І. Карабана. – Вінниця : Поділля-2000, 2002. – 448 с.
16. Черноватий Л. М. Переклад англomовної економічної літератури: економіка США: заг. принципи : навч. посіб. для студ. ВНЗ, що навчаються за екон. спец. та фахом «Переклад» / Л. М. Черноватий [и др.] ; під ред. Л. М. Черноватого, В. І. Карабана. – 2-ге вид., доп. – Вінниця : Нова кн., 2007. – 411 с.
17. Черняховская Л. А. Перевод и смысловая структура / Л. А. Черняховская. – М. : Междунар. отношения, 1976. – 264 с.
18. Швачко С. О. Проблеми синхронного перекладу : навч. посіб. для вузів / С. О. Швачко. – Вінниця : Фоліант, 2004. – 110 с.
19. Nida E. A. The Theory and Practice of Translation / E. A. Nida, Ch. R. Tauber. – Leiden : A.J. Brill, 1969. – 220 p.
20. Niedzielski H. Linguistic and technical preparation in the training of technical translators and interpreters / H. Niedzielski, L. Chernovatyi // American Translators Association Scholarly Monograph Series. – Amsterdam ; Philadelphia : Benjamins, 1993. – Vol. 6. – P. 123–149.
21. Pym A. Training translators – ten recurrent naiveties / A. Pym // Translating Today. – 2005. – No 2. – P. 3–6.
22. Snell-Hornby M. Translation Studies: An Integrated Approach / M. Snell-Hornby. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamin Publishing Company, 1992. – 166 p.

References

1. Aleksieieva, Irina. 2005. *Professionalnyi Trening Perevodchika*. Sankt Peterburg: Soiuz.
2. Danilova, Irina. 2004. “Obucheniie Perevodu Lingvokulturologicheskikh Grammaticheskii Trudnykh Yavlenii”. PhD diss., Taganrogskaa Gosudarstvennyi Radiotekhnicheskii Univesitet.
3. Drozdovskiyi, Dmytro. 2009. “Pereklad u 21 Stolitti: Misiia Nezdiisnenna?” *LirAktsent*. www.litakcent.com.
4. Zorivchak, Roksolana. 2005. *Bolity Bolem Slova Nashoho*. Lviv: LNU Imeni Ivana Franka.
5. Karaban, Viacheslav, and Mace, James. 2003. *Pereklad z Ukrayinskoii Movy na Angliisku*. Vinnytsia : Nova Knyha.
6. Komissarov, Vilen. 1990. *Teoriia Perevoda (Lingvisticheskie Aspekty)*. Moskva: Vyshcha Shkola.
7. Korunets, Ilko. 2008. *Vstup do Perekladoznavstva*. Vinnytsia: Nova Knyha.
8. Mamrak, Alla. 2009. *Vstup do Teorii Perekladu*. Kyiv: Tsentr Uchbovoi Literatury.

9. Nesterenko Nataliia, and Lysenko Kateryna. 2004. *A Course in Interpreting and Translation*. Vinnytsia : Nova Knyha.
10. Rebriy, Oleksandr. 2001. *Osnovy Perekladatskoho Skoropysu*. Kharkiv: Kharkivskiy Natsionalnyi Universytet Imeni V. N. Karazina.
11. Rebrii, Oleksandr. 2009. *Pereklad Anhlomovnoi Hromadsko-Politychnoi Literatury. Yevropeiskyi Soiuz ta Inshi Mizhnarodni Politychni, Ekonomichni, Finansovi ta Viiskovi Orhanizatsii*, edited by L. M. Chernovaty, V. I. Karaban. Vinnytsya: Nova Knyga.
12. Tarnaieva, Larissa. 2008. Kontseptsii Yazykovoi Lichnosti v Kontekste Problem Perevodovedeniia. *Vestnik Leningradskogo Universiteta*, 2 (13): 55–68.
13. Fedorov, Andrei. 1983. *Osnovy Obshchei Teorii Perevoda (Lingvisticheskie Problemy)*. Moskva: Vysshaia Shkola.
14. Chernovaty, Leonid. 2013. *Metodyka Vykladannia Perekladu yak Spetsialnosti*. Vinnytsia: Nova Knyha.
15. Chernovaty, Leonid. 2002. *Pereklad Anhlomovnoi Yurydychnoi Literatury*, edited by L. M. Chernovaty, V. I. Karaban. Vinnytsya : Podillia-2000.
16. Chernovaty, Leonid. 2007. *Pereklad Anhlomovnoi Ekonomichnoi Literatury: Ekonomika USA: Zahalni Prynysy*, edited by L. M. Chernovaty, V. I. Karaban. Vinnytsia : Nova Knyha.
17. Cherniakhovskaia, Leonora. 1976. *Perevod i Smyslovaia Struktura*. Moskva: Mezhdunarodnye Otnosheniia.
18. Shvachko, Svitlana. 2004. *Problemy Synkhronnoho Perekladu*. Vinnytsia: Foliant.
19. Nida, Eugene, and Tauber, Ch. R. 1969. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: A.J. Brill.
20. Niedzielski, Henry, and Chernovaty, Leonid. 1993. "Linguistic and Technical Preparation in the Training of Technical Translators and Interpreters. *American Translators Association Scholarly Monograph Series*, 6: 123–149. Amsterdam; Philadelphia: Benjamins.
21. Pym, Anthony. 2005. "Training Translators – Ten Recurrent Naiveties. *Translating Today*, 2: 3–6.
22. Snell-Hornby, Mary. 1992. *Translation Studies: An Integrated Approach*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamin Publishing Company.

Навроцкая Ирина. Разработка программы курса «Основы перевода и методика его исследования».

Исследована проблема методики преподавания перевода как профессионального предмета для студентов университета на начальном этапе учебы. Разработка программы учебной дисциплины требует системного подхода, включающего анализ авторитетных научных и учебно-методических источников, выбор эффективных ключевых принципов и стратегий ведущих ученых в отрасли переводоведения с целью формирования профессиональной компетенции переводчика. Процесс преподавания исследуемой дисциплины рассматривается в двух плоскостях: как общетеоретический и как методический курс, что обуславливает ориентацию, с одной стороны, на описанные в научной литературе наиболее используемые теоретические понятия, типологические классификации и системы подготовки устных и письменных переводчиков, а с другой стороны, на комплексы рецептивно-продуктивных тренировочных упражнений для подготовки переводчиков. Эффективность учебы зависит от оптимального соотношения теоретического и дидактического материала. Дифференциальный подход к формированию та закреплению навыков устного и письменного перевода предусматривает использование учебных материалов из смежных отраслей знаний в соответствии с уровнем учебной подготовки студентов.

Ключевые слова: перевод, профессиональная компетенция переводчика, методика преподавания перевода, принципы учебы, компоненты учебы, тренировочные упражнения.

Navrotska Iryna. The Development of the Course "The Basics of Translation and Methods of Teaching Translation". The article is devoted to the problem of methods of teaching translation as a professional subject for university students at the early stage of studies. The development of the programme of this educational discipline requires a systemic approach encompassing the authoritative scholarly and methodological sources analysis, the choice of prominent scholars' key principles and strategies in the sphere of translation/interpreting studies with the aim of forming the professional competence of a translator/interpreter. The process of teaching the studied discipline is viewed in two planes: as a general theoretical and as a methodological course, which predetermines the orientation, on the one hand, on already described in scholarly literature widespread theoretical notions, typological classifications and systems of training interpreters and translators, and, on the other hand, on complexes of receptive and productive training exercises for teaching interpreters/translators. The studies effectiveness depends on the optimal proportion of theoretical and didactic material. The differentiating approach to the formation and fixation of oral and written translation skills presupposes using study materials from adjacent spheres of knowledge according to the level of the students' educational competence.

Key words: translation, professional competence of a translator/interpreter, methods of teaching translation, study principles, study components, training exercises.

КАТЕГОРІЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ БРИТАНСЬКИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ДЕБАТІВ

Простежено особливості втілення однієї з базових текстових категорій, зокрема категорії інтертекстуальності в парламентських дебатах у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії як типу політичного дискурсу. Розглянуто специфічні риси, які реалізують установалення рекурсивних і прокурсивних інтертекстуальних зв'язків між минулими та майбутніми подіями, явищами і процесами політичного, економічного та соціального життя країни. Учасники дебатів також звертаються у своїх промовах до попередньо прийнятих законів, документів, актів внутрішньодержавного значення та міжнародних альянсів, ремінісценцій і прямого та непрямого цитування видатних особистостей і політичних діячів. Такі інтертекстуальні включення зумовлюють підвищену емотивність і посилену аргументацію у реакціях комунікантів. Детально проаналізовано комунікативні ходи і мовленнєві акти учасників дебатів під час засідань Палати громад британського парламенту в період пост-Тетчеризму.

Ключові слова: парламентські дебати, політичний дискурс, інтертекстуальність, комунікативний хід, мовленнєвий акт, цитата, ремінісценція.

Постановка наукової проблеми та її значення. Інтертекстуальність, що відображає наявність у певному тексті слідів інших текстів [5, 514], є поширеною для політичного дискурсу парламентських дебатів категорією, що характеризується встановленням рекурсивних і прокурсивних зв'язків між минулими й майбутніми подіями, явищами і процесами політичного, економічного та соціального життя країни. Під час дебатів у парламенті Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії зв'язок між різними дискурсивними фрагментами слугує посиленню виразності й аргументації, що змістовно збагачує інформаційні повідомлення. У вираженні у такому типі дискурсу відбувається на основі створення асоціацій завдяки натяку на суспільно-політичні події, факти, а також безпосередніх політичних діячів – учасників парламентських дебатів.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Фокусування уваги на взаємозв'язках між різними текстовими фрагментами та їхню взаємозумовленість розглянуто в роботах низки науковців (М. Бахтін, Р. Барт, Г. Денисова, У. Еко, Ю. Лотман, М. Ріффатер, С. Фіш, М. Фуко й ін.). Рекурсивність і прокурсивність різних дискурсивних практик, особливість багатомірності їхньої реалізації досліджено в наукових розвідках таких дослідників, як: М. Бахтін, В. Дресслер, К. Леві-Стросс, І. Ревзін, Н. Фатєєва, Н. Феркло й ін. Проте попри значну кількість робіт, присвячену розгляду інтертекстуальності, комплексний аналіз множинності зв'язків у політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві ще не був предметом дослідження, що й зумовлює новизну здійсненого нами дослідження, актуальність якого визначена увагою сучасних мовознавчих студій до ефективності досягнення мовленнєвого впливу на адресатів, зокрема у політичній комунікації.

Мета і завдання статті. Мета статті – дослідити втілення інтертекстуальності в політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) визначити особливості інтертекстуальних зв'язків; 2) розглянути різноманітні вияви інтертекстуальності та проаналізувати ефективність їхньої реалізації в політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Р. Барт розглядає інтертекстуальність як «перспективу множин цитатій, міражем, створеним із множини структур. Утворені цим кодом одиниці є відгомонами чогось, що вже було прочитане, видане, зроблене, пережите» [1, 39]. У. Еко запропонував поняття «інтертекстуальний діалог» [7], який повсякчасно ведуть учасники парламентських дебатів, апелюючи до минулих чи майбутніх явищ, процесів і подій, що фігурують у політичному дискурсі парламентських дебатів.

Інтертекстуальність є одним із можливих способів створення нового текстового сенсу через доступну лінгвістичному спогляданню гру на текстовій площині з елементами, отриманими з інших текстів. Це своєрідний діалог між «своїм» і «чужим» текстом у формі введення цитат, алюзій та ремінісценцій [6, 23].

Цитування в британських парламентських дебатах представлено трьома різноаспектними типами: 1) звернення до попередніх чи майбутніх подій внутрішньополітичного, економічного та соціального секторів; 2) наголошення на попередньо прийнятих законах, документах, актах внутрішньодержавного та міжнародного значення; 3) звернення до цитування видатних особистостей і політичних діячів. Використання інтертекстуальних елементів у ході проведення дебатів – необхідність, яка підкреслює і підкріплює важливість слів учасників дебатів, демонструє їхню активну політичну діяльність, а також демонструє обізнаність, визначає водночас ерудованість і здатність правильно чітко оперувати інформацією в процесі апелювання до важливих подій, фактів, діячів дискурсу або прийнятих під час запеклих дискусій документів.

Інтертекстуальність здебільшого розглядається як рекурсивний зв'язок із певними текстами (з тими, що вже створені), і як занурення тексту до континуума інших текстів [4, 515]. У разі створення рекурсивного зв'язку через посилання на документи, акти та законопроекти комуніканти створюють позитивний чи негативний імідж. Наприклад, у разі посилання на реформи учасник дебатів від парламентської більшості нагадує про свою активну участь у законотворчому процесі (*the Jopling reforms*) під час перебування в Опозиції. Таке нагадування – ефективний метод самосхвалення та підвищення своєї значущості:

She, among others, helped to implement the Jopling reforms, which I believe have made us much more effective and which I was delighted to initiate when I was Leader of the House (HC Deb 5 March 1997: Column 7).

Установлення рекурсивних зв'язків із попередніми законотворчими актами також слугує критичній пейоративній оцінці роботи діячів дискурсу, які належать до Коаліційних чи Опозиційних сил, особливо у період передвиборчої боротьби. Зокрема, критика дій Консервативної партії щодо нездатності введення змін до закону про захист прав людей з обмеженими можливостями напередодні виборів є актуальною і грає на користь іміджу Лейбористів:

Does he accept also that many of them will not be able to do so at this general election because simple improvements, such as ramps, better lighting or allowing people to vote at a more accessible location, have not been carried out because the Government failed to do what they could, and should, have done in the Disability Discrimination Act 1995 to ensure that accessibility is not an option, but a legal requirement? (HC Deb 20 March 1997: Column 1057).

У ході обговорення комуніканти від коаліції використовує непряме цитування акту *the White Paper for Vulnerable Children*, опублікованого за тиждень до обговорення в парламенті, який пропонує певні дії уряду щодо захисту прав та покращення життя і умов навчання уразливих дітей, спираючись на зазначені у ньому цифри та відсотки для кращого уточнення поставленого питання. Водночас учасник дебатів чітко слідує правилам, установленим стосовно моделі проведення дебатів та уникає довгих цитувань, не перевантажуючи промову зайвими цифрами:

Kerry McCarthy (Bristol, East) (Lab): *The White Paper says that nearly 10 per cent. of children in care over the age of 10 are cautioned or convicted of a criminal offence in an average year. Given that, will he tell me what discussions Ministers in the Department have had with colleagues in the Ministry of Justice about ensuring continuity of education for children who end up spending a period in custody?* (HC Deb 15 May 2012: Column 393)

Проте в іншому разі представник від Опозиції використовує пряме цитування акту про права дітей для інтенсифікації необхідності дій щодо вирішення житлових і опікунських питань. У цьому зверненні одночасно поєднуються інформаційно-спонукаючий і конфліктний акти, оскільки учасник дебатів демонструє прогалини у роботі уряду:

Mr. David Willetts (Havant) (Con): *I am sure that the whole House will wish the Secretary of State well, whatever today holds for him. May I say that I, personally, have always appreciated the courtesy and consideration that he has shown to me? I am sure that the White Paper on children in care will be*

one of the achievements in which he takes greatest pride. Indeed, its words on looked-after children may have a particular relevance to some Ministers present today. I remind the Secretary of State that it says:

“Far too many find themselves in placements which do not meet their needs, resulting in a high level of instability”.

It is also important to them to know

“details about the placements in advance, in order that they can be more meaningfully involved in deciding where they will live”.

May I invite the Secretary of State warmly to endorse those sentiments, and does he perhaps regret that he has spent only 13 months in his most recent placement? (HC Deb 28 Jun 2007: Column 463).

Наведення під час обговорення попередніх або поточних цитат свої опонентів зазвичай покликано дискредитувати їхній імідж в очах і учасників дебатів, і кінцевих адресатів дебатів – потенційних виборців. Зокрема, новопризначений прем'єр-міністр від Консервативної партії наводить пряму цитату своїх опонентів, які різко негативно сприймають представників сексуальних меншин, використовуючи влучну експресивну метафоричну асоціацію їхніх схильностей із хворобою. Нові тенденції в суспільстві демонструють терпиме ставлення до всіх меншин, чим й оперує комунікант у своєму зверненні до учасників дебатів, показуючи прямо протилежне ставлення та підтримку таких людей. Для виявлення своєї оцінки погляду представників попередньої провладної Коаліції комунікант обирає підвищено негативно конотований прикметник *disgusting*, значення якого зазвичай пов'язано із надзвичайно неприйнятною неприємною характеристикою (*extremely unpleasant or unacceptable* [8]). Цей експресивний конфліктний діалог покликаний представити Консервативну партію у вигідному світлі як таку, що слідує та приймає нові віяння і діє в інтересах усіх виборців:

The Prime Minister: The answer is yes, but I have been waiting for this question. For five years, I sat listening to all the right hon. Gentleman's questions to the former Labour Prime Ministers on this issue, and never once was I able to remind him of some of the people his party sits with in the European Parliament, so I hope the House will indulge me. Labour is allied to the Lithuanian Social Democratic party, one of whose MPs said:

“As a doctor, I think that” homosexuality “is a disease”.

I think that is a disgusting point of view (HC Deb 25 May 2010: Column 48).

Цитування важливих авторитетних особистостей – специфічна особливість британського парламенту, що є доречним способом привертання уваги та влучним аргументуванням. Зокрема, у перший день роботи парламенту нового скликання у своєму зверненні до учасників дебатів майбутній Спікер цитує пораду першого президента Сполучених Штатів Дж. Вашингтона щодо манери спілкування з різними людьми. Цим посиланням адресант ще раз опосередковано, ненав'язливо, проте конкретно та чітко нагадує всім учасникам парламентських дебатів про заборону використання докірливих слів, прокльонів та іншої забороненої лексики. Водночас він використовує нагадування щодо дотримання спокою та використання ввічливої мови. Комунікант влучно й доречно підсилює свою думку про заборону образливого та осудливого ставлення по відношенню до учасників дебатів, використовуючи експресивні лексичні одиниці (*counsel of perfection* та *characteristics of a good parliamentarian*), які підвищують виразність промови та інтенсивність впливу, що слугує стимулом для дотримання правил під час обговорень:

I read recently the advice that George Washington – a very hot-tempered man – gave himself. The first President of the United States wrote:

“Use no reproachful language against anyone, neither curse nor revile”.

The Chair can deal with curses if they are outrageous, and it has done so. The banning of all reproaches and even the occasional reviling would, however, be a counsel of perfection. Nevertheless, let me remind all hon. Members that good temper and moderate language are the characteristics of a good parliamentarian (HC Deb 7 May 1997: Column 24).

У разі введення до обговорення прямого цитування законопроектів або видатних особистостей у протоколах засідань британського парламенту використовують набірні графічні засоби. Серед набірних графічних засобів застосовують: шрифт (форма, кегль шрифту, його колір), пропуски між словами, декоративні елементи (лінійки, що утворюють рамки, умовні

позначки, закладені в каталоги комп'ютерних шрифтів) [2, 27]. Графічні засоби слугують сполучною ланкою між інформацією, роблячи її явною та зрозумілою [9; 10], і зазвичай виконують інформаційно-експресивну функцію [3]. У політичному дискурсі парламентських дебатів такі засоби слугують привертанню уваги реципієнтів до важливості оперування оригінальною точною інформацією членом парламенту під час свого виступу.

Виявами інтертекстуальності у політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві поруч із *цитатами* (точні, приблизні) та *парафразами є алюзії*, що слугують створенню асоціативності, образності завдяки натякам на події, факти, політичних діячів, партії, законодавчі документи тощо, та *ремінісценції* як нагадування про різноманітні суспільно-політичні події та їхніх учасників. Зокрема, під час години опитувань прем'єр-міністр від Консервативної партії використовує натяк на політику попереднього уряду та Лейбористської партії для наголошення на невірності її діяльності й непотрібності продовження її слідуванню. Такий комунікативний хід є фокусуючим, оскільки спрямовує увагу на необхідності підтримки програми по модернізації Національної служби охорони здоров'я Англії та підкреслює опозицію між політикою двох головних партій, у ньому поєднується мовленнєві акти: комісив, декларатив і директив. Комунікант нагадує про позицію Лейбористської партії, не вдаючись до конкретних фактів, проте усі учасники дебатів розуміють, про що йде мова завдяки спільному фонду пресупозицій. На відміну від Консерваторів, Лейбористи виступали проти підтримки цієї програми через надмірні витрати, необхідні для її реалізації:

*The Prime Minister: As I mentioned before the first question, there will be areas where we can work together, and I believe this is one of them; we do need to do more to increase mental health services in our country. We have made some important steps forward in recent years. Mental health and physical health now have parity in the NHS constitution. We have introduced for the first time waiting time targets for mental health services so they are not seen as a Cinderella service, and of course we have made the commitment – a commitment I hope the right hon. Gentleman will back, **undoing previous Labour policy – to back the Stevens plan for an extra J8 billion into the NHS in this Parliament, which can help to fund better mental health services, among other things. There are problems in some mental health services and it is right that we make that commitment** (HC Deb 16 Sep 2015: Column 1040).*

Ремінісценції не є розповсюдженими для парламентських дебатів Сполученого Королівства, оскільки модель їхнього проведення передбачає максимально точні та влучні репліки учасників дебатів, які можуть бути перевантажені через довгі відступи у формі нагадувань чи спогадів. Проте комуніканти подекуди вдаються до ремінісценцій задля висвітлення своєї діяльності у вигідному світлі. Наприклад, під час дискусії з питань охорони та захисту тваринного світу прем'єр-міністр пригадує історію з власного досвіду, демонструючи свою обізнаність, досвідченість і компетентність у швидкому вирішенні проблем. Представляючи інформацію про вирішення питання щодо транспортування носорога, доповідач наводить факти з особистого життя, розповідаючи про те, що носорога назвали на честь його доньки. Такі ліричні відступи встановлюють кращий зв'язок між владою та безпосередніми адресатами політичних дебатів – виборцями, які зазвичай схвально сприймають образ політика-сім'янина, який завжди пам'ятає та дбає про свою родину, й відповідно, буде піклуватися й про електорат. Комунікант порівнює попередній випадок до поточного, наголошуючи на їхній подібності за допомогою прислівника *exactly*, що надає експресивності словам, а також у потоці мовлення комунікант безпосередньо виділяє це слово, використовуючи високий нисхідний ядерний тон (*High Fall*). Діяч дискурсу також використовує у репліці мовленнєвий акт констативу, що виражає припущення щодо можливості ефективного швидкого вирішення наявної проблеми:

*The Prime Minister: I want to hear about the tiger, and we will help those at the Department for Environment, Food and Rural Affairs' Animal and Plant Health Agency, because they are the ones who are working on this. **I had a constituency case exactly like this**, when the Cotswold Wildlife Park wanted to bring in a rhino. I intervened, and I am delighted to say that the Cotswold Wildlife Park **named the rhino Nancy, in honour of my daughter**. Nancy has been breeding ever since she arrived in Burford, and **I hope that the tiger will be just as effective** (HC Deb 16 Sep 2015: Column 1041).*

Ремінісценції про вирішення подібної ситуації та згадування про особисті факти з життя комуніканта спрямовані на встановлення більш неформальної дружньої атмосфери та залучення інших учасників дебатів, що є ефективним, оскільки вони виказують свою солідарність і підтримку. Вони бурхливо реагують на репліку адресанта, уся комунікація відбувається на фоні постійного сміху та залишає учасників дебатів задоволеними від сказаного. Тобто дебати зазвичай проходять у досить емоційній атмосфері, що дозволяє говорити про емотивність і спонтанність як особливі характерні риси британських парламентських дебатів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Інтертекстуальність як взаємозв'язок між різними текстами та дискурсами проявляється під час Британських парламентських дебатів у формі звернення до попередніх чи майбутніх подій внутрішньополітичного, економічного та соціального секторів, наголошення на попередньо прийнятих законах, документах, актах внутрішньодержавного та міжнародного значень, а також звернення до цитування видатних особистостей і політичних діячів. Пряме та непряме цитування, ремінісценції збагачують мовлення комунікантів і посилюють аргументацію для переконання більшої кількості потенційних реципієнтів. Перспективою подальших досліджень є детальний розгляд інших особливостей, які проявляються під час проведення парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії.

Джерела та література

1. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Р. Барт. – М. : Прогресс, Универс, 1994. – 615 с.
2. Минаева Л. В. Мультимодусность текстов печатных СМИ и рекламы // Вестник Моск. ун-та. Сер. 19 : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2002. – № 4. – С. 26–33.
3. Паршин П. Б. Теоретические перевороты и методологический мятеж в лингвистике XX века / П. Б. Паршин // Вопросы языкознания. – 1996. – № 2. – С. 19–42.
4. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К., 2010. – 844 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К., 2008. – 712 с.
6. Чернявская В. Е. Открытый текст и открытый дискурс: интертекстуальность – дискурсивность – интердискурсивность / В. Е. Чернявская // Лингвистика текста и дискурсивный анализ: традиции и перспективы / отв. ред. В. Е. Чернявская. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2007. – С. 7–26.
7. Эко У. Инновация и повторение. Между эстетикой модерна и постмодерна // Философия эпохи постмодерна / У. Эко. – Мн. : Красико-принт, 1996. – С. 48–73.
8. Cambridge Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : <http://dictionary.cambridge.org/ru/>
9. Chaney D. Contemporary Socioscapes / D. Chaney // Theory. Culture and Society. – 2000. – № 17. – P. 112–113.
10. Sachs-Hombach, K. “Einleitung” in Bild – Bildwahrnehmung / R. Sachs-Hombach. – Wiesbaden : Deutscher Universitäts-Verlag, 1998. – S. 9–11.

References

1. Bart, Rolan. 1994. *Izbrannyye Raboty. Semiotika. Poetika*. Moskva: Progress, Univers.
2. Minaeva, Liudmila. 2002. “Multimodusnost Tekstov Pечатnykh SMI i Reklamy”. *Vestnik Moskovskogo Universiteta. Seriya 19: Lingvistika i Mezhkulturnaia kommunikatsiya*, 4: 26–33.
3. Parshyn, Pavel. 1996. “Teoreticheskiye Perevoroty i Metodologicheskii Miatezh v Lingvistike 20 Veka”. *Voprosy Yazykoznanii*, 2: 19–42.
4. Selivanova, Olena. 2010. *Linhvistychna Entsyklopediia*. Poltava: Dovkillia-K.
5. Selivanova, Olena. 2008. *Suchasna Linhvistyka: Napriamy ta Problemy*. Poltava: Dovkillya-K.
6. Cherniavskaia, Valeriia. 2007. “Otkrytyi Tekst i Otkrytyi Diskurs: Intertekstualnost – Diskursivnost – Interdiskursivnost”. In *Lingvistika Teksta i Diskursivnyi Analiz: Traditsyi i Perspektivy*, ed. by V. E. Cherniavskaia, 7–26. Sankt-Peterburg: SPbGUEF.
7. Eko, Umberto. 1996. “Innovatsiya i Povtoreniie. Mezhdru Estetikoi Moderna i Postmoderna”. *Filosofia Epokhi Postmoderna*, 48–73. Minsk: Krasiko-print.
8. Cambridge Dictionary. <http://dictionary.cambridge.org/ru/>
9. Chaney, D. 2000. “Contemporary Socioscapes Theory”. *Culture and Society*, 17: 112–113.
10. Sachs-Hombach, Klaus. 1998. “Einleitung” in *Bild – Bildwahrnehmung*, 9–11. Wiesbaden: Deutscher Universitäts-Verlag.

Пьецух Оксана. Категория интертекстуальности в политическом дискурсе британских парламентских дебатив. Рассмотрены особенности воплощения одной из базовых текстовых категорий, в

частности категории интертекстуальности в парламентских дебатах в Соединенном Королевстве Великобритании и Северной Ирландии как типа политического дискурса. Охарактеризованы специфические черты, что реализуют установление рекурсивных и прокурсивных связей между прошлыми и будущими событиями, явлениями и процессами политической, экономической и социальной жизни страны. Участники дебатов также обращаются в своих выступлениях к предварительно принятым законам, документам, актам внутригосударственного и международного значения, аллюзий, реминисценций и прямого, непрямого цитирования выдающихся личностей и политических деятелей. Такие интертекстуальные включения обуславливают повышенную эмотивность и аргументативность в реакциях коммуникантов. Детально проанализированы коммуникативные ходы и речевые акты участников дебатов во время заседаний Палаты общин британского парламента в период пост-Тетчеризма.

Ключевые слова: парламентские дебаты, политический дискурс, интертекстуальность, коммуникативный ход, речевой акт, цитата, реминисценция.

Pietsukh Oksana. Category of Intertextuality in the Political Discourse of the UK Parliamentary Debates.

This article deals with the peculiarities of the basic textual category of intertextuality realization in the UK parliamentary debates as a type of the political discourse. It points out the specific features of the British parliamentary debates that stipulate the involvement of recursive and proursive intertextual ties that establish connections between past and future events, phenomena and processes in the political, economic, as well as social life of the country. The debates' participants also appeal in their speeches to the previously adopted laws, reviewed documents and acts of the inner and international significance, as well as allusions, reminiscences and direct, indirect citations of the famous personalities and politicians. Such intertextual inclusions stimulate high emotiveness and grounded argumentation in the communicants' reactions. This paper provides a detailed analysis of the communicative moves and speech acts used by the debates' participants during the meetings of the UK House of Commons in the post-Thatcher period.

Key words: parliamentary debates, political discourse, intertextuality, communicative move, speech act, quotation, reminiscence.

УДК81`33:81`276.3-055.1:81`276.3-055.2

Віта Радкевич

ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛОГІВ У МІЖГЕНДЕРНОМУ СПІЛКУВАННІ ПЕРСОНАЖІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ АВТОРІВ-ЧОЛОВІКІВ ТА АВТОРІВ-ЖІНОК)

Висвітлено гендерно марковані чинники під час конструювання міжгендерних діалогів із сучасних англомовних художніх прозових творів, написаних письменниками-чоловіками й письменниками-жінками. Актуальність дослідження визначається залученням когнітивного принципу перспективізації, в процесі якого різниця в поглядах полягає у різній гендерній приналежності авторів, відтак, гендерний чинник двовекторний: творці текстів різняться за принципом гендеру, діалоги є міжгендерними. Досліджено такі параметри міжгендерних діалогів, як наповнюваність і розгорнутість реплік із наведенням кількісних даних: порушення структури діалогів перебиванням, мовчання як реакція на репліку комунікативного партнера, а також кількісні та якісні властивості ініціації міжгендерних діалогів. Проведений аналіз із залученням принципу перспективізації дає підстави стверджувати про наявність гендерної маркованості за обома векторами. Наявність перебивання у МД більше притаманна «жіночим» дискурсам. Відсутність вербально вираженої реакції на ініціативну репліку комунікативного партнера частіше відзначаємо у F-учасників. Спостережено високу частотність повідомлень та інших видів ініціації МД серед M-учасників у творах, що належать авторам-чоловікам.

Ключові слова: міжгендерний діалог, комунікативна взаємодія, комунікативний партнер, гендерна маркованість, двовекторне дослідження.

Постановка наукової проблеми та її значення. Гендерний чинник двовекторний: діалоги бувають міжгендерними, творці текстів різняться за принципом гендеру. Такий підхід здійснено із залученням когнітивного принципу перспективізації, який розуміємо як дискурсивний механізм конструювання об'єкта (повідомлення-дискурсу), де таке конструювання одними учасниками дискурсивного акту здійснюється інтендовано для інших його учасників [3], надаючи в такий спосіб можливість пізнати щось із різних поглядів [8, 105–126; 7; 9, 231–276; 10, 121–149]. У нашому разі йдеться про конструювання діалогів, у ході якого різниця в поглядах полягає у різній гендерній приналежності авторів, що конструюють дискурс і міжгендерні діалоги в ньому. Вважаємо, що оригінальність підходу зумовлює *актуальність* дослідження, відображеного у статті.

Мета пропонованої розвідки – виявити особливості міжгендерного спілкування, досліджуваного на матеріалі прозових текстів, утворених письменниками-чоловіками й письменниками-жінками.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Для виявлення особливостей міжгендерного спілкування у художньому дискурсі проаналізовано міжгендерні діалоги, відібрані методом суцільної вибірки з однакової кількості художніх дискурсів, створених авторами-чоловіками й авторами-жінками. Виявилося, що загалом у чоловічій прозі діалогів більше: 714 проти 642. Цей матеріал проаналізовано за такими загальними параметрами:

- кількість реплік у діалозі;
- наповнюваність реплік учасників комунікації;
- особливості ініціації та завершення комунікативних взаємодій;
- бенефективність / малефективність комунікації.

Аналіз кількості реплік у міжгендерних діалогах (далі – МД) засвідчив значну варіативність таких діалогів: вони можуть містити від шести до понад двадцяти реплік незалежно від гендерної приналежності автора. В дискурсах, створених авторами-жінками, наповнюваність жіночих реплік

(F-учасників) не набагато повніша в порівнянні з репліками персонажів-чоловіків (M-учасників): у середньому 13,6 слів і 11,8 слів відповідно.

Розглянемо фрагмент діалогу (автор – жінка) між молодою бізнес-леді Гестер і її дядьком, які після сварки не бачилися близько п'яти років. Протягом цього часу Гестер побудувала свій бізнес, а її дядько практично втратив успіх у своїй справі:

(1) *“Hello, Uncle Will”, she said, trying to hide her shock.*

He stared at her, speechless, drinking her in.

“I expected you long before now”, she smiled, searching his eyes.

“Do you mind if I sit?”

“Please”, she replied, indicating the chair she kept for visitors (Blair. Hester Dark)

Наведений приклад удаю ілюструє незначну відмінність у кількості слів мовлення учасників МД. Однак у авторів-чоловіків наповнюваність реплік F-учасників у середньому помітно вища, ніж наповнюваність реплік M-учасників (на 20–24 %): 10,8 слів у репліках M-учасників і 14,2 слова у репліках F-учасників. У деяких дискурсах репліки F-учасників удвічі або утричі довші за відповідні репліки їх чоловіків-співрозмовників. Таку значну відмінність у розгорнутості реплік комунікантів спостерігаємо у наступному фрагменті діалогу між чоловіком і дружиною:

(2) *When the children had gone, Mary said, “Aren’t you glad they’re in the contest?”*

“Sure, if they do it right”.

“I can’t wait to tell you – Margie read me in cards today, three times, because she said she never saw anything like it. Three times! I saw the cards come up myself”.

“Oh, Lord!”

“You won’t be so suspicious when you hear. You always poke fun about tall dark strangers. You can’t guess what was about. Well – you want to guess?”

He said, “Mary, I want to warn you” (Steinbeck. The Winter of My Discontent).

Більший обсяг реплік F-учасників у діалогах, створених авторами-чоловіками, досягається більшою лексичною розгорнутістю висловлень у репліці й більшою кількістю самих висловлень, як показано у прикладі (2). Нами наведено середні показники, адже зрозуміло, що наповнюваність реплік у діалозі залежить від жанрових особливостей дискурсу, ситуації комунікації, а також статусних ролей комунікантів. Названі позалінгвістичні характеристики дискурсів і діалогів, складниками яких вони являються, демонструють значну різноманітність і варіативність у своїй сполучуваності в окремих конкретних міжгендерних діалогах, і тому, на наш погляд, не підлягають систематизації в аспекті обраних гендерних параметрів.

Доцільно зупинитися також на таких особливостях конструювання МД, як наявність перебивання. Аналіз вибірки МД показує, що перебивання зустрічається доволі рідко, причому ця властивість діалогів більше притаманна у дискурсах, створених авторами-жінками, тут перебивання відзначається у 2,5 рази частіше, ніж у МД, створених авторами-чоловіками. Причому перебивання співрозмовника на 50 % більше помічено саме серед M-учасників комунікації. Зокрема, у розмові журналістки Кітті Логан із редактором спостерігаємо перебивання M-учасником своєї співрозмовниці, що відображає його емоційний стан (роздратування, обурення) у момент розмови:

(3) *“No comment,” she snapped.*

“Excuse me?”

“I said, no comment. You can tell your boss that you haven’t spoken to me, that we fell out, in fact we may be about to because I can’t believe you have the nerve to call me up and abuse our friendship in this way.”

“Are you smoking crack?”

“What? No. Hold on, is this part of the story? Because if they’re now saying I’m a drug addict then they can –”.

“Kitty, shut up. I’ll tell my boss that you, Kitty Logan, who he’s never heard of anyway, has no comment to make on Victoria Beckham’s new line because that is about the only thing that I am allowed to talk about to anybody today” (Ahern. One Hundred Names).

Здійснене спостереження дає можливість, на наш погляд, розглядати використання перебивання як гендерно марковану характерну рису мовлення М-учасників МД, що особливо типово для дискурсів авторів-жінок, тобто гендерний вектор авторства з погляду принципу перспективізації тут також релевантний.

Цікава така властивість МД, як відсутність вербально вираженої реакції на репліку комунікативного партнера: відсутність репліки взагалі або кивок/хитання головою на знак відповіді. Названу властивість спостерігаємо рідко: лише в 1,5 % МД, створених авторами-жінками та в 0,9 % МД, створених авторами-чоловіками. Крім того, 80 % відсутності вербальної реакції належать F-учасникам. Отже, можна констатувати, що використання «мовчання» – гендерно марковане за обома векторами дослідження.

Зупинимось на прикладах. У розмові між молодими людьми Еллою та Шоном (автор дискурсу – жінка), які протягом декількох років розбиралися у власних почуттях, спостерігаємо неодноразове використання мовчання у мовленні F-учасника:

(4) [F] *“I would have married you then”.*

“But we had nothing!”

“That didn’t matter, Sean”.

“Aye”. He breathed in. “I know that now”.

She could hear the slapping waters of the lake below, the moonlight reflected in its surface as Sean kissed her, just the way he used to before, neither of them wanting to break apart.

“You’re driving me crazy, Ella, I can hardly work with thinking of you. ...You were and are the only woman for me. There has never been anyone else”, he admitted.

She smiled. It had been exactly the same for her.

“Will you marry me, Ella?” he finally asked.

He had his answer as she nodded, and flung her arms around him. (Conlon-McKenna. Promised Land).

У цьому фрагменті Елла мовчить, не відповідаючи Шону, тому що вона переповнена почуттями настільки, що лише киває на згоду, почувши довгоочікувану пропозицію одружитися.

Прикладом відсутності вербальної реакції у мовленні М-учасника з дискурсу, створеного автором-жінкою, слугує приклад (1), в якому мовчання М-учасника (*He stared at her, speechless, drinking her in*) є виявом його емоційного стану.

Наведемо приклад реакції-мовчання та реакції-жесту з дискурсу, створеного письменником-чоловіком:

(5) [M] *“Tell me what a tonsil is”.*

Her eyes staring at him.

“I keep remembering how you stormed out of the hospital followed by two grown men”.

She nodded.

“Is your patient in there? Can I go in?”

She shook her head, kept shaking it until he spoke again (Ondaatje. The English Patient: 11).

У цьому фрагменті МД F-учасник (20-річна медсестра) взагалі мовчить, і цим автор передає її небажання підтримувати розмову, припинити яку дівчина не може: у шпиталь, де вона працює, приїхав у справах єдиний друг її батька – журналіст, увага якого до дівчини їй неприємна.

Вивчення особливостей ініціації МД показало, що ініціація діалогів не має значної кількісної гендерної відмінності. В дискурсах, створених письменниками-чоловіками, спостерігаємо таке: 58 % МД ініціюються F-учасниками і 42 % таких діалогів – M-учасниками; у дискурсах письменниць таке співвідношення складає відповідно 51 % і 49 %. Однак виділено й іншу особливість дискурсивного оформлення діалогів, яка має гендерну маркованість, – досліджено, як співвідноситься ініціація та завершення МД, тобто чи завжди або наскільки часто ініціатор діалогу завершує його. В жіночих дискурсах виявлено незначну гендерну маркованість: у 21 % вибраних МД ініціатором і завершувачем розмови виступає F-учасник, і у 16 % діалогів ініціатором і завершувачем є M-учасник, інші діалоги – 63 % – ініціюються й завершуються різними персонажами. В дискурсах, створених письменниками-чоловіками, 40 % МД ініційовано й

завершено F-учасником, а 24 % МД ініційовано й завершено M-учасником, інші МД – 36% – ініційовані й завершені різними учасниками комунікативної взаємодії.

Отже, здійснений аналіз засвідчує, що в дискурсах, створених авторами-чоловіками, ініціація діалогів та їх завершення найчастіше належить саме F-учасникам: порівняно з жіночими дискурсами різниця становить 19 %. Безперечно, що наведене спостереження пов'язане з чинником бенефактивності МД загалом, оскільки саме ця група МД демонструє реальну або удавану бенефактивність серед F-учасників. Попри те, що дослідники відзначають доволі нечасте залучення чинника бенефактивності в лінгвістичних дослідженнях [4, 70–76], характеристика висловлень привертає увагу дедалі ширшого кола мовознавців і наразі трактується не лише як прогнозування комунікативної ситуації на користь одного або обох комунікантів [2, 126–127; 6], а як така, що свідчить про прагнення комуніканта досягти позитивного результату своєї діяльності (або мовленнєвого акту) для себе і/або для інших членів комунікативної взаємодії [1; 5, 170–175]. Наведене розуміння бенефактивності поділяємо у цьому дослідженні.

Зазначена особливість пов'язана з особливостями ситуативного домінування співрозмовників у МД: абсолютна більшість МД, які ініційовані й завершені F-учасником (38 % із 40 %), демонструють бажання F-учасника здійснити вплив на співрозмовника або навіть свідчать про актуалізацію стратегії психологічного домінування з його боку. В таких МД спостерігаємо безперечний бенефактив для F-учасника.

Розглянемо приклад МД з дискурсу роману “Remains of the Day” (K. Ishiguro), де відбувається комунікативна взаємодія між досвідченим дворецьким Стівенсом і економкою міс Кентон, під час якої F-учасник непрямо вказує M-учаснику на беззаперечну помилку, зроблену батьком Стівенса, й у такий спосіб непрямо підкреслює неправоту свого співбесідника, що в попередньому контексті неодноразово підкреслював бездоганність службових навичок Стівенса-старшого:

(6) [F] *“Excuse me, Mr Stevens. But if you are searching for your dustpan, it is out in the hall”.*

“I beg your pardon, Miss Kenton?”

“Your dustpan, Mr Stevens. You have left it out here. Shall I bring it in for you?”

“Miss Kenton, I have not been using a dustpan”.

“Ah, well, then forgive me, Mr Stevens. I naturally assumed you were using your dustpan and had left it out in the hall. I am sorry to have disturbed you”.

She started to leave, but then turned at the doorway and said:

“Oh, Mr Stevens. I would return it myself but I am busy at the moment. I wonder if you will remember it?”

I waited until Miss Kenton had gone upstairs, then I crossed the library and looked out into the hall. There, in the middle of the polished floor, was a dustpan.

This was an unimportant, but annoying error. The dustpan could have been seen not only from the five ground-floor doorways, but also from the stairs and the first-floor landings (Ishiguro.

Remains of the Day).

Із дискурсу роману відомо, що Стівенс ставив свого батька, який все життя служив дворецьким у великих маєтках, як приклад бездоганної служби для нової економки, і в результаті помилився. Приклад містить кілька вибачень із боку F-учасника, які є просто формулою ввічливості, і тільки завершальна фраза (*“Oh, Mr Stevens. I would return it myself but I am busy at the moment. I wonder if you will remember it?”*), що містить непрямий наказ, фактично вказує на справжні наміри комуніканта, який добре усвідомлює свій бенефактив: міс Кентон прямо вказала Стівенсу на прикру помилку його батька і цим створила заперечення образу бездоганного служника.

В інших 2 % МД бенефактив для жіночого персонажа виявляється удаваним, смислові лінії дискурсу свідчать про те, що в таких комунікативних ситуаціях F-учасник завершує комунікативну взаємодію, маскуючи своє розчарування її результатами або прагнучи закінчити розмову, що стала для F-учасника неприємною. Зокрема, у розмові Серени Пемброк із її зведеним братом Іеном, який намагається розслідувати спробу замаху на життя їх батька (дискурс роману “Hot Money” (D. Francis)), F-учасник завершує розмову, що набула неприємного для неї характеру,

дещо ексцентрично, намагаючись спантеличити співрозмовника і в такий спосіб створити образ домінуючого комуніканта:

(7) *“You’ve had your five minutes”, she said. She sidestepped me in swift movements and made for the stairs. “See you at the funeral”.*

“Whose funeral?” I asked, following her.

“Anyone’s,” she said darkly, and ran weightlessly down the stairs as if skimming were more normal than walking (Francis. Hot Money).

У цьому прикладі домінування у розмові удаване, і тому бенефактив для F-учасника можна схарактеризувати як удаваний.

Незважаючи на зазначену вище відсутність кількісного чинника щодо гендерної ініціації діалогів, доцільно звернути увагу на гендерну маркованість якісних чинників ініціації МД. Якісними чинниками називаємо змістовно-прагматичні особливості ініціації діалогів залежно від гендеру комунікантів за допомогою: а) питання; б) прямої/непрямої директиви; в) комунікативних формул; г) повідомлення; д) іншого способу ініціації діалогу (дискурсивного акту зі значенням попередження, натяку, загрози, звинувачення тощо).

Отже, дослідження показало, що в аспекті гендерного вектора авторства спостерігаємо достатньо помітні розбіжності щодо зазначених способів ініціації МД, і результати цього дослідження представлено в Табл. 1:

Таблиця 1

Прагматичні види ініціації МД у прозі авторів-чоловіків

Ініціатор МД	Питання	Директива (пряма/непряма)	Комунікативні формули	Повідомлення	Інші способи
М-учасник	5,1 %	1,0 %	6,3 %	21,2 %	15,2 %
F-учасник	15,3 %	5,12 %	2,6 %	20,5 %	7,7 %

Як бачимо, для обох груп комунікантів найбільш типовий вид ініціації діалогу – повідомлення (приклад 7 для F-учасника), однак гендерну маркованість помічено в інших видах ініціації: для F-учасників типовою є ініціація за допомогою питання (приклад 2), інші способи ініціації, зокрема звертання (приклад 6), використання директив, які трапляються упр’ятеро частіше, ніж у мовленні М-учасників, хоча загалом їх частотність не можна назвати високою. Розглянемо приклад ініціації МД із директивою у мовленні жіночого персонажа:

(8) *She declared an increasing admiration for Brush. “Now when can you come to Okey City, cause I want to give a big, big party for you. My father loves for me to give parties, and I know our crowd would be crazy about you. ...When can you come, Mr. Bush?”*

“I don’t go to parties very much”, said Brush slowly, “but I’ll call you up some day and I’d like to have a talk” (Wilder. Heaven’s My Destination).

F-учасник розпочинає свій діалог із молодим чоловіком, якого вона бачить удруге в житті, з непрямої директиви, фактично намагаючись примусити його приїхати до міста, в якому живе дівчина. У мовленні М-учасників використання директиви – найменш частотний спосіб ініціації діалогу, не частим є й використання питань і комунікативних формул (які спостерігаємо утричі частіше, ніж у жіночому персонажному мовленні):

(9) *“Hullo”, Alan said. “I hear you could use a lawyer”.*

“At the moment”, Sharon said promptly, “we’d prefer a plumber. The toilet in Granddaddy’s bathroom won’t stop running” (Hailey. In High Places).

Наведемо також приклад МД (автор дискурсу – чоловік), який розпочинається з питання М-учасника:

(10) *Burden had been pacing up and down. He said, “It’s your car but your son uses it?”*

“It’s my car”, she said. “I bought it and paid for it and I’m the registered owner. But he has to go to work, doesn’t he? I let him use it to go to work and then if I want to go shopping, he can take me and pick me up. He’s got to have transport”.

“What does your son do, Mrs Sanders?”

“He’s a teacher, isn’t he?”

“You tell me”, Burden said (Rendel. The Veiled One).

Іншими за частотністю видами ініціації МД М-учасниками є: ініціація за допомогою прямого звертання; фрази-лакуни; контекстуально зумовлені фрази, які просто допомагають розпочати бесіду й часто несуть очевидний зміст, наприклад:

(11) *Late in the afternoon, a young doctor stopped by the side of her bed. He was in his early thirties, but looked old and tired.*

“Well”, he said. “You’re finally awake”.

“Where am I?” It hurt her to speak.

“You’re in the charity ward of the Hospital Provincial in Avila. You were brought in yesterday. ...” (Sheldon. *The Sands of Time*).

У цьому разі МД ініціюється М-учасником методом вживання фрази-лакуни *Well* та фрази очевидного змісту *You’re finally awake*, що допомагає розпочати розмову з незнайомою людиною. Як зазначено вище, такий вид ініціації діалогу – достатньо типовий для чоловічого мовлення в дискурсах, створених авторами-чоловіками.

Аналіз видів ініціації МД у дискурсах, створених авторами-жінками, засвідчив інше співвідношення окремих видів ініціації у порівнянні з МД, виокремлених із дискурсів, створених письменниками-чоловіками. Порівняльну частотність окремих видів ініціації МД представлено в Табл. 2:

Таблиця 2

Прагматичні види ініціації МД у прозі авторів-жінок

Ініціатор МД	Питання	Директива (пряма / непряма)	Комунікативні формули	Повідомлення	Інші способи
М-учасник	7,6%	2,5%	7,6%	15,5%	10,4%
Ф-учасник	15,4%	2,5%	5,1%	23,1%	10,3%

У «жіночих» дискурсах основний вид ініціації МД – використання повідомлення, як і у «чоловічих» дискурсах, однак повідомлення-ініціація в жіночому персонажному мовленні характеризується помітно вищою частотністю (приклади (3), (4)). Прикладом ініціації МД шляхом використання повідомлення у мовленні М-учасника є наведений вище приклад (6). Цікаво зазначити практично однакову частотність питань у функції ініціальної репліки Ф-учасників МД для обох гендерно маркованих типів дискурсів, однак автори-жінки частіше використовують питання і до ініціальних реплік М-персонажів (приклад (10)). Ініціацію діалогу Ф-учасником за допомогою питання представлено у такому прикладі:

(12) *Tom stepped off the bus almost directly in front of Marge. She was in her swimsuit and the white jacket she always wore to the beach.*

“Where’s Dickie?” she asked.

“He’s in Rome”, Tom smiled easily, absolutely prepared for Marge’s questions. “He’s staying up there for a few days. I came down to get some of his stuff to take up to him”.

“Is he staying with somebody?”

“No, just in a hotel” (Highsmith. *The Talented Mr. Ripley*).

Для «жіночих» дискурсів притаманна однакова гендерно типова низька частотність ініціальних директив і достатньо помітна частотність (також без гендерної маркованості) використання інших видів ініціації МД, які достатньо варіативні. У цьому виді ініціації МД було помічено прямі звертання, компліменти, пропозиції, натяки тощо.

Розглянемо приклад використання прямого звертання в комбінації з проханням (директивою) у функції ініціальної репліки Ф-учасника МД:

(13) *“Oliver! Oliver, my darling, don’t, don’t cry. Didn’t you hear what I said? I said the war is over. LM just telephoned, saying had we heard, Oliver don’t, please don’t –”*

“I’m sorry”, he said, wiping his eyes on the back of his hand, blowing his nose hard. “Yes, I did hear” (Vincenzi. *No Angel*).

Очевидно, що така ініціація МД контекстуально детермінована й виражає емоційний стан учасника діалогу.

У наступному фрагменті МД ініціація здійснюється М-учасником способом використання компліменту:

(14) *Evvy said, "Miss Carter, my expectations were high, but you have surpassed them. I congratulate you".*

"Is it finished now?" asked Evvy.

Rain came towards the picture. "Oh dear, no!" she said in a shocked voice. "There are a lot of things that still need doing (Murdoch. The Sandcastle).

У діалозі йдеться про портрет директора приватної школи й комплімент висловлено художниці.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проведений аналіз із залученням принципу перспективізації дає підстави стверджувати про наявність гендерної маркованості МД за обома векторами. За вектором авторства (перспективізації в аспекті гендеру адресанта) гендерна маркованість виражається так: у дискурсах, створених авторами-чоловіками, спостережено помітно більшу розгорнутість реплік жіночих учасників комунікації порівняно з чоловічими; наявність перебивання у МД більше притаманна «жіночим» дискурсам; достатньо чіткими є розбіжності щодо конструювання ініціації МД за якісним прагматично-смісловим чинником. За вектором гендерної приналежності учасників комунікації виокремлено такі чинники гендерної маркованості: перебивання є на 50 % частотнішим серед М-учасників комунікації, а відсутність вербально вираженої реакції на ініціативну репліку комунікативного партнера уп'ятеро частіше помічено саме в F-учасників. Достатньо показовими є гендерні особливості ініціації діалогів: висока частотність повідомлень і питань серед F-учасників і висока частотність повідомлень та інших видів ініціації МД серед М-учасників. Подальшу перспективу дослідження вбачаємо в аналізі прагматичних особливостей актуалізації МД в інших видах дискурсу, зокрема кінематографічному.

Джерела та література

1. Билан Н. Роль семантического признака бенефактивности в определении ролевого статуса одушевленных актантав семантико-синтаксических структур пословиц русского языка [Электронный ресурс] / Н. Билан // Научный вестник Херсон. держ. ун-ту. Сер. «Лингвистика». – 2004. – Вып. 6. – С. 204–207. – Режим доступа : http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1657.
2. Всеволодова М. В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса: Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка : учебник / М. В. Всеволодова. – М. : МГУ, 2000. – 502 с.
3. Петрова Н. Ю. Междисциплинарный термин «перспектива»: истоки и новые горизонты в когнитивистике [Электронный ресурс] / Н. Ю. Петрова // Современный научный вестник. – 2013. – Т. 10, № 2. – С. 40–49. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/9_SNP_2015/Philologia/7_189257.doc.htm
4. Сковородина С. В. Проблемы определения границ диалогического единства в категориях стимула и реакции [Электронный ресурс] / С. В. Сковородина // Мова і культура. – 2013. – Вып. 16, т. 2. – С. 70–76. – Режим доступа : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2013_16_2_13.pdf
5. Чейф У. Л. Значение и структура языка / У. Л. Чейф. – М. : Прогресс, 1975. – 432с.
6. Шлуинский А. Б. Типология реципиентно-бенефактивных конструкций и типологическая соотносительность синтаксической организации предложения [Электронный ресурс] / А. Б. Шлуинский // Acta Linguistica Petropolitana : труды Ин-та лингвист. исследований РАН. – СПб. : Наука, 2014. – Т. 10, ч. 3. – С. 692–710. – Режим доступа : http://ilingran.ru/Shluinsky/ashl/TipologijaRecipientnoBenefaktivnyx_2014.pdf
7. Givon T. Mind, Code and Context: Essay in Pragmatics / T. Givon. – Jersey, London, 1989. – 456 p.
8. Graumann C. F. Perspectival structure and dynamics in dialogues / C. F. Graumann // The Dynamics of Dialogue / ed. by I. Markova, K. Foppa. – NY : Harvester Wheatsheaf, 1990. – P. 105–126.
9. Mac Laury R. E. Vantage Theory / R. E. Mac Laury // Language and the Cognitive Construal of the World / ed. by J. R. Taylor ; R.E. Mac Laury. – Berlin ; NY : Moutonde Gruyter, 1995. – P. 231–276.
10. Merleau-Ponty M. Eye and Mind / M. Merleau-Ponty // The Merleau-Ponty Aesthetics Reader: Philosophy and Painting / Ed. by G. Johnson. – Evanston, Illinois : Northwestern University Press, 1993. – P. 121–149.

References

1. Bilan, Natalia. 2004. "Rol Semanticheskogo Priznaka Benefaktivnosti v Opredelenii Rolevogo Statusa Odushvionnykh Aktantov Semantiko-Sintaksicheskikh Struktur Poslovits Russkogo Yazyka". *Naukovyi Visnyk Khersonskoho Derzhavnoho Universytetu*, 6: 204–207. linguistics.kspu.edu/webfm_send/1657.

2. Vsevolodova, M. 2000. *Teoriia Funktsionalno-Kommunikativnogo Sintaksisa: Fragment Prikladnoi (Pedagogicheskoi) Modeli Yazyka*. Moskva: MGU.
3. Petrova, Natalia. 2013. "Mezhdistsyplinarnyi Termin «Perspektiva»: Istoki i Novyye Gorizonty v Kognitivistike". *Sovremennyyi Nauchnyi Vestnik*, 10 (2): 40–49. http://www.rusnauka.com/9_SNP_2015/Philologia/7_189257.doc.htm
4. Skovorodina, S. 2013. "Problemy Opredeleniia Granits Dialogicheskogo Edinstva v Kategoriiakh Stimula i Reaktsyi". *Mova i Kultura*, 16 (2): 70–76. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2013_16_2_13.pdf.
5. Cheif, U. 1975. *Znachenii i Struktura Yazyka*. Moskva: Progress.
6. Shluinskii, A. 2014. "Tipologiya Retsypientno-Benefaktivnykh Konstruktsyi i Tipologicheskaya Sootnositelnost Sintaksicheskoi Organizatsyi Predlozheniia". *Acta Linguistica Petropolitana*, 10 (3): 692–710. Sankt-Peterburg: Nauka. http://ilingran.ru/Shluinsky/ashl/TipologijaRecipientnoBenefaktivnyx_2014.pdf
7. Givon, T. 1989. *Mind, Code and Context: Essay in Pragmatics*. Jersey, London.
8. Graumann, Carl. 1990. "Perspectival Structure and Dynamics in Dialogues". In *The Dynamics of Dialogue*, edited by I. Markova, K. Foppa, 105–126. New York: Harvester Wheatsheaf.
9. Mac Laury, R. E. 1995. "Vantage Theory". *Language and the Cognitive Construal of the World*, edited by J. R. Taylor; R. E. Mac Laury, 231–276. Berlin; New York: Moutonde Gruyter.
10. Merleau-Ponty, M. 1993. "Eye and Mind". In *The Merleau-Ponty Aesthetics Reader: Philosophy and Painting*, edited by G. Johnson, 121–149. Evanston, Illinois: Northwestern University Press.

Радкевич Вита. Особенности диалогов в межгендерном общении персонажей (на материале англоязычной прозы авторов-мужчин и авторов-женщин). Исследованы гендерно маркированные показатели при конструировании межгендерных диалогов из современных англоязычных художественных прозаических произведений, написанных писателями-мужчинами и писателями-женщинами. Актуальность исследования определяется привлечением когнитивного принципа перспективизации, при котором разница в точках зрения заключается в разной гендерной принадлежности авторов, таким образом, гендерный фактор оказывается двухвекторным: создатели текстов отличаются по принципу гендера, диалоги есть межгендерными. Исследуются такие параметры межгендерных диалогов как наполненность и развернутость реплик с представлением количественных данных: нарушение структуры диалогов перебиванием, молчание как реакция на реплику коммуникативного партнера, а также количественные и качественные свойства инициации межгендерных диалогов. Проведенный анализ с привлечением принципа перспективизации дает основания утверждать о наличии гендерной маркированности по обоим векторам. Наличие перебивания в МД больше присуща «женским» дискурсам. Отсутствие вербально выраженной реакции на инициативную реплику коммуникативного партнера чаще отмечается среди F-участников. Отмечается высокая частотность сообщений и различных других видов инициации МД среди M-участников в произведениях, принадлежащих авторам-мужчинам.

Ключевые слова: межгендерный диалог, коммуникативное взаимодействие, коммуникативный партнер, гендерная маркированность, двухвекторное исследование.

Radkevych Vita. Peculiarities of Dialogues in Personages' Intergender Communication (on the Material of English-Language Male and Female Prose). The article deals with studying of gender marked issues of inter-gender dialogues taken from contemporary English-language prose fiction written by male and female authors. The topicality of the study is determined by exploiting of the perspectivization principle when the view point is gender determined, thus the investigation is performed along two vectors: the gender issue of the discourse author and the gender of the dialogue participant. The following parameters of inter-gender dialogues are investigated: the profuseness and development of conversational turns with quantitative data, the breach of dialogue structure by interruptions, silence as the reaction to the interlocutor's conversational turn, as well as quantitative and qualitative features of inter-gender dialogues initiation. The analysis resulted in stating the gender markedness of the given parameters considering both vectors thus showing some distinct qualitative features of inter-gender communication determined by the gender of its participant. The breach of dialogue structure by interruptions is observed largely in female prose. Silence as the reaction to the interlocutor's conversational turn is a typical characteristics of female communication behaviour. Male personages in discourses created by male authors tend to use statements and various other ways to start their inter-gender dialogues which are difficult to summarize.

Key words: inter-gender dialogue, communicative cooperation, communicative partner, gender markedness, two-vector study.

РОЛЬ СЛОТІВ *ТУТ* і *ЗАРАЗ* КОНЦЕПТУ *GLAMOUR* У КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЯХ АНГЛОМОВНОГО МАС-МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ

Досліджено понятійний компонент концепту *GLAMOUR*, вербалізований у сучасному англомовному мас-медійному дискурсі. Концептуальні складники, які утворюють понятійний компонент концепту *GLAMOUR*, структуровані у вигляді фрейму, який можна змоделювати на основі акціонального фрейму за С. А. Жаботинською. Розглянуто заповнення слотів *ТУТ* і *ЗАРАЗ* фреймів *ДОСЯГНЕННЯ ГЛАМУРНOSTI* (уявленнями про місце, репрезентованими концептами *ДОРОГИЙ КУРОРТ*, *ДОРОГА ЯХТА*, *ДОРОГИЙ ОСОБНЯК*, *ВЕЛИЧЕЗНА ГАРДЕРОБНА КІМНАТА*) та *КУПІВЛЯ ГЛАМУРНOSTI* (концептом *МАГАЗИН ЗНАМЕНИТОГО ДОРОГОГО БРЕНДУ*). Ці фрейми структурують уявлення мовців про різні способи досягнення гламурності двома різними категоріями людей: знаменитостями та звичайними людьми. Крім того, виокремлено стратегії відсторонення реципієнта, загравання з реципієнтом і прилучення реципієнта, які використовує продуцент висловлювання для створення у реципієнтів повідомлень певних уявлень про гламур. Аналіз засвідчує, що дискурс, у якому вербалізується концепт *GLAMOUR*, не лише інформує реципієнтів про наявність такого явища, як гламур, а й спонукає до певних дій.

Ключові слова: мас-медійний дискурс, концепт *GLAMOUR*, понятійний компонент, фрейм, слот, стратегія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Слово *glamour* (і відповідно концепт *GLAMOUR*) у мас-медійному дискурсі згадується дуже часто, щоб підкреслити привабливість події, житла, речі, місця або людини [4, 7]. *GLAMOUR* в мас-медійному дискурсі не є стабільною категорією. Концепт *GLAMOUR* завжди залежить від ситуації та суб'єкта. Згідно з трьохкомпонентною структурою концепту (образний, понятійний, ціннісний складники) [1, 7; 3, 109] розглянемо понятійний компонент концепту *GLAMOUR*, використовуючи дані онлайн-журналів і реаліті-шоу. З метою аналізу ми абстрагуємося від актуалізації образного й оцінного компонентів у кожному конкретному випадку і зосередимося на аналізі понятійного компонента. Теорія фреймів, у межах якої фрейм розглядається не як тип концепту, а як концептуальна структура, пропонує зручний інструментарій для аналізу понятійного компонента концепту *GLAMOUR*.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Інтерес до гламуру як до феномена, який визначає особливості способу життя людини і по-новому структурує простір навколишнього світу, визначився на рубежі XX–XXI ст. Наразі існує низка наукових досліджень, проведених В. Буряковською, І. Казимировою, М. Лариною, І. Нефляшевою, М. Рябовою й ін., в яких вивчається концепт «Гламур».

Ця стаття є однією з перших спроб дослідити понятійний компонент концепту *GLAMOUR* із погляду когнітивного підходу, що зумовлює *актуальність* нашої роботи.

Мета і завдання статті. Вивчити понятійний компонент концепту *GLAMOUR* у сучасному англомовному мас-медійному дискурсі – мета дослідження. Для досягнення поставленої мети висунуто такі завдання: проаналізувати заповнення слотів *МІСЦЕ* і *ЧАС* фреймів-конституентів понятійного компонента концепту *GLAMOUR*; виявити основні стратегії, які використовує продуцент висловлювання в текстах ЗМІ, де актуалізується концепт *GLAMOUR*.

Об'єкт дослідження – концепт *GLAMOUR*. Вибір цього концепту зумовлено його оригінальною актуалізацією понятійного компонента в сучасному англомовному мас-медійному дискурсі, яка підпорядкована прагненню продуцентів висловлювань створити в реципієнтів повідомлень певні уявлення про гламур як світ/життя. Саме тому *предметом* дослідження є прагматичні особливості актуалізації понятійного компонента концепту *GLAMOUR* у сучасному англомовному мас-медійному дискурсі.

Матеріалом дослідження слугували статті з англомовних видань журналів *Curbed*, *Sailboats*, *Daily Treat*, *Globalblue* за період із 2012 по 2017 рр., два випуски реаліті-шоу *Wife Swap* тривалістю

44 хвилини (2004) і 52 хвилини (2016), а також онлайн-словники видавництва Cambridge University Press. Проведено аналіз двох жанрів медіа (онлайн-журнали й телепередачі), що об'єднують у собі характеристики інформаційного й інтерактивного мас-медійного просторів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Акціональний фрейм, який є основою структурування понятійного компонента концепту GLAMOUR у сучасному англomовному мас-медійному дискурсі передбачає у своєму складі наявність слотів ТУТ і ЗАРАЗ [2, 19]. Вважаємо за доцільне називати слот ТУТ – слотом МІСЦЕ, у якому зберігається інформація про місце, з яким пов'язаний перебіг певної події, а слот ЗАРАЗ – слотом ЧАС, у якому зберігаються відомості про час, коли/протягом якого відбувається зазначена дія. У проаналізованих текстах ЗМІ слоти МІСЦЕ і ЧАС набувають різної змістовності, залежно від того, який саме з двох фреймів-конституентів понятійного компонента концепту GLAMOUR актуалізується в контексті: фрейм ДОСЯГНЕННЯ ГЛАМУРНОСТІ чи фрейм КУПІВЛЯ ГЛАМУРНОСТІ. Крім того, заповнення слотів МІСЦЕ і ЧАС залежить насамперед від мети, яку ставить перед собою продуцент висловлювання.

Для фрейму ДОСЯГНЕННЯ ГЛАМУРНОСТІ характерно заповнення слоту МІСЦЕ уявленнями про місце, яке недосягне пересічній людині. Ці уявлення репрезентуються такими основними концептами:

1) **ДОРОГИЙ КУРОРТ**: у наведеному нижче фрагменті з реаліті-шоу концепт GLAMOUR об'єктивовано за допомогою лексеми *glam*; концепт КУРОРТ репрезентовано уявленнями про Лас-Вегас, актуалізованими топонімом *Vegas*: “*Tonight on a celebrity wife swap free spirit and multi-award winning actress Cloris Leachman and latinery performer Pia Zadora whose life is all Vegas Glitz and Glam*” [6]. Слот ЧАС заповнений концептом **УСЕ ЖИТТЯ (ЗНАМЕНИТОСТІ)**: *whose life is all Vegas Glitz and Glam*. Слід звернути увагу на використання коротких розмовних форм, зокрема: *Vegas* замість повної офіційної назви *Las Vegas* і *glam* замість *glamour* (словник [5] подає лексему *glam* – *Informal short for glamorous*). Ці форми є стилістично маркованими і ними послуговуються в неофіційному спілкуванні, що створює атмосферу невимушеного спілкування з глядачем шоу і психологічно дещо зменшує відстань між гламурною знаменитістю на гламурному курорті й пересічним глядачем шоу, який імовірно ніколи в реальному житті не зможе дозволити собі такий гламурний відпочинок. Продуцент цього повідомлення використовує **стратегію прилучення реципієнта, тобто створення ілюзії можливості (легкого) досягнення гламурного життя реципієнтом повідомлення.**

Крім того, в деяких фрагментах простежуємо об'єктивацію уявлень про гламурний курорт у контексті нагадування реципієнту повідомлення про надзвичайно високі ціни цього курортного відпочинку, а отже, про його доступність виключно заможним (і знаменитим), наприклад: “*For the upscale Hawn only Aspen Colorado will do. Aspen is very glamorous place to ski. Their mountain retreat is 10 thousand dollars a night with a butler thrown in*” [11]. У цьому фрагменті відомий курорт Аспен іменується за допомогою власної назви *Aspen*, концепт **GLAMOUR** вербально репрезентується лексемою *glamorous*. Як бачимо, використовуються повні форми слів, що створює атмосферу офіційності повідомлення. Простежуємо уточнення ціни за одну ніч (*Their mountain retreat is 10 thousand dollars a night*), що є занадто високою для пересічних людей. Підкреслено відстань між багатими та знаменитими – тими, кому доступне гламурне життя, й простими людьми. Власне кажучи, розкіш тут згадується чотири рази: назва дорогого курорту, *glamorous*, *upscale*, *10 thousand dollars*. Інакше кажучи, слот ЧАС багато разів охарактеризований як дорогий. Окрім того, слот ЧАС заповнений концептом **НЕОБМЕЖЕНИЙ ЧАС (ДЛЯ ЗНАМЕНИТОСТІ)**, адже у контексті не йдеться про конкретний період перебування на курорті, а лише про (потенційно необмежену) можливість бути там. Отже, у порівнянні з попереднім прикладом, у цьому разі спостерігаємо застосування **стратегії відсторонення реципієнта, тобто закріплення переконання про недоступність гламурного життя пересічній людині**, що свідчить про те, що такі відмінності, навіть якщо вони й існують, є лише дихотомією.

2) **ДОРОГИЙ ОСОБНЯК**: у заголовку статті “*The 26 most expensive houses for sale in Los Angeles right now. Top of the list? A \$250-million spec mansion with 21 bathrooms*” на веб-сайті газети *Curbed Los Angeles* [7], концепт ДОРОГИЙ ОСОБНЯК актуалізовано за допомогою іменника *mansion*. Сема «дорогий» у складі слова *mansion* реєструється тлумачними словниками,

зокрема, у такій дефініції: “*a very large, expensive house*” [5]. Крім того, зарахування зазначеного особняка до категорії найдорожчих житлових будинків, виставлених на продаж, здійснюється шляхом використання конструкції з найвищим ступенем порівняння: *the 26 most expensive houses for sale, a \$250-million spec mansion*. Актуалізації цієї семи в розглянутому контексті сприяє вказівка на дуже високу ціну, що становить мільйони доларів – *\$250-million*. У статті концепт GLAMOUR вербалізовано повною формою прикметника *glamorous* у фрагменті: “*Glamorous in a very classic way, the home is seeking \$66.65 million*”. Вибравши такий ракурс для повідомлення, продуцент висловлювання вдається до стратегії відсторонення реципієнта. У тексті статті ця стратегія послідовно реалізується методом повторної кількаразової експліцитної актуалізації концептів GLAMOUR і ДОРОГИЙ ОСОБНЯК, наприклад: “*This Spanish Revival in Beverly Hills is timeless. In addition to a lovely master suite with dual bathrooms and dressing rooms, it features a motor court and three-car garage, plus a shell-shaped pool. Glamorous! It’s listed for \$29.5 million*” [7]. Детальна інформація про цей будинок, наведена у статті, підпорядкована головній меті – викликати у реципієнта статті захоплення величчю і розкішшю цього особняка, наприклад: “*it features a motor court and three-car garage, plus a shell-shaped pool*”. Уявлення про гламурну людину актуалізовано завдяки референції до *Beverly Hills*, місця, що символізує розкіш і голлівудський гламур 40-х рр. Як бачимо, застосування стратегії відсторонення реципієнта під час актуалізації концепту GLAMOUR пов’язано зі створенням у свідомості реципієнта уявлення про недоступний йому шалено дорогий і прекрасний об’єкт (і світ), який викликає заздощі й, попри його недоступність, бажання.

3) **ДОРОГА ЯХТА**: у заголовку статті “*Christina O – The Glamorous Superyacht – Sign of Opulence in 1950’s is on Sale*” на веб-сайті журналу *Sailboats* [10] концепт GLAMOUR актуалізовано за допомогою лексеми *glamorous*. Концепт ДОРОГА ЯХТА отримав об’єктивізацію завдяки складному іменнику *superyacht*, водночас префікс *super-* актуалізує значення «такий, що перевищує звичайні (якості)»: “*super- (prefix) more than usual*” [5]. У статті продуцент повідомлення вдається до стратегії відсторонення реципієнта, вказуючи на великий розмір «супер’яхти» (“*She ranked 31st among the top 100 largest yachts in the world as of the year 2013; With 99.06 meters length, 11.12 meters beam, 4.24 meters draft*”), і називаючи важливих людей і знаменитостей, для яких проводилися зіркові вечірки на яхті, наприклад, “*This glamorous superyacht has hosted star-studded parties for very high profile celebrities and important people. She has seen Marilyn Monroe, Elizabeth Taylor, Richard Burton, John Wayne, John F Kennedy...*” [10], наголошуючи на високому статусі гостей яхти: *very high profile celebrities and important people; iconic and historical elite people; star-studded*. Слот ЧАС заповнений концептом НЕОБМЕЖЕНИЙ ЧАС (ДЛЯ ЗНАМЕНИТОСТІ), вербалізованим за допомогою виразу *for everyone to spend time together in a style that reflects the high standards of the interior*, у якому словосполучення *time together* підкреслює відсутність будь-яких часових рамок і для знаменитості, і для пересічної людини. Простежуємо використання продуцентом повідомлення стратегії загравання з реципієнтом шляхом заохочення кожного провести свій час на палубі гламурної «супер’яхти».

4) **ВЕЛИЧЕЗНА ГАРДЕРОБНА КІМНАТА**: концепт GLAMOUR актуалізується у заголовку статті “*Get A Sneak Peek At The Most Glamorous Celebrity Closets*” на веб-сайті журналу *Daily Treat* [8] за допомогою лексеми *glamorous*. У тексті статті уявлення про величезну гардеробну кімнату експліцитно відображено як обов’язковий компонент гламурного життя найпопулярніших зірок, що репрезентується через використання конструкції з найвищим ступенем порівняння: “*In the Los Angeles mansion Christina Aguilera, one of the world’s biggest popstars, has also one of the biggest clothing closets*” [8]. Слот ЧАС заповнено концептом УСЕ ЖИТТЯ, об’єктивізованим за допомогою прислівника *always*, водночас уявлення про гламурну людину актуалізовано завдяки референції до великої кількості джинсів (*but she insists she has “always dressed for comfort”, which we can clearly see from her 50 pairs of jeans and more than one pair of Ugg boots*). Знаменитість зауважує, що гламурне життя може бути комфортним, водночас протиставляючи комфорт приємному болю, який відчуваєш під час носіння дорогого брендового взуття на високих підборах (*Talking about her shoe collection, she mentions her Christian Louboutin espadrille wedges which she calls “a beautiful pain” (she sprained her ankle wearing them in Paris)*),

водночас присутня референція до Парижа як символу моди та гламуру. У статті застосовано стратегію відсторонення реципієнта, яку здійснено, зокрема, шляхом переліку модного взуття відомих дорогих брендів: *Everything on my shoe wall is grouped by designer-Louboutin, McQueen, YSL – all in their own little family. And there's room for boots up top*, а також із подальшими номінаціями речей співачки: *The organized star also has areas for her jeans, jackets, coats, skirts, sweaters and jewelry in the ultra-glam room, all topped off with a chandelier and leopard-print rug. Glam!* У словосполученні *ultra-glam* вживається підсилювальний префікс *ultra-*, що актуалізує значення «дуже великий за кількістю або ступенем»: “extreme or extremely” [5]. У цьому фрагменті така стратегія підсилюється методом актуалізації лексеми *glam* зі знаком оклику для підсилення емоційного забарвлення речення.

Аналіз заповнення слотів **МІСЦЕ** і **ЧАС** фрейму **ДОСЯГНЕННЯ ГЛАМУРНОСТІ** дав можливість також з'ясувати, що слот **МІСЦЕ** пов'язаний насамперед з уявленнями про **місце**, де **особа-носій гламуру демонструє іншим свою гламурність**. Зокрема, перебування на дорогому курорті чи дорогій яхті, життя в дорогому особняку, користування величезною гардеробною кімнатою (концепти **ДОРОГИЙ КУРОРТ**, **ДОРОГА ЯХТА**, **ДОРОГИЙ ОСОБНЯК**, **ВЕЛИЧЕЗНА ГАРДЕРОБНА КІМНАТА** заповнюють слот **МІСЦЕ**), пов'язані з тими місцями, де **ХТОСЬ** (гламурна особа) демонструє свою гламурність. Місце, де гламурність власне досягається, – ванна кімната, салон краси, операційна пластичного хірурга, фітнес-зал, перукарня тощо – не потрапляє у фокус уваги продуцентів висловлювання, котрі будують свої повідомлення на основі розгортання фрейму **ДОСЯГНЕННЯ ГЛАМУРНОСТІ**. Цю тенденцію можна витлумачити наявністю в структурі концепту **GLAMOUR** макроскладника «несправжність».

Заповнення слоту **МІСЦЕ** фрейму **КУПІВЛЯ ГЛАМУРНОСТІ** здійснюється за допомогою концепту **МАГАЗИН ЗНАМЕНИТОГО ДОРОГОГО БРЕНДУ**, наприклад: “Prada's glamorous new Parisian store” [9]. У наведеному дискурсивному фрагменті з онлайн-журналу *Global Blue* концепт **МАГАЗИН** об'єктивований іменником *store*, концепт **GLAMOUR** – лексемою *glamorous*, концепт **ЗНАМЕНИТИЙ ДОРОГИЙ БРЕНД** – назвою *Prada*. Вказівка на місцезнаходження магазину (*Prada's recently opened store on the rue du Faubourg Saint-Honoré in Paris, designed by architect Roberto Baciocchi and housed in a 19th-century former palace, is both grand and glamorous*) [9] використовується як натяк на гламурність бренду завдяки стереотипним асоціаціям між Францією та високою модою. Слот **ЧАС** заповнено концептом **МИНУЛЕ**: у фрагменті йдеться про те, що магазин нещодавно відкрився – *recently opened*, й імплікується, що реципієнт повідомлення вже може придбати бажаний об'єкт (*the men's and women's spring/summer 2012 collections*). Продуцент повідомлення використовує **стратегію прилучення реципієнта**, надаючи можливість придбати щось гламурне як доступне всім.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Підводячи підсумок, можна констатувати, що актуалізація понятійного компонента концепту **GLAMOUR** у сучасному англомовному мас-медійному дискурсі підпорядкована прагненню продуцентів висловлювань створити у реципієнтів повідомлень уявлення про гламур як світ/спосіб життя, які є 1) набагато кращими від повсякдення пересічної людини, а тому привабливе, бажане, жадане, хоча й недосяжне (**стратегія відсторонення реципієнта**) і 2) варте того, щоб хоча б частково прилучитися до нього через споглядання гламурних подій (**стратегія загравання з реципієнтом**) чи купівлі гламурних товарів (**стратегія прилучення реципієнта**). У такий спосіб дискурс, у якому об'єктивується концепт **GLAMOUR**, не лише інформує реципієнтів про наявність такого явища як гламур, а й сприяє формуванню певних соціальних очікувань і запитів і спонукає до певних дій, які мають економічні (ріст продажу певних послуг і товарів), соціальні (формування соціального образу людини, її прагнення досягти і продемонструвати певний соціальний статус), естетичні (естетизація свого життя) і психологічні (відчуття насолоди, задоволення, які можуть отримати споживачі) наслідки.

Джерела та література

1. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. – М. : Гнозис, 2004. – 192 с.
2. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С. А. Жаботинская // Вісник Черкас. держ. ун-ту ім. Б. Хмельницького. Сер. «Філол. науки». – 1999. – Вип. 11. – С. 12–25.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 477 с.

4. Gundle S. *Glamour: a history* / S. Gundle. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – 472 p.
5. Cambridge Dictionary [Electronic resource]. – Cambridge : Cambridge University Press, 2017. – Access mode : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/>.
6. Celebrity Wife Swap USA “Season 4 Episode 8. Cloris Leachman/Pia Zadora” [Electronic resource] // Youtube. – Access mode : https://www.youtube.com/watch?v=WpIgn3_fVOY.
7. Curbed “The 26 most expensive houses for sale in Los Angeles right now” [Electronic resource]. – Access mode : <https://la.curbed.com/2017/1/25/14367392/most-expensive-mansions-homes-for-sale-la>.
8. Daily Treat “Get A Sneak Peek At The Most Glamorous Celebrity Closets” [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.dailytreat.net/view/a-sneak-peek-into-celebrity-closets/>.
9. Global Blue “Prada’s glamorous new Parisian store” [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.globalblue.com/destinations/france/paris/pradas-glamorous-new-parisian-store/>.
10. Sailboats “Christina O – The Glamorous Superyacht – Sign of Opulence in 1950’s is on Sale” [Electronic resource]. – Access mode : <http://sailboats.com/blog/2016/07/01/christina-o-the-glamorous-super-yacht-sign-of-opulence-in-1950s-is-on-sale/#more-2159>.
11. Vacation Swap “2004 (ABC) Hawn Family” [Electronic resource] // Youtube. – Access mode : <https://www.youtube.com/watch?v=YKugqPAI0qc>.

References

1. Vorkachev, S. G. 2004. *Schastiie kak Lingvokulturnyi Contsept*. Moskva: Gnozis.
2. Zhabotynskaia, S. A. “Kontseptualnyi Analiz: Tipy Freimov”. *Visnyk Cherkaskoho Derzhavnoho Universytetu Imeni B. Hmelnytskoho*, 11: 12–25.
3. Karasik, V. I. 2004. *Jazykovoii Krug: Lichnost, Kontsepty, Diskurs*. Moskva: Gnozis.
4. Gundle, S. 2009. *Glamour: a History*. Oxford: Oxford University Press.
5. Cambridge Dictionary. 2017. Cambridge University Press. <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/>.
6. Youtube. 2015. “Celebrity Wife Swap USA (Season 4 Episode 8. Cloris Leachman/Pia Zadora)”. https://www.youtube.com/watch?v=WpIgn3_fVOY.
7. Curbed. 2016. “The 26 most expensive houses for sale in Los Angeles right now”. <https://la.curbed.com/2017/1/25/14367392/most-expensive-mansions-homes-for-sale-la>.
8. Daily Treat. 2016. “Get A Sneak Peek At The Most Glamorous Celebrity Closets”. <http://www.dailytreat.net/view/a-sneak-peek-into-celebrity-closets/>.
9. Global Blue. 2012. “Prada’s glamorous new Parisian store”. <http://www.globalblue.com/destinations/france/paris/pradas-glamorous-new-parisian-store/>.
10. Sailboats. 2016. “Christina O –The Glamorous Superyacht – Sign of Opulence in 1950’s is on Sale”. <http://sailboats.com/blog/2016/07/01/christina-o-the-glamorous-super-yacht-sign-of-opulence-in-1950s-is-on-sale/#more-2159>.
11. Youtube. 2004. “Vacation Swap – 2004 (ABC) Hawn Family”. <https://www.youtube.com/watch?v=YKugqPAI0qc>.

Сараниук Евгения. Роль слотов ЗДЕСЬ и СЕЙЧАС концепта GLAMOUR в коммуникативных стратегиях англоязычного масс-медийного дискурса. Исследовано понятийный компонент концепта GLAMOUR, вербализуемый в современном англоязычном масс-медийном дискурсе. Концептуальные составляющие, которые образуют понятийный компонент концепта GLAMOUR, структурируются в виде фрейма, который можно смоделировать на основе акциональной модели, предложенной С. А. Жаботинской. Рассмотрено заполнения слотов ЗДЕСЬ и СЕЙЧАС фреймов ДОСТИЖЕНИЕ ГЛАМУРНОСТИ (представлениями о месте, репрезентируемыми концептами ДОРОГОЙ КУРОРТ, ДОРОГАЯ ЯХТА, ДОРОГОЙ ОСОБНЯК, ОГРОМНАЯ ГАРДЕРОБНАЯ КОМНАТА) и ПОКУПКА ГЛАМУРНОСТИ (концептом МАГАЗИН ЗНАМЕНИТОГО ДОРОГОГО БРЕНДА). Эти фреймы структурируют представления говорящих о различных способах достижения гламурности двумя различными категориями людей: знаменитостями и обычными людьми. Кроме того, выделены стратегии отстранения реципиента, заигрывание с реципиентом и приобщение реципиента, которые использует автор текста для создания у реципиентов определенных представлений о гламуре. Анализ показывает, что дискурс, в котором вербализуется концепт GLAMOUR, не только информирует реципиентов о существовании такого явления как гламур, но и побуждает к определенным действиям.

Ключевые слова: масс-медийный дискурс, концепт GLAMOUR, понятийный компонент, фрейм, слот, стратегия.

Saraniuk Yevheniia. Role of Slots HERE and NOW of GLAMOUR Concept in Communicative Strategies of Mass Media Discourse. The article deals with the conceptual component of the GLAMOUR concept, verbalized in modern mass-media discourse. The elements that form the conceptual component of the GLAMOUR concept, are structured in the form of a frame, which can be modeled on the basis of the actional frame by S.A. Zhabotynska. We consider the filling of slots HERE and NOW of frames ACHIEVING GLAMOUR (assumptions about the place

represented by the concepts of EXPENSIVE RESORT, EXPENSIVE YACHT, EXPENSIVE MANSION, HUGE CLOSET) and BUYING GLAMOUR (the concept of FAMOUS EXPENSIVE BRAND STORE). These frames structure the assumptions of various ways to achieve glamour by two different social groups: celebrities and ordinary people. Also, the author outlines strategies, namely, strategies of recipient removal, playing with the recipient, and recipient involvement, used to shape the recipient's interpretation of the GLAMOUR concept. The analysis shows that the discourse, in which the GLAMOUR concept is verbalized, does not only inform recipients of the concept as such, but also encourages to certain actions.

Key words: mass-media discourse, GLAMOUR concept, conceptual component, frame, slot, strategy.

УДК 821.111(17)''17''Свіфт

Ольга Смольницька

ВІДТВОРЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ НЕСТАНДАРТНОГО ФЕМІНІННОГО ПЕРСОНАЖА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ ВИБРАНИХ САТИРИЧНИХ ПОЕЗІЙ ДЖОНАТАНА СВІФТА

Розглянуто різні аспекти українського перекладу поезій Джонатана Свіфта. Дослідження актуальне, оскільки письменник відомий здебільшого як автор «Мандрів Гуллівера» та памфлетів, і не оцінений у світі як поет. Наведено порівняння з українським контекстом. Біографічний аналіз демонструє паралелі між приватним життям і кар'єрою Дж. Свіфта й українських політичних діячів епох бароко і класицизму. Матеріал аналізу – вірші «Daphne» («Дафна») і «Phyllis, Or, The Progress of Love» («Філіс, або ж Поступування у любові»). До уваги взято жіночі персонажі – Дафну та Філіс. Із названими творами порівнюємо віршований пасквіль української барокової поетеси Олени Копоть-Журавницької (Жоравницької). Задіяно біблійний контекст і приклади творів Лесі Українки. Залучено тезаурусний, біографічний, компаративний, гендерологічний аналізи. Проілюстровано проблеми, з якими стикається перекладач під час інтерпретації Свіфтових віршів. Аналізовані тексти наведено в оригіналах і у перекладах Максима Стріхи («Філіс...») та авторки статті («Дафна»).

Ключові слова: переклад, поезія, гендер, сатира, бароко, класицизм.

Постановка наукової проблеми та її значення. Українська культура поглиблює зарубіжні зв'язки, проте для повнішого уявлення про світовий контекст вимагає теоретичного й практичного залучення творів інших літератур. У цьому плані перспективне мистецтво інтерпретації, тобто переклад. Зокрема, під час дослідження бароко і класицизму, а також вивчення біографій українських державних діячів цих епох, варто звернути увагу на романський (передусім італійський – близький освіченим українцям у ті часи) і германський контексти. Стосовно германського: несподівано актуальним стає саме англomовний, ірландсько-англійський, представлений сатиричними поезіями Джонатана Свіфта (Jonathan Swift, 1667–1745, народився і помер у Дубліні) – письменника, памфлетиста, релігійного діяча (що наближає діяльність цього автора до його попередника Дж. Мільтона). Проте цей автор досі не оцінений в Україні (і навіть у світі) як своєрідний поет, форма віршів якого оригінальна й досконала, а зміст – нетривіальний.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. У науковому ракурсі цей письменник як поет лише починає відкриватися. Зокрема, у плані сучасних вітчизняних досліджень постає гендерний аспект віршів Дж. Свіфта ([12]), а також компаративний ([9]). Відповідно, варто розширити тематику і проблематику студій, здійснивши нові поетичні переклади.

В Україні «свіфтiana» відома більше у перекладацькому аспекті, причому на перший план виходять знамениті «Мандри Лемюеля Гуллівера», неодноразово перекладені українською мовою ще в добу Австро-Угорської імперії (1916 р.). Саме з цим твором асоціювалось ім'я Дж. Свіфта: його сатира на британське суспільство виявилася близькою й українським поглядам (Марко Вовчок, Леся Українка й ін.). Українська письменниця Віра Вовк (автонім Віра-Лідія-Катерина Селянська, Wira Selanski, 1926 р. н.) зауважує: «У дитинстві я захоплювалася Подорожами Гуллівера, але вбачала в них не сатиру, а радше казочну фантазію» [5]. (Оскільки письменниця народилася в Бориславі, а дитинство провела на Гуцульщині та Бойківщині, то Свіфтові твори, вочевидь, були відомі їй саме з австро-угорських «запасів»). Подібне сприйняття взагалі притаманне дітям – достатньо згадати особисті враження (коли історичні прототипи героїв або подій цієї книги ще не були відомі малолітнім реципієнтам без спеціального коментаря), або рецепцію Джейн Ейр в однойменному романі Ш. Бронте: десятирічній дівчинці у цих «Подорожах...» подобався саме фантастичний аспект, який нагадував британську нижчу міфологію (ельфи, феї тощо). Справжнє призначення і зміст цієї книги – сатиру – героїня, звичайно, ще «не вловлювала», але саме це у цьому разі не важливо. Отже, Дж. Свіфт відповідав і

відповідає й англійському національному несвідомому, й українському. Оскільки письменник був ірландцем (ментальні особливості його нації простежуються в його творах) і більшу частину життя провів у рідній Ірландії, то можна сказати і про такий феномен, як Irishness, «ірландськість», імпліцитний і у Свіфта, і в інших англомовних ірландців, ідентифікованих сьогодні як англійських письменників: О. Вайлда, Дж. Б. Шоу й ін. Отож, Свіфтове несвідоме ірландське, так само як несвідоме М. Гоголя, Є. Гребінки, О. Стороженка й інших українських письменників – російськомовних або білінгв – саме українське. Переклади вибраних поетичних творів Дж. Свіфта належать М. Стрісі [2, 152–153], і відтак цікаво порівняти оригінал і українську інтерпретацію, застосувавши контекстуальний метод, а також указавши на український аспект. Це завдання мотивується і складністю перекладу віршів Дж. Свіфта через полісемію та вимоги еквілітності й еквілінеарності.

Мета статті – дослідити проблеми і варіативність українського перекладу під час відтворення фемінінних персонажів у поезії згаданого автора. Відповідно, мета передбачає вирішення таких *завдань*: 1) здійснити біографічний аналіз, порівнявши особливості життя Свіфта з аналогіями в українській культурі; 2) зіставити вірші «Дафна» і «Філіс, або ж Поступування у любові», зокрема простежити релігійний і правовий аспекти, а також дослідити питання відтворення експресивної лексики; 3) порівняти з обраними текстами приписуваний українській бароковій поетесі Олені Копоть-Журавницькій (1525 – рік смерті невідомий) віршований пасквіль «Хто йдеш мимо, стань годину, / Прочитай сію новину...»; 4) з метою контекстуального висвітлення задіяти біблійний аспект: зіставити постулати зі Свіфтових віршів і відповідні твердження Святого Письма (яке мало величезний вплив на англійську культуру). Мотивація – те, що сам Свіфт був англіканським священиком; 5) для розвитку окресленого підходу проаналізувати феномен жіночого пророкування, у зіставленні з творами Лесі Українки.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Для об'єктивного аналізу потрібно з'ясувати погляди самого автора. У попередній статті вже наголошувалося, що Дж. Свіфт не був антифеміністом, наполягав на жіночій освіті (особливо як на свій час) і дотримувався прогресивних поглядів у питаннях статі. Крім того, у згаданій статті розглянуто неодноразово описуваний ним у поезіях ідеальний образ Стелли як добродісної дівчини [10]. Відтак, цікаво зіставити цей образ із негативними або просто нестандартними фемінінними персонажами Свіфта. Таке дослідження вже здійснювалося (на прикладі поезії про Філіс [12]), причому воно має перспективу продовження. Тому для здійснення поставленої мети предметом аналізу обрано вірші “Daphne” і “Phyllis, Or, The Progress of Love” (1716).

Біографічний аспект певною мірою зможе висвітлити Свіфтову рецепцію в гендерному питанні. Зокрема, помітне романтизування, літературна гра у стосунках із жінками, що були вихованками Дж. Свіфта як адміністративного діяча (у цій функції та протегуванні жінкам він дещо нагадує гетьмана Івана Мазепу). Під іменем Стелли у поезіях описано сироту Естер Джонсон, якою опікувався Свіфт. Є гіпотеза, нібито письменник таємно повинчався з нею 1716 р., але підтвердженнь цьому немає, хоча більшість сучасників (і начебто сама «Стелла») обстоювали цей факт. Інша романтична героїня («Ванесса») – Естер Ваномрі, теж Свіфтова вихованка, відома епістолярією до письменника. Взагалі, якщо відкинути припущення й домисли, а спиратися на самі факти, то можна вибудувати аналогії з біографіями українських діячів XVIII ст. – наприклад, графа, а потім найсвітлішого князя Олександра Безбородька, який не був одружений і не мав сина, однак мав при дворі Катерини II (а більше – Павла I) надзвичайне кар'єрне зростання. Що ж до XVII ст., то знову згадується І. Мазепа, чий шлюб із Ганною Половець-Фридрикевич більше нагадував фіктивний. Кар'єра, забезпечувана вищими імперськими колами представникам нетитульної нації, була обміном на згоду не мати власної родини та нащадків (це стосувалося колоніальних націй: українців, ірландців та ін.). Існував подвійний стандарт: державцям – неросіянам (неполякам чи неанглійцям тощо) дозволялося мати нешлюбні зв'язки (як у графа Безбородька), але не законних дітей.

“Daphne”. Варто наголосити на формальних особливостях оригіналу, де простежується історичний контекст, взаємозв'язок із творами інших авторів. Зокрема, характеризуючи поему попередника Дж. Свіфта Семюела Батлера (Samuel Butler, 1612–1680) «Гудібрас» (“Hudibras”, 60-ті pp. XVII ст.), С. Трош (Сластьон) наводить факт, що цей твір написано «гудібрастичним (hudibrastic) типом вірша, винахідником якого є сам поет. Для поеми він вигадав іроікомічну

систему віршування: римована схема типова для олександрійського вірша (aa, bb, cc, dd, і т. д.), проте для гумористичності Батлер додає частотну (кожну четверту) жіночу риму» [11, 281]. Як пояснює дослідниця, «гудібрастичний тип римування згодом стане традиційним для сатири. Так, майже всі поетичні твори Джонатана Свіфта написані гудібрастиком» [11, 281]. Цікаво дослідити версифікаційні особливості на прикладі вірша Дж. Свіфта «Дафна» (“Daphne”), де наявні складники рими та повтори: їх ужито з метою підсилення, фактично переконання невідомого адресата у наслідках поведінки. Наприклад: “*Or in folly still befriend her, / But have no concern to mend her; / Lose not time to contradict her, / Nor endeavour to convict her*” (J. Swift) [16, 499] (виділено нами. – О. С.).

У разі гудібрастика: йдеться про тяглість поетичної традиції, причому не лише формальну, але й змістовну. Спостерігаємо закономірність: говорити високим стилем про низьке (бурлеск доби класицизму), і, навпаки, низьким – про високе, між тим високий стиль у процесі оповіді несподівано знижується, або ж текст являє собою цікаву «зигзагоподібність». (Тут цікаво згадати метафізика Дж. Донна, який міг метафорично, високими словами, описувати низьке. Наприклад, вірш «Блоха» – “The Flea”, українською перекладений мною). І С. Батлер, і Дж. Свіфт – класицисти, але вони не остаточно розірвали свої зв’язки з бароковою традицією, уже іронічно опрацьовуючи її здобутки, «загальні місця» (скажімо, античні алегорії), надаючи героям ерудиції, звертаючись до культури тілесного низу тощо. Це не антибароко, але скоріше його переосмислення.

Що ж до жанру віршів Дж. Свіфта, цікавих для конкретного аналізу, є твердження, що ці твори «з експліцитною гендерною тематикою – посланням-зверненням» [12, 98]. Вони не завжди прямо адресовані конкретному жіночому суб’єкту (Стеллі, Дафні, Філіс та ін.), натомість докладно характеризують його. Автор зумисно дає героїням поширені романтичні імена, але іронічно демонструє невідповідність їхніх учинків і натури «іміджу» (винятком є Стелла).

Дафна у Свіфта, вочевидь, умовне ім’я «романтичної» героїні, в англomовному світі воно вживається і сьогодні. Але в інших Свіфтових віршах – це німфа. Образ Дафни в однойменному вірші – це скоріше образ антигероїні, проте змальований не без поблажливості й навіть подекуди симпатії (на відміну від нерозважливої та розпусної Філіс у вірші «Філіс, або ж Поступування у любові» – “Phyllis, Or, The Progress of Love”, 1716, українською переклав М. Стріха). Якщо і Дафна, і Філіс (яка втекла від батьків і нареченого з коханцем сумнівної репутації) – антигероїні, то все одно їх не слід ототожнювати. Скажімо, описуючи надто критичну, нетерпиму в бесідах (зведених жіночим персонажем до дебатів) поведінку Дафни, автор не згадує про характер її любовних стосунків або взаємин із батьками. Її біографія невідома, не сказано, хто конкретно ця Дафна. Цілком можливо, що у вірші «Дафна» йдеться про платонічне кохання, інтелектуальне спілкування з чоловіками, і тут фігурує цікава антитеза зовнішньої жіночої чарівності (тобто форми) і невідповідного змісту (душі Дафни, стилю поведінки, який не вкладається у прийнятні норми). Дафна неординарна особистість, і Дж. Свіфт це визнає. Вона нестерпна у спілкуванні, проте – парадокс – підтримувати з нею стосунки цікаво. Ліричний герой намагається збагнути її мотиви, однак автор застерігає, що це не вдасться (тобто у тексті наявний маскулінний погляд на фемінінні проблеми, зокрема так звану жіночу логіку). Це протистояння раціо та інтуїції. Як і Філіс, Дафна – максималістка, не сприймає неоднозначності. У своєму егоцентризмі вона йде далі й приймає тільки власні аргументи. Якщо розглядати образ цієї героїні в історичному ключі, то стають зрозумілі деякі причини: по-перше, молодий вік персонажа, по-друге, протестантське середовище. Дафна може наслідувати поведінку жінок у пуритан та інших деномінаціях: отримавши право висловлюватися публічно і викривати інших, навіть проповідувати, ототожнюючи себе зі старозавітними пророцями, англійські жінки створювали собі навіть сміховинну репутацію (це відбито й в художній літературі: роман В. Скотта «Пуритани», де фігурує ревна і навіть кумедна проповідниця матінка Моз; нетерпимі висловлювання Едіти у драматичній поемі Лесі Українки «У пущі» тощо). Така поведінка мотивувалася «ефектом маятника», реакцією на те, що до проголошення нового вчення жінки з нижчих соціальних верств мали обмежені права. Але описана поведінка йшла в розріз із настановами апостола Павла до жінок у церкві: «Жінки ж, як у всіх церквах святих, нехай мовчать, їм бо не дозволено говорити; нехай будуть у покорі, як і закон говорить. Коли хочуть чогось навчитися, хай спитають удома

своїх чоловіків: бо непристойно в церкві жінці говорити» (I Кор., 14: 33–35) (тут і далі – цитати зі Святого Письма даються у перекладі о. І. Хоменка [8]). Ці слова відбито у драматичній поемі Лесі Українки «В катакомбах» (1905), де одна з героїнь, християнка-рабиня, божеволіє від того, що її дітей продано (у монолозі ототожнює себе з Рахіллю, чії нащадки загинули), і явно потерпає на релігійну істерію. Слова єпископа на пояснення іншої жінки стану пророчиці: (саме так авторка називає рабиню): «Великий наш апостол заповідав: / “А жінка серед збору хай мовчить”» [13, 242]. Але у цитованому новозавітному уривку йдеться про поведінку під час говоріння мовами (тобто коли на християн сходив Святий Дух). У попередньому розділі апостол не проти жіночих пророкувань і просто надавав настанови стосовно зовнішнього вигляду: «А кожна жінка, що молиться чи пророкує з непокритою головою, соромить свою голову...» (I Кор., 11: 5). Отже, щодо Святого Письма слід застосувати контекстуальне прочитання.

Тезаурусний аналіз виявляє складність для українського поетичного перекладу, оскільки Дж. Свіфт у багатьох текстах свідомо вживає полісемантичні лексеми, в оригіналах наявна певна гра слів, що створювала відповідні асоціації у тодішніх реципієнтів. Як ілюстративний матеріал наводиться мій невиданий переклад. Варто вказати у цьому лексиконі багатозначні слова. Зокрема, початок вірша: “*Daphne knows, with equal ease, / How to vex, and how to please; / But the folly of her sex / Makes her sole delight to vex*” (J. Swift) [16, 498]. Далі автор розвиває проблеми жіночої натури (в уяві чоловіків): “*Never woman more devised / Surer ways to be despised*” (J. Swift) [16, 498]. Це парадоксальна особистість: “*Paradoxes weakly wielding, / Always conquer’d, never yielding. / To dispute, her chief delight, / Without one opinion right*” (J. Swift) [16, 498]. Отже, Дафна з власної волі не поступається у суперечці й наполягає на своєму, навіть коли її аргументи зруйновано. Доводити їй свою думку адресант (йдеться про чоловічий персонаж) повинен дискусійно, бо з власної волі Дафна не погодиться з чужими аргументами – ось чому героїня «завойована» (*conquer’d*). В історико-міфологічному контексті (відомому автору) можна розглянути чоловічо-жіночі (або навіть дівочі) дебати як боротьбу з амазонками. Отже, тут і гендерний, і комунікаційний аспекти, причому останній межує з бойовим.

Проблема українського відтворення виникає вже з другого рядка першої строфи через еквіритмічність, еквілінеарність і полісемантичність, наприклад: *to vex* – «докучати», «дратувати», «сердити», «хвилювати». І у Філіс, і у Дафни головна риса – нерозважливість (у Дафни – це *folly*). Слово *folly* багатозначне: це «нерозсудливість», «дур», «безумство», «забаганка», «нерозважлива поведінка», «недомисел», «дурний учинок». Отже, Дафні притаманні й нерозважливі (дурні) слова, й учинки. *Yielding* – «поступливий», «м’який», «нестійкий». *Cavil* – «прискіпуватися», «кляузничати», «знаходити вади», «чіплятися» (може бути дієсловом та іменником). Дафна прискіпується до співбесідника. Спілкування, а точніше суперечки з Дафною, причому з боку фемінінного суб’єкта, автор називає *combat*, тобто «бій», «битва»; «боротися»; «стройовий», «похідний». У нашому перекладі: «Сперечання – втіха їй: / Доказ лиш один правий: / В битві – лиш її закон, / Не зважає на резон». Дафна вишиковує свої аргументи як війська, її поведінка у чоловічому сприйнятті не жіноча. Докази героїні позначені епітетом *odd*, тобто «дивні», «хімерні», «ексцентричні». Також як іменник *odd* – це «удар». Більше зрозумілий прикметник *peevish* – «дратівлива», «сварлива», «вередлива». Вичерпно характеризує мету Дафни дієслово *to contradict* – «суперечити», «спростовувати», «заперечувати», звідси *contradiction*. Оригінальний вибір слова *creed*, яке означає «віровчення», «символ віри» (від лат. *credo*), «переконання», «віра». Епітет, що характеризує Дафну, *wilful* – «зумисна», «свавільна», «уперта».

Інше питання – статус. У кінці вірша автор пропонує тріаду образів, де один фемінінний (Дафна) і два маскуліні (невідомий адресат тексту – можливо, невдалий опонент Дафни чи навіть її кавалер, та сам автор). Себе поет іменує «декан» – *Dean*: “*Thus you have the case in view, / Daphne, ’twixt the Dean and you*” (J. Swift) [16, 499]. Дж. Свіфт був деканом Собору святого Патрика у Дубліні (St Patrick’s Cathedral). Церковна посада декана (настоятеля або окружного вікарія чи архіпресвітера) є у католиків і протестантів, відповідник у православ’ї – благочинний. Сам письменник походив із протестантської родини. Деканат у цьому разі – об’єднання парафій, лат. *decem*, гр. *deka* – «десять». Лексема *dean* відома в англійській мові з XIV ст., походить від старофранцузького іменника (*deien*), що має коріння у пізньоантичному латинському слові *decanus* – «голова над групою десятих ченців у монастирі». Спочатку цей іменник означав

«начальник над десятьма солдатами» [14], тобто «десятник». Був англосаксонський відповідник – *teopingealdor* [14]. Отже, помітно, що військові чини та церковні (а згодом і освітні) посади ототожнювалися, і можна припустити, що автор не випадково підкреслює свій статус декана, а з огляду на загальний бойовий дух вірша. Фактично це настанови перед боєм – іронічні, але сублімовані. Так само поет, творча особистість у Дж. Свіфта, дорівнює воїну. Як декан автор фактично виступає посередником між Дафною і невідомим адресатом вірша (можливо, молодшим, ніж поет). Автор і ліричний герой ділиться негативним досвідом у комунікації з Дафною. Кінцівка вірша відкрита: “*Heaven forbid he should despise thee, / But he'll never more advise thee*” (J. Swift) [16, 499]. Тобто слушної поради адресант надати неспроможний.

“*Phyllis...*” Здійснимо порівняльний аналіз образів Філіс і Дафни у стосунках із чоловіками. Філіс намагається виступати як незалежна, і цим навмисно дотримується протилежної в контексті моралі поведінки. Її наречений (обраний батьками) змальований безбарвно, це узагальнено-позитивний персонаж, до вінця кинутий молодою. Натомість коханець Джон (фактично безіменний, бо автор спеціально дає йому надто поширене ім'я) виступає як альфонс, можливо, кримінальна особистість, причому для «колериту» ще й хворий на сифіліс – в оригіналі на це натякається, а у перекладі прямо сказано: «*Бо в жінки – місія велика: / Утримувати чоловіка; / Як ще й на пранці хворий він, / Гаман потрібен не один: / Хірурги ж різать не готові / Лиш з християнської любові!*» [17, 153]. До теми хвороби Свіфт неодноразово звертався у поезії. Згадаймо його вірш “*To Stella Visiting Me In My Sickness*”. Тут, можливо, проглядаються й біографічні причини, зокрема, у наступних віршах: 1723 р. від туберкульозу вмерла «Ванесса», а 1728 р. від віспи пішла у вічність «Стелла».

В оригіналі “*Phyllis...*” ще іронічніше сказано про місію жінки: “*In kindness to maintain her spouse...*” (J. Swift) [17, 113], дослівно: «у доброті підтримувати подружнього чоловіка», тобто це й відгомін церковного повчання нареченій при вінці. Як священник Свіфт чудово знав таїнства (також він сповідав). Дружина має бути доброчесною (Філіс протилежна цій чесноті), проте має бути доброю і доброчесною для свого утриманця (натомість Джон її не жаліє). Далі: “*Till swains unwholesome spoiled the trade; / For now the surgeon must be paid, / To whom those perquisites [грошова винагорода додатково до платні. – О. С.] are gone, / In Christian justice due to John*” (J. Swift) [17, 113]. Автор спеціально розвінчує романтику, адже Філіс чинить хибно і через те, що начиталася відповідної літератури. *Swain* означає «залицяльник», а ще «сільський пастушок», тобто тут автор, можливо, іронізує і з Аркадії, популярної в літературі. Варто згадати «Аркадію» елізаветинця сера Філіпа Сідні (досліджену М. Стріхою, С. Сластьон (Трош), О. Смольницькою, В. Шереметьєвою й ін.). (Порівняння названих мотивів у поезії С. Батлера, Дж. Свіфта і В. Вовк [9]). Можна вибудувати паралель Дафніса і Хлої.

Характеристика персонажів Свіфтом (Філіс і Джона) – «*кішка й пес... лотр і бл...дь*» [17, 153] (“*Cat and Dog, and Rogue and Whore*” (J. Swift) [17, 113]). Діалектна лайлива лексема «лотр» відповідає оригінальному *rogue* – «волоцюга» (цей англійський іменник зафіксовано в 1560 р.), спочатку – мандрівний злиденний школяр (студент із Оксфорда тощо) [15]. У Середньовіччі та пізніше така «верства» часто харчувалася милостинею; можна згадати й лірику вагантів, де це відбито. Сьогодні назване англійське слово означає «негідник», «шахрай», а ще «вигнанець». Лотр – це, за Б. Грінченком, «*вор, разбойник, грабитель, бездельник, плут, негодяй*» [3, 223]. Фемінітив «лотра» означає розпусницю [3, 223]. Цікаві роздуми на тему відтворення лайливої (зокрема, ненормативної) лексики з англійської мови належать Г. Міраму, який пропонує передавати подібні слова «у найгіршому випадку “Чорт!”, а геть не те, що ... приписують перекладачі деяких телевізійних фільмів» [7, 40–41], і далі розвиває цю думку. Ставлення до непристойностей в англійській, німецькій, скандинавській культурах інше: там вважається неприпустимим вживати слова на кшталт *devil, hell*, а також згадувати Господа Бога. У цьому аспекті показова ілюстрація з роману Гарпер Лі «*Иди, вартового постав*» (“*Go Set a Watchman*”): Джін-Луїза Фінч каже батькові, Атикусу, що у сварці не кляла свою тітку Александру (прикметна полеміка: «*А вона мені сказала, що кляла. – Я нагрублянила, але не лихословила*» [6, 43] – тут і далі уривки з роману в перекладі Т. Некряч), і авторка наводить мотивацію: «*Коли Джін-Луїза і її брат були дітьми, Атикус якось провів чітке розмежування між копологією – і богохульством. З першим він ще міг змиритися, але не терпів, коли в це втягували Бога*» [6, 43]. Відтак, враховуючи ментальні особливості (на

чому наголошував Г. Мірам), не варто одразу калькувати ненормативну лексику ненормативними (обсценними) аналогами в українській мові, інакше вийде навмисне загрублення, на кшталт перекладів Шекспіра А. Радловою або Ю. Андруховичем. Іншими словами, тут слід відтворювати скоріше не літеру, а дух. Проте деякі випадки вимагають відтворення і літерою, що неодноразово ставало предметом полеміки. Наприклад, історії перекладу ХХ ст. відома критика І. Кашкіним перекладу Г. Шенгелі поеми Дж. Г. Н. Байрона «Дон Жуан». Один із пунктів – застосування перекладачем ненормативної лексики (на позначення поведінки Катерини II). На ці закиди букваліст Г. Шенгелі у так і не опублікованій статті відповів, відстоюючи «грубу істину» поета: «Поняття “розпусниця” передається в англійській мові багатьма словами: *fornicatress, loos women, streetwalker, courtesan, prostitute, strumpet, harlot, quean, whore*. **Останнє слово у всіх словниках зазначене, як «вульгарне», тобто, у цьому разі, грубе, непристойне.** Байрон застосовує саме це слово в IV, 17 і в VI, 92 і пише його **через тире**: *Whose husband only knows her not a wh-re і As greatest of all sovereigns and w-s (про Катерину II)* [1]. До речі, це слово вживається навіть у народних англійських і шотландських романтичних баладах, де мова (англійська, скотс тощо) архаїчна, а, відтак, не до кінця сформована щодо (не)нормативності, наприклад, так в одному з варіантів любовної балади “Annachie Gordon” («Аннакі Гордон»). Батько каже Джінні, яка кохає бідного рибалку Аннакі й не бажає виходити заміж за дібраного їй багатого лорда Солтана: “*In came her father, tripping on the floor, / Says, «Jeanie, ye’re trying the tricks o’ a whore»*”. У моєму перекладі: «Спустився її батько і каже він їй: / “О Джінні, твої тонор лише для новій”» (з неопублікованого архіву, 2015). До переліку Г. Шенгелі можна додати і більш високе слово *adulteress* («перелюбниця», «чужо ложниця») у романі Н. Готорна “The Scarlett Letter”.

Інший аспект вірша Свіфта – правовий. Філіс прагнула незалежності, втікаючи від батьків, проте реальність показала їй зовсім інше. Текстологічний аналіз Свіфтових віршів, доповнений контекстуальним, дедалі виявляє несподівані, проте логічні паралелі. Наприклад, оцінка Дж. Свіфтом «чеснот» персонажів може перегукуватися зі словами апостола Павла: «*Чи не знаєте, що той, хто пристає до блудниці, є з нею одним тілом? Бо “будуть, – каже, – двоє одним тілом”.* Хто ж пристає до Господа, є одним духом» (I Кор. 6: 16–17). Герої вірша зневажили Божий закон, а їхні стосунки, побудовані лише на фізіології, – пародія на шлюб. У таких стосунках Філіс не має прав, а самі обов’язки (тимчасом як офіційний шлюб надавав права), на чому й наголошує Свіфт. Отже, «кішка й пес» варті одне одного. Автор, безперечно, пам’ятав слова апостола Павла, як і взагалі Святе Письмо. Зокрема, йдеться саме про Біблію (під батьківським заповітом синам) в одному з найперших памфлетів Дж. Свіфта «Оповідь Барильця» (“A Tale of a Tub”, 1696–1697, українські переклади назви: «Казка бочки», «Казка про діжку» тощо, соціально-філософський зміст досліджено В. Білецьким). Отже, у наступних дослідженнях простежуємо паралелі у текстах цього письменника, здійснивши комплексний аналіз.

Характеристики Філіс і Дафни можна зіставити з карикатуризованим образом луцької шляхтянки Ганни Журавницької (з дому Борзобагатої) у бароковому віршованому пасквілі 1575 р., відомому за третіми і четвертими рядками: «*Чи єсть у Луцьку білоглова¹, / Як та пані ключникова?»*, приписуваним Олені Копоть-Журавницькій, або Жоравницькій, чи її чоловіку Яну (Івану) Журавницькому. Також вважають, що твір було написано удвох. Є версія, що це стилізація О. Левицьким (хто, власне, і переповів судову справу в «Київській старовині»), бо оригіналу вірша не знайдено (приватне повідомлення М. Стріхи). Але, принаймні, у судовій справі гродської книги чітко сказано, що такий вірш існував. Отже, якщо припустити автентичність українського твору, то вийдуть такі паралелі. Філіс: “*She trembled when a man drew near; / Salute her, and she turned her ear...*” (J. Swift) [17, 111] – «*Ніде мужчини не прогавить, / А вухо враз туди наставить...*» [17, 152]. У пасквілі: «*Хочай вѣкъ подойшлый мае, / А розпусты не встыдае; / Убирается в форботы, / Лечь не дбае про честноты / На що модлы ей, офѣры? / Абы булы кавалѣры!*» [4, 98] (тут і далі текст цитується в оригінальному правописі та з оригінальною лексикою; «форботи» – мережива [4, 98]). Тобто описуваній героїні (чи антигероїні) не потрібні молитви й офіри у церкві, помітне

¹ «Білогловими» в Україні згаданого періоду називали заміжніх жінок, бо вони покривали голову, пов’язуючи її наміткою.

віддання переваги не сакральному, а профанному (причому виразно профанному: не душі, а тілу). Відмінність двох проаналізованих образів полягає у тому, що Філіс – молода й недосвідчена, Ганна Журавницька – літня (особливо у той час). Дж. Свіфт докладно описує, як Філіс утекла з Джоном – в українському вірші є детальне змалювання бенкетів Ганни Журавницької, у відсутність чоловіка, у колі залицяльників, та іронічно підсумовується: «*Не вертайся, мужу, теды!*» [4, 98]. Дж. Свіфт наприкінці засуджує Філіс і Джона – в Олени Копоть теж дидактична кінцівка, навіть настанова чоловіку: бити дружину, щоб забула про розпусту («*Нехь забуде про вшетечность*» [4, 98]). Можна провести паралель: у спілкуванні з Дафною Дж. Свіфт радить іншим (чоловікам) тактику: «*Як до змін у вас відроза – / Відстань збільшуйте щоразу: / В нерозважнім спілкуванні / Надаремне виховання, / Надаремні сперечання, / Намагання викривання. / Протиборство втішине їй – / Що ж, розбіжність вам у бій: / За девіз тримайте свій: / Протилежне радьте їй; / Як права, кажіть докір – / Помудрішає з тих пір*». Проте далі автор сам спростовує власні поради, з огляду на жіночу гнучкість або навіть хитрість: “*No – that scheme will ne'er succeed, / She has better learnt her creed; She's too cunning and too skilful, / When to yield, and when be wilful*” (J. Swift) [16, 499] – «*Ні – це програшна інтрига: / Дафна віда, наче книгу; / Як їй треба – злагідлива, / Як їй треба – бунтівлива*». «Програшна інтрига»: в оригіналі багатозначна лексема *scheme* – «план», «програма», «система», «інтрига». Дієслово *to scheme* означає «плести інтриги». Автор прямо ототожнює спілкування з Дафною і бойові дії. Далі натякається на дволикого Януса: «*В неї вдача – два свічада – / Для помилок і для ладу: / Те – і грізне, і нещадне; / Це – улесливе, принадне...*». Зовнішня привабливість Дафни і її позірне віддання данині етикету змальовуються поетом як оманливі: ось чому ліричний герой готовий тікати за десять тисяч миль від усміхненого обличчя.

У разі найпершої української світської поетеси (відомої саме письмовими творами) наявна жіноча оцінка жіночої поведінки, у Дж. Свіфта – чоловіча оцінка аморального образу дівчини. В українському вірші йдеться про конкретні персонажі – подружню пару Журавницьких. Натомість у Дж. Свіфта Філіс, ймовірно, мала конкретний прототип, і тодішні читачі впізнавали описану історію, але сьогодні аналізований твір сприймається більше як дидактичний, а образ героїні – узагальнений.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Здійснений аналіз виявив подібні риси у біографіях і творчих мотивах Дж. Свіфта та поетичних принципах його українських сучасників, розвинутих за доби неоромантизму (Леся Українка), оскільки основою стала Біблія (відбиток жіночого статусу – вірш «Дафна»). Паралелі вірша «Філіс...» із пасквілем Олени Копоть-Журавницької продемонстрували інтуїтивну спільність принципів карикатури, змалювання антигероїні. Історичний і релігійний контексти (співвіднесені з юридичним через умови тодішньої доби), узяті до уваги з огляду на церковну посаду Свіфта, виявили імпліцитні риси у поезії «Філіс...», зокрема ставлення автора до вибору заголовної героїні. Дослідження показало, що найповніше тексти стають зрозумілими під час компаративного аналізу в комплексі, і наскрізних персонажів (Філіс, Дафна) зокрема. Більшість поезій Дж. Свіфта вимагають українського перекладу і комплексного розгляду, тому вітчизняна «свіфтологія» («свіфтознавство») має велику кількість завдань.

Джерела та література

1. Азов А. Поверженные буквалисты. Из истории художественного перевода в СССР в 1920–1960-е годы [Электронный ресурс] / А. Азов. – М. : ВШЭ, 213. – 304 с. – Режим доступа: http://www.e-reading.club/bookreader.php/1032070/Azov_-_Poverzhennye_bukvalisty.html. (Дата обращения : 12.02.2016).
2. Британські поети XVI–XVIII століть : вірші / пер. з англ. М. Стріхи // Київ : літ.-худ. і громад.-політ. журн. письменників України. – 2016. – № 11/12. – С. 152–153.
3. Грінченко Б. Словник української мови. Т. III : К-Н / упоряд. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко ; за ред. С. Єфремова, А. Ніковського. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Горно, 1928. – 479 с.
4. Левицкий О. Очерки старинного быта Волыни и Украины. 1. Пасквиль и суд / О. Левицкий // Киевская старина. – Год восьмой. – Т. XXV. – Апрель-июнь 1889. – К. : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1889. – С. 98.
5. Лист Віри Вовк до Ольги Смольницької від 30 травня 2017 р., 16:10. (З особистого архіву Ольги Смольницької).
6. Лі Г. Иди, вартового постав : роман / Гарпер Лі ; пер. з англ. Т. Некряч. – К. : Вид. група «КМ-БУКС», 2016. – 288 с.

7. Мірам Г. Э. Профессия: переводчик / Г. Э. Мірам. – К. : Ника-Центр, 1999. – 160 с.
  8. Святе Письмо Старого та Нового Завіту / повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами. – Ukrainian Bible 63 DC. United Bible Societies 1990. – 55 М.
  9. Смольницька О. О. Категорія сакрального/профанного у вибраній ліриці Віри Вовк на тему античності та Відродження: компаративний аналіз / О. О. Смольницька // Кременецькі компаративні студії. – 2017. – Вип. VII. [У друці].
  10. Смольницька О. О. Специфіка творчо-комунікативного самовиявлення у вибраних віршах Кетрін Філіпс (1631/32–1664) – англійської поетеси доби Реставрації: перекладознавчий аспект / О. О. Смольницька // Науковий вісник Міжнар. гуманіст. ун-ту. Сер. «Філологія». – Одеса, 2016. – Вип. 25, т. 2. – С. 193–197.
  11. Трош С. Гендерна картина світу в англійській поезії періоду Реставрації (на матеріалі творчості С. Батлера) / С. Е. Трош // Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. «Філологічна». – 2016. – Вип. 61. – С. 280–283.
  12. Трош С. Еволюція гендерного дискурсу в британській поезії кінця XVII – початку XVIII ст. / С. Трош // Іноземна філологія. – 2016. – Вип. 129. – С. 90–102.
  13. Українка Леся. В катакомбах / Леся Українка // Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. Т. 3 : Драматичні твори (1896–1906). – К. : Наук. думка, 1976. – С. 240–262.
  14. Dean (n.) [Electronic resource] // Online Etymology Dictionary. – Access mode : http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=dean. – Accessed: 30.05.2017.
  15. Rogue (n.) [Electronic resource] // Online Etymology Dictionary. – Access mode : http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=rogue. – Accessed: 30.05.2017.
- Джерела ілюстративного матеріалу**
16. Swift J. Daphne / Jonathan Swift // The Works of Jonathan Swift, D.D. : Miscellaneous poems. Dean of St Patrick's, Dublin; Containing additional letters, tracts, and poems, not hitherto published with notes, and a life of the author, by Walter Scott, Esq. – Vol. XIV. – Edinburgh : Printed for Archibald Constable and CO. Edinburgh ; White, Cochrane, and Co. And Gale, Curtis, and Fenner. London : John Cumming Dublin, 1814. – P. 498–499.
  17. Swift J. Phyllis, Or, The Progress of Love / Jonathan Swift // Ibid. – 1716. – P. 111–113.

References

1. Azov, Andrei. 2013. *Poverzhennyye Bukvalisty. Iz Istorii Khudozhestvennogo Perevoda v SSSR v 1920–1960-e Gody*. Moskva. http://www.e-reading.club/bookreader.php/1032070/Azov_-_Poverzhennyye_bukvalisty.html, na rus. jaz., svobodnyj.
2. Strikha, Maksym, transl. 2016. “Brytanski Poety 16–18 Stolit: virshi”. Kyiv: *Literaturno-Khudozhnii i Hromadsko-Politychnyi Zhurnal Pysmennykiv Ukrayiny*, 11/12: 152–153.
3. Hrinchenko, Borys. 1928. *Slovyk Ukrainskoi Movy. Tom 3: K–N*, edited by S. Yefremova, A. Nikovskyi. Kyiv: Horno.
4. Levitskii, O. 1889. “Ocherki Starinnogo Byta Volyni i Ukrainy. Tom 1: Paskvil i Sud”. *Kiievskaia Starina. God vosmoi*, XXV: 98. Kiiev: Tipografiia G. T. Korchak-Novitskogo.
5. 2017. *Lyst Viry Vovk do Olhy Smolnytskoi* vid 30 travnia, 16:10 (Z Osobystoho Arkhivu Olhy Smolnytskoi).
6. Li, Harper. 2016. *Idy, vartovoho postav*. Translated by Tetiana Nekriach. Kyiv: KM-BUKS.
7. Мірам, Геннадій. 1999. *Professii: Perevodchik*. Kiiev: Nika-Centr.
8. *Sviate Pysmo Staroho ta Novoho Zavitu*. Povnyi Pereklad, Zdiisnenyi za Oryhinalnymy Yevreiskymy, Aramiiskymy ta Hretskymy Tekstamy. Ukrainian Bible 63 DC. United Bible Societies 1990 – 55 М.
9. Smolnytska, Olha. 2017. “Katehoriia Sakralnoho/Profannoho u Vybranii Lirytsi Viry Vovk na Temu Antychnosti ta Vidrodzhennia: Komparatyvnyi Analiz”. *Kremenetski Komparatyvni Studii*, 8.
10. Smolnytska, Olha. 2016. “Spetsyfika Tvorcho-Komunikatyvnoho Samoviyavlennia u Vybranykh Virshakh Ketrin Filips (1631/32 – 1664) – Anhliiskoi Poetesy Doby Restavratsii: Perekladoznavchyi Aspekt”. *Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu. Serii: “Filolohiia”*, 25 (2): 193 – 197. Odesa.
11. Trosh, Sabriie. 2016. “Henderna Kartyna Svitv v Anhliiskii Poezii Periodu Restavratsii (na Materiali Tvorchosti S. Batlera)”. *Naukovi Zapysky Natsionalnoho Universytetu “Ostrozka Akademiia”*. Serii “Filolohichna”, 61: 280–283.
12. Trosh, Sabriie. 2016. “Evolutsiia Hendernoho Dyskursu v Brytanskii Poezii Kintsia 17 – Pochatku 18 Stolit”. *Inozemna Filolohiia*, 129: 90–102.
13. Ukrainka, Lesia. 1976. “V Katakombakh”. *Zibrannia Tvoriv: u 12-ty Tomakh. Tom 3: Dramatychni Tvory (1896–1906)*, 240–262. Kyiv: Naukova Dumka.
14. “Dean (n.)”. *Online Etymology Dictionary*. http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=dean. – Accessed: 30.05.2017.
15. “Rogue (n.)”. *Online Etymology Dictionary*. http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=rogue. – Accessed: 30.05.2017.

Illustrative material

16. Swift, Jonathan. 1814. "Daphne". *The Works of Jonathan Swift, D.D.: Miscellaneous poems. Dean of St Patrick's, Dublin; Containing additional letters, tracts, and poems, not hitherto published with notes, and a life of the author, by Walter Scott, Esq.*, 14: 498–499. Edinburgh: Printed for Archibald Constable and CO. Edinburgh; White, Cochrane, and Co. And Gale, Curtis, and Fenner, London; and John Cumming, Dublin.

17. Swift, Jonathan. 1716. "Phyllis, Or, The Progress of Love". *Ibid*, 111–113.

Смольницькая Ольга. Воспроизведение особенностей нестандартного фемининного персонажа в украинских переводах избранных сатирических стихотворений Джонатана Свифта. Рассмотрены различные аспекты украинского перевода стихотворений Джонатана Свифта. Исследование актуально, поскольку данный писатель известен преимущественно как автор «Путешествий Гулливера» и памфлетов, и не оценен в мире как поэт. Приведены сравнения с украинским контекстом. Биографический анализ показывает параллели между частной жизнью и карьерой Дж. Свифта и украинских политических деятелей эпох барокко и классицизма. Материал анализа – стихотворения "Daphne" («Дафна») и "Phyllis, Or, The Progress of Love" («Филлис, или Постепенная уступка в любви»). Во внимание приняты женские персонажи – Дафна и Филлис. С упомянутыми произведениями сравниваем стихотворный пасквиль украинской барокковой поэтессы Елены Копоть-Журавницкой (Жоравницкой). Задействованы библейский контекст и примеры из произведений Леси Украинки. Применен тезаурусный, биографический, компаративный, гендерологический анализы. Проиллюстрированы проблемы, с которыми сталкивается переводчик при интерпретации Свифтовых стихов. Анализируемые тексты приводятся в оригиналах, в переводах Максима Стрихи («Филлис ...») и автора статьи («Дафна»).

Ключевые слова: перевод, поэзия, гендер, сатира, барокко, классицизм.

Smolnytska Olha. The Reflecting the Features of Non-Standart Feminine Character in the Ukrainian Translations of the Selected Satirical Poems by Jonathan Swift. The various aspects of Ukrainian translations of the poetry by Jonathan Swift are under analysis. This research could be topical because this writer known as the author of "Gulliver Travels" and pamphlets is not evaluated in the world as a poet. The Ukrainian context is compared there. The biographical analysis demonstrates parallels between private life and career of J. Swift and the Ukrainian political personalities of the baroque and classicism periods. The materials of analysis are the poems "Daphne" and "Phyllis, Or, The Progress of Love". The feminine characters, Daphne and Phyllis, are taking into account. The Ukrainian poem (lampoon) of the baroque poetess Olena Kopot'-Zhuravnytska is compared. The biblical context and the comparing with the texts by Lessya Ukrainka are researched. The thesaurus, biographical, comparative, gender studies analyses are given. The research illustrates problems which appear when the translator with the poems by J. Swift works. The poems are given in the originals and the translations by Maksym Strikha ("Phyllis...") and by the author of the article ("Daphne").

Key words: translation, poetry, gender, satire, baroque, classicism.

КОГНІТИВНА ПЛОЩИНА ДОСЛІДЖЕННЯ СЕПАРАТИЗАЦІЇ ТА КОГЕЗІЇ (НА МАТЕРІАЛІ СИНТАКСИСУ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

Запропоновано розглянути проблему синтаксичних зв'язків (когезію та сепаратизацію) у новому фокусі дослідження – з погляду когнітивного аналізу. На матеріалі сучасної французької мови з'ясовано механізми формування, сприйняття та інтерпретації знань на основі синтаксичної когезії та сепаратизації. Методологічні основи проведеного дослідження ґрунтуються на таких домінантах сучасної парадигми гуманітарних знань, як антропоцентризм, функціоналізм, прагматизм. Обґрунтовано, що національна інформація певного етапу культурного розвитку відображається на синтаксичному рівні через формальні засоби – структуру тексту і його складові одиниці. Активізацію тих чи тих синтаксичних конструкцій в окремі історичні періоди, виникнення нових способів структурування думки можна пояснити впливом на мову соціокультурних чинників. Встановлено, що когезія репрезентує синтаксичні структури класичного синтаксису. Базуючись на принципах логіки, нормативності, синтаксичної ієрархії, вони формують, насамперед, аналітичне, точне, прагматичне мислення реципієнтів. Сепаратизація, представляючи синтаксичні структури актуалізуючого синтаксису, характеризується нестандартністю синтаксичних конструкцій, високою експресивністю висловлення, розширенням його інформативних меж. Сепаратизація сприяє розвитку образного, чуттєвого, абстрактного мислення у реципієнтів.

Ключові слова: класичний синтаксис, когезія, актуалізуючий синтаксис, сепаратизація, синтаксис розмовного мовлення, когнітивний аспект аналізу, логічне мислення, чуттєво-образне сприйняття, синтаксичний синтез когезії та сепаратизації.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі розвитку наукового знання спостерігаємо посилений інтерес до вивчення аспектів мови, пов'язаних із мисленням, процесами пізнання світу та інтерпретації знань про цей світ, тобто з дослідженнями мови в її когнітивній функції. Власне когнітивна функція пояснює механізми передачі знань засобами мови, аналізує мовні факти та явища з погляду того, як вони відображають бачення і сприйняття світу мовцем, способи інтерпретації знань у різних зразках дискурсу тощо.

Зазначимо, що в основі когнітивного підходу вивчення мови визначальним є антропоцентричний чинник, відповідно до якого в процесах формування знань особлива роль належить людині як носію мови, що володіє певним досвідом. Саме мовець, який пізнає світ та отримує знання, здатен конструювати значення мовних одиниць; саме мовець свідомо (або несвідомо) здійснює вибір мовних засобів вираження для опису тієї чи тієї ситуації. Таке твердження створює підґрунтя для вивчення мови у тісному взаємозв'язку з людиною, її інтелектом, мисленнєвими процесами та пізнавальними механізмами, які вона здійснює.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. У руслі когнітивного підходу проблема інтерпретації знань на рівні синтаксису залишається актуальним об'єктом вивчення для мовознавців. Наразі питання синтаксичних засобів, конструктивних синтаксичних моделей, особливостей їх використання під час формування та передачі знань не знайшли свого остаточного розв'язання, а отже, потребують усебічного розгляду. У сфері когнітивістики є низка важливих напрацювань таких учених, як: В. Адмоні, М. Болдирєв, Г. Грайс, О. Кубрякова, О. Покровська, Б. Рассел, Л. Фурс, О. Хомська й інших, які слугуватимуть базисом, основою нашого дослідження. У царині синтаксису французької мови вагомими є роботи О. Андрієвської, Ш. Баллі, В. Гака, О. Реферовської, Л. Теньєра, Н. Шигаревської, М. Коена.

Мета і завдання статті. У контексті означеної проблеми, на матеріалі сучасної французької мови, маємо на меті проаналізувати у когнітивній площині дві синтаксичні категорії – когезію та сепаратизацію. У своїй розвідці з'ясуємо, як когезія та сепаратизація формують, передають знання, виражають суб'єктивну оцінку й емоційне сприйняття висловлення. Досягнення мети

дослідження та виконання поставлених у ній завдань зумовили використання таких загальнонаукових методів: спостереження, опис, систематизація, порівняльний аналіз, узагальнення тощо. Крім того, залучено такі лінгвістичні методи аналізу: структурний, функціональний, когнітивний.

Для розкриття функціональних можливостей когезії та сепаратизації в межах когнітивного підходу були застосовані також філософські принципи логічності, зв'язності, структурної ієрархії, взаємозв'язку мови й мислення, мови і свідомості. Методологічні основи дослідження ґрунтуються на таких домінантах сучасної парадигми гуманітарних знань, як антропоцентризм, функціоналізм, прагматизм. Комплексне використання різних методів і методик дало змогу всебічно розглянути означену проблему.

Виклад основного матеріалу дослідження й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На наш погляд, синтаксична будова мови безпосередньо співвідноситься зі способами світобачення, світорозуміння, сприйняття картини світу загалом, які, своєю чергою, визначаються впливом тих історичних, суспільних, культурних процесів, що відбуваються у соціумі. Національна інформація певного етапу культурного розвитку відображається на синтаксичному рівні через формальні засоби – структуру тексту і його складові одиниці. Активізація тих чи тих синтаксичних конструкцій в окремі історичні періоди, виникнення нових способів структурування думки пояснимо впливом на мову соціокультурних чинників. Отже, текст, а також синтаксис відображають конкретний стан мови і культури на певному етапі їх розвитку, тобто визначають лінгвокультурну ситуацію.

Поділяємо думку О. Покровської, яка є автором концепції лінгвокультурологічного опису синтаксису, згідно з якою соціодинаміка культури проявляється в зміні культурних парадигм – антропоцентричної (цивілізаційної) та біокосмічної (антицивілізаційної) [3, 45–53].

Першій парадигмі властиві логіка, мораль, упорядкованість, пропорційність, гармонія. В мові вона характеризується класично правильними фразами, синтаксично завершеними конструкціями, ієрархічною організацією одиниць мови, нормативністю, стилістичною диференційованістю (явища класичного синтаксису). Другій парадигмі властиві хаотичність, фрагментарність, безсистемність, дисгармонія, диспропорція, варіативність, що проявляються на рівні синтаксичної будови мови в порушенні ієрархічної організації синтаксичних одиниць, у розбіжностях між граматичним та актуальним членуванням речення, у недотриманні синтаксичної зв'язності (явища актуалізуючого синтаксису).

Беручи за основу означену концепцію, можна припустити, що когезія, як синтаксична категорія, характерна здебільшого для антропоцентричної культурної парадигми, а сепаратизація відображає загальні тенденції біокосмічної парадигми. Розглянемо більш детально особливості структури та функціонального навантаження означених синтаксичних структур сучасної французької мови у межах когнітивного пошуку.

Зауважимо, що *когезія* – це синтаксичний зв'язок, що забезпечує граматичну зв'язність речень, змістову цілісність, структурну завершеність і адекватну інтерпретацію надфразової єдності. Термін запозичений з фізики й уведений в обіг лінгвістики мовознавцями Р. Бонграндом, В. Дресслером, М. Холлідеем. Зазвичай, когезія (від латин. слова *cohaesus*, що означає *бути зв'язаним, сполученим, зчепленим, примикати*) позначає структурно-граматичний різновид зв'язності тексту.

Щодо синтаксичних засобів вираження когезії у французькій мові, то варто зазначити, що вони досить численні й різноманітні. Дослідження засвідчило, що серед основних засобів можна виокремити: займенники та їх антициденти, анафоричні зв'язки, артиклі, дейксис, сполучники, повтори, порядок слів, еліпсис, синтаксичні відношення сурядності й підрядності, конектори, які вказують на часові відношення, конектори, що маркують просторові зв'язки та багато інших. Для прикладу, проаналізуємо такий фрагмент:

1. *Le lendemain, comme nous prenions ensemble notre café après le déjeuner, Mme Villier téléphona à Philippe.* 2. *Je compris, par les réponses, qu'elle avait parlé à son mari, qu'il approuvait ce projet et que tous deux viendraient en Suisse avec nous.* 3. *Je constatai que Philippe n'insistait pas et qu'il décourageait même les Villier.* 4. *Mais sa dernière phrase fut: "Eh bien, alors, nous serons ravis de*

vous retrouver là-bas". 5. *Il raccrocha le récepteur et me regarda, un peu gêné* (A. Maurois. *Climats*, p. 168).

У цьому разі спостерігаємо когезію із ланцюжковим зв'язком, який передбачає, що кожне наступне речення залежне від попереднього і водночас виступає головним реченням щодо того, що слідує за ним. Інакше кажучи, кожне речення в тексті (крім останнього) є і головним, і другорядним. Рема попереднього речення (R) є темою (T) наступного речення: 1 T + 2 R. 2 T + 3 R. 3 T + 4 R. 4 T + 5 R.

Усі речення зв'язані між собою послідовно, як ланки (кільця) в ланцюжку. Як правило, ланцюжкова зв'язність використовується в оповідних надфразових єдностях. У наведеному уривку рема попереднього речення стає темою речення, що слідує за ним: *nous prenions notre café ... – Mme Villier téléphona ... – je compris ... – Philippe n'insistait ... – sa dernière phrase ... – il raccrocha le récepteur...* Речення, послідовно зчіплюючись між собою, системно зв'язують ланцюг подій представленої оповіді. Такі синтаксичні прийоми вважають логічними, оскільки укладаються в логіко-філософські поняття – поняття послідовності, зв'язності, часових, просторових, причинно-наслідкових відносин. У плані когнітивних процесів – інформація надходить поступово, вона легко декодується і адекватно інтерпретується мовцем.

Відомо, що речення – це складний знак, формальна сторона якого представлена конструктивною схемою, а змістова – пропозицією. Закріплення за конструкцією певного стереотипу – особливо важливе для французької мови, оскільки характеризується фіксованим, прямим порядком слів. Суворі фіксованість порядку слів у французькій мові на зразок: *pidmet – присудок – прямий додаток – непрямий додаток – обставина місця – обставина часу* може і спрощувати, і значно ускладнювати когнітивні зусилля мовця. Конструкції класичного синтаксису існують на ментальному рівні як незалежні граматичні сутності, як інтегровані цілісності, як схематичні моделі. Базуючись на принципах логіки, нормативності, синтаксичної ієрархії, вони формують, передусім, аналітичне, а також і образне мислення комунікантів.

На противагу когезії, **сепаратизацію** розуміємо як такий прийом експресивного синтаксису письмової мови, в процесі якого речення ділиться на самостійні відрізки (комунікативні одиниці), що графічно й інтонаційно виділені як окремі речення, але тісно зв'язані семантично і, як наслідок, утворюють нову надфразову єдність – сепаратизовану конструкцію [1, 77–78]. Особливістю сепаратизованої фрази є те, що її основа (базисна частина) не відображає всієї повноти змісту висловлення, яке поступово, відповідно до свого формування, наділяється новими деталями, доповненнями, що особливим чином прикріплюються до раніше сказаного й інтонаційно завершеного речення. Сепаратизовані структури характеризуються певною хаотичністю, фрагментарністю, порушенням ієрархічних синтаксичних зв'язків:

Un humour... Un humour féroce. Macabre. Macabre et candide. Une sorte d'innocence. Clair. Sombre. Percant. Confiant. Souriant. Humain. Impitoyable. Sec. Moite. Glacé. Brûlant. Il me transporte dans un monde irréel (N. Sarraute. *Les Fruits d'Or*, p. 127).

Paraît trente-cinq ans. Taille moyenne. Les épaules fortes. Visage presque rectangulaire. Les yeux sombres et droits, mais les mâchoires saillantes. Le nez fort est régulier. Cheveux noirs coupés très courts (A. Camus. *Théâtre, Récits*, p. 1125).

У комунікативно-когнітивні процеси проникає емоційна сфера сприйняття висловлення. Як наслідок, змінюється характер звичних мисленевих операцій, відбувається переосмислення денотативної ситуації, переоцінка пропозиції. Аспекти емоційного висловлення формують, насамперед, образне, чуттєве, абстрактне мислення у реципієнта.

Крім того, в результаті сепаратизації відбувається мовна компресія, реалізується принцип мовленнєвої економії, оскільки власне сепаратизовані структури сприяють значному скороченню розмірів синтаксичних конструкцій, лаконізму викладу інформації, чим пришвидшують та спрощують їх перцепцію. За допомогою сепаратизації мовець виокремлює потрібну йому інформацію, додає семантичні акценти, наголошує на них, підсилює, розвиває або ж уточнює деталі висловлення:

Je combattrai pour l'Homme. Contre ses ennemis. Mais aussi contre-moi (A. de Saint-Exupéry. *Œuvres*, p. 130).

Il le fera, il le fait d'enthousiasme. Aujourd'hui (H. Bazin. Au nom du fils, p. 330).

Il me reste une question à poser. La plus grave de toutes... (H. Troyat. Le marchand de masques, p. 18).

Сепаратизовані конструкції викликають ефект невимушеності, створюють особливий ритм оповіді й тим самим руйнують мовні стандарти та шаблони. Вони є типовими для неспішної розмовної мови, звідки вони проникають у письмовий літературний узус. Сепаратизовані структури вводяться свідомо письменниками у художню літературу і стають характерологічними рисами сучасного французького синтаксису [2, 12]. Як будь-яке наближення до розмовної мови, ці явища значно поживляють літературний виклад, роблять його більш яскравим і емоційно забарвленим:

Dans ces yeux d'écureuil traqué, qui mesure le vide, qui hésite à sauter, luit quelque chose de plus que la peur. Quelque chose de plus dur, de plus coupant (H. Bazin. Au nom du fils, p. 15).

Elle donne à manger à un poney au Jardin d'acclimatation, elle tient une raquette à la main et fait mine de lancer une balle, elle se dresse en maillot de bain sur une plage ensoleillée. Toujours souriante, toujours provocante (H. Troyat. Le marchand de masques, p. 180).

Активізація у письмовій мові розмовних конструкцій зумовлена і соціальними чинниками (демократизація суспільства), і культурними процесами (біокосмічна, антицивілізаційна парадигма, за О. Покровською).

Розглянемо ще кілька прикладів:

Quand on vit, il n'arrive rien. Les décors changent, les gens entrent et sortent, voilà tout. Il n'y a jamais de commencements... Après ça, le défilé recommence, on se remet à faire l'addition des heures et des jours. Lundi, mardi, mercredi. Avril, mai, juin. 1924, 1925, 1926.

Ça, c'est vivre (J.-P. Sartre. Nausée, p. 61).

Nous sortons. Elle me dit encore: "Je vais chez vous. Votre femme. Brune, naturellement. Petite. Jolie. Tiens, il y a près d'elle un chien. Peut-être aussi, mais ailleurs, un chat (exact). Pour l'instant, je ne vois rien d'autre" (A. Breton. Nadja, p. 47).

Сепаратизовані другорядні члени речення створюють синкопний, рваний ритм, пришвидшений (або уповільнений) темп оповіді, в результаті чого виникає типова бездієслівна динаміка, енергія. У такому разі інформація реципієнту надходить фрагментарно, порційно; когнітивні процеси структурують думку відповідно до її акумулювання.

Як бачимо, структурно такі синтаксичні конструкції є неповними, однак семантично вони є достатніми та повноцінними синтаксичними одиницями, що формують висловлення й утворюють одну загальну, цілісну мовну картину.

Підкреслимо, що сепаратизація належить до таких нестандартних, актуалізуючих структур сучасного синтаксису французької мови, які підвищують експресивність, емоційну насиченість тексту, формують його модальну тональність. Розділяючи висловлення, сепаратизовані фрази структурують своєрідним чином думку мовця, спрямовують її на актуалізацію семантики окремих синтаксичних одиниць, чим забезпечують адекватне сприйняття тексту загалом.

Отже, компресія мовних засобів, композиційна реорганізація синтаксичних конструкцій, висока експресивність, що характеризують сепаратизацію, сприяють ефективним когнітивним процесам мовця, розвивають не лише його ментальну, але й емоційну сфери перцепції та інтерпретації висловлення.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Узагальнюючи вищесказане, відзначимо, що сепаратизація та когезія – це дві протилежні, різнопланові за своєю структурою синтаксичні універсалії. Одна з них (когезія) слугує укріпленню, удосконаленню структурних ознак речення, забезпечує логічну зв'язність і синтаксичну цілісність структури; інша (сепаратизація) – начебто руйнує визначальні характеристики висловлення, проте розширює його інформативність, афективність і комунікативні можливості [4, 21].

Новітні тенденції розвитку мови засвідчують, що ці дві мовні одиниці успішно співіснують і корелюють у синтаксисі французької мови. Сепаратизація формує чуттєво-образне сприйняття, емоційне освоєння інформації, що надходить до реципієнта. Натомість когезія забезпечує логічне, послідовне, системне освоєння знань. Отже, можна стверджувати, що сепаратизація і когезія у

своему синтезі виступають вагомими чинниками організації, інтерпретації та оцінки семантичного простору тексту в когнітивній площині.

Проведена лінгвістична розвідка далеко не вичерпує поставлених завдань, однак дозволяє окреслити новий вектор знань у когнітивістиці.

Джерела та література

1. Акимова Г. Н. Новое в синтаксисе современного русского языка / Г. Н. Акимова. – М. : Высш. шк., 1990. – 160 с.
2. Андриевская А. А. Явления «сепаратизации» в стилистическом синтаксисе современной французской художественной прозы / А. А. Андриевская // Филологические науки. – 1969. – № 3. – С. 77–83.
3. Покровская Е. А. Этапы развития русского синтаксиса в лингвокультурологическом аспекте / Е. А. Покровская // Русский язык. – 2001. – № 8 (62). – С. 45–53.
4. Реферовская Е. А. Синтаксис современного французского языка / Е. А. Реферовская. – Л. : Наука, 1969. – 236 с.
5. Bazin H. Œuvres / Hervé Bazin. – Éditions Bernard Grasset, 1972. – 282 p.
6. Breton A. Nadja / André Breton. – P. : Éditions Gallimard, 1964. – 190 p.
7. Maurois A. Climats / André Maurois. – P. : Éditions Bernard Grasset, 1978. – 244 p.
8. Saint-Exupéry A. de. Terre des hommes [Ressource électronique] / Antoine de Saint-Exupéry. – P. : Gallimard, 2008. – 263 p. – Régime d'accès : <http://www.movi.com.ua/knigi-na-francuzkiy-mov>.
9. Sarraute N. Tropismes / Nathalie Sarraute. – P. : Éditions de Minuit, 1957. – 84 p.
10. Sartre J.-P. La nausée / Jean-Paul Sartre. – P. : Éditions Gallimard, 1998. – 239 p.
11. Troyat H. Le Marchand de masques / Henri Troyat. – P. : Éditions VDP, 1994. – 212 p.

References

1. Akimova, Galina. 1990. *Novoe v Sintaksise Sovremennogo Russkogo Yazyka*. Moskva: Vysshaya Shkola.
2. Andrievskaia, Aleksandra. 1969. "Yavleniia «Separatizatsyi» v Stilisticheskom Sintaksise Sovremennoi Frantsuzskoi Khudozhestvennoi Prozy". *Filologicheskie Nauki*, 3: 77–83.
3. Pokrovskaya, Elena. 2001. "Etapy Razvitiia Russkogo Sintaksisa v Lingvokulturo-logicheskom Aspekte". *Russkii Yazyk*, 8 (62): 45–53.
4. Referovskaya, Elena. 1969. *Sintaksis Sovremennogo Frantsuzskogo Yazyka*. Leningrad: Nauka.
5. Bazin, Hervé. 1972. *Œuvres*. Paris: Éditions Bernard Grasset.
6. Breton, André. 1964. *Nadja*. Paris: Éditions Gallimard.
7. Maurois, André. 1978. *Climats*. Paris: Éditions Bernard Grasset.
8. Saint-Exupéry, Antoine. 2008. *Terre des hommes*. Paris: Gallimard.
9. Sarraute, Nathalie. 1957. *Tropismes*. Paris: Éditions de Minuit.
10. Sartre, Jean-Paul. 1998. *La nausée*. Paris: Éditions Gallimard.
11. Troyat, Henri. 1994. *Le Marchand de masques*. Paris: Éditions VDP.

Станислав Ольга. Когнитивный аспект исследования сепаратизации и когезии (на материале синтаксиса французского языка). Рассмотрена проблема синтаксических связей (когезия и сепаратизация) в новом фокусе научного исследования – с точки зрения когнитивного анализа. На материале современного французского языка установлено механизмы формирования, восприятия и интерпретации знаний на основании синтаксической когезии и сепаратизации. Методологические основы проведенного исследования базируются на таких доминантах современной парадигмы гуманитарных знаний, как антропоцентризм, функционализм, прагматизм. Обосновано, что национальная информация определенного этапа культурного развития отображается на синтаксическом уровне через формальные средства – структуру текста и его составляющие единицы. Активизация тех или иных синтаксических конструкций в отдельные исторические периоды, возникновение новых способов структурирования мысли объясняются влиянием на язык социокультурных факторов. Установлено, что когезия представляет синтаксические структуры классического синтаксиса. На основе принципов логики, нормативности, синтаксической иерархии они формируют, прежде всего, аналитическое, точное, прагматическое мышление реципиентов. Сепаратизация, представляя синтаксические структуры актуализирующего синтаксиса, характеризуется нестандартностью синтаксических конструкций, высокой экспрессивностью высказывания, расширением его информативных границ. Сепаратизация способствует развитию образного, чувственного, абстрактного мышления у реципиентов.

Ключевые слова: классический синтаксис, когезия, актуализирующий синтаксис, сепаратизация, синтаксис разговорной речи, когнитивный аспект анализа, логическое мышление, чувственно-образное восприятие, синтаксический синтез когезии и сепаратизации.

Stanislav Olha. Cognitive Plane of Study of Separation and Cohesion (on the Material of French Syntax). Research study proposes to consider the problem of syntactic relationships (cohesion and separation) in a new focus of

the study: from the point of view of cognitive analysis. The article describes the mechanisms of formation; perception and interpretation of knowledge on the basis of syntactic cohesions and separation on the material of modern french language. The methodological foundations of the study are based on such dominant features of the modern paradigm of humanitarian knowledge as anthropocentrism, functionalism, and pragmatism. It is substantiated that national information of a certain stage of cultural development is reflected on the syntactic level through the formal means – the structure of the text and its constituent units. The activation of certain syntactic constructions in separate historical periods, the emergence of new ways of structuring idea can be explained by the influence on the language of social and cultural factors. It is established that cohesion represents the syntactic structures of the classical syntax. First of all, they form analytical, precise, pragmatic thinking of recipients based on the principles of logic, normativity and syntactic hierarchy. Separation, representing the syntactic structure of the actualizing syntax, is characterized by non-standard syntactic constructions, high expressiveness of expression, and the expansion of its informative boundaries. Separation contributes to the development of figurative, sensory and abstract thinking in recipients.

Key words: classic syntax, cohesion, actualizing syntax, separation, syntax of spoken language, cognitive aspect of the analysis, logical thinking, sensual and imaginative perception, syntactic synthesis of cohesion and separation.

УДК 378.016:811]:004](079.1)

Галина Тригуб, Оксана Хникіна

КОМП'ЮТЕРНЕ ТЕСТУВАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ НЕСПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ

Присвячено комплексному аналізу комп'ютерного тестування як важливого засобу оцінювання знань студентів з іноземної мови на неспеціалізованих факультетах. Доведено ефективність цієї форми контролю успішності для перевірки знань саме з іноземної мови. Висвітлено основні переваги та недоліки комп'ютеризованої форми тестового контролю з погляду науковців і педагогів. Проаналізовано результати анкетування студентів щодо позитивних і негативних аспектів комп'ютерного тестування як форми перевірки знань з іноземної мови, а також рекомендації щодо створення та оновлення баз тестових завдань. У результаті дослідження визначено рівень складності тестових завдань і виявлено завдання, які є найскладнішими для студентів. З метою вдосконалення тестів, оптимізації навчання та підвищення показників успішності студентів запропоновано врахувати зазначені недоліки та рекомендації щодо проведення комп'ютерного тестування як основної форми діагностики знань студентів з іноземної мови на неспеціалізованих факультетах.

Ключові слова: комп'ютерне тестування, інформаційні технології, програмне забезпечення, дидактичні принципи, диференційованість, успішність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Процес Європейської інтеграції помітно впливає на всі сфери життя нашої держави, не оминув він і вищу освіту. Визначивши орієнтири на входження в освітній та науковий простір Європи, Україна здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог, наполегливо працює над програмою практичного втілення ідей Болонського процесу. Одним із напрямків реалізації цієї програми є розробка та впровадження у навчальний процес інформаційних освітніх систем, що поєднують методичні, навчальні й інформаційні ресурси з використанням сучасних інформаційних технологій.

Важливим і ефективним сучасним компонентом технологій навчання є комп'ютерний тестовий контроль знань, умінь і навичок студентів у вищих навчальних закладах. Упровадження комп'ютерного тестування (далі – КТ) для неупередженого, прозорого контролю знань у вищому навчальному закладі на сучасному етапі є особливо актуальним та одним із найбільш ефективних методів контролю успішності. Реалізація тестового контролю за допомогою комп'ютерної техніки змінює форми, зміст, засоби навчання, наближує його до реалій сучасного життя. Комп'ютерне тестування успішності розширює можливості контролю та оцінювання рівня навчальних досягнень і є альтернативою традиційним методам перевірки знань студентів.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Проблема впровадження нових ефективних форм діагностики знань, зокрема комп'ютерного тестування, вже давно цікавить багатьох педагогів і науковців [1–11]. Проте недостатньо вивченим залишається питання розробки тестових завдань, які б дали змогу максимально об'єктивно оцінити рівень знань студента, врахувати специфіку дисципліни, особливості та можливості системи тестування.

Мета і завдання статті. Мета статті – дослідити особливості застосування комп'ютерного тестування для перевірки знань, умінь і навичок з іноземної мови в студентів немовних спеціальностей – передбачає виконання конкретних завдань:

- довести ефективність застосування комп'ютерного тестування як важливого засобу оцінювання знань студентів з іноземної мови на неспеціалізованих факультетах;
- визначити основні переваги й недоліки комп'ютеризованої форми тестового контролю з погляду науковців і студентів;
- проаналізувати всі типи тестових завдань за ступенем складності;
- врахувати основні недоліки та рекомендації студентів при оновленні та створенні нових баз тестових завдань.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Тест – це сукупність завдань, які вимагають однозначної відповіді, укладені за певними правилами, передбачають експертну перевірку, попередню апробацію й аналіз результатів.

Серед основних критеріїв тестів слід назвати об'єктивність, валідність, надійність, репрезентативність, адаптованість, науковість [11]. Тести повинні відповідати своєму призначенню, адекватно виявляти і досить точно вимірювати визначені якості, бути пристосованими до різних груп і окремих осіб.

Комп'ютерне тестування дає можливість реалізувати основні дидактичні принципи контролю навчання, зокрема:

- індивідуальність;
- системність;
- тематичність;
- диференційованість;
- принцип рівних вимог викладачів до студентів [11].

Традиційні форми контролю навчальної діяльності – письмова контрольна робота, усне опитування, диктант, твір, переказ, реферат, колоквиум, залік та іспит – не достатньо об'єктивні й точні. Тестування ставить усіх в однакові умови. Сама процедура тестування займає порівняно небагато часу. Водночас з її допомогою можна в короткий термін зібрати відомості, що вимагаються від тестованих. Комп'ютеризоване тестування дає змогу контролювати навчальну діяльність студентів з високою точністю і об'єктивністю.

Серед переваг комп'ютеризованої форми тестового контролю варто відзначити оперативність, а також можливість одночасно здійснювати масовий контроль навичок і вмінь усього потрібного контингенту студентів. Тобто такий тестовий контроль звільняє викладача від процедури тестування та опрацювання результатів.

Проводячи такий тестовий контроль, викладач також має змогу отримати додаткові відомості про студента під час тестування, зокрема:

- термін виконання тесту;
- порядок, в якому студент відповідав на запитання (стратегія виконання тестових завдань для визначення ефективності підходу);
- кількість спроб виконання одного завдання (підтвердження рівня його складності для студента).

Відомості про виконання і для викладача, і для студента можуть бути представлені в кінці проходження тесту студентом. Тобто в короткий термін надається інформація не тільки щодо оцінювання, але й подальшої навчальної діяльності в разі незадовільного або низького задовільного результату студента.

Крім об'єктивності виокремлюють швидкість оцінювання. Перевагою тестування є придатність результатів тестування для комп'ютерного опрацювання і використання статистичних методів оцінювання. Тести дають стандартизовані оцінки. Крім того, їм притаманна конкретність і безпосередня практична спрямованість. Це пов'язано також із порівняльною мінімальністю витрат. Більшість тестів не вимагає спеціальної підготовки, оскільки інтерпретація тесту дається в його ключі. Після їх апробації ними може скористатися широке коло користувачів. Звичайно, доступність тестів не скасовує потреби в освідченості тих, хто здійснює тестування. Можливість швидко редагувати і доповнювати базу тестових завдань, зменшення витрат часу під час проведення тестування, широка варіативність завдань, надання студентові можливості самоперевірки засвоєного матеріалу (система мережевого доступу) – також серед переваг комп'ютерного тестування [4].

До переваг комп'ютеризованого тестування слід зарахувати диференційованість, оскільки тести містять завдання різного рівня складності, а також індивідуалізацію, завдяки можливості реалізації функції самоконтролю: тестування можна здійснювати протягом вивчення дисципліни, активізуючи чи видаляючи окремі питання чи цілі теми [4].

Матеріалом дослідження слугували анкети студентів географічного факультету, факультетів психології та економіки та менеджменту (у кількості 96). У результаті опитування студентів щодо

переваг, недоліків і побажань проведення заліку й іспиту з іноземної мови у формі комп'ютерного тестування, були отримані такі відомості:

Серед переваг комп'ютеризованого тестування було зазначено:

- економія часу;
- отримання миттєвого результату;
- об'єктивність оцінювання;
- можливість контролювати час;
- можливість унести корективи;
- чітко визначені часові рамки;
- менше хвилювань (у порівнянні з усним опитуванням);
- можливість відповісти інтуїтивно.

Попри низку значних переваг досліджуваного виду комп'ютеризованої діагностики знань, існують певні недоліки. До недоліків науковці зараховують потребу мінімальних навичок роботи із системою тестування. Цей недолік не суттєвий і його можна усунути шляхом проведення пробного тестування, під час якого студенти знайомляться із системою, а також мають можливість адаптуватись до нових незвичних умов під час підсумкового контролю.

Відсутність урахування таких суб'єктивних чинників, як індивідуально-психологічні особливості студентів і безпосереднє спілкування викладача зі студентом – також суттєві недоліки КТ, оскільки без живого спілкування неможливо оцінити рівень знань студента з іноземної мови.

Аналіз анкетування студентів дав підставу виокремити такі недоліки КТ з іноземної мови:

- обмеження часу;
- можливі технічні неполадки з комп'ютером (збій системи);
- неможливість доздати кілька балів (якщо результат тестування – 57–59 балів);
- велика кількість завдань;
- відсутність можливості викласти свою думку;
- не завжди точно сформульовані інструкції;
- неоднаковий рівень складності варіантів;
- відсутність людського фактору;
- можливість вибрати правильний варіант інтуїтивно (перевіряються здебільшого не знання з іноземної мови, а здатність запам'ятовування);
- легко помилитися через неухважність (зайвий пропуск – помилка).

Студентам було запропоновано висловити свої побажання щодо проведення комп'ютерного тестування з іноземної мови, серед яких найбільш частотними є:

- збільшити час, відведений на тестування;
- запровадити тестування під час занять для контролю знань студентів;
- замінити комп'ютерне тестування на усну форму контролю знань (оскільки КТ об'єктивно не перевіряє знання з іноземної мови);
- спростити завдання;
- дати можливість доздати студенту усно, якщо йому не вистачає 1–2 бали.

Також у процесі анкетування студентам було запропоновано оцінити рівень складності завдань за шкалою від 1 до 8, відповідно до кількості завдань. Аналіз анкетування дав змогу виявити такі результати:

№	Завдання	Оцінка (1–8)
1	Заповніть пропуски цифрами, які відповідають правильному слову в тексті (5 із 7).	7
2	Оберіть слова, які належать до тематичної групи слів (5 слів з 9).	1
3	Встановіть відповідність між дефініцією та словом.	4
4	Оберіть правильне доповнення речення (з 4-х).	2
5	Оберіть номер, якому відповідає лексична або граматична помилка, в одному з підкреслених фрагментів речення.	5

6	Оберіть часову форму підкресленого дієслова.	3
7	Впишіть дієслово, що знаходиться в дужках у правильній часовій формі (всі літери малі).	6
8	Встановіть відповідність між цифрою та словом, яка відповідає правильному порядку слів у реченні.	8

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Результати аналізу отриманих даних анкетування студентів дали змогу зробити такі висновки: комп'ютерне тестування – важлива й ефективна формою контролю знань студентів, спрямована на формування самостійності, варіативності, критичності мислення. Ця форма діагностики знань сприяє формуванню таких якостей у студентів, як: потяг до експериментування, кмітливість, увага. Водночас виникають можливості нового нетрадиційного сприйняття фактів, установлення зв'язків між новою та старою інформацією. Для вдосконалення тестів і підвищення показників успішності потрібно врахувати зазначені недоліки та рекомендації щодо проведення тестування. З метою адаптації та підготовки студентів до комп'ютерного тестування варто проводити не лише такі форми контролю, як залік та іспит, але й тематичні контрольні роботи. Ввести роботу з комп'ютером у навчальний процес, що внесе елемент зацікавленості студентів і дасть змогу створити активне кероване комунікативне середовище, у якому здійснюється навчання. Під час розробки й оновлення бази тестових завдань слід оптимізувати завдання, які виявилися найскладнішими для студентів. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у дослідженні ефективності впровадження дистанційного навчання з іноземної мови на неспеціалізованих факультетах.

Джерела та література

1. Аванесов В. С. Теория и методика педагогических измерений [Электронный ресурс] / В. С. Аванесов. – Режим доступа : <http://www.monitoring.in.ua/publications/view/12> – Центр моніторингу столичної освіти.
2. Аванесов В. С. Основы педагогической теории измерений / В. С. Аванесов // Педагогические измерения. – 2004. – № 1. – С. 15–21.
3. Аскоянц П. Г. Основы методики створення та застосування комп'ютерних програм у навчанні іноземних мов / П. Г. Аскоянц, Г. С. Чекаль, П. І. Сердюков. – К. : КДПІМ, 2004. – 108 с.
4. Герасимчук О. Б. Підсумковий контроль у формі комп'ютерного тестування / О. Б. Герасимчук, М. А. Кирилов // Спецпроект: аналіз наукових досліджень : матеріали VI наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 30–31 травня 2011 року) : наук. пр. з педагогіки : у 7 т. – Д. : Біла К. О., 2011. – Т. 5. – С. 92–96.
5. Дидактические основы компьютерного обучения : межвуз. сб. науч. тр. / редкол. : В. А. Извозчиков (отв. ред.) и др. – Л. : ЛТИ им. А. И. Герцена, 1989. – 204 с.
6. Клайн П. Справочное руководство по конструированию тестов / П. Клайн. – К. : ПАН-ЛТД, 1994. – 288 с.
7. Комплекс нормативних документів для розробки складових систем стандартів вищої освіти. Засоби діагностики якості вищої освіти // Вища освіта : інформ. вісник. – 2003. – № 10. – С. 67–82.
8. Лобанов Ю. И. Диагностика знаний в открытом образовании / Ю. И. Лобанов. – М. : НИИВО, 2002. – 52 с.
9. Олійник М. М. Тест як інструмент кількісної діагностики рівня знань в сучасних технологіях навчання / М. М. Олійник, Ю. А. Романенко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 84 с.
10. Романов А. Н. Технологии дистанционного обучения в системе заочного экономического образования / А. Н. Романов, В. С. Торопилов, Д. Б. Григорович. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 303 с.
11. Сердюков П. И. Технология разработки компьютерных программ з іноземних мов / П. И. Сердюков. – К. : Ленвіт, 1996. – 111 с.

References

1. Avanesov, V. S. 2005. *Teoriia i Metodika Pedagogicheskikh Izmerenii*. <http://www.monitoring.in.ua/publications/view/12> – Tsentr monitorinhu stolichnoi osvity.
2. Avanesov, V. S. 2004. "Osnovy Pedagogicheskoi Teorii Izmerenii". *Pedagogicheskie Izmereniia*, 1: 15–21.
3. Askoians, P. H., and Chekal, H. S., and Serdiukov, P. I. 2004. *Osnovy Metodyky Stvorennia ta Zastosuvannia Kompiuternykh Prohram u Navchanni Inozemnykh Mov*. Kyiv: KDPIIM.
4. Herasymchuk, O. B., and Kyrylov, M. A. 2011. "Pidsumkovyi Kontrol u Formi Kompiuternoho Testuvannia". *Materialy 6 Mizhnarodnoi Naukovo-Praktychnoi Konferentsii "Spetsproekt: Analiz Naukovykh Doslidzhen"*, 5: 92–96. Dnipropetrovsk: Bila K. O.

5. Izvozchikov, V. A., et al., eds. 1989. *Didakticheskie Osnovy Kompiuternogo Obuchenia. Mezhvuzovskii Sbornik Nauchnykh Statei*. Leningrad: LTI imeni A. I. Hertsenyana.
6. Klain, P. 1994. *Spravochnoie Rukovodstvo po Konstruirovaniiu Testov*. Kiev: PAN-LTD.
7. 2003. "Kompleks Normatyvnykh Dokumentiv dlia Rozrobky Skladovykh System Standartiv Vyshchoi Osvity. Zasoby Diahnostyky Yakosti Vyshchoi Osvity". *Informatsiinyi Visnyk "Vyshcha Osvita"*, 10: 67–82.
8. Lobanov, Yu. I. 2002. *Diahnostka Znanii v Otkrytom Obrazovanii*. Moskva: NIIVO.
9. Oliinyk, M. M., and Romanenko, Yu. A. 2001. *Test yak Instrument Kilkisnoi Diahnostyky Rivnia Znan v Suchasnykh Tekhnolohiiakh Navchannia*. Donetsk: Don.NU: 84.
10. Romanov, A. N., and Toropilov, V. S., and Hryhorovych, D. B. 2000. *Tekhnologii Distantsonnogo Obucheniia v Sisteme Zachnogo Ekonomicheskogo Obrazovaniia*. Moskva: Yuniti-dana.
11. Serdiukov, P. I. 1996. *Tekhnolohia Rozrobky Kompiuternykh Prohram z Inozemnykh Mov*. Kyiv: Lenvit.

Галина Тригуб, Оксана Хныкина. Компьютерное тестирование как важное средство оценки знаний иностранного языка у студентов неспециализированных факультетов. Посвящено комплексному анализу компьютерного тестирования – важного средства оценивания знаний студентов по иностранному языку на неспециализированных факультетах. Доказана эффективность этой формы контроля успеваемости для проверки знаний именно по иностранному языку. Основные преимущества и недостатки компьютеризированной формы тестового контроля освещены с точки зрения ученых и педагогов. Проанализированы результаты анкетирования студентов относительно позитивных и негативных аспектов компьютерного тестирования как формы проверки знаний по иностранному языку, а также рекомендации по созданию и обновлению баз тестовых заданий. В результате исследования определен уровень сложности тестовых заданий и выявлены задачи, которые являются наиболее сложными для студентов. С целью совершенствования тестов, оптимизации обучения и повышения показателей успеваемости студентов предложено учесть указанные недостатки и рекомендации по проведению компьютерного тестирования как основной формы диагностики знаний студентов по иностранному языку на неспециализированных факультетах.

Ключевые слова: компьютерное тестирование, информационные технологии, программное обеспечение, дидактические принципы, дифференцированность, успеваемость.

Tryhub Halyna, Khnykina Oksana. Computer Testing as an Important Means of Student Foreign Language Proficiency Assessment at Non-Specialized Faculties. The article is devoted to the complex analysis of computer testing as an important means of student foreign language proficiency assessment at non-specialized faculties. The effectiveness of this form of foreign language academic performance rating has been highlighted. The basic advantages and disadvantages of the computer-based form of test control in terms of academics and teachers have been revealed. The most common positive and negative aspects of computer-based testing have been mentioned by students. The students have suggested some significant recommendations as for test databases developing and updating at non-specialized faculties. The results of the study have made it possible to distinguish the degree of test complexity and the most difficult tasks for students. In order to improve tests, optimize students' training and their academic performance some important shortcomings and recommendations as for computer-based testing at non-specialized faculties should be taken into account.

Key words: computer testing, information technology (IT), software, didactic principles, differential training, academic performance.

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЗНАЧЕННЯ БАЙДУЖОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Досліджено невербальні засоби актуалізації емоційного стану байдужості та закономірності їх взаємодії з вербальними засобами в англomовному художньому дискурсі. Виявлено та систематизовано найбільш типові невербальні засоби на позначення байдужості, до яких належать кінестетичні (міміка, жести, постава тіла, хода, контакт очима), такесичні (поцілунки, дотики) та просодичні компоненти. Встановлено, що просодичні та кінестетичні невербальні компоненти є домінуючими. Кінестетичні та такесичні невербальні компоненти байдужості можуть виступати і самостійними маркерами, і супроводжувати вербалізовані повідомлення. Просодичні невербальні засоби вираження байдужості самостійно не вживаються. Позиційно невербальні компоненти, які супроводжують висловлювання байдужості, можуть передувати вербальному акту, створюючи емоційне підґрунтя для вербальної частини повідомлення, займати медіальну позицію, уточнюючи зміст вербального повідомлення, або слідувати за ними, посилюючи зміст висловлювання.

Ключові слова: невербальний компонент, кінесика, просодика, такесика, емоційний стан байдужості.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі розвитку мовознавства значну увагу приділяють вивченню невербальних компонентів комунікації [3; 8–10; 14–15].

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Невербальні засоби багатьох емоційних станів уже були предметом вивчення лінгвістів. Зокрема, досліджувались невербальні засоби актуалізації емоційних станів сумніву [5, 154–192], радості [7], страху [4], невербальна поведінка комунікантів у ситуаціях обвинувачення [13] та вихваляння [6].

Питання номінації невербальних компонентів комунікації, які слугують для позначення байдужості, взаємодії вербальних і невербальних засобів на позначення цього стану у висловлюваннях не були об'єктом лінгвістичних студій, що й зумовило *актуальність* цього дослідження.

Об'єктом дослідження є англomовний художній дискурс, який містить висловлювання на позначення емоційного стану байдужості. **Предмет** аналізу – невербальні засоби вираження емоційного стану байдужості в англomовному художньому дискурсі. Фактичним **матеріалом** слугували художні твори британських та американських авторів. Обсяг матеріалу – понад 100 висловлювань байдужості, відібраних методом суцільної вибірки.

Мета статті – проаналізувати невербальні компоненти комунікації на позначення байдужості в художньому дискурсі – передбачає виконання таких **завдань**: виокремити лексичні одиниці на позначення невербальних засобів вираження байдужості; виявити та систематизувати невербальні засоби актуалізації емоційного стану байдужості; простежити закономірності взаємодії вербальних і невербальних засобів актуалізації емоційного стану байдужості в англomовному художньому дискурсі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Міжособистісна комунікація здійснюється не тільки за допомогою слів. Комунікативний зв'язок містить цілу низку невербальних засобів – елементів комунікативного коду, які мають немовну (але знакову) природу і разом із засобами мовного коду служать для створення, передавання та сприйняття повідомлень [2, 59]. Серед невербальних засобів виокремлюють власне невербальні засоби комунікації, до яких належать кінестетичні, такесичні, проксемічні та просодичні засоби.

Важливим сигналом емоційного стану мовця є голос. За допомогою голосових модуляцій можна відобразити різноманітні почуття мовця, які кваліфікують його відношення до дійсності. Тому найбільш уживаними засобами невербальної комунікації, які позначають емоційний стан байдужості, є просодичні.

Проаналізовані висловлювання байдужості супроводжуються такими лексичними одиницями, які характеризують гучність, тембр, ритм та інтонацію голосу мовця: *unperturbed/dispassionate/unemotional voice, passionless guttural, in a level and passionless voice, in a deadpan voice, perfunctory/incurious tone, the tone of undemonstrative sincerity, sounded totally without interest*. Вираження байдужості в авторських ремарках передаються дієсловами *say, add, ask, answer, speak, reply, etc.*, значення яких інтенсифікуються прислівниками, які мають семантичні ознаки «без прояву емоцій та почуттів», «який не перебуває під впливом емоцій»: *apathetically, coldly, frigidly, dispassionately, indifferently, impassively, etc.*

Наприклад:

(1) *He said apathetically: "I suppose you've been to Park Lane. How's the old man?" Winifred could not help the bitter answer: "Not dead" [22, 184].*

(2) *"You really want to have this baby?" she said. "Seriously?" "I seriously do", said Harry. He paused, stroking her hair. "And even if I didn't", he added in a deadpan voice, "you shouldn't get rid of it. You never know, this might be your only chance" [34, 304].*

(3) *"... I'm here to talk about Vanessa, and why the hell your wife got temporary custody of that child". "She wants to adopt her". Greg sounded totally without interest in the matter, and inwardly Teddy raged. "That's totally crazy. She doesn't love her" [31, 385].*

(4) *"Can't see very far in this weather". And have made answer in the same low, perfunctory tone. "No, sir" [20, 84].*

Як видно з вищенаведених прикладів, просодичні невербальні компоненти байдужості не вживаються самостійно, а разом із вербальними компонентами, виконуючи супровідну функцію.

Одним із найважливіших засобів невербального вираження емоційного стану байдужості є кінесика – мова тіла. Кінестетичними сигналами є міміка, жести, постава тіла, хода, контакт очима.

Міміка – це вираз обличчя людини. Вираз обличчя як засіб невербальної комунікації є провідним «засобом спілкування, здатним передавати емоційний і змістовний підтексти мовленнєвих повідомлень і слугує регулятором самої процедури спілкування комунікантів» [12, 144–147]. Найхарактернішими лексичними одиницями, що використовуються для опису кінем обличчя мовця, який продукує висловлення байдужості, є: *passionless/impassive/unperturbed/unmoved/unresponsive/impersonal/passive face, phlegmatic countenance, indifferent air, reckless laugh*. Наприклад: *I...was pained to behold Catherine, with dry eyes and an indifferent air, commence cutting up the wing of a goose before her. 'An unfeeling child', I thought to myself [17, 43].*

Цей приклад демонструє самостійне вживання кінестетичного засобу байдужості, яким виступає вираз обличчя *indifferent air*, та не супроводжується вербальною комунікацією. Елемент, що є внутрішнім дискурсом *'An unfeeling child'*, у якому присутня сема «байдужий до інших людей» (*lack of kindness or sympathy for other people*) дублює й посилює кінестетичний сигнал *indifferent air*.

У висловлюванні *"Anywhere. I don't care what becomes of me". And Laurie got up with a reckless laugh that grated on his grandfather's ear [16, 445]* вербальний компонент *I don't care what becomes of me*, який виражає байдуже ставлення мовця до самого себе, свого майбутнього, поєднується з невербальною тактильно-кінестетичною одиницею *laugh*. На байдуже ставлення мовця вказує прикметник *reckless*, що містить семантичну ознаку «байдужий до почуттів інших людей» (*showing carelessness about other people's feelings*), а також неозначений прислівник, який в описуваному дискурсі вживається у значенні «байдуже де».

Найвиразніша частина обличчя – це очі, які є багатим джерелом інформації та смислу. Саме вираз очей, погляд можуть сигналізувати про справжні почуття та наміри мовця. Найбільш типовими лексичними одиницями, які використовуються для опису кінем очей мовця, є: *to eye nonchalantly, half-dead eyes, glassy eyes, a cold look, a bored stare*.

Розглянемо приклади:

Steele folded his arms over his chest and gave her a bored stare. "Look, I don't care what the Ooga-Boogas do. It sounds like they need a family counsellor, not a sniper" [27, 55].

У цьому висловлюванні невербальний компонент байдужості поєднується з вербальним. Висловлювання *I don't care what the Ooga-Boogas do* безпосередньо виражає емоційний стан

байдужості, а невербальний компонент *a bored stare* передує вербальній частині висловлювання і створює емоційне підґрунтя для вербальної частини повідомлення. На байдуже ставлення мовця вказує прикметник *bored*, який містить у собі семантичний компонент «незацікавленість життєвою ситуацією присутніх» (*lacking interest in one's current activity*).

Jurgis stood gazing at him in perplexity. "What is the matter?" he asked. "Didn't I do my work?"

The other met his look with one of cold indifference, and answered, "There will be nothing for you here, I said" [30, 232].

Проілюстроване висловлювання байдужості демонструє зневагу до співрозмовника та незацікавленість його поглядами. Мовець не бажає співпрацювати з адресатом і відкрито ігнорує його досягнення. Індиферентне ставлення до співрозмовника передається кінемою погляду *his look*, що розгортається завдяки приєднанню емоційного кваліфікатора *of cold indifference*.

"You come with me for a drive one of these days." But this conjured up the vision of that other eventful drive which had been so much talked about, and he stood quite still for a second, with glassy eyes, as though waiting to catch up with the significance of what he himself had said; then, suddenly recollecting that he didn't care a damn, he turned to old Jolyon: "Well, good-bye, Jolyon!" [23, 185].

У цьому прикладі індиферентне ставлення до співрозмовника передається кінемою *with glassy eyes*, у якій компонент *glassy* має значення «незацікавлений» (*showing no interest*). Невербальний компонент байдужості перебуває в інтерпозиції щодо вербальних висловлювань та уточнює зміст вербального повідомлення. На байдужий стан мовця вказує й елемент, що є внутрішнім дискурсом, *he didn't care a damn*, який підсилює значення байдужості у висловлюванні.

Жести посідають значне місце в акті комунікації. Жест – це рух тіла чи рух, який супроводжує людську мову або замінює її. Н. Бабич розрізняє жести рук, голови та тулуба [1, 203]. Залежно від того, яка частина тіла бере участь у творенні жесту або руху, виокремлюють також мануальні, головні, ніжні, плечові й утворені всім тілом кінеми [11, 6]. Наприклад:

It struck me that at this he just faintly colored. He gave, at any rate, like a convalescent slightly fatigued, a languid shake of his head. "I don't – I don't. I want to get away" [26].

У цьому прикладі вербалізована кінема *a shake of his head* (похитування головою) підсилюється прикметником *languid*, який містить семантичний компонент «незацікавлений, байдужий» (*without interest, indifferent*).

Наведемо ще один приклад, у якому авторка, приховуючи своє небажання одружуватися, висловлює індиферентність і незацікавленість у проведенні майбутньої церемонії. Індиферентне ставлення до події передається плечовою кінемою *"lifted and dropped a shoulder"*, що розгортається завдяки приєднанню емоційного кваліфікатора *with an indifference*:

"I'd like the ceremony to take place as soon as possible". Giannis rested assessing gilded bronze eyes on her, not entirely certain that he could fully trust her agreement. "Whatever..." Maddie lifted and dropped a shoulder with an indifference that set his teeth on edge [25, 64].

У прикладі: *"Are you able to gallop, my lady?" Judith's heart began to thump but she gave a nonchalant shrug. "If this nag is, then yes," she responded and gathered the reins [18, 72]* героїня відчула щось недобре, (її серце забилося – *Judith's heart began to thump*), але хотіла це приховати, тому байдуже знизала плечима. Індиферентний емоційний стан героїні передано плечовою кінемою *'gave a shrug'* з емоційним кваліфікатором *nonchalant*, який містить сему «незацікавлений, неемоційний» (*not seeming worried about anything*).

Манера та стиль людської ходи теж належать до важливих невербальних засобів спілкування. За ходою людини можна розпізнати емоційний стан співрозмовника – щастя, гнів, сум, гордість, байдужість. Вербалізовані кінеми ходи, які використовуються на позначення байдужості, є нечисельними і описуються такими лексичними словосполученнями: *to go by indifferently; to go stolidly; to move a little ..., incurious*. Наприклад: *They moved a little in my direction, incurious, recognizing me slowly. But when they had recognized me completely she raised her hands and hid her face in them. A whole minute or more passed. Then I said in a low tone: "Look at me", and she let them fall slowly as if accepting the inevitable [19, 25].*

Кінеми постави тіла, які позначають емоційний стан байдужості, представлено у нашому дослідженні двома словосполученнями: *to stand aloof*; *to stand negligently*:

Jo stood aloof, meanwhile, trying to harden her heart against him, and succeeding only in priming up her face into an expression of entire disapprobation. Laurie looked at her once or twice, but as she showed no sign of relenting, he felt injured, and turned his back on her till the others were done with him, when he made her a low bow and walked off without a word [16, 184].

У цьому прикладі байдуже ставлення героїні до Laurie виражено кінемою «постава тіла» *stand*, підсиленою прислівником *aloof*, що має значення «той, що демонструє недружелюбність або незацікавленість до інших» (*showing a lack of friendliness or interest in others*). У цьому разі невербальний компонент байдужості – самостійний і використовується ізольовано, без вербальних компонентів.

До такесичних невербальних компонентів спілкування належать потискування рук, поцілунки, дотики, поглажування, поплескування тощо. Такесичні компоненти в нашому дослідженні нечисленні й описуються такими лексичними словосполученнями: *to kiss smb. languidly*; *unresponsive touch*; *the lukewarm grasp of one's hand*. Наприклад: *"Mamma!" said Eva, in a sort of a rapture, throwing herself on her neck, and embracing her over and over again. "That'll do, – take care, child, – don't, you make my head ache," said the mother, after she had languidly kissed her* [33, 255].

У наведеному прикладі мовець двічі демонструє невербальну поведінку. В першому разі вербальне висловлення *"Mamma!"*, яке комбінується з невербальними компонентами *throwing herself on her neck, embracing her*, експлікують почуття радості (*a sort of rapture*), тимчасом як його друга невербальна поведінка, виражена тактильно-кінестетичною одиницею *to kiss*, перебуває у контрадикторному відношенні щодо першої, оскільки виражає емоцію байдужості до матері (*she had languidly kissed her*). На байдуже ставлення до адресата вказує прислівник *languidly*, який містить сему «незацікавлений, неемоційний» (*showing little energy or interest*).

У прикладі: *"Can't you see you are killing me?" he cried. "Speak to me, look at me, treat me like a human man." She turned slowly and looked him in the face with eyes that seemed kinder. He dropped the reins and caught her hand, and she made no resistance, although her touch was unresponsive* [32, 61] адресат демонструє індіферентне ставлення до мовця, на що вказує тактильно-кінестетична одиниця *touch* ужита разом із прикметником *unresponsive*, який має семантичну ознаку «той, що не реагує та не звертає увагу» (*not reacting or paying enough attention to smth.*).

Невербальні компоненти байдужості можуть використовуватися самостійно, без вербального вираження: *His heart was thumping like a drum, but his face, from long habit, was probably expressionless* [29, 11], або супроводжувати мовлення, виконуючи функцію супроводу вербальної частини повідомлення. Наприклад: *Very slowly came the answer in a thick, passionless guttural – "Yes, I – have seen. But – where is the horse?"* [28, 30].

Стосовно вербального повідомлення невербальний компонент вираження байдужості може перебувати в пре-, інтер- та постпозиції. Наприклад:

– у препозиції: *And in his flat, unemotional voice he said: "Well, George! You'll pick up yet. You're no age. Is there anything I can do for you?"* [24, 89];

– в інтерпозиції: *"Look," said the girl dully, indicating the horizon with an apathetic gesture. "We are all alone"* [21, 18];

– у постпозиції: *'Rats!' murmured Winston. 'In this room!' 'They're all over the place', said Julia indifferently as she lay down again* [29, 67].

В інтер- та постпозиціях щодо вербальних компонентів висловлювань невербальні компоненти вираження байдужості виконують функції доповнення або дублювання і посилення змісту вербального повідомлення. У препозиції щодо вербального повідомлення невербальний компонент, що виражає байдужість, виконує функцію доповнення і створює емоційне підґрунтя для вербальної частини повідомлення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті аналізу невербальних засобів вираження значення байдужості в досліджуваних фрагментах художнього дискурсу можемо висновувати: до реєстру невербальних засобів на позначення байдужості належать

кінестетичні, такесичні та просодичні компоненти. Просодичні та кінестетичні невербальні компоненти є домінуючими. Кінестетичні й такесичні невербальні компоненти байдужості можуть виступати і самостійними маркерами, і супроводжувати вербалізовані повідомлення. Просодичні невербальні засоби вираження байдужості самостійно не вживаються. Позиційно супроводжуючі висловлювання байдужості, невербальні компоненти можуть передувати вербальному акту, посідати медіальну позицію або слідувати за ними. Перспективним, на наш погляд, є аналіз синтаксичних і стилістичних засобів вираження байдужості в сучасному англомовному дискурсі.

Джерела та література

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Л. : Світ, 1990. – 232 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академия», 2004. – 344 с.
3. Богданов В. В. Функции вербальных и невербальных компонентов в речевом общении / В. В. Богданов // Языковое общение: единицы и регулятивы: межвуз. сб. науч. тр. – Калинин, 1987. – С. 18–25.
4. Борисов О. О. Невербальні маркери вираження емоційного концепту «страх» (на матеріалі сучасної англомовної художньої прози) / О. О. Борисов // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2004. – № 16. – С. 130–133.
5. Гнатюк А. В. Вербальні та невербальні засоби на позначення сумніву в сучасному англомовному художньому дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / А. В. Гнатюк ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л. : [б. в.], 2014.
6. Гончар К. Л. Невербальні засоби комунікації на позначення вихваляння / К. Л. Гончар // Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки. Сер. «Філологічні науки». – Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки. – 2009. – № 5. – С. 392–395.
7. Киселюк Н. П. Вербальні та невербальні засоби актуалізації емоційного стану радості в художньому дискурсі (на матеріалі англомовної прози ХХ-ХХІ століть) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Н. П. Киселюк ; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К. : [б. в.], 2009. – 22 с.
8. Крейдлин Г. Е. Русские жесты и жестовые фразеологизмы: отражение наивной этики в невербальном и вербальном кодах / Г. Е. Крейдлин // Логический анализ языка: Языки этики. – М. : Языки рус. культуры, 2000. – С. 341–353.
9. Самойлович Л. В. Відображення кінетичних засобів невербального спілкування в українських фразеологізмах / Л. В. Самойлович // Культура народів Причорномор'я. – 2003. – № 37. – С. 172–175.
10. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі / Л. В. Солощук. – Х. : Константа, 2006. – 300 с.
11. Стародубцева О. А. Лексико-семантичні засоби кінетичної характеристики комуніканта : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / О. А. Стародубцева ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : [б. в.], 2002. – 18 с.
12. Трусов В. П. Выражение эмоций на лице (по материалам работ П. Эклана) / В. П. Трусов // Вопросы психологии. – 1982. – № 5. – С. 144–147.
13. Хникіна О. О. Невербальні засоби вираження значення обвинувачення в англійській мові / О. О. Хникіна // Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки. Сер. «Філологічні науки». – 2007. – № 3. – С. 84–88.
14. Johansson K. Speech Gestures and Facial Expression in Speechreading / K. Johansson K., J. Rünberg // Scandinavian Journal of Psychology. – Hoboken : The Scandinavian Psychological Associations and Blackwell Publishing Ltd., 1996. – Vol. 37, № 2. – P. 132–139.
15. Mehrabian A. Nonverbal Communication / Albert Mehrabian. – London (UK) and New Brunswick (USA) : Aldine Transaction, 1972. – 226 p.
16. Alcott L. M. Little Women / Louisa May Alcott. – USA : Signet Classics, 2012. – 507 p.
17. Bronte E. Wuthering Heights / Emily Bronte. – NY : Dover Publications, 1996. – 248 p.
18. Chadwick E. Wild Hunt / Elizabeth Chadwick. – UK : Sphere, 2008. – 342 p.
19. Conrad J. The Arrow of Gold: A Story Between Two Notes [Electronic resource] / Joseph Conrad. – NY : Doubleday, Page & Company, 2004. – Access mode : <http://www.online-literature.com/conrad/arrow-of-gold/25/>
20. Conrad J. The Mirror of the Sea / Joseph Conrad. – USA : Xist Publishing, 2015. – 194 p.
21. Burroughs E. R. The Return of Tarzan [Electronic resource] / Edgar Rice Burroughs. – 2014. – Access mode : <http://www.angelfire.com/zine2/erbyville/retoftar.pdf>
22. Galsworthy J. In Chancery / John Galsworthy. – M. : Progress Publishers, 1975. – 304 p.
23. Galsworthy J. The Man of Property / John Galsworthy. – M. : Progress Publishers, 1974. – 384 p.
24. Galsworthy J. The White Monkey / John Galsworthy. – M. : Progress Publishers, 1976. – 304 p.
25. Graham L. The Petrakos Bride / Lindsey Graham. – UK : Harlequin, 2007. – 192 p.
26. James H. Turn of The Screw [Electronic resource] / Henry James. – USA : Penguin Classics, 2011. – Access mode : https://www.ibiblio.org/ebooks/James/Turn_Screw.pdf
27. Kenyon Sh. Bad Attitude / Sherrilyn Kenyon. – NY : Pocket Books, 2007. – 368 p.

28. Kipling R. The Man Who Was [Electronic resource] / Rudyard Kipling. – UK : Rise of Douai, 2014. – Access mode : <https://americanliterature.com/author/rudyard-kipling/short-story/the-man-who-was>
29. Orwell G. Nineteen Eighty-Four / George Orwell. – NY : Penguin Classics, 2013. – 368 p.
30. Sinclair U. The Jungle / Upton Sinclair. – NY : Dover Publications, 2001. – 304 p.
31. Steel D. Remembrance / Danielle Steel. – UK : Sphere Books, 1988. – 480 p.
32. Stevenson R. L. Tales and Fantasies [Electronic resource] / Robert Louis Stevenson. – London : Chatto & Windus, 1905. – Access mode : <http://robert-louis-stevenson.classic-literature.co.uk/tales-and-fantasies/ebook-page-61.asp>
33. Stowe H. B. Uncle Tom's Cabin [Electronic resource] / Harriet Beecher Stowe. – USA : Thomas Nelson & Sons Ltd, 2006. – Access mode : <http://www.dubuyakaygee.com/BMA/BMAepisode144.pdf>
34. Wickham M. The Wedding Girl / Madeleine Wickham. – USA : Black Swan, 2010. – 368 p.

References

1. Babych, N. D. 1990. *Osnovy Kultury Movlennia*. Lviv: Svit.
2. Batevych, F. S. 2004. *Osnovy Komunikatyvnoi Linhvistyky*. Kyiv: Akademia.
3. Bohdanov, V. V. 1987. “Funktsyi Verbalnykh i Neverbalnykh Komponentov v Rechevom Obshchenii”. *Yazykovoie Obshchenie: Edynitsy i Rehuliatyvy*, 18–25. Kalinin.
4. Borysov, O. O. 2004. “Neverbalni Markery Vyrzhennia Emotsiinoho Kontseptu “strakh” (na Materiali Suchasnoi Anhlomovnoi Khudozhnoi Prozy)”. *Visnyk Zhytomyrskoho Derzhavnoho Universytetu Imeni I. Franka*, 16: 130–133.
5. Hnatiuk, A. V. 2014. “Verbalni ta Neverbalni Zasoby na Poznachennia Sumnivu v Suchasnomu Anhlomovnomu Khudozhnomu Dyskursi”. PhD diss., Lvivskiy Natsionalnyi Univesytet Imeni I. Franka.
6. Honchar, K. L. 2009. “Neverbalni Zasoby Komunikatsii na Poznachennia Vykhlavliannia”. *Naukovyi Visnyk VNU*, 5: 392–395.
7. Kyseliuk, N. P. 2009. “Verbalni ta Neverbalni Zasoby Aktualizatsii Emotsiinoho Stanu Radosti v Khudozhnomu Dyskursi (na Materiali Anhlomovnoi Prozy 20–21 Stoliti)”. PhD diss., Kyivskiy Natsionalnyi Linhvistychnyi Universytet.
8. Kreidlin, H. E. 2000. “Russkie Zhesty i Zhestovyye Frazeologizmy: Otrazhenie Naivnoi Etiki v Neverbalnom i Verbalnom Kodakh”. *Logicheskii Analiz Yazyka: Yazyki Etiki*, 341–353. Moskva: Yazyki Russkoi Kultury.
9. Samoilovych, L. V. 2003. “Vidobrazhennia Kinytychnykh Zasobiv Neverbalnogo Spilkuvannia v Ukrainskykh Frazeolohizmakh”. *Kultura Narodov Prychernomoria*, 37: 172–175.
10. Soloshchuk, L. V. 2006. *Verbalni i Neverbalni Komponenty Komunikatsii v Anhlomovnomu Dyskursi*. Kharkiv: Konstanta.
11. Starodubtseva, O. A. 2002. “Leksyko-Semantychni Zasoby Kinytychnoi Kharakterystyky Komunikanta”. PhD diss., Kyivskiy Natsionalnyi Universytet Imeni Tarasa Shevchenka.
12. Trusov, V. P. 1982. “Vyrazhenie Emotsii na Litse (po Materialam Rabot P. Eklana)”. *Voprosy Psikhologii*, 5: 144–147.
13. Khnykina, O. O. 2007. “Neverbalni Zasoby Vyrzhennia Znachennia Obvynuvachennia v Anhliiskii Movi”. *Naukovyi visnyk VDU*, 3: 84–88.
14. Johansson, K. and Runnberg, J. 1996. “Speech Gestures and Facial Expression in Speechreading”. *Scandinavian Journal of Psychology*, 37 (2): 132–139. Hoboken: The Scandinavian Psychological Associations and Blackwell Publishing Ltd.
15. Mehrabian, Albert. 1972. *Nonverbal Communication*. London (UK) and New Brunswick (USA): Aldine Transaction.
16. Alcott, Louisa May. 2012. *Little Women*. USA : Signet Classics.
17. Bronte, Emily. 1996. *Wuthering Heights*. New York: Dover Publications.
18. Chadwick, Elizabeth. 2008. *Wild Hunt*, 342. UK : Sphere.
19. Conrad, Joseph. 2004. *The Arrow of Gold: A Story Between Two Notes*. New York: Doubleday, Page & Company. <http://www.online-literature.com/conrad/arrow-of-gold/25/>
20. Conrad, Joseph. 2015. *The Mirror of the Sea*. USA: Xist Publishing.
21. Burroughs, Edgar Rice. 2014. *The Return of Tarzan*. <http://www.angelfire.com/zine2/erbville/retoftar.pdf>
22. Galsworthy, John. 1975. *In Chancery*. Moskov: Progress Publishers.
23. Galsworthy, John. 1974. *The Man of Property*. Moskov: Progress Publishers.
24. Galsworthy, John. 1976. *The White Monkey*. Moskov: Progress Publishers.
25. Graham, Lindsey. 2007. *The Petrakos Bride*. UK : Harlequin.
26. Henry, James. 2011. *Turn of The Screw*. USA: Penguin Classics https://www.ibiblio.org/ebooks/James/Turn_Screw.pdf
27. Kenyon, Sherrilyn. 2007. *Bad Attitude*. New York: Pocket Books.
28. Kipling, Rudyard. 2014. *The Man Who Was*. UK: Rise of Douai. <https://americanliterature.com/author/rudyard-kipling/short-story/the-man-who-was>

29. Orwell, George. 2013. *Nineteen Eighty-Four*. New York: Penguin Classics.
30. Sinclair, Upton. 2001. *The Jungle*. New York: Dover Publications.
31. Steel, Danielle. 1988. *Remembrance*. UK : Sphere Books.
32. Stevenson, Robert Louis. 1905. *Tales and Fantasies*. London: Chatto & Windus. <http://robert-louis-stevenson.classic-literature.co.uk/tales-and-fantasies/ebook-page-61.asp>
33. Stowe, Harriet Beecher. 2006. *Uncle Tom's Cabin*. USA: Thomas Nelson & Sons Ltd. <http://www.dubyakaygee.com/BMA/BMAepisode144.pdf>
34. Wickham, Madeleine. 2010. *The Wedding Girl*. USA: Black Swan.

Троцюк Аида. Невербальные средства выражения значения безразличия в современном английском языке. Проанализированы невербальные средства актуализации эмоционального состояния безразличия и закономерности их взаимодействия с вербальными средствами в англоязычном художественном дискурсе. Выделен реестр невербальных средств для обозначения безразличия, к которому относятся кинестетические (мимика, жесты, положение тела, походка, контакт глазами), такесические (поцелуи, касания) и просодические компоненты. Просодические и кинестетические невербальные компоненты являются доминирующими. Кинестетические и такесические невербальные компоненты безразличия могут выступать как самостоятельными маркерами, так и сопровождать вербальные сообщения. Просодические невербальные средства выражения безразличия самостоятельно не употребляются. Позиционно невербальные компоненты, сопровождающие высказывания безразличия, могут предшествовать вербальному акту, образуя эмоциональную основу для вербальной части сообщения; занимать медиальную позицию, уточняя значение вербального сообщения, или следовать за ним, усиливая содержание высказывания.

Ключевые слова: невербальный компонент, кинесика, просодика, такесика, эмоциональное состояние безразличия.

Trotsiuk Aida. Nonverbal Means of Expressing the Meaning of Indifference in Modern English. The article deals with the nonverbal means of expressing the emotional state of indifference and the specificity of their interaction with verbal ones in the English fiction discourse. The research presents the list of nonverbal means of expressing the state of indifference. The study proves that indifference is implied by kinesic (mimics, gestures, positions of the body, step, eye contacts), haptic (kisses, touches) and prosodic nonverbal means. Kinesic and prosodic nonverbal components are dominant. Kinesic and haptic nonverbal components may be used both independently and may accompany verbalized messages. Prosodic nonverbal means of expressing indifference are not used autonomously. Depending upon the position in the discourse nonverbal components of indifference perform different functions. In the initial position, they create the emotional background for verbal part of the utterance. In the medial position, nonverbal components of indifference specify the meaning of verbal ones. In the final position, they strengthen the meaning of verbal utterances.

Key words: nonverbal component, kinesics, prosodics, haptics, emotional state of indifference.

ПОНЯТТЯ СУБ'ЄКТА ДИСКУРСИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Розглянуто поняття «суб'єкт дискурсивної діяльності» у взаємозв'язку зі складним і багатогранним дискурсивним явищем ідентичності. Проаналізовано теоретичні підходи до його вивчення з основним фокусом на кореляції між індивідуальним/персональним і соціальним/колективним рівнями ідентичності. Ідентичність доцільно досліджувати за допомогою соціокогнітивного підходу, у межах якого встановлено, що у свідомості кожної людини соціальний (колективний, інтеракційний) рівень ідентичності взаємодіє з когнітивним (індивідуальним, особистісним), що свідчить про їх діалектичний взаємозв'язок. Ідентичність формується в дискурсі й за допомогою дискурсу не лише як особистісна самопрезентація суб'єкта дискурсивної діяльності, а й як продукт взаємодії усіх учасників комунікації. Відповідно, саме завдяки ретельному лінгвістичному аналізу когнітивних, дискурсивних та інтеракційних механізмів само- та взаємоідентифікації у дискурсі уможливується виявлення індивідуальних і соціальних характеристик мовця. Ідентичності конструюються способом накопичення позицій суб'єкта дискурсивної діяльності у варіативних соціокультурних контекстах, чим зумовлено соціальну значущість і залежність феномена «суб'єкт дискурсивної діяльності» від ситуативних умов інтеракції. Отже, ідентичності, що формуються в конкретних ситуативних умовах, називають «ситуативними»; це дає можливість стверджувати: формування ідентичності та дискурсивне позиціонування – фундаментально пов'язані процеси, які не існують поза дискурсом і соціальною інтеракцією.

Ключові слова: суб'єкт дискурсивної діяльності, ідентичність, ситуативна ідентичність, позиція суб'єкта дискурсивної діяльності, соціокогнітивний підхід до аналізу дискурсу.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблеми ідентичності правомірно потрапляють у фокус досліджень сучасних вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, оскільки відповідають пріоритетам неoантропоцентричного підходу до мови й мовлення. У зв'язку з розширенням комунікаційних ресурсів у сучасного індивіда стало значно більше можливостей говорити про самого себе, про свою персону і про своє місце в соціумі, внаслідок чого розширяється репертуар само- і взаємоідентифікувальних потреб і засобів (вербальних і невербальних) їх реалізації.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Через свою дифузність, з одного боку, та високий рівень пояснювального потенціалу, з іншого, поняття ідентичності сьогодні стає ключовим для найрізноманітніших галузей гуманітарного знання: філософії [8; 40], соціології [3; 5; 42], психології [21; 30], культурології [13], лінгвістики [6; 10; 14; 24; 35].

Ідентичність – складний і багатогранний феномен, у якому інтегруються соціокультурний, психоемоційний, лінгвокогнітивний мовно-комунікативний аспекти. Саме мова об'єднує зусилля представників багатьох наук, що розробляють теорію ідентичності, оскільки дослідження мовних одиниць дозволяють робити висновки щодо пов'язаних з ними ідентифікаційних ментальних процесів і соціально-особистісних характеристик мовця.

В основі різних підходів до феномена ідентичності лежить прагнення соціуму до цілісності, стабільності та прозорості образу людини: ідентичність, самість (*self*) суб'єкта повинна бути доступною і зрозумілою. Однак це бажання далеке від реальності, оскільки все частіше очевидною стає непостійність, плинність, фрагментарність, розірваність, несправжність, недосяжність, множинність і віртуальність ідентичності, що ускладнює розуміння суб'єкта і пояснює інтерес до нього дослідників найрізноманітніших галузей знань.

Мета і завдання статті полягають у тому, щоб розкрити зміст поняття ідентичності, проаналізувати теоретичні підходи до його вивчення та пояснити взаємозв'язок між поняттями «ідентичність» і «суб'єкт дискурсивної діяльності».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Розмаїття підходів до вивчення ідентичності пояснюється не лише складністю і багатогранністю

цього феномена, але й неоднозначністю самого терміна. На це звертає увагу один з основоположників концепції ідентичності Е. Еріксон у відомій розвідці «Ідентичність та життєвий цикл» (*“Identity and Life Cycle”*), свідомо відмовляючись від її чіткого визначення: «Чим більше пишеш на цю тему, тим ширшим і всеосяжнішим здається зміст цього поняття» [28, 20]. Саме тому вважаємо доречним коротко проаналізувати походження терміна *“identity/ідентичність”*, розпочавши екскурс в історію становлення його змісту з етимології його повсякденного узусу, яка надає відомості щодо відповідного фрагмента наївної картини світу носіїв англійської мови.

В Оксфордському словнику англійської мови зміст терміна «ідентичність» визначається насамперед як «характеристика, почуття або вірування, що вирізняють людей з-поміж інших» (*“characteristics, feelings or beliefs that distinguish people from others: a sense of national / cultural / personal ‘group identity’”*), і лише потім наводиться значення ідентичності як «стану або відчуття схожості з кимось або чимось» (*“the state or feeling of being very similar to smb/smith”*) [38, 448]. З одного боку, ідентичність носії англійської мови розуміють як власну унікальність (відмінність), а з іншого – приналежність до певної групи за ознакою схожості (тотожності).

Якраз така неоднозначність терміна лежить в основі новітнього, постструктуралістського трактування цього поняття як нестабільної і плинної величини [24], що не лише зафіксовано у тлумачних словниках англійської мови, а й відображено в етимології англійського слова *“identity”* як такого, що походить від пізньолатинського *“identitās”*, що, своєю чергою, бере початок від ранньолатинських слів *“idem”* (ідентичний) і *“ipse”* (схожий сам на себе, унікальний) [37].

Уперше семантичну розмитість терміна «ідентичність» фіксує П. Рікер, намагаючись дати йому визначення [40]. Він зауважує, що в утворенні кореня французького слова *ідентичність* (*l’identitū*) беруть участь два латинських слова – *idem* і *ipse*. З цього випливає, що у цьому слові відбувається накладання двох різних значень. Перше з них, *“idem”* (ідентичний) означає «дуже схожий», «аналогічний», «той самий», що передбачає певну форму незмінності в часі. Термін *ipse* протиставляється традиційному поняттю *idem*, до якого важко підібрати український еквівалент – щось близьке до «само тотожності», «неперервності в часі і просторі». Інакше кажучи, значення слова *“ipse”* пов’язане з «самістю» (*ipseite*), *“self”* [40, 296–297], що означає «унікальність», «індивідуальність». Отже, *idem* як синонім до «найвищою мірою подібного», «аналогічного», «того самого» передбачає певну форму незмінності в часі. Другий корінь *ipse* пов’язаний з такими словами, як «замість», «самототожність», «суть», «основа» (*“essentia”*) [17, 18].

Зафіксуємо основні смисли, пов’язані з поняттям «ідентичність»: тотожність, цілісність, визначеність, спосіб розмежування «Я» від «не-Я», самість, унікальність, неперервність у часі. Загалом можна виокремити два контексти, якими визначається природа ідентичності: контекст порівняння, яким окреслюється ступінь схожості і відповідності, та контекст динамічності, яким задається постійність у змінах і розвитку. Отже, визначимо *ідентичність* як плинне, схильне до динамічних змін усвідомлення приналежності об’єкта (суб’єкта) іншому об’єкту (суб’єкту) як частини і цілого, особливого і загального, схожого і відмінного.

Із наведеного вище можна зробити висновок про діалектичну природу ідентичності, яка перебуває на межі між сталістю і плинністю, між стабільністю власної самості та динамічністю різних «Я», що конструюються у різних дискурсивних ситуаціях, між індивідуальним «Я» і «Я» як (не-)члена певної соціальної спільноти.

Серед усього розмаїття класифікацій ідентичності у соціогуманітарному знанні нас передусім цікавить співвідношення індивідуально-особистісного та соціально-колективного рівнів ідентичності. Ми пропонуємо використати соціокогнітивний підхід до вивчення ідентичності, у межах якого визнається, що у свідомості кожної людини соціальний (колективний, інтеракційний) рівень ідентичності взаємодіє з когнітивним (індивідуальним, особистісним), що свідчить про їх діалектичний взаємозв’язок. Ще Ю. Габермас зауважував, що ідентичність людини – це нерозривна єдність її особистісного і соціального компонентів, оскільки особистісна й соціальна сфери перебувають у процесі постійної взаємодії і взаємовизначення [32, 58]. У концепції Е. Гідденса ідентичність також двополюсна: з одного боку, це конформізм, пристосування до умов зовнішнього світу, а з іншого – індивідуалізм, замкненість на собі [31].

Ідентичність формується у дискурсі не лише як презентація мовцем свого «Я», а як спільно створений продукт взаємодії з усіма учасниками комунікації. І особистісна, і соціальна ідентичності виникають унаслідок цілої низки когнітивно-дискурсивних та інтеракційних механізмів само- і взаємоідентифікації, виявляючись, на думку О. П. Матузкової, видами індивідуальної ідентичності, оскільки належать винятково до індивідуального виміру самовизначення особистості [14, 80]. Водночас особистісна ідентичність пов'язана з формуванням феноменологічного «Я», а соціальна – інтеракційного «Я». Отже, *особистісну* ідентичність, слідом за О. Матузковою, розуміємо як «результат когнітивно-емоційного конструювання індивідом своєї індивідуальної тотожності і цілісності», а *соціальну* – як «результат своєї тотожності з групою / спільнотою» [14, 83].

Поряд із особистісною і соціальною, виокремлюють також і *колективну* або *групову* ідентичність [6], що асоціюється з колективним виміром ідентифікації, так звану «Ми»-ідентифікацією. Йдеться про ідентичність колективу як етносу, соціокультурної спільноти чи політичної нації. Відомий французький дослідник А. Табуре-Келлер, наприклад, говорить про чотири типи ідентичності, виділені за принципом зростання рівня спільності: самоідентичність (*self-identity*), колективна ідентичність (*collective identity*), інституційна ідентичність (*institutional identity*), глобальна ідентичність (*global identity*) [41, 315].

Таке розмаїття класифікацій цілком виправдовує тезу про динамічність і множинність цього явища, адже кожен індивід у кожній окремій ситуації мовлення, залежно від її умов, конструює одну з цих ідентичностей або й відразу всі. Визнаючи певну термінологічну плутанину, ми, на протипагу О. Матузковій [14, 84], використовуємо термін «колективна ідентичність» як синонім до «соціальної ідентичності», маючи на увазі, що соціальна ідентифікація відбувається і на рівні інтеракції в малих соціальних групах (безпосередня взаємодія суб'єктів комунікації), і на рівні великих соціальних груп (стать, нація, раса, етнос). Інакше кажучи, людина взаємодіє з іншими людьми не лише на мікро-, а також і на макросоціальному рівнях. Отже, соціальна ідентичність, на нашу думку, включає і індивідуальний вимір (в умовах мікро-соціальної інтеракції), і колективний (в умовах макросоціальної інтеракції).

Ідентичність будь-якої людини формується і видозмінюється протягом усього її життя, що супроводжується кризами – конфліктами між уже існуючим змістом ідентичності й актуальною ситуацією [31, 47–55]. «Особистісна ідентичність, – пише Е. Гідденс, – не є сталим набором рис, притаманних індивіду. Вона виявляється у “самості”, яку індивід розуміє в термінах своєї біографії. Ідентичність передбачає неперервність у просторі і часі, а самоідентичність рефлексивно інтерпретується агентом» [31, 53]. Вона породжується і підтримується в неперервній дискурсивній діяльності – «наративному русі, що інтегрує події, вчинки і переживання у зв'язну біографію» [31, 54]. Іншими словами, індивідуальна ідентичність людини не є якоюсь об'єктивною якістю (властивістю) людини, даною раз і назавжди. Це актуальний стан, поточне переживання суб'єктом власної цілісності в певний момент життєвого шляху, в конкретній комунікативній ситуації. Людина усвідомлює, хто вона в цей момент із досвіду ситуативного спілкування, оскільки її **ідентичність вибудовується на базі соціокогнітивного фундаменту її позицій у дискурсі**. Через це ідентичність – це не просто «Я», а «Я» – занурене в ситуацію спілкування [42, 185]. Відповідно, виділяється ще один вид ідентичності, що є важливим для нашого дослідження, – **ситуативна** [27, 268] – різновид індивідуальної ідентичності, що конструюється, підтверджується, заперечується і корегується суб'єктом дискурсивної діяльності в процесі комунікативної інтеракції з іншими суб'єктами в конкретних ситуативних умовах [24, 592], що у цьому дослідженні є умовами дискурсивної ситуації ризику.

Життєдіяльність суб'єкта в суспільстві ризику, що пов'язана з наростанням соціальної мобільності, призводить до виникнення у нього відчуття невизначеності, тривоги і до збоїв у системі так званої онтологічної безпеки (*ontological security*), яка, на думку Е. Гідденса, лежить в основі соціальних проявів особистісної ідентичності. «Практична свідомість, – пише Гідденс, – що вплетена в рутину буденності, в когнітивному та емоційному планах є основним генератором того відчуття онтологічної безпеки, яке, зазвичай, відчувається людьми і антонімом якого є «страх, що народжується при зіткненні з невідомістю і хаосом» [31, 49]. Відчувати онтологічну безпеку на рівні безпосередньої практичної свідомості означає мати відповіді на основні екзистенційні

питання, які стоять перед сучасною людиною, а також збереження її персональної (особистісної) ідентичності.

У сучасну епоху глобалізації суб'єктами дискурсивної діяльності все частіше фігурують не окремі індивіди, а групи людей – від невеликих об'єднань до всесвітніх організацій. Наприклад, розглядаючи сучасну екологічну ситуацію, можна вважати її небезпечною і для окремого індивіда, і для всього людства. Колективні екологічні небезпеки легко можуть трансформуватися в індивідуальні ризики і навпаки, – залежно від сприйняття і суб'єктного позиціонування. Відтак, їх вивчення повинно відбуватися на всіх рівнях соціодискурсивних утворень – від **особистісних (індивідуальних) до соціальних (колективних) ідентичностей**.

Отже, у нашому дослідженні превалює уявлення про ідентичність як про суперечливий і нестабільний феномен, схильний до постійного поновлення та радикальних трансформацій. Під час своєї дискурсивної діяльності людина осмислює навколишню реальність, у якій проходить її життя, і переструктурує цю реальність згідно власних потреб. Так вона пізнає не лише своє оточення, а й себе у ньому. Індивід реформує себе самого і світ навколо себе, прагнучи до стабільності, визначеності і гармонії.

Особистісні ідентичності, котрі конструюються суб'єктами дискурсивної діяльності, мають ситуативну природу і залежать від контекстних умов комунікації. Використання діяльнісного підходу дозволяє простежити динаміку формування особистісних (індивідуальних) ідентичностей у дискурсі та намітити точки біфуркації цих процесів, зважаючи на вплив різноманітних мовних і позамовних чинників. Натомість соціальним (колективним) ідентичностям характерна відносна визначеність і стабільність, а тому вони краще піддаються категоризації і параметризації, що робить доцільним використання репрезентаційного підходу до вивчення їх вербального втілення у дискурсі.

Оскільки в актуальних нині лінгвістичних дослідженнях «суб'єкта» й «ідентичності» використовуються напрацювання багатьох інших гуманітарних дисциплін, вважаємо доцільним розглянути релевантні для нашої розвідки соціологічні та психологічні теорії й концепції, які допоможуть розкрити мультидисциплінарну природу згаданих понять.

Ідентичність з позицій соціології. Перебуваючи в діалектичному взаємозв'язку з суспільством, ідентичність формується в дискурсивній діяльності індивідів як невід'ємній частині їх соціальної активності, що відбувається в надскладній системі соціально-зумовлених і культурно-значущих координат. Існує об'єктивний світ, який не залежить від людського розуму, з одного боку, і суб'єктивний світ, який людина конструює у своїй свідомості, з іншого [12, 22]. Соціальний суб'єкт не просто бере участь у конструюванні світу, а орієнтується в ньому сам і, відповідно, орієнтує інших суб'єктів: своєю дискурсивною діяльністю він/вона репрезентує себе як член суспільства, соціуму, культури.

У *конвенційній соціології* ідентичність розуміють як категоризацію себе самого як виконавця певної ролі (наприклад, «учень/учитель», «лікар/пацієнт» тощо) і залучення до цієї власної «самості» значень і очікувань, що асоціюються з цією роллю [25, 883]. Ідентичність виявляється у сприйнятті індивідом самого себе як члена соціальної спільноти (*in-group membership*). Іншими словами, соціальна ідентичність тлумачиться як індивідуальне, емоційно й аксіологічно навантажене знання суб'єкта про його належність до певної соціальної групи [42, 78]. Наприклад, індивіди, що виконують ролі «вчителя» й «учня», за певних комунікативних умов можуть розглядатися як члени одного соціального колективу (школа, освітній заклад), а за інших – належати до опозиційних спільнот (учителі, учні). Отже, в термінах конвенційної соціології суб'єкт сприймає себе як об'єкт, а значить, може категоризувати, класифікувати і номіналізувати себе самого стосовно інших соціальних категорій і класифікацій.

Натомість, у трактуванні представників *соціального конструкціонізму* ідентичність індивіда не є трансцендентною величиною, абстрактним суб'єктом, відображеним у мові, а конкретною персоною, що конструюється у дискурсі [29, 92–95] і за допомогою дискурсу, а тому виявляється термінологічно близькою до ключового для нашої роботи поняття **суб'єкта дискурсивної діяльності**. Прихильники соціоконструкціоністського тлумачення ідентичності вважають її формою динамічного вибудовування людиною власної суб'єктності (самості) у дискурсивній діяльності [30].

Соціальний конструкціонізм, який називають «соціологічною парадигмою, що ґрунтується на мові» [30, 268], з'явився в останні десятиріччя ХХ ст., об'єднавши методи дискурс-аналізу, постструктуралістської філософії, постмодернізму й риторики. Методологія соціального конструкціонізму уможливило вивчення процесів, за допомогою яких люди сприймають, інтерпретують, описують і пояснюють події та об'єкти навколишнього світу (включаючи себе). Людина, на думку представників цієї течії в соціології, нерозривно пов'язана з мовою, «оточена» нею, а, відтак, мова складає основу її самості (ідентичності). До того ж «людина стає суб'єктом лише тоді і на той час, коли вона користується мовою» [7, 28]. Її ідентичність (або сам суб'єкт) конструюється в дискурсі, в інтеракції з іншими суб'єктами, виявляючись у формі суб'єктності як відчуття самого себе («самості»). У світлі соціоконструкціоністських теорій науковці доходять розуміння того, що об'єкти навколишнього світу усвідомлюються нами як реальні тільки тоді, коли ми говоримо про них.

Як підсумок, центр уваги соціальних конструкціоністів зміщений від ідентичності як сталої величини до динаміки її конструювання, тобто питання полягає не в тому, якою є істинна природа самості, а як люди концептуалізують її у дискурсі, описуючи, інтерпретуючи і роблячи для себе зрозумілими самих себе і світ, у якому живуть.

Психологічна сутність ідентичності. У сучасній психології також можна виокремити два основні вектори дослідження ідентичності. З одного боку, її розглядають як об'єктивний психологічний стан людини, як складну структуру, що базується на одночасній схожості (групово ідентичність) або відмінності (его-ідентичність) індивіда від інших індивідів [21; 28]. А з іншого боку, ідентичність трактується як сконструйоване, контекстно-залежне, фрагментарне і рухоме утворення, що формується в дискурсивній інтеракції за допомогою мови [30].

Традиційні погляди психологів на ідентичність спираються на уявлення про існування «суверенного суб'єкта», незалежного від зовнішніх впливів [18]. Віра в те, що «Я» формується в результаті накопичення й осмислення досвіду, декартівський дуалізм душі й тіла підготували ґрунт для тлумачення ідентичності, котре для деяких дослідників залишається актуальним і донині: Я – це цілісна, незалежна персона, що пізнає, інтерпретує і творить.

Дискурсивна психологія як альтернативний напрям вивчення ідентичності, сформувалася в кінці ХХ ст., унаслідок виникнення тенденції розглядати ідентичність як соціокультурний і культурно-історичний продукт дискурсу. Завдяки М. Фуко [19], поряд із соціологією в психології ідентичність почали тлумачити як утворення, що виникає в результаті впливу домінуючих дискурсів, пов'язаних із соціальними механізмами і практиками. У межах такого антиесенціалістського і антиекзистенціалістського тлумачення ідентичності вважається, що вона залежить від мови та мовленнєвих практик, які використовуються суб'єктом у повсякденній взаємодії з іншими суб'єктами комунікації [39, 102]. Принциповим водночас стає розгляд ідентичності в термінах «децентрації», «множинності», «фрагментарності». Нестійка, плинна ідентичність створюється шляхом великої кількості подекуди суперечливих текстів (у нашому випадку текстів, що маніфестують суб'єктні позиції в дискурсі), які не можуть забезпечити її послідовність і стабільність [39, 103].

Дискурсивно-психологічне розуміння природи ідентичності суголосне її соціоконструкціоністському трактуванню, представники якого заперечують ідею про те, що «замість» людини складається з цілісної та єдиної ідентичності. Натомість «Я» розглядається як сукупність множинних ідентичностей, конституюваних у дискурсі [23; 29; 39]. Інакше кажучи, згідно з усталеною нині в дискурсивній психології думкою, ідентичність людини – це не ізольований, автономний феномен, а сутність, яка перебуває у динаміці постійної взаємодії із соціальним світом [23; 29; 30]. Дискурсивні психологи стверджують, що в дискурсі люди конструюють варіабельні, функціональні та логічно наслідкові (*consequential*) версії світу (зокрема й самих себе), «породжуючи знання про нього, управляючи і ділячись між собою цими знаннями в соціальній інтеракції» [39, 106]. Увага дискурсивних психологів сфокусована на вивченні питань презентації ідентичності суб'єктами соціальної взаємодії, ґрунтуючись на досягненнях теорій символічного інтеракціонізму і наративної психології.

У межах теорії *символічного інтераціоналізму* ідентичність розглядають через призму соціальної взаємодії індивіда. Конструюючи власну ідентичність, людина значною мірою орієнтується на інформацію про себе, сприйняту нею від інших людей, перебуваючи під постійним впливом суспільних норм і правил поведінки. Напрям вивчення ідентичності в контексті соціальної взаємодії отримує подальший розвиток з позицій соціального конструкціонізму як продукту наших соціальних стосунків з іншими людьми [29].

У пошуках нових методів, які дозволили б вивчення ідентичності, ряд психологів, що поділяють погляди соціального конструкціонізму, звернулися до вивчення наративів, серед яких провідне місце посідають Я-наративи, або історії від першої особи (персональні розповіді), котрі змальовують перипетії власного життя. «...Людина організовує свою ідентичність за допомогою наративу, який виявляється “особистим міфом”, що формується протягом усього життя» [2, 98]. Саме в таких життєвих історіях, на думку багатьох науковців, і конструється ідентичність, надаючи суб'єкту відчуття цілісності і зв'язності в часі й просторі. Отже, ідентичність, у межах *наративного підходу*, конструється і конститується в дискурсі автобіографічного наративу, завдяки якому людина досягає відчуття самості, виділяючи в потоці своєї життєдіяльності моменти з особливим смислом і оцінним значенням.

Згідно з важливою для нашого дослідження *теорією позиціювання* Б. Дейвіса та Р. Харре, яка розробляється в межах наративної психології, поняття ідентичності розглядається як сукупність суб'єктних позицій, а, отже, інкорпорує лінгвокогнітивний репертуар особистості як носія певної мови і культури та ситуативний контекст, у якому вона перебуває. «Зайнявши певну позицію, – стверджують Б. Дейвіс і Р. Харре, – людина неминуче бачить світ з погляду цієї позиції, і в термінах тих образів, метафор, сюжетів і концептів, які стають релевантними лише в дискурсивній практиці цього суб'єкта та його позиціювання» [26, 46].

Грунтуючись на теорії позиціювання, відомі американські дослідниці ідентичності М. Бакхольц і К. Хол уперше запропонували мультидисциплінарну модель конструювання ідентичності в дискурсі. Згідно з їх визначенням, що покладено в основу й цього дослідження, «ідентичність – це соціальне позиціювання себе та інших. У мовному плані ідентичність маркується за допомогою певних словесних ярликів, зокрема: імплікатур, позицій, стилів та інших мовних структур і знаків» [24, 592].

Отже, фундаментальним положенням дискурсивної психології є трактування ідентичності як невіддільної від процесів мислення і мовлення, під час яких «мовці діляться своїм розумінням світу і запрошують інших взяти участь у цьому процесі через мовленнєві акти комунікації» [34, 181], а «всі акти мовлення є ідентифікаційними актами» [41, 315].

Британський дослідник Дж. Джозеф стверджує, що «суттю ідентичності є сама ідентичність» [33, 1], виокремлюючи два виміри конструювання і розпізнавання ідентичності – фізичний (візуальний, поведінковий) і когнітивний (абстрактний, ментальний). Ідентичність, що конструється фізичним шляхом, легко доступна для спостереження, водночас творення ідентичності на рівні когніції можна досягнути лише через мову й мовлення. На думку Дж. Джозефа, це розмежування віддзеркалює взаємозв'язок між об'єктивною і суб'єктивною реальністю, – між тим, що суб'єкт бачить і проживає, і тим, як він/вона це передає за допомогою мови [33, 5].

У нашому дослідженні ідентичність вважаємо формою конструювання людиною власної суб'єктності в її спільній дискурсивній діяльності з іншими суб'єктами інтерації і тому потребує якісно нового підходу до вивчення її динамічної природи – *соціокогнітивного*, який дозволяє поєднати дослідження когнітивних механізмів і соціолінгвістичних особливостей позиціювання індивіда в різноманітних мікро- і макро- соціокультурних контекстах, що здійснюється шляхом взаємного конструювання ідентичностей у дискурсі та за допомогою дискурсу.

Тлумачення ідентичності у лінгвістиці. У лінгвістиці поняття ідентичності вивчається комплексно і багатоаспектно в руслі соціолінгвістики, критичного дискурс-аналізу, інтераціональної лінгвістики, міжперсональної прагматики, лінгвокультурології та ін. Найрізноманітніші аспекти цього багатогранного явища описано в термінах теорії соціолінгвістичної стратифікації (*social stratification theory*), теорії мовленнєвої акомодатії (*speech*

accommodation theory), теорії ідеології мови (*linguistic ideology*), теорії індексальності в лінгвістичній антропології (*indexicality theory*), аналізу категоризації членства (*membership categorization analysis*), концепції обличчя і ввічливості (*theory of face and politeness*) та ін.

З одного боку, лінгвістичні дослідження ідентичності проводяться в дусі репрезентаційного, об'єктивістського підходу, в термінах «мовної особистості» [11] як складної, ієрархічно організованої структури, що об'єднує численні гетерогенні, гетерохронні і гетеросуб'єктні елементи. А з іншого, ідентичність вивчається з позицій діяльнісного, конструкціоністського підходу – як система сформованих у дискурсі суб'єктних позицій, що неперервно змінюється, узгоджується і трансформується під час дискурсивної діяльності суб'єкта.

Ідентичність і мовна особистість. Широке коло питань, пов'язаних з поняттям ідентичності і засобами його мовної актуалізації, до останнього часу активно досліджувалось у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці з основним аналітичним фокусом на традиційному вивченні особливостей мовленнєвої поведінки комунікантів як вияву їх гендерної, вікової, культурної або етнічної належності [6; 20 й ін.]. Уважаючи, що ідентичність виявляється в наборі відомостей різної природи, накопичених у свідомості індивіда в ході його/її соціальної активності та в результаті рефлексії над раніше неусвідомленими уявленнями про самого себе, згадані науковці зосереджені переважно на кінцевому продукті – на категоризації цих відомостей.

Вивчення *мовної особистості* [11] – один із популярних нині напрямів вітчизняної лінгвістики, в межах якого розробляється проблематика ідентичності. І дійсно, неможливо не помітити взаємозв'язку між поняттями «мовна особистість» та «ідентичність», близькість яких базується на визнанні їх обоюдної залежності від мови й дискурсу, адже більшість само- і взаємодентифікувальних соціальних інтеракцій здійснюється в дискурсі за допомогою мовних засобів.

Мовна особистість трактується не лише як частина об'ємного і багатогранного розуміння особистості в психології, а й як особистість, котра вміщує в собі і психічний, і соціальний, і етнічний компоненти, що переломлюються через її мову, її дискурс [11, 37–39]. «Мовна особистість – підкреслює Ю. Караулов, – виражається в мові (текстах) і через мову» [11, 30]. Виявляючи специфічні ознаки мовної особистості як сталої структури, дослідники параметризують її і пропонують численні класифікації особливостей її мовної репрезентації. Деякі науковці диференціюють мовну і комунікативну особистості, пропонуючи варіативні типології їх специфічних ознак. Наприклад, В. Карасик вважає, що комунікативна і мовна особистості не тотожні і пропонує власну класифікацію структурних елементів комунікативної особистості, серед яких основними є ціннісний, пізнавальний і поведінковий плани [9]. На думку В. Карасика, запропоновані ним аспекти комунікативної особистості співвідносяться з тривірнєвою моделлю мовної особистості Ю. Караулова, але не тотожні їй, оскільки остання передбачає ієрархію рівнів, а ціннісний, пізнавальний і поведінковий аспекти є взаємодоповнювальними [11].

Однак увага представників найрізноманітніших наук до проявів особистості у мові, розширення простору соціальних практик суб'єкта, збільшення набору його/її комунікативних компетенцій і здатність функціонувати у складних соціокультурних контекстах не могли не змінити уявлення про мовну особистість. Це поняття, після тривалого перебування у фокусі активних лінгвістичних пошуків, на думку О. Баранова, в останні роки «втратило свій евристичний потенціал у світлі накопичених розбіжностей в області аналізу дискурсу» [1, 30].

Методологічно важливим у сучасному дослідженні ідентичності стає факт інтеграції мовної особистості та її соціальної діяльності в одне функціональне ціле – *суб'єкта соціальної діяльності*, невід'ємною частиною якої є його/її дискурсивна діяльність. Фокус уваги дослідників змістився з результату цієї діяльності (тексту або висловлення як мовної / мовленнєвої сутності) на процес її творення (комунікативну / дискурсивну подію).

Ідентичність і суб'єкт дискурсивної діяльності. На зміну парадигми «мова у самій собі» прийшла «лінгвістика мовного існування» [4], максимально наближена до реальних мовленнєвих практик, утілених у дискурсі. Замість констатації прагматично і соціально зумовленої специфіки мовлення лінгвістичні дослідження суб'єкта й ідентичності останніх років усе частіше зосереджуються на динаміці дискурсивного конструювання людьми самих себе та на тому, як їх

позиціонують інші люди в різних ситуаціях спілкування. Розуміння суб'єкта як системно-еволюційної категорії в термінах «лінгвістики мовного існування» – результат переосмислення з сучасних методологічних позицій поняття мовної особистості, у якому об'єднуються філософські, соціологічні і психологічні погляди на суспільноважливу сукупність особливостей людини, що виявляють її суть.

Поняття «суб'єкт дискурсивної діяльності» (далі – СДД) є близьким до поняття «дискурсивна особистість», адже саме дискурс дає можливість підключати до аналізу мовної особистості чинники широкого діапазону: ментальні, психологічні, прагматичні, адже в дискурсі мовна особистість реалізує себе у дискурсивних діях. У дискурсі виявляється епістемічний статус і емоційний стан суб'єкта, що є важливими чинниками організації спілкування. На думку С. Плотнікової, у дискурсі людина як мовна особистість трансформується в дискурсивну особистість (у термінах нашого дослідження – в СДД), оскільки дискурс продукується і споживається нею на перетині когнітивних, психологічних, комунікативних і соціальних чинників [16, 6]. Дискурсивна особистість «сама породжується дискурсом і породжує його у вигляді фрагментарного або цілісного, усного або письмового повідомлення, що може бути закінченим або неперервно поновлюватись» [16, 6]. Інакше кажучи, людина, яка вже зайняла місце у мовному просторі (є носієм певної мови і культури як мовна особистість), починає продукувати смислові повідомлення – дискурси – і створювати з них свій «дискурсивний простір» і себе в цьому просторі [16]. На думку Н. Петлюченко, мовній особистості притаманні особливості, які вона називає «індексами», завдяки яким формується її «дискурсивний портрет». Ці індекси охоплюють біологічну, індивідуальну, психологічну та соціальну специфіку конструювання особистості у дискурсі [15, 191], і, відтак, їх можна вважати маркерами дискурсивної особистості.

Мовна особистість оформляється як «суб'єкт» під час дискурсивної взаємодії індивідів у варіативних соціокультурних контекстах, чим зумовлена соціальна значущість і залежність феномена «суб'єкта дискурсивної діяльності» від ситуативних умов інтеракції. Ідентичності, що формуються в конкретних ситуативних умовах, називають **контекстними** або **ситуативними** [27, 268].

Дискурсологи звертаються до методики критичного аналізу реальних ситуацій, взятих із життя пересічних громадян або знаменитостей (так звані *case studies*), чії дискурсивні практики доступні для вивчення. У результаті цих досліджень виявлено, що подекуди люди конструюють себе як суб'єкта цілком свідомо, або, навпаки, ідентичності «проступають» крізь висловлення мовців поза їх волею [22]. Наприклад, аналізуючи мовні засоби формування ідентичності принцесою Діаною в публічних промовах, британські дослідники Дж. Абель і Е. Стокоу (2001) виявили, що вона підсвідомо конструювала дві контрастні ідентичності – «справжню себе» і себе як «члена королівської родини» [22, 417].

З іншого боку, СДД може бути сформований у дискурсі не лише підсвідомо, але й за допомогою ретельно і цілком усвідомлено підібраних мовленнєвих ресурсів з метою позитивної самопрезентації та маніпуляції широкою аудиторією слухачів. Таке припущення було доведено у роботі А. Лока і Д. Едварда, які проаналізували динаміку маніпулятивного вибудовування колишнім президентом США Білом Клінтоном ідентичності «чесного громадянина і вірного одруженого чоловіка». Матеріалом дослідження слугували записи його свідчень перед Американським судом присяжних щодо любовної інтриги з Монікою Левінскі [35]. Продумані, сплановані та навмисно сконструйовані в дискурсі ідентичності СДД не обов'язково збігаються з реальною ідентичністю особистості, що доводить основний постулат дискурсивної психології про те, що ідентичності не відображаються у дискурсі, а динамічно у ньому вибудовуються.

Унаслідок росту популярності новітніх засобів зв'язку на сучасному етапі актуальним стає дослідження динаміки само- і взаємоідентифікації в процесі віртуальної комунікації [36]. Особлива увага надається позиціюванню (*stancetaking*) як способу формування ідентичності у дискурсивній взаємодії в Інтернеті. Зокрема, американський дискурсолог Г. Майерс [36] запропонував аналіз дискурсивної ситуації Інтернет-форуму, простеживши, як блогери використовують мову для створення віртуальних ідентичностей в умовах електронного спілкування, не маючи змоги оцінити їх відповідність реальним особам. У роботі показано, що в

дискурсивній ситуації Інтернет-комунікації СДД – це винятково продукт дискурсу, ідентичність якого складається з позицій (*stances*), які займаються ним/нею у кожній окремій ситуації спілкування і узгоджуються з попередніми позиціями (і своїми, і позиціями співрозмовників чи «співблогерів»). Вибір і маніфестація суб'єктами власних позицій у дискурсі, як стверджує Г. Майерс, стосується не лише вираження власної суб'єктивної думки з приводу предмета мовлення, а ще й інтерактивного залучення до цього процесу поглядів інших учасників комунікації і узгоджувальних реакцій на них (*aligning or disaligning*) [36, 264].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, можемо констатувати, що, з одного боку, людині як мовній особистості, властивий набір сталих характеристик (певних констант), які, виступаючи домінантами її мовної свідомості та мовленнєвої поведінки, піддаються структурації та параметризації. З іншого боку, людина як дискурсивна особистість – невід'ємна частина соціодискурсивного простору, в якому перебуває, і, отже, вона залучена до неперервної дискурсивної діяльності з іншими людьми, спільно будуючи світ навколо себе і себе у ньому. Поняття «суб'єкт дискурсивної діяльності», який динамічно змінюється і розвивається у дискурсі, взаємодіючи з іншими суб'єктами і конструюючи ідентичності у цій взаємодії, дозволяє врахувати ознаки мовної і дискурсивної особистості, діяльність яких характеризується поєднанням статичності й динаміки, сталості і змінності, суб'єктності та інтерсуб'єктності, індивідуальності та інтерактивності, інваріантності і варіативності.

Узагальнюючи вищесказане, об'єднаємо основні ознаки суб'єкта дискурсивної діяльності у п'ять груп:

1) СДД – це плинне, незафіксоване, емерджентне, нестабільне і фрагментарне дискурсне утворення, динаміці якого, проте, властиве тяжіння до цілісності та стабільності;

2) СДД залежить від контексту інтеракції, а, отже, в різних контекстах суб'єкти можуть конструювати різні ситуативні ідентичності. Контекстні умови фіксуються в дискурсі за допомогою засобів мови й інших семіотичних систем;

3) СДД – це єдність індивідуальної та соціальної сфер існування людини, а відтак, він формується в результаті поєднання моносуб'єктної та інтерсуб'єктної дискурсивної діяльності всіх учасників соціокультурної ситуації;

4) конструювання СДД у дискурсі відбувається в умовах мікро- та макросоціальної інтеракції: в мікросоціальній ситуації вибудовуються особистісні та індивідуально-соціальні ідентичності, водночас в макросоціальній ситуації формуються особистісні та колективно-соціальні ідентичності;

5) СДД конструюється у дискурсі шляхом накопичення позицій суб'єкта дискурсивної діяльності (стансів).

Отже, формування ідентичності суб'єктом дискурсивної діяльності та дискурсивне позиціювання – фундаментально пов'язані процеси, які не існують поза дискурсом і соціальною інтеракцією.

Джерела та література

1. Баранов А. Г. Семиотическая личность: кодовые переходы / А. Г. Баранов // Речевая деятельность. Языковое сознание. Общающиеся личности : тезы докладов XV Междунар. симпозиума по психолингвистике и теории коммуникации, (Москва, 30 мая – 2 июня 2006 г.). – М. ; Калуга : Эйдос, 2006. – С. 30–31.
2. Барский Ф. И. Личность как черты и как нарратив: возможности уровневых моделей индивидуальности / Ф. И. Барский // Методология и история психологии. – 2008. – Т. 3, Вып. 3 : Методология психологии. – С. 93–105.
3. Бурдьё П. Начало. *Choses dites* / Пьер Бурдьё ; [пер. с фр. Н. А. Шматко]. – М. : Socio-Logos, 1994. – 288 с.
4. Гаспаров Б. М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования / Б. М. Гаспаров. – М. : Новое лит. обозрение, 1996. – 352 с.
5. Гидденс Э. Устроение общества: очерк теории структуризации / Энтони Гидденс. – М. : Акад. проспект, 2003. – 528 с.
6. Гришаева Л. И. Особенности использования языка и культурная идентичность коммуникантов / Л. И. Гришаева. – Воронеж : ВГУ, 2007. – 262 с.
7. Демьянков В. З. Личность, индивидуальность и субъективность в языке и речи / В. З. Демьянков // «Я», «субъект», «индивид» в парадигмах современного языкознания : [сб. науч.-аналит. обзоров] / Рос. акад. наук. Ин-т науч. информ. по обществ. наукам ; [отв. ред. Н. Н. Трошина]. – М. : ИНИОН РАН, 1992. – С. 9–34.
8. Заковоротная М. В. Идентичность человека. Социально-философские аспекты / М. В. Заковоротная. –

Ростов н/Д. : Изд-во Северо-Кавказ. науч. центра высш. шк., 1999. – 31 с.

9. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Вологоград : Перемена, 2002. – 477 с.

10. Карасик В. И. Языковая кристаллизация смысла / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2010. – 351 с.

11. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с.

12. Кубрякова Е. С. В поисках сущности языка: вместо введения / О. С. Кубрякова // Когнитивные исследования языка : [сб. науч. тр.] / [гл. ред. Е. С. Кубрякова ; отв. ред. Н. Н. Болдырев]. – М. : Ин-т языкознания РАН ; Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2009. – Вып. IV : Концептуализация мира в языке. – С. 11–24.

13. Маслова В. А. Homo lingualis в культуре : [монография] / В. А. Маслова. – М. : Гнозис, 2007. – 320 с.

14. Матузкова Е. П. Идентичность и лингвокультура: методология изучения : [монография] / Е. П. Матузкова. – Одесса : КП ОГТ, 2014. – 333 с.

15. Петлюченко Н. В. Дискурсивные портреты исторических харизматических личностей Германии и Украины / Н. В. Петлюченко // Одеський лінгвістичний вісник. – 2014. – Вип. 3. – С. 190–197.

16. Плотникова С. Н. Языковая, коммуникативная и дискурсивная личность: к проблеме разграничения понятий / С. Н. Плотникова // Лингвистика дискурса / отв. ред. С. Н. Плотникова. – Иркутск : ИГЛУ, 2005. – С. 5–16.

17. Рикёр П. Герменевтика. Этика. Политика / Поль Рикёр. – М. : 1999. – 376 с.

18. Стернин И. А. Концепт и языковая семантика / И. А. Стернин // Связи языковых единиц в системе и реализации. Когнитивный аспект. – Тамбов, 1999. – Вып. 2. – С. 69–75.

19. Фуко М. Герменевтика субъекта : курс лекций / Мишель Фуко. – СПб. : Наука, 2007. – 677 с.

20. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность : [монография] / Л. Б. Шнейдер. – М. : МОСУ, 2001. – 272 с.

21. Эрикссон Э. Идентичность: юность и кризис / Эрик Эрикссон. – М. : Прогресс, 1996. – 344 с.

22. Abel J. Broadcasting the royal role: constructing culturally situated identities in the Princess Diana Panorama interview / J. Abel, E. Stokoe // British Journal of Social Psychology. – 2001. – Vol. 40, Issue 3. – P. 417–435.

23. Billig M. Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology / Michael Billig. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 336 p.

24. Bucholtz M. Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach / M. Bucholtz, K. Hall // Discourse Studies. – London : Sage Publications, 2005. – Vol. 7 (4–5). – P. 585–614.

25. Burke P. J. The Measurement of Role, Identity / P. J. Burke, J. Tully // Social Forces. – 1977. – Vol. 55. – P. 881–897.

26. Davies B. Positioning: The discursive production of selves / B. Davies, R. Harré // Journal for the Theory of Social Behavior. – 1990. – Vol. 20 (1). – P. 43–63.

27. De Fina A. Discourse and Identity / A. De Fina // Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction / [ed. by T. A. van Dijk]. – [2-nd ed.]. – London : Sage, 2011. – P. 263–282.

28. Erikson E. Identity and the Life Cycle / Erik Erikson. – New York : W. W. Norton and Co., 1994. – 192 p.

29. Gergen K. J. The Saturated Self: Dilemmas of Identity in Contemporary Life / Kenneth J. Gergen. – New York : Basic Books, 1991. – 265 p.

30. Gergen K. J. The social constructionist movement in modern psychology / K. J. Gerner // American Psychologist. – 1985. – Vol. 40 (3). – P. 266–275.

31. Giddens A. Modernity and Self-Identity: Self and society in the Late Modern Age / Anthony Giddens. – Cambridge : Polity Press, 1991. – 327 p.

32. Habermas J. The Theory of Communicative Action: Reason and the rationalization of society / Jürgen Habermas. – Boston : Beacon Press, 1985. – 465 p.

33. Joseph J. Language and Identity: National, Ethnic, Religious / John Joseph. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2004. – 275 p.

34. Le Page R. Acts of Identity: Creole-based: approaches to language and ethnicity / R. Le Page, A. Tabouret-Keller. – Cambridge : Cambridge University Press, 1985. – 285 p.

35. Locke A. Bill and Monica: Memory, emotion and normativity in Clinton's Grand Jury Testimony / A. Locke, D. Edwards // British Journal of Social Psychology. – 2009. – Vol. 42. – P. 239–256.

36. Myers G. Stance-taking and public discussion in blogs / G. Myers // Critical Discourse Studies. – 2010. – Vol. 7, Issue 4. – P. 263–275.

37. Online Etymology Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : www.etymonline.com

38. Oxford Advanced Learner's Encyclopedic Dictionary / ed. by Albert Sydney Hornby. – Oxford : Oxford University Press, 1995. – 1080 p.

39. Potter J. Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behavior / J. Potter, M. Wetherell. – London : Sage, 1987. – 560 p.

40. Ricœur P. L'identité narrative / P. Ricœur // Esprit. – 1988. – Vol. 7–8. – P. 295–304.

41. Tabouret-Keller A. Language and identity / A. Tabouret-Keller // The Handbook of Sociolinguistics / [ed. by F. Coulmas]. – Oxford : Blackwell, 1998. – P. 315–326.

42. Tracy K. The Identity Work of Questioning in Intellectual Discussion / K. Tracy, J. Naughton // Discourse Studies / [ed. by T. A. van Dijk]. – London : Sage, 2007. – Vol. 5. – P. 181–207.

43. Turner J. Social Categorization and the self-concept: a social cognitive theory of group behavior / John Turner // *Advances in Group Processes* / [ed. E. Lawer]. – 1985. – Vol. 2. – P. 77–121.

References

1. Baranov, A. G. 2006. "Semioticheskaia Lichnost: Kodovyye Perekhody". *Rechevaia Deiatelnost. Yazykovoie Soznaniie*. *Obshchaiushchiiesia Lichnosti*, 30–31. Moskva; Kaluga: Eidos.
2. Barskii, F. I. 2008. "Lichnost kak Cherty i kak Narrativ: Vozmozhnosti Urovnevnykh Modelei Individualnosti". *Metodologiya i Istoriiia Psikhologii*, 3 (3): 93–105.
3. Burdie, Pier. 1994. *Nachalo. Choses dites*. Translated by N. A. Shmatko. Moskva: Socio-Logos.
4. Gasparov, B. M. 1996. *Yazyk, Pamiat, Obraz. Lingvistika Yazykovogo Sushchestvovaniia*. Moskva: Novoie Literaturnoie Obozreniie.
5. Giddens, Antoni. 2003. *Ustroieniie Obshchestva: Ocherk Teorii Strukturatsyi*. Moskva: Akademicheskii Proekt.
6. Grishaieva, L. I. , 2007. *Osobennosti Ispolzovaniia Yazyka i Kulturnaia Identichnost Kommunikantov*. Voronezh: VGU.
7. Demiankov, V. Z. 1992. "Lichnost, Individualnost i Subiektivnost v Yazyke i Rechi". «Ya», «Subiekt», «Individ» v *Paradigmakh Sovremennogo Yazykoznaviia*, edited by N. N. Troshun, 9–34. Moskva: INION RAN.
8. Zakovorotnaia, M. V. 1999. *Identichnost Cheloveka. Sotsyalno-Filosofskie Aspekty*. Rostov na Donu: Severo-Kavkazskii Nauchnyi Tsentri Vysshei Shkoly.
9. Karasik, V. I. 2002. *Yazykovi Krug: Lichnost, Kontsepty, Diskurs*. Volgograd: Peremena.
10. Karasik, V. I. 2010. *Yazykovaia Kristalizatsiia Smysla*. Moskva: Gnozis.
11. Karaulov, Yu. N. 1987. *Russkii Yazyk i Yazykovaia Lichnost*. Moskva: Nauka.
12. Kubriakova, Ye. S. 2009. "V Poiskakh Sushchnosti Yazyka: Vmesto Vvedeniia". *Kognitivnyie Issledovaniia Yazyka*, edited by Ye. S. Kubriakova, N. N. Boldyriev, 4: 11–24. Moskva: Institut Yazykoznaviia RAN; Tambov: TGU imeni G. R. Derzhavina.
13. Maslova, V. A. 2007. *Homo Lingualis v Kulture*. Moskva: Gnozis.
14. Matuzkova, E. P. 2014. *Identichnost i Lingvokultura: Metodologiya Izucheniia*. Odessa: KP OGT.
15. Petliuchenko, N. V. 2014. "Diskursivnyie Portrety Istoricheskikh Kharizmaticheskikh Lichnostei Germanii i Ukrainy". *Odeskyi Lihvistychnyi Visnyk*, 3: 190–197.
16. Plotnikova, S. N. 2005. "Yazykovaia, Kommunikativnaia i Diskursivnaia Lichnost: k Probleme Razgranicheniia Poniatii". In *Lingvistika Diskursa*, ed. by S. N. Plotnikova, 5–16. Irkutsk: IGLU.
17. Rikior, Pol. 1999. *Germanevtika. Etika. Politika*. Moskovskie Lektsyi i Interviu. Moskva: Akademia.
18. Sternin, I. A. 1999. "Kontsept i Yazykovaia Semantika". *Svazi Yazykovykh Edinits v Sisteme i Realizatsyi. Kognitivnyi Aspekt*, 2: 69–75. Tambov.
19. Fuko, Mishel. 2007. *Germanevtika Subiekta: Kurs Lektsyi*. Sankt Peterburg: Nauka.
20. Shneider, L. B. 2001. *Professionalnaia Identichnost*. Moskva: MOSU.
21. Erikson, Erik. 1996. *Identichnost: Yunost i Krizis*. Moskva: Progress.
22. Abel, J., and Stokoe, E. 2001. "Broadcasting the royal role: constructing culturally situated identities in the Princess Diana Panorama interview". *British Journal of Social Psychology*, 40 (3): 417–435.
23. Billig, Michael. 1996. *Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology*. Cambridge : Cambridge University Press.
24. Bucholtz, M., and Hall, K. 2005. "Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach". *Discourse Studies*. London: Sage Publications, 7 (4–5): 585–614.
25. Burke, P. J., and Tully, J. 1977. "The Measurement of Role, Identity". *Social Forces*, 55: 881–897.
26. Davies, B., Harré, R. 1990. "Positioning: The discursive production of selves". *Journal for the Theory of Social Behavior*, 20 (1): 43–63.
27. De Fina, A. 2011. "Discourse and Identity". In *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, ed. by T. A. van Dijk, 263–282. London: Sage.
28. Erikson, Erik. 1994. *Identity and the Life Cycle*. New York : W. W. Norton and Co.
29. Gergen, Kenneth J. 1991. *The Saturated Self: Dilemmas of Identity in Contemporary Life*. New York: Basic Books.
30. Gergen, K. J. 1985. "The social constructionist movement in modern psychology". *American Psychologist*, 40 (3): 266–275.
31. Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and Self-Identity: Self and society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
32. Habermas, Jürgen. 1985. *The Theory of Communicative Action: Reason and the rationalization of society*. Boston: Beacon Press.
33. Joseph, John. 2004. *Language and Identity: National, Ethnic, Religious*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
34. Le Page, R., and Tabouret-Keller, A. 1985. *Acts of Identity: Creole-based: approaches to language and ethnicity*. Cambridge: Cambridge University Press.
35. Locke, A., Edwards, D. 2009. "Bill and Monica: Memory, emotion and normativity in Clinton's Grand Jury

Testimony”. *British Journal of Social Psychology*, 42: 239–256.

36. Myers, G. 2010. “Stance-taking and public discussion in blogs”. *Critical Discourse Studies*, 7 (4): 263–275.

37. Online Etymology Dictionary. www.etymonline.com.

38. Hornby, Albert Sydney. 1995. *Oxford Advanced Learner's Encyclopedic Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.

39. Potter, J., and Wetherell, M. 1987. *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behavior*. London: Sage.

40. Ricœur, P. 1988. “L'identité narrative”. *Esprit*, 7–8: 295–304.

41. Tabouret-Keller, A. 1998. “Language and identity”. In *The Handbook of Sociolinguistics*, ed. by F. Coulmas, 315–326. Oxford: Blackwell.

42. Tracy, K., and Naughton, J. 2007. “The Identity Work of Questioning in Intellectual Discussion”. In *Discourse Studies*, ed. by T. A. van Dijk, 5: 181–207. London: Sage.

43. Turner, John. 1985. “Social Categorization and the self-concept: a social cognitive theory of group behavior”. In *Advances in Group Processes*, ed. by E. Lawler, 2: 77–121.

Ущина Валентина. Поняття суб'єкта дискурсивної діяльності в контексті теорії ідентичності.

Рассмотрено понятие «субъект дискурсивной деятельности» во взаимосвязи со сложным и многогранным дискурсивным явлением идентичности. Проанализированы теоретические подходы к его изучению с основным фокусом на корреляции между индивидуальным/персональным и социальным/коллективным уровнями идентичности. Идентичность целесообразно исследовать с помощью социокогнитивного подхода, в пределах которого установлено, что в сознании каждого человека социальный (коллективный, интеракционный) уровень идентичности взаимодействует с когнитивным (индивидуальным, личностным), что свидетельствует об их диалектической взаимосвязи. Идентичность формируется в дискурсе и с помощью дискурса не только как личностная самопрезентация субъекта дискурсивной деятельности, но и как продукт взаимодействия всех участников коммуникации. Соответственно, именно благодаря тщательному лингвистическому анализу когнитивных, дискурсивных и интеракционных механизмов само- и взаимоидентификации в дискурсе представляется возможным выявление индивидуальных и социальных характеристик вещателя. Идентичности конструируются способом накопления позиций субъекта дискурсивной деятельности в вариативных социокультурных контекстах, чем предопределена социальная значимость и зависимость феномена «субъект дискурсивной деятельности» от ситуативных условий интеракции. Следовательно, идентичности, которые формируются в конкретных ситуативных условиях, называют «ситуативными»; это дает возможность утверждать: формирование идентичности и дискурсивное позиционирование – фундаментально связанные процессы, которые не существуют вне дискурса и социальной интеракции.

Ключевые слова: субъект дискурсивной деятельности, идентичность, ситуативная идентичность, позиция субъекта дискурсивной деятельности, социокогнитивный подход к анализу дискурса.

Ushchyna Valentyna. The Subject of Discourse Activity and the Identity Theory. The article considers the notion of the discourse activity subject in its relation to the notion of identity as a complex, multi-faceted and discursive phenomenon, giving the outline of various approaches to its exploration and focusing on the correlation between its individual/personal and the social/collective levels. It has been suggested that identity is constructed in discourse and by discourse in the unity of its social (collective, interactive) and cognitive (individual, personal) levels, thus making the socio-cognitive approach to the study of discourse indispensable for researching identity. Identity is formed in discourse not only as a subjective presentation of self but also as a product of all the communication participants' activities. Consequently, both individual and social levels of identity are discernible due to the thorough linguistic analysis of cognitive, discursive and interactive mechanisms of self- and other-identification. As a complex and multidimensional phenomenon, identity is created by a discourse subject as a manifold of stances taken by him or her in different discourse situations. From this perspective a situational identity is a kind of individual identity which is constructed, confirmed, denied or adjusted by the subject of discourse activity in the process of communicative interaction with other subjects under specific situational conditions. The notion of identity as a self-contradictory and unstable phenomenon remains open to new research, constant renewal and radical transformations.

Key words: subject of discourse activity, identity, situational identity, stance, socio-cognitive approach to discourse analysis.

ИНГЕРЕНТНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ГЛАСНЫХ И СТЕПЕНЬ ЕЕ ВЛИЯНИЯ НА РЕАЛИЗАЦИЮ ГЛОТТАЛЬНОГО ПРИСТУПА

Физиологические особенности появления и образования приступов гласных играют важную роль в исследовании звучащей речи, ведь они отражают коммуникативные привычки и артикуляционную базу носителей языка. Рассмотрен вопрос о непосредственном влиянии ингерентной характеристики гласных на наличие глоттального приступа. Кроме того, представлен обзор теоретической литературы, проанализированы виды и типы приступов гласных придыхательных (нем. *gehauchter/behauchter Einsatz*): мягкий (нем. *weicher Einsatz*), тихий (нем. *leiser Einsatz*), крепкий (нем. *fester Einsatz*), сжатый (нем. *harter Einsatz*), гортанный, сдавленный/патологический (нем. *gepresster Einsatz*), глоттальный (нем. *Glottisschlagsinsatz*), и его редуцированные формы – глоттализацию (нем. *Glottalisierung*, англ. *cracky voice*) и бесшовный переход (нем. *nahtloser Übergang*).

Ключевые слова: глоттальный приступ, система вокализма, гласный, приступ гласного, ингерентная характеристика, звучащая речь.

Постановка проблемы и ее значение. Глоттальный приступ – это уникальная особенность федеративно-немецкой системы вокализма, которая отличает его от швейцарского и австрийского вариантов. В современной лингвистике нет единого мнения о причинах появления этой уникальной черты, ведутся споры о его фонологической природе. **Цель статьи** – исследовать степень влияния ингерентной характеристики гласных на реализацию глоттального приступа. Для достижения поставленной цели определены следующие **задачи**: 1) рассмотреть степень влияния физиологических привычек носителей языка на реализацию глоттального приступа; 2) определить консонантную или вокалическую природу глоттального приступа; 3) провести исследование фонетической литературы по теме.

Изложение основного материала и обоснование полученных результатов исследования. Количество артикуляционных параметров, от которых зависит форма резонаторов речевого тракта, а следовательно, качество гласного, очень велико. Наиболее важную роль играют язычные мышцы, которые подразделяются на внутренние и внешние. Сокращения внутренних мышц меняют форму языка, вызывая, в частности, «вспучивания» передней или задней части его спинки или общее уплощение его тела. Сокращения внешних мышц смещают язык как целое вперед, назад или вверх, при этом отчасти меняется и его форма. Сложное мышечное управление имеют и губы – потенциально существует много губных конфигураций. Отдельная группа мышц определяет положение нижней челюсти по вертикали и горизонтали относительно верхней.

Мотивация таких объединений может быть связана с двумя факторами: артикуляционной естественностью или акустической эффективностью. Артикуляционная естественность обусловлена использованием соответствующих блоков движений в неречевых функциях. Акустическая эффективность может быть объяснена на основе теории американского фонетиста К. Стивенса [27, 122]. Согласно этой теории, имеются такие относительно небольшие изменения конфигурации речевого тракта, которые сопровождаются существенными трансформациями акустического сигнала, а это создает высокую надежность при восприятии соответствующих различий речевых звуков

Физиологические особенности появления и образования приступов гласных играют важную роль в исследовании, ведь они отражают коммуникативные привычки и артикуляционную базу носителей федеративно-немецкого варианта произносительного стандарта и носят первичный характер. Р. Шиллинг называет увеличение надглоточных резонансных полостей характерным для реализации глоттального приступа. Г. Крех, основываясь на результатах исследований Р. Шиллинга в терапии и коррективке сжатых видов приступа (нем. *gepresste Einsätze*), выдвигает гипотезу о зависимости вида приступа от степени открытости гласного. Утверждение заключалось

в предположении, что перед лабиализованными гласными [o:] и [u:] патологический приступ реализуется реже всего, также исследователь настаивает на существовании тесной взаимосвязи между степенью напряженности в гортани и формой и положением надставной трубы, и видом приступа гласных [13, 45].

Результаты исследования Е.-М. Крех, как видим из приведенной ниже таблицы, свидетельствуют о высокой степени зависимости вида приступа от качества гласного, что основывается, главным образом, на данных, полученных для гласных [a:], [i:], [u:], [y:]. Влияние других гласных на реализацию глоттального приступа считается незначительным [14, 79].

Таблица 1

**Влияние качества гласного на реализацию приступов гласных
(по результатам исследования Е.-М. Крех)**

Гласный	Общее число приступов	С глоттальным взрывом (%)	Без глоттального взрыва (%)	Патологичес- кий приступ (%)	Не определено (%)
a:	3647	58,5	25,8	12,6	3,1
e:	1605	39,1	42,5	14,2	4,2
i:	1809	25,4	62,1	7,4	5,1
o:	491	44,7	42,5	6,1	6,7
u:	2091	28,1	60,8	4,1	7,0
ш:	52	40,4	53,9	1,9	3,8
y:	191	13,1	80,1	4,2	2,6

Качество гласного определяется в большей степени положением языка, степенью открытия рта и положением губ, представляется необходимым также учитывать различия в длительности и интенсивности гласных. Взаимосвязь общих характеристик гласных такова: чем более открытый и низкий по подъёму гласный, тем выше степень его длительности и интенсивности, и тем ниже средняя основная частота. Среди гласных самыми длительными и интенсивными являются [a]-образные гласные, хотя указанные расхождения невелики и зачастую «затемняются» действием более сильных просодических факторов: темпом речи, интонационным и ритмическим рисунком сообщения, степенью ударности гласного и т. п. [15].

Е. Мейер утверждает, что на основании полученных им данных уровень подъёма спинки языка влияет на долготу/краткость звука, что объясняется стремлением говорящего умеренно расходовать энергию, ее расход и долгота звука находятся в обратно пропорциональной зависимости: большой расход компенсируется меньшей долготой звука. Ученый также рассматривает практическое приложение этого вывода, что означает для гласных [i:], [u:], [y:], [a:] следующее: 1) долготу звуку [a:] особенно часто предшествует глоттальный приступ, если он находится под ударением; 2) с долгими [i:], [u:], [y:] эта тенденция усиливается в безударном положении, т. к. присуща этим звукам в меньшей степени [20, 347].

В вопросе о зависимости вида приступа от степени раствора рта нет единого мнения среди фонетистов. Ряд учёных полагает, что при большем раскрытии рта глоттальный приступ реализуется чаще; степень раствора рта находится в тесной взаимосвязи с положением языка, а также с собственной долготой звуков. К. Махелетт, Г. Тильманн считают, что реализация вида приступа не зависит от ударения, наличия паузы и качества гласного, а является следствием корреляции со степенью раствора рта. В связи с чем наиболее часто, по их мнению, глоттальный приступ реализуется зачастую перед гласным [a:] и не происходит смыкания зачастую перед [i:], [u:], [y:] [17]. Е.-М. Крех утверждает, что «независимо от акцентуации и предшествующей паузы глоттальный приступ появляется особенно часто перед гласным [a:] и редко перед гласными [i:], [u:], [y:]» [14, 82].

В работе Л. Дмитриева, И. Ермаковой, С. Таптаповой, Л. Телелевой и др. подчеркивается большое значение для голоса так называемой атаки звука (способа его подачи): твердая, мягкая и придыхательная. При *твердой* атаке голосовые связки смыкаются до начала звука, затем осуществляется выдох, выдыхаемый воздух прорывается через замкнутую голосовую щель и

приводит в колебание голосовые связки, а в самом начале звучания ясно слышится призывок. Мягкая атака характеризуется моментом смыкания связок, и совпадения с ним начала выдоха [1].

В отношении модификаций гласных Э. Сиверс писал о необходимости начинать изучение с предложения как объекта, который только один присущ в речи и доступен для прямого наблюдения. Он подчеркивал, что отдельный звук может принимать в предложении самое различное оформление [26, 123]. «Возможность появления твёрдого приступа в начале второго компонента сочетаний» определяется В. Наумовым как одна из специфических черт бифонемных сочетаний гласных в немецком языке [4, 132]. Э. Сиверс отмечает отделение друг от друга гласных, принадлежащих к разным слогам, отчётливым толчком экспирации, необходимым для прорыва преграды, образуемой голосовыми связками, а также для достижения эффекта приступа [26, 179].

Принято (в зависимости от положения голосовых связок в момент начала фонации) различать: придыхательный (нем. *gehauchter/behauchter Einsatz*), мягкий (нем. *weicher Einsatz*), тихий (нем. *leiser Einsatz*), крепкий (нем. *fester Einsatz*), сжатый (нем. *harter Einsatz*), глоттальный (нем. *Glottisschlsgeinsatz*), гортанный, сдавленный/патологический (нем. *gepresster Einsatz*) и др. виды приступов. Мы рассматриваем вариативность глоттального приступа (нем. *Glottisschlsgeinsatz*, *Knacklaut*, *fester Einsatz*, *neuer Einsatz*) – отличительной особенности немецкого вокализма – и двух его редуцированных форм – глоттализации (нем. *Glottalisierung*, англ. *crackly voice*) и бесшовного перехода (нем. *nahtloser Übergang*).

Когда голосовые связки напряжены и сближены возникает звук голоса – основа гласных, сонатов и звонких согласных. При плотной смычке голосовых связок выдыхаемая струя воздуха размыкает их, при этом образуется щелчок (нем. *Knacklaut*), который называется твердый/новый приступ, глоттальный приступ и является уникальной чертой федеративно-немецкого варианта произносительного стандарта. Известные немецкие фонетисты У. Хиршфельд и Б. Зибенхаар подчеркивают, что носители федеративно-немецкого варианта произносительного стандарта используют этот пограничный сигнал, употребление которого в Австрии значительно ограничено, а в Швейцарии он встречается только в исключительных случаях, что приводит к сдвигу и размыванию границ слов и слогов и затрудняет декодирование [12, 133].

Термины *ларингализация* (англ. *laryngealization*) и *глоттализация* (англ. *glottalization*, нем. *Glottalisierung*) встречаются в фонетической литературе для описания природы глоттальной смычки как конкурирующие, однако они могут находиться также в отношении дополнительного распределения [3]. В исследованиях Дж. Лэйвера ларингализация описывается как дополнительная артикуляция, которая накладывается на основную, надгортанную, артикуляцию звукового сегмента или последовательности сегментов и состоит в образовании дополнительной преграды для прохождения воздуха через голосовую щель. Исследователь полагает, что ларингализация представляет собой градуальное явление, экстремальным проявлением которого является полная *глоттальная смычка*, что редко достигается в реализации [16, 97]. Дж. Лэйвер, ссылаясь на инструментальные исследования ряда языков, отмечает, что глоттальная смычка может сопровождаться сжатием гортани в целом, что приводит к небольшому подъёму гортани и ее смыканию в области ложных голосовых связок и надгортанника [16, 234].

С одной стороны, предшествуя инициальным гласным, глоттальный приступ является характерной формой приступа, с другой стороны, обладает артикуляционными признаками согласного. Рассмотрение вопроса о статусе глоттального приступа в немецком языке предваряет определение понятий звука и фонемы. Как утверждает Н. Трубецкой, фонема является совокупностью фонологически релевантных признаков, характерных для определенного звукового образования [6, 243]. Однако, принимая во внимание тенденцию к исчезновению глоттального приступа в кодифицированной норме и в речевой действительности (звучащей речи дикторов и модераторов) носителей федеративно-немецкого варианта произносительного стандарта, он представляется нам явлением фонетическим, а не фонологическим.

Употребление глоттального приступа в современном немецком стандартном произношении подтверждено многочисленными исследованиями, уже давно относится к особенностям немецкой артикуляционной базы и является одним из типичных и специфичных для немецкой речи

фонетических явлений в отличие от австрийского и швейцарского вариантов произносительного стандарта. До настоящего времени вопрос о его статусе в немецком языке остается актуальным: является ли исследуемое явление самостоятельным звуком. Изолированное произнесение характеризуется прорывом голосовой щели, который выполняет делимитативную функцию, а именно указывает на морфемную границу и, согласно терминологии Пражской лингвистической школы, эти фонетические признаки или сегменты обозначаются как «пограничные сигналы» (нем. *Grenzsignale*) [6]. Если П. Пасси и А. Мартине выдвинули принцип артикуляционного упрощения для звуковых изменений, то Г. Блюме выдвигает противоположный принцип «слухового уточнения» (нем. *auditive Verdeutlichung*), то есть с «учетом слушателя» (нем. *Rücksichtnahme auf den Hörer*) с целью облегчения восприятия реципиента (нем. *Wahrnehmungserleichterung*) [18; 24].

Справедливо допустить, что глоттальный приступ в принципе не препятствует осуществлению коартикуляции в надгортанной части речевого аппарата, т.е. «прозрачен» для этого процесса. В целом данное предположение не противоречит общему представлению о звукообразовании. В частности, на спектрограммах, по наблюдениям О. Кривновой и А. Андреевой, заметны результаты подобной сквозной коартикуляции: влияние одного гласного на другой, повышение/понижение формант, плавные переходы формант одного гласного в форманты другого [3, 82].

До недавнего времени все исследования в области глоттальной смычки – уникальной черты немецкого вокализма – сосредотачивались на наиболее ярком и очевидном его проявлении, пользуясь терминологией, традиционно принятой для описания немецкой фонетики, «твердый приступ». Немецкие гласные «... в начале слова или корневой морфемы, входящей в состав сложного или префиксального слова, приобретают так называемый новый, или сильный (твердый), приступ... Легкий взрыв от быстрого раскрытия сомкнутых голосовых связок как бы накладывается на образующийся в результате их колебания голос, придавая звучанию гласного четкое, внезапное начало» [5, 146]. М. Раевский отмечает, что артикуляторно-гортанный смычный звук/ гортанная смычка может трактоваться исследователями по-разному: в отечественной германистике принята точка зрения, что твердый приступ немецких гласных является «позиционной особенностью их артикуляции», тогда как некоторые зарубежные фонетисты интерпретируют его как «самостоятельный согласный», служащий оформлению слога [5, 238]. Л. Щерба полагает, что глоттальный приступ является гортанным звуком, а не фонемой, поскольку он выполняет факультативную функцию [7, 115]. В. Мултон, придавая глоттальному приступу статус звука, рассматривает два возможных фонематических анализа гортанного приступа: в качестве сегментной фонемы и как часть аллофона гласного; при этом исследователь по экономическим причинам (экономия двух сегментных фонем) отдает предпочтение второму [21, 214].

Выводы и перспективы дальнейшего исследования. Таким образом, глоттальный приступ может выполнять дистинктивную функцию (*beinhalten – Bein halten, mit einem Aal – mit einem Mal, Sprecherziehung – Sprecher Ziehung*), его нельзя оценивать как фонологический сегмент. Глоттальная смычка в начале морфемы или слова выполняет ту же функцию, что и согласная фонема [h], например: *heben – eben*. В немецком языке существует достаточное количество минимальных пар, противопоставляющихся по реализации видов приступов: *Schiffahrt – Schiff/art, Bergkaffee – Berg/affe, Bettdecke – Bett/ecke, Bilderfolge – Bild/erfolge, verreisen – ver/eisen*. В дальнейшем продолжим исследование влияния ингерентной характеристики гласных на реализацию глоттального приступа, в частности в подготовленном чтении и подготовленном говорении дикторов и модераторов надрегionalного телевидения Австрии и Швейцарии, а также в спонтанной речи носителей федеративно-немецкого варианта произносительного стандарта.

Источники и литература

1. Дмитриев Л. Б. Фонология и фонопедия / Л. Б. Дмитриев, Л. М. Телелева, С. Л. Таптапова, И. И. Ермакова. – М. : Медицина, 1990. – 272 с.
2. Кодзасов С. В. Общая фонетика / С. В. Кодзасов, О. Ф. Кривнова. – М. : РГГУ, 2001. – 592 с.

3. Кривнова О. Ф. Ларингализация и ее функции в речи / О. Ф. Кривнова, А. М. Андреева // Проблемы фонетики : сб. ст. – М. : Наука, 2007. – Вып. 5. – С. 71–106.
4. Наумов В. В. Бифонемные сочетания гласных (экспериментально-фонетическое исследование на материале немецкого языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / В. В. Наумов. – Л., 1982. – 170 с.
5. Раевский М. В. Фонетика немецкого языка / М. В. Раевский. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1997. – 309 с.
6. Трубецкой Н. С. Избранные труды по филологии / Н. С. Трубецкой. – М. : Прогресс, 1987. – 560 с.
7. Щерба Л. В. Субъективный и объективный методы в фонетике / Л. В. Щерба // Избранные работы по языкознанию и фонетике / Л. В. Щерба ; отв. ред. М. И. Матусевич. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1958. – Т. 1. – С. 110–116.
8. Bremer O. Deutsche Phonetik / Otto Bremer. – Leipzig : Breitkopf & Härtel, 1893. – 208 S.
9. Deutsches Aussprachewörterbuch / E. M. Krech, E. Stock, U. Hirschfeld, L. C. Anders. – Berlin ; NY : Walter de Gruyter, 2009. – 1176 S.
10. Dieth E. Vademekum der Phonetik / E. Dieth. – Bern : Francke Verlag, 1950. – 452 S.
11. Geissler E. Was für gegen die “Bühnenaussprache–Hochsprache” auf dem Herzen haben / E. Geissler // Rundfunk. – 1938. – H. 10, 11. – S. 1–12.
12. Hirschfeld U. Aussprachevielfalt im Deutschen / Ursula Hirschfeld, Beat Siebenhaar // “Deutsch als Fremdsprache” – Zeitschrift zur Theorie und Praxis des Faches Deutsch als Fremdsprache. – Berlin : Erich Schmidt Verlag GmbH & Co, 2013. – S. 131–140.
13. Krech H. Einführung in die deutsche Sprechwissenschaft / Sprecherziehung (Lehrbrief) / Hans Krech. – Berlin : VEB Dtsch. Verlag d. Wissenschaften, 1960 – 127 S.
14. Krech E.-M. Zu aktuellen Problemen bei der Arbeit am Aussprachewörterbuch / Eva – Maria Krech // Entwicklungstendenzen der Sprechwissenschaft in den letzten 25 Jahren. Wissenschaftliche Beiträge. – 1989/3. – S. 74–99.
15. Krech E.-M. Die Differenzierung von Standarddeutsch und ihre Relevanz für die Kodifizierung / Eva-Maria Krech // Лингвистическая полифония (сборник в честь юбилея профессора Р. К. Потаповой). – М. : Языки славян. культур, 2007. – С. 404–423.
16. Laver J. Principles of phonetics / John Laver. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – 502 p.
17. Machelett K. Das Lesen von Sonagrammen [Elektronische ressource] / K. Machelett, H. G. Tillmann. – München, 1994. – Zugangsregime : <http://www.phonetik.uni-muenchen.de/SGL>.
18. Martinet A. Un on deux phonemes? / A. Martinet // Acta Linguistica. – 1939. – Т. 1. – S. 94–103.
19. Merkel C. L. Physiologie der menschlichen Sprache (physiologische Laetik) / C. L. Merkel. – Leipzig : Wigand, 1866. – 185 S.
20. Meyer E. A. Der Vokaldauer im Deutschen / E. A. Meyer // Nordiska Studier tillegnade Adolf Noreen. – Uppsala : K. W. Appelberg, 1904. – P. 347–356.
21. Moulton W. G. Juncture in modern standard german / W. G. Moulton // Language. – 1947. – V. 23. – P. 212–226.
22. Müller U. Einige Bemerkungen zum Fachunterricht Phonetik innerhalb der Fremdsprachenausbildung / U. Müller // Deutsch als Fremdsprache. – Herder-Institut Leipzig, 1983. – Heft 1. – S. 47–51.
23. Nerijs D. Deutsche Orthographie / Dieter Nerijs. – Leipzig : VEB Bibliograph. Inst., 1987. – 258 S.
24. Passy P. Etudes sur les Changements Phonetiques et leurs Caractères Généraux / P. Passy. – Paris : Firmin – Didot, 1891. – 270 p.
25. Schilling R. Über Stimmeinsatze / R. Schilling // Proc. 3rd int. Congr. Phonetic Sci. – Ghent, 1939. – P. 178–183.
26. Sievers E. Grundzüge der Phonetik, zur Einführung in das Studium der Lautlehre der indogermanischen Sprachen / Eduard Sievers. – Leipzig : Breitkopf & Härtel, 1885. – 254 S.
27. Stevense K. N. On the Quantal Nature of Speech / K. N. Stevense // Journal of Phonetics. – 1989. – No 17. – P. 3–45.
28. Urojewa R. M. Phonetik und Grammatik der deutschen Sprache / R. M. Urojewa, O. F. Kusnezowa. – Moskau : Hochschule, 1985. – 160 S.
29. Wängler H.-H. Grundriss einer Phonetik des Deutschen: mit einer allgemeinen Einführung in die Phonetik / H.-H. Wängler. – Marburg : Elwert, 1960. – 156 S.
30. Duden. Aussprachewörterbuch. Bd. 6 (2. Aufl.) – Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich : Dudenverlag, 2005. – 830 S.

References

1. Dmitrijev, L. B., et al. 1990. *Foniatririia i Fonopediia*. Moskva: Meditsyna.
2. Kodzasov, S. V. and Krivnova, O. F. 2001. *Obshchaia Fonetika*. Moskva: RGGU.
3. Krivnova, O. F., and Andreeva, A. M. 2007. “Laringalizatsiya i Yeio Funktsyi v Rechi”. *Problemy Fonetiki*, 5: 71–106.
4. Naumov, V. V. 1982. “Bifonemnyie Sochetaniia Glasnykh (Eksperimentalno-Foneticheskoiie Issledovaniie na Materiale Nemetskogo Yazyka)”. PhD diss., Leningrad.
5. Raevskii, M. V. 1997. *Fonetika Nemetskogo Yazyka*. Moskva: Moskovskii Universitet.
6. Trubetskoi, N. S. 1987. *Izbrannyye Trudy po Filologii*. Moskva: Progress.

7. Shcherba, L. V. 1968. "Subjektivnyi i Obiektivnyi Metody v Fonetike". In *Izbrannyye Raboty po Yazykoznaniiu i Fonetike*, edited by M. I. Matushevich, 1: 110–116.
8. Bremer, Otto. 1893. *Deutsche Phonetik*. Leipzig: Breitkopf & Härtel.
9. Krech, Eva-M., und Stock, Eberhard, und Hirschfeld, Ursula, und Anders, Lutz. C., ed. 2009. *Deutsches Aussprachewörterbuch*. Berlin; New York: Walter de Gruyter.
10. Dieth, E. 1950. *Vademekum der Phonetik*. Bern: Francke Verlag.
11. Geissler, E. 1938. "Was für gegen die "Bühnenaussprache–Hochsprache» auf dem Herzen haben". *Rundfunk*, 10, 11: 1–12.
12. Hirschfeld, Ursula, und Siebenhaar, Beat. 2013. "Aussprachevielfalt im Deutschen". *Deutsch als Fremdsprache – Zeitschrift zur Theorie und Praxis des Faches Deutsch als Fremdsprache*, 131–140. Berlin: Erich Schmidt Verlag GmbH & Co.
13. Krech, Hans. 1960. *Einführung in die deutsche Sprechwissenschaft*. Berlin: VEB Dtsch. Verlag d. Wissenschaften.
14. Krech, Eva-Maria. 1989. "Zu aktuellen Problemen bei der Arbeit am Aussprachewörterbuch". *Entwicklungstendenzen der Sprechwissenschaft in den letzten 25 Jahren. Wissenschaftliche Beiträge*, 3: 74–99.
15. Krech, Eva-Maria. 2007. "Die Differenzierung von Standarddeutsch und ihre Relevanz für die Kodifizierung". *Lingvisticheskaja Polifoniia*, 404–423. Moskva: Yazyki Slavianskikh Kultur.
16. Laver, John. 1994. *Principles of Phonetics*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. Machelett, K., and Tillmann, H. G. 1994. *Das Lesen von Sonagrammen*. München. <https://www.phonetik.uni-muenchen.de/studium/skripten/SGL/SGLLiteratur.html>
18. Martinet, A. 1939. "Un on deux phonemes?" *Acta Linguistica*, 1: 94–103.
19. Merkel, C. L. 1866. *Physiologie der menschlichen Sprache (physiologische Laetik)*. Leipzig: Wigand.
20. Meyer, E. A. 1904. "Der Vokaldauer im Deutschen". *Nordiska Studier tillegnade Adolf Noreen*, 347–356. Uppsala: K. W. Appelberg.
21. Moulton, W. G. 1947. "Juncture in modern standard German". *Language*, 23: 212–226.
22. Müller, U. 1983. "Einige Bemerkungen zum Fachunterricht Phonetik innerhalb der Fremdsprachenausbildung". *Deutsch als Fremdsprache*, 1: 47–51. Herder-Institut Leipzig.
23. Nerius, D. 1987. *Deutsche Orthographie*. Leipzig: VEB Bibliograph.
24. Passy, P. 1891. *Etudes sur les Changements Phonetiques et leurs Caractères Généraux*. Paris: Firmin – Didot.
25. Schilling, R. 1939. "Über Stimmeinsätze". *Proc. 3rd int. Congr. Phonetic Sci*, 178–183. Ghent.
26. Sievers, E. 1885. *Grundzüge der Phonetik*. Leipzig: Breitkopf & Härtel.
27. Stevense, K. N. 1989. "On the Quantal Nature of Speech". *Journal of Phonetics*, 17: 3–45.
28. Urojewa, R. M., and Kusnezowa, O. F. 1985. *Phonetik und Grammatik der deutschen Sprache*. Moskau: Hochschule.
29. Wängler, H.-H. 1960. *Grundriss einer Phonetik des Deutschen: mit einer allgemeinen Einführung in die Phonetik*. Marburg: Elwert.
30. 2005. *Duden. Aussprachewörterbuch. Bd. 6 (2. Aufl.)*. Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich: Dudenverlag.

Фрумкіна Арина. Інгерентна характеристика голосного та її вплив на реалізацію глотального приступу. Фізіологічні особливості появи та функціонування приступів голосних відіграють важливу роль у дослідженні звучного мовлення, адже вони відображають комунікативні звички та артикуляційну базу носіїв мови. Розглянуто питання безпосереднього впливу інгерентної характеристики голосних на наявність приступів вокалізму. Крім того, запропоновано огляд теоретичного матеріалу, простежено види приступів голосних: придиховий (нім. *gehauchter/behauchter Einsatz*), м'який (нім. *weicher Einsatz*), тихий (нім. *leiser Einsatz*), міцний (нім. *fester Einsatz*), ущільнений (нім. *harter Einsatz*), гортанний, стиснений/патологічний (нім. *gepresster Einsatz*), глотальний (нім. *Glottisschlsgeinsatz*), а також його редуковані форми – глоталізацію (нім. *Glottalisierung*, англ. *cracky voice*) та безшовний перехід (нім. *nahtloser Übergang*).

Ключові слова: глотальний приступ, система вокалізму, голосний, приступ голосного, інгерентна характеристика, звучна мова.

Frumkina Arina. The Inherent Vowel's Characteristic and its Influence on the Glottal Stop Realization. The glottal stop is the unique feature of federative-German vocalism, which distinguishes it from the Austrian and the Swiss versions of the German language. Physiological features of the appearance and formation of vowel stops play an important role in the study of spoken language, because they reflect communicative habits and the articulatory base of native speakers. The question of the direct influence of the inherent vowel's characteristic on the presence of a glottal stop is considered. The article also provides an overview of theoretical literature, examines the types and types of seizures of the aspirated (German *gehauchter / behauchter Einsatz*), soft (German *weicher Einsatz*), quiet (German *leiser Einsatz*), strong (German *fester Einsatz*), compressed (German *harter Einsatz*), compressed / pathological (German *gepresster Einsatz*), glottal (German *Glottisschlsgeinsatz*), and its reduced forms – cracky voice (German *Glottalisierung*) and the seamless transition (German *nahtloser Übergang*).

Key words: glottal stop, vocalism system, vowel, vowels' stop, incoherent characteristic, spoken language.

УДК 811.111

Анастасія Чорній

ЛІНГВІСТИЧНЕ МАНІПУЛЮВАННЯ У ПРОЦЕСІ ПРИМИРЕННЯ СТОРІН

Розкрито поняття «лінгвістичне маніпулювання», проаналізовано його особливості та представлено типовий інструментарій застосування лінгвістичного впливу в межах тексту. Мовленнєвий вплив притаманний не лише політичному чи рекламному дискурсу, але й художньому, за умови якщо у письменника чи його героя є наперед свідомо чи несвідомо визначена ціль. Медіація як спосіб розв'язання конфлікту крізь призму вивчення особливостей лінгвістичного маніпулювання передбачає вміння медіатором (посередником) декодувати лінгвістичні й екстралінгвістичні засоби комунікації, запропоновані опозиційними сторонами задля підтвердження своєї правоти. В художній літературі важливе місце посідає соціальний конфлікт, який розкриває плюралізм думок і переконань, водночас змушуючи читача вступити у внутрішній дискусійний діалог. Необхідність мовленнєвого впливу тут корелюється з потребою розкриття всіх внутрішніх «підвалин» читача, тим самим пропонуючи наратору зайняти роль посередника у діалозі з собою.

Ключові слова: лінгвістичне маніпулювання, форми мовленнєвої взаємодії, комунікативна компетентність, контекстуальне уточнення, риторичне висловлювання.

Постановка наукової проблеми та її значення. Мовний аспект у рольових взаємодіях двох чи більше осіб стає деталі популярнішим. Причиною цього є і популяризація невербальних чинників комунікації, які відбиваються у мові, і психологічний аспект дослідження предметної площини розмови через вдало підібрані мовні техніки.

Поняття «маніпуляція» у кореляції з мовленнєвими аспектами трактується здебільшого як негативне явище, що завуальовано спонукає до наперед прорахованої дії. Однак особливістю будь-якого процесу спілкування є намагання кожного з учасників комунікації поділитися, переконати чи приховати якусь інформацію. Процес медіації, що реалізується через комунікацію трьох сторін – посередника (медіатора) та двох мовців-опонентів, – здійснюється через взаємний мовленнєвий вплив.

Мета і завдання статті – розкрити особливості мовленнєвої маніпуляції у процесі медіації та переговорів, що зумовлено наявністю дворівневих зв'язків мовленнєвого впливу між учасниками дискусії.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. До аспектів мовленнєвої маніпуляції звертались і представники лінгвістичних шкіл, зокрема сфери політичної лінгвістики (С. Бацевич, Н. Гронський) та лінгвістичної наукової школи (В. Апресян, В. Зирко, Ю. Маслов), і представники соціологічної (Е. Аронсон, Г. Паккард), політичної (Г. Кара-Мурза, А. Цуладзе) та психологічної (Р. Браун, Р. Гудін, Г. Лебон, С. Московичі) галузей.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Особливістю лінгвістичної маніпуляції є те, що вона поєднує застосування і комунікативних стратегій у процесі мовлення та корпусу невербальних засобів комунікації, і вербалізоване закріплення паралінгвістичних чинників у текстах художнього й публіцистичного стилів. Зокрема, М. Парасуцька стверджує, що мовленнєва маніпуляція – вид мовленнєвого впливу, спрямований на впровадження в модель світосприйняття адресата нових знань, думок, емоцій, і модифікацію вже наявних, шляхом застосування відповідних до прагматичної мети адресанта комунікативних стратегій і тактик [9, 158].

Певна річ, що найсприятливішою цариною застосування мовленнєвих маніпуляцій є рекламні тексти та політичні промови. І рекламна, і політична комунікації пов'язані з публічністю, нестабільним і неоднорідним характером аудиторії. Ці чинники зумовлюють використання універсальних мовленнєвих стратегій із залученням глядача чи слухача широкої цільової аудиторії через прийоми «надузагальнення», «наведення прикладу», «розширення», «атрибуції», «наклеювання ярликів», «вдале узагальнення», «перенесення», «свідчення», «гра в

простонародність», «підтасовка карт», «роби, як усі», «спрощення», «аксіоматичність», «відволікання уваги» [5, 2].

Окремо виділяють методи лінгвістичного маніпулювання свідомістю, характерні для політичного дискурсу, зокрема застосування мовних символів емоційно-вольового навіювання, для яких притаманні лозунговість, безособові лінгвістичні обороти та малозмістовні словникові конструкції: символи переконання (інтелектуально-аргументований вплив); багаторазові повтори або «метод Геббельса» (як символ мовного тиску задля нав'язування слів-маркерів); створення подій-символів і містифікація реальності; нав'язування ярликів-символів («залізна леді», «газова принцеса»); подвійне заперечення як символ неправди, невпевненості або некомпетентності; мовних символів агресії як форми політичного насилля (слова з яскраво вираженим негативним забарвленням, що позначають у прямому чи переносному значенні антисоціальні речі) [8, 190].

Універсальною маніпулятивною технологією, яка широко й активно використовується в масових інформаційних процесах, є технологія формування й поширення образів, суть якої полягає у формуванні й поширенні заздалегідь «сконструйованих» образів конкретних осіб, організацій, ідей.

Розуміння ефективних прийомів мовленнєвого маніпулювання – важливе у процесі переговорів, оскільки учасники конфлікту з метою залучитися підтримкою і переконати свого співрозмовника нерідко вдаються до застосування технік, характерних для політичного дискурсу.

Маніпулювання як сукупність лінгвістичних і нелінгвістичних способів впливу на думку і поведінку людей можливе за умови, коли маніпулятор свідомо чи підсвідомо досягає своєї мети. Цей вплив може мати різні цілі: коригувати усталену думку, формувати нове знання, уявлення, ставлення, образ чогось чи когось у свідомості співрозмовника чи спонукати до дії [8, 189].

Розглядаючи явище мовленнєвого маніпулятивного впливу в процесі медіації, можемо виокремити декілька форм мовленнєвої взаємодії. Л. Сорокіна зазначає, що характер впливу визначається його метою, структурно-функціональними особливостями мовної репрезентації, специфікою об'єкта, на який він направлений [9, 159].

У процесі переговорів сторони намагаються переконати один одного у своїй правоті, використовуючи ефективні стратегії аргументації своєї позиції. У цьому разі роль медіатора є номінальною, оскільки відповідно до завдань, покладених на нього, посередник лише допомагає сторонам налагодити здорове спілкування й знайти правильне рішення. Важливим аспектом у процесі застосування мовленнєвої маніпуляції в діяльності медіатора є декодування вербальних і невербальних сигналів сторін у процесі мовлення, що відбивають емоційну сторону висловленого, сигналізуючи тим самим про відповідність, правдивість чи відкритість сторони до компромісу. Крім того, перед посередником стоїть інше завдання – за допомогою мовленнєвих конструкцій, зокрема через використання технік активного слухання або ж послуговуючись лексичним інвентарем, елементами якого є синонімія, евфемізми й дисфемізми, зміна асоціативного поля, кодифікованого у словниках стандартних асоціацій і психолінгвістичних дослідженнях (слово-стимул і слова-асоціати), спрощення (прийом мовного впливу на свідомість, що становить вербальну примітивізацію), прийом замовчування, специфічне вживання власних імен [7], сприяти налагодженню відкритого діалогу між співрозмовниками у дискусії.

Мовленнєвий вплив може здійснюватись і у відкритій, і у прихованій формі, а універсальною особливістю для обох форм є комунікативна компетентність, яка містить у собі відтворення трьох структурних компонентів: професійно-мовного, професійно-мовленнєвого, прагматичного. Прагматичність пояснюється потребою встановлювати контакти зі співрозмовником, долати психологічні бар'єри, підтримувати тон медіативної бесіди. За такої умови мовлення медіатора повинно реалізовуватись у можливість непомітно підвести сторони до ефективних шляхів розв'язання конфліктної ситуації.

І. Левчик наголошує на важливості оволодіння посередником навичками прогнозування комунікативної відповідності мовних засобів (тобто таких, що спричиняють певні емоції у співрозмовника і впливають на його подальшу поведінку), використанні мовних засобів відповідно до створеної ситуації та структуруванні тексту бесіди зі сторонами конфлікту згідно певного функціонального стилю і жанрової форми мовленнєвої поведінки. Оскільки мовленнєвий

вплив на свідомість може здійснюватись і у відкритій, і у прихованій формі [3], основним інструментом, яким послуговується посередник у процесі медіації, є відкритий вплив через риторичні висловлювання в сторону учасників дискусії [6, 131].

Мета риторичних висловлювань – привернути увагу, спонукати до роздумів, а також осмислити певні явища. Такий прийом характерний і для художньої літератури, в якій письменник представляє наратора як нейтральну сторону, завдання якої – через риторичні запитання залучити читача до пошуку власних оптимальних відповідей з урахуванням культурних чи інших відмінностей певної епохи. Зокрема, американська письменниця Б. Кінгсолвер у романі «Біблія ядовитого лісу» нерідко послуговується таким прийомом, привертаючи тим самим увагу читача до відмінностей африканських і американських культур, що лежать в основі міжкультурного конфлікту кінця XXI століття:

“Why did the Lord give us seeds?”

“How can I ever walk free in the world, after the clap of those hands in the marketplace that were plainly trying to send me away?”

“But if you think about it, how would he or anyone here ever know it’s a lady’s sweater? How do I even know? Because of the styling, though it’s nothing you could plainly describe. So is it even a lady’s sweater, here in the Congo?”

“And what could we give them? We hadn’t given a single thought to them wanting earthly goods, in our planning ahead...” (B. Kingsolver).

Часто, задля створення атмосфери відкритої дискусії, медіатор робить посилання на певного автора, цитування, зіставлення поглядів, їх представлення в межах відповідної епохи чи школи. Особливу роль відіграє при цьому прийом поміщення певних фрагментів у лапки або ж передачі їх мовою оригіналу [1, 17].

Б. Кінгсолвер використовує таку тактику, застосовуючи посилання на біблійні цитування: *“...In the case of Jeremiah 48:18, the end is Jeremiah 50:31, Lo! I am against you, O Insolence! saith the oracle of the Lord, the God of hosts; For your day has come, your time of reckoning...”*;

“...the 23rd Psalm, the 121st Psalm, the 100th and 137th and 16th and 66th Psalms, the 21st chapter of Revelation, Genesis one, Luke 22, First Corinthians, and finally John 3:16: For God so loved the world, that he gave his only begotten Son, that whosoever believeth in him should not perish but have everlasting life” (B. Kingsolver).

Крім того, характерними рисами риторичних висловлювань у межах мовленнєвого впливу, дослідженого з позиції співвідношення раціональної й емоційно-суб’єктивної сторін у мовно-комунікативному процесі впливу одного суб’єкта на інший [4, 277], є наявність елементів персуазивності та сугестії. Персуазивність, з одного боку, визначають як об’єктивну оцінку мовця щодо достовірності чи недостовірності повідомлення [11, 172], однак більшість науковців, зокрема Е. Шелестюк, розглядає персуазивність як підкатегорію аргументативності, яка передбачає використання додаткових риторичних прийомів задля переконання, а В. Чернявська – як вплив автора усного чи письмового повідомлення на свого адресата з метою спонукання до здійснення або не здійснення певних дій [10, 24]. Сугестію визначають як різновид маніпулятивного впливу на підсвідомість, емоції та почуття людини, які опосередковано забезпечують вплив на розум, волю, поведінку. Попри це, сугестивний вплив, на відміну від персуазивного, більш глибокий і співвідносний з біопсихологічним стимулом, тоді як мовленнєве маніпулювання не пригнічує раціональне мислення, а тільки спрямовує його в потрібне для маніпулятора русло [2, 24].

Варто звернути увагу й на способи медіації гострих кутів дискусії на письмі. Мовні маніпуляції, які автор як посередник використовує у творах задля пом’якшення категоричності чи агресивності сторін, можуть виражатись через контекстуальне уточнення у формі зворотів «так, як», прийому переформулювання (наприклад, «як-то кажуть»), коментаря, тлумачення, альтернативної думки, уточнюючих обставин у дужках, окрім того, звертаються до розкриття етимологічного пояснення значення того чи того поняття. Власне, автор зміщує увагу з оперування конфлікту на понятійному рівні у площину аналізу досліджуваного питання, створюючи полемічне обговорення проблеми [1, 14].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Лінгвістична маніпуляція – багатогранне явище, оскільки залежно від мети, обставин, форми реалізації може використовуватись у різних типах дискурсу. Процес медіації, як і будь-яка комунікація, реалізується через взаємовплив співрозмовників один на одного. Беручи до уваги той факт, що медіатор виступає не лише посередником, але й третьою нейтральною стороною у конфлікті, останній є відповідальним і за декодування навмисного маніпулятивного впливу одного комуніканта на іншого, і за здійснення безпосередньо «здорових» мовленнєвих маніпуляційних технік, часто у формі риторичних висловлювань, з метою залучення сторін до обговорення проблеми та пошуку шляхів її розв'язання. Подальші дослідження варто зосередити на вивченні особливостей лінгвістичного маніпулювання як тактики стратегій наратора-медіатора та комуніканта-медіатора.

Джерела та література

1. Афанасьєва О. М. Функціонально-прагматичний статус автора у політологічному дискурсі [Електронний ресурс] / О. М. Афанасьєва // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2011. – Вип. 27. – С. 8–18. – Режим доступу : http://philology.knu.ua/library/zagal/Semantyka/sema_27.pdf.
2. Данилова А. А. Манипулирование словом в средствах массовой информации [Электронный ресурс] / А. А. Данилова. – М. : Добросвет ; КДУ, 2011. – 232 с. – Режим доступа : <http://www.rulit.me/books/manipulirovanie-slovom-v-sredstvakh-massovoj-informacii-read-442552-1.html>.
3. Дудар В. И. Медиалингвистическая природа политической метафоры в жанре телевизионного интервью [Электронный ресурс] / В. И. Дудар // Мовні і концептуальні картини світу. – 2015. – Вип. 1. – С. 269–275. – Режим доступа : http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/52/31.pdf
4. Екшмідт В. Р. Мовленнєва маніпуляція: персуазивність та сугестія [Електронний ресурс] / В. Р. Екшмідт // Мовні і концептуальні картини світу. – 2015. – Вип. 1. – С. 275–281. – Режим доступа : http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/52/31.pdf.
5. Калішук Д. М. Психолінгвістичні прийоми мовленнєвого маніпулювання у політичному дискурсі. Гра у простонародність [Електронний ресурс] / Д. М. Калішук // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». – 2012. – Вип. 71, № 1022. – С. 59–63. – Режим доступа : <http://esnir.eunu.edu.ua/bitstream/123456789/4176/3/psycholinguistic%20Techniques.pdf>.
6. Левчик І. Ю. Лінгводидактичні особливості говоріння як компонента професійно орієнтованої англійської мовної компетенції майбутніх психологів [Електронний ресурс] / І. Ю. Левчик // Наукові записки Тернопіль. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер. «Педагогіка». – 2013. – № 2. – С. 128–133. – Режим доступа : <http://lingvodidakticheskie-osobennosti-govoreniya-kak-komponenta-professionalno-orientirovannoy-angloyazychnoy-kompetentsii-buduschih.pdf>
7. Монахова Т. В. Лексичні засоби мовленнєвого маніпулювання [Електронний ресурс] / Т. В. Монахова // Дослідження з лексикології і граматики української мови : зб. наук. пр. / за ред. І. С. Попової. – 2006. – Вип. 11. – Режим доступа : <http://ukrmova.com.ua/zmist-zhurnalu/vipusk-11/leksichni-zasobi-movlennyevogo-manipulyuvannya/>
8. Нагорняк Т. Л. Символічний вимір політики і політичної мови / Т. Л. Нагорняк // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2010. – Вип. 19. – С. 183–192.
9. Сорокіна Л. Є. Мовленнєва маніпуляція та інші види мовленнєвого впливу: термінологічне розмежування понять / Л. Є. Сорокіна // Науковий вісник Міжнар. гуманіт. ун-ту. Сер. «Філологія». – Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2014. – Вип. 8, т. 2. – С. 157–159.
10. Чернявская В. Е. Дискурс власти и власть дискурса: Проблемы речевого воздействия / В. Е. Чернявская. – М. : Флинта ; Наука, 2006. – 136 с.
11. Шелестюк Е. В. Текстовые категории аргументативности, суггестивности и императивности как отражение способов речевого воздействия [Электронный ресурс] / Е. В. Шелестюк // Вестник Челяб. гос. ун-та. Сер. «Филология. Искусствоведение». – 2008. – Вып. 26, № 30 (131). – С. 170–175. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/tekstovye-kategorii-argumentativnosti-suggestivnosti-i-imperativnosti-kak-otrazhenie-sposobov-rechevogo-vozdeystviya>.
12. Kingsolver B. The Poisonwood Bible : a novel [Electronic resource] / Barbara Kingsolver. – USA : Harper Collins Publ., 2012. – Access mode : <https://8trgfuyrx87htdx8.files.wordpress.com/2017/06/the-poisonwood-bible-a-novel.pdf>.

References

1. Afanasieva, Olha. 2011. "Funktsionalno-Prahmatychnyi Status Avtora u Politolohichnomu Dyskursi". *Problemy Semantyky Slova, Rechennia ta Tekstu*, 27: 8–18.
2. Danilova, Anna. 2011. *Manipulirovaniie Slovom v Sredstvakh Massovoi Informatsyi*. Moskva: Dobrosvet; KDU. <http://www.rulit.me/books/manipulirovanie-slovom-v-sredstvakh-massovoj-informacii-read-442552-1.html>.

3. Dudar, V. 2015. "Medialingvističeskaia Priroda Politicheskoj Metafory v Zhanre Televizionnogo Interviu". *Movni i Kontseptualni Kartyny Svit*, 1: 269–275. http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_kontseptualni/52/31.pdf
4. Ekshmidt, Viktoriia. 2015. "Movlennieva Manipuliatsiia: Persuazyvnist ta Duhestiia". *Movni i Kontseptualni Kartyny Svit*, 1: 275–281. http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_kontseptualni/52/31.pdf
5. Kalishchuk, Diana. 2012. "Psykholinhvistychni Priomy Movlennievoho Manipulivannia u Politychnomu Dyskursi. Hra u Prostonarodnist". *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho Universytetu Imeni V. N. Karazina*, 71 (1022): 59–63. <http://esuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/4176/3/psycholinguistic%20Techniques.pdf>.
6. Levchyk, Iryna. 2013. "Linhvodydaktychni Osoblyvosti Hovorinnia yak Komponenta Profesiino Oriientovanoi Anhlomovnoi Kompetentsii Maibutnikh Psykholohiv". *Naukovi Zapysky Ternopilskoho Natsionalnoho Pedagogichnoho Universytetu Imeni V. Hnatiuka*, 2: 128–133. <http://lingvodidakticheskie-osobnosti-govoreniya-kak-komponenta-professionalno-orientirovannoy-angloyazychnoy-kompetentsii-buduschih.pdf>.
7. Monakhova, Tetiana. "Leksychni Zasoby Movlennievoho Manipulivannia". In *Doslidzhennia z Leksykologii i Hramatyky Ukrainskoi Movy*, edited by I. S. Popova, 11. <http://ukrmova.com.ua/zmist-zhurnaluvipusk-11/leksichni-zasobi-movlennievoho-manipulivannia/>
8. Nahorniak, Tetiana. 2010. "Symvolichnyi Vymir Polityky i Politychnoi Movy". *Suchasna Ukrainska Polityka. Polityky i Politolohy pro Nei*, 19: 183–192.
9. Sorokina, Lina. 2014. "Movlennieva Manipuliatsiia ta Inshi Vydy Movlennievoho Vplyvu: Terminolohichne Rozmezhuвання Poniat". *Naukovi Visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu. Serii "Filolohiia"*, 8(2): 157–159.
10. Cherniavskaia, Valierii. 2006. *Diskurs Vlasti i Vlast Diskursa: Problemy Rechevogo Vozdeistviia*. Moskva: Flinta; Nauka.
11. Shelestiuk, Elena. 2008. "Tekstovyye Kategorii Argumentativnosti: Suggestivnosti i Imperativnosti kak Otrazhenie Sposobov Rechevogo Vozdeistviia". *Vestnik Cheliabinskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Serii "Filologiia. Iskusstvovedeniie"*, 26 (30): 170–175. <https://cyberleninka.ru/article/n/tekstovye-kategorii-argumentativnosti-suggestivnosti-i-imperativnosti-kak-otrazhenie-sposobov-rechevogo-vozdeistviya>.
12. Kingsolver, Barbara. 2012. *The Poisonwood Bible*. USA: Harper Collins Publ. <https://8trgfuyrx87htdx8.files.wordpress.com/2017/06/the-poisonwood-bible-a-novel.pdf>.

Чорний Анастасія. Лингвистическое манипулирование в процессе примирения сторон. Раскрыто понятие «лингвистическое манипулирование», проанализировано его особенности, а также представлен типичный инструментарий использования лингвистического воздействия в рамках текста. Языковое воздействие характерно не только для политического или рекламного текста, но и для художественного, если у писателя или его героя на сознательном или несознательном уровне уже сформирована цель. Медиация как способ решения конфликта посредством изучения особенностей лингвистического манипулирования предусматривает умение медиатором (посредником) декодировать лингвистические и экстралингвистические средства коммуникации, предложенные конфликтующими сторонами с целью отстоять свою правоту. В художественной литературе важное место занимает социальный конфликт, который раскрывает плюрализм мыслей и убеждений, тем самым заставляет читателя вступить во внутренний дискуссионный диалог. Потребность в языковом воздействии здесь взаимосвязана с необходимостью раскрытия всех внутренних «уголков» читателя, тем самым предлагая наратору стать посредником в диалоге читателя с самим собой.

Ключевые слова: лингвистическое манипулирование, формы языкового воздействия, коммуникативная компетентность, контекстуальное уточнение, риторические выражения.

Chornii Anastasiia. Linguistic Manipulation in the Reconciliation of the Parties. The article deals with the notion "linguistic manipulation", its peculiarities and common tools for realizing language influence within the text is depicted. Linguistic influence denotes not only to the political or advertising discourse but also to the fictional discourse in case when either a writer or his character has defined consciously or unconsciously the aim of his speech. Mediation as a form of conflict resolution with the view of studying the peculiarities of linguistic manipulation ask the negotiator to decode the linguistic and extralinguistic means of communication that are proposed by the opposite sides. A social conflict takes an important role in fiction where the plurality of thoughts is depicted and at the same time a reader is entitled to lead an inner conflict with himself. The necessity of the language influence is correlated with the necessity of decoding the important points of reader's background. As a result a narrator is asked to become a negotiator between the reader's opposite views in his inner dialogue.

Key words: linguistic manipulation, forms of linguistic interrelation, communicative competence, contextual specification, rhetoric expressions.